

Cilt / Volume 6
Sayı / Issue 2
Temmuz / July 2025
E-ISSN: 2717-7351

KÜLLİYE

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

KÜLLİYE

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
International Journal of Social Sciences

Cilt/Volume 6 ▪ Sayı/Issue 2 ▪ Temmuz/July 2025

KÜLLİYE

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi tarafından yayımlanan **Küllîye**, sosyal bilimler alanında makalelere yer veren, çift kör hakemli bir uluslararası dergidir.

Mart, Temmuz ve Kasım aylarında olmak üzere yılda üç sayı yayımlanır.

***Küllîye**, published by Faculty of Humanities and Social Sciences at Ankara Yıldırım Beyazıt University, is a double-blind peer-reviewed international journal that publishes articles on humanities and social sciences.*

It is published three times a year in March, July, and November.

Küllîye'nin tarandığı dizinler / Külliye is indexing by: MLA (Modern Language Association) International Bibliography, Research Bible, Scilit, TR Dizin.

Dergide yayımlanan yazıların, her türlü bilimsel, etik, imlâ ve hukukî sorumlulukları yazarlarına aittir. Yazıların yayın hakları Dergimize devredilmiş sayılır. Bu devir her türlü yayınlanmayı kapsar.

All scientific, ethical, spelling and legal responsibilities of the articles published in the journal belong to the authors. Publication rights of the articles are deemed to transfer to our Journal. This transfer covers all kinds of publications.

Soru, görüş ve önerileriniz için editörlerimizle iletişime geçebilirsiniz.

For questions, comments and suggestions you may contact with our editors.

Küllîye

Cilt/Volume: 6 • Sayı/Issue: 2 • 2025

KÜLLİYE

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
International Journal of Social Sciences

KÜLLİYE BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENTIFIC AND ADVISORY BOARD*

- Prof. Dr. Adnan KADRİC (Bosna-Hersek Tarih Enstitüsü, Bosna-Hersek - akadric@gmail.com)
Prof. Dr. Kerima FİLAN (Sarayova Üniversitesi, Bosna-Hersek - kerima.filan@ff.unsa.ba)
Prof. Dr. Hysen MATOSHİ (Albanoloji Enstitüsü, Kosova - matoshi1@yahoo.com)
Prof. Dr. İrina YUHNova (Nijniy Novgorod Lobaçevskiy Ulusal Devlet Araştırma Üniversitesi, Rusya Federasyonu - yuhnova@yandex.ru)
Prof. Dr. Larisa RATSİBURSKAYA (Nijniy Novgorod Lobaçevskiy Ulusal Devlet Araştırma Üniversitesi, Rusya Federasyonu - racib@yandex.ru)
Prof. Dr. Marijan PREMOVİC (Karadağ Üniversitesi, Karadağ - premovicmarijan@yahoo.com)
Prof. Dr. Mehmet Koçak (Medipol Üniversitesi, Ankara - mehmetkocak@medipol.edu.tr)
Prof. Dr. Muhammet Enes KALA (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara - mekala@aybu.edu.tr)
Prof. Dr. Mustafa BALCI (İstanbul Üniversitesi, İstanbul – mustafabalci@istanbul.edu.tr)
Prof. Dr. Mustafa ORÇAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara - mustafa.orcan@aybu.edu.tr)
Prof. Dr. Osmonakun İBRAİMOV (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi - osmonakun.ibraimov@manas.edu.kg)
Prof. Dr. Sait OKUMUŞ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara - saitokumus@aybu.edu.tr)
Prof. Dr. Zamira DERBİŞEVA (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi - zamira.derbisheva@manas.edu.kg)
Doç. Dr. Olgun Gündüz (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara - gunduzolgun@gmail.com)
Doç. Dr. Reşat ŞAKAR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara - resatsakar@aybu.edu.tr)
Doç. Dr. Şerif Esendemir (Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul - serif@yildiz.edu.tr)
Dr. Öğr. Üyesi Kâmil KARASU (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara - kkarasu@aybu.edu.tr)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Tuğrul (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara - mehmettuğrul@aybu.edu.tr)
Dr. Öğr. Üyesi Saeedeh DASTAMOOZ (Alzahra Üniversitesi, İran - saideh2004@mail.ru)
Dr. Adam Abdullah – (IBA Karachi, Pakistan - adam@iba.edu.pk)
Dr. Leon GOLDSMİTH (Otago Üniversitesi, Yeni Zelanda - leon.goldsmith@otago.ac.nz)
Dr. Mohammad AL-AHMAD (Georgetown Üniversitesi, ABD - ma1491@georgetown.edu)
Dr. Tanzil Shafique (Sheffield Üniversitesi, Birleşik Krallık - t.i.shafique@sheffield.ac.uk)
Dr. Thomas PİERRET (Aix Marseille Üniversitesi, Fransa - pierret@msh.univ-aix.fr)

* Bu sayıda yer alan Bilim ve Danışma Kurulu ve Hakemler unvan ve alfabetik olarak sıralanmıştır.

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Ahmet Oğuz İcimsoy (Marmara Üniversitesi, Erzurum)
Prof. Dr. Atakan Akçay (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Dündar Alikılıç (Atatürk Üniversitesi, Erzurum)
Prof. Dr. Erdem Uçar (Trakya Üniversitesi, Edirne)
Prof. Dr. Gazanfer İltar (Giresun Üniversitesi, Giresun)
Prof. Dr. Fatih Rukancı (Ankara Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. H. Hakan Kuntman (İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul)
Prof. Dr. Habibe Yazıcı Ersoy (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Nasrullah Uzman (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara)
Prof. Dr. Nesrin Deliktaşlı (İstanbul Üniversitesi, İstanbul)
Doç. Dr. Fatma Güngörer (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van)
Doç. Dr. Hacer Yıldız (İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul)
Doç. Dr. Mesut Kuleli (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu)
Doç. Dr. Murat Yılmaz (Gazi Üniversitesi, Ankara)
Dr. Öğr. Üyesi Aslı Çete (İstanbul Üniversitesi, İstanbul)
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Büşra Süverdem (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara)
Dr. Öğr. Üyesi İshak Parlar (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van)
Dr. Öğr. Üyesi Nermin Atıla (Hitit Üniversitesi, Çorum)
Dr. Öğr. Üyesi Nükhet Eltut Kalender (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van)
Dr. Arş. Gör. İlkay Aklan (Çukurova Üniversitesi, Adana)
Dr. Arş. Gör. Yunus Bor (Ordu Üniversitesi, Ordu)

KÜLLİYE
Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
International Journal of Social Sciences

Sahibi / Owner

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi adına
Prof. Dr. Hüseyin TUTAR
Dekan

Yayın Kurulu / Editorial Boards

Doç Dr. Murat ÇELİK, (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Nuri SALIK (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gülten ÜNAL (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Feyza KORKMAZ SAĞLAM (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sezaver ÇAPCI SİPAHİ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Baş Editör / Editor-in Chief

Doç. Dr. Yahya AYDIN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Editör Yardımcıları / Co-Editors

Doç. Dr. Alkan ÜSTÜN (Bartın Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Kaan SEVİM (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)

Dil Editörleri / Language Editors

Arş. Gör. Esat TOSUN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Arş. Gör. M. Mustafa İYİ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Arş. Gör. Zeynep Elife SUNAR (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dizin Editörleri / Index Editors

Dr. Öğr. Üyesi Kaan SEVİM (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi)
Arş. Gör. Sefa KÖSE (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Arş. Gör. Hasan DUYMUŞ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Adres /Address

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Esenboğa Külliyesi, Dumlupınar Mah. 06760, Çubuk / ANKARA

İletişim / Contact

kulliyedergisi@aybu.edu.tr

Yayın Türü / Publication Type

Sürelî Yayın / Periodical
Yılda Üç Sayı Çıkar / Published Three Times a Year.
E-ISSN: 2717-7351

Yayınlanma Tarihi / Publication Date

Temmuz / July 2025

Mizanpaj Editörleri/Layout Editors

Doç. Dr. Alkan ÜSTÜN (Bartın Üniversitesi)
Arş. Gör. Sefa KÖSE (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Arş. Gör. Muhammet Mustafa İYİ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Kapak Tasarım / Cover Design

Arş. Gör. Salih Utku ÜNAL (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Külliye

Cilt/Volume: 6 • Sayı/Issue: 2 • 2025

SUNUŞ

Saygıdeğer Bilim İnsanları ve Değerli Okuyucular, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi bünyesinde yayımladığımız Külliye Dergisi'nin, dört aylık bir aranın ardından on üçüncü sayısını siz değerli okuyucularımızla buluşturmanın memnuniyetini yaşamaktayız. Külliye Dergisi olarak, bilim dünyasına nitelikli ve uluslararası standartlarda yayınlar kazandırma misyonuyla hareket etmekteyiz. Bu doğrultuda, küreselleşen dünyada yerelden evrensele uzanan, insan faktörünü merkezine alan ve bilimselliği önceleyen bir yaklaşımla, sosyal bilimler alanında kuramsal ve yöntemsel katkılar sunmayı hedefliyoruz.

Önceki sayılarımızda olduğu gibi, bu sayıda da tarafımıza ulaşan çalışmalara titizlikle ve objektif bir bakış açısıyla yaklaşılmış; alanlarında uzman hakemler tarafından yürütülen değerlendirme süreçlerinin ardından toplamda 8 makale okuyucularımızın istifadesine sunulmuştur.

Dergimizin bu sayısının hazırlanmasında kıymetli desteklerini esirgemeyen Yayın Kurulu üyelerimize, editoryal süreci büyük bir özenle yürüten editör ekibimize, değerli yazarlarımıza ve hakem olarak katkı sağlayan bilim insanlarımıza şükranlarımızı sunar; ayrıca Dergipark başta olmak üzere emeği geçen tüm paydaşlarımıza teşekkür eder, saygılarımı arz ederim

Doç. Dr. Yahya AYDIN

Külliye Dergisi Editörü

KÜLLİYE

Cilt/Volume 6 ▪ Sayı/Issue 2 ▪ Temmuz/July 2025

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1. Araştırma Makaleleri / Research Articles

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kur'ân ve Ezan Plaklarına Sansür (1895–1946) [196-218]

*Censorship of Qur'ân and Adhân Records in Ottoman Archival Documents
(1895–1946)*
İrfan YİĞİT

Dil Reformları ve Modernleşme: Türkçe, Rusça ve Yunancada Yalınlaştırma Süreçlerinin Toplumsal ve İdeolojik Etkileri [219-238]

*Language Reforms and Modernization: Societal and Ideological Impacts of
Simplification Processes in Turkish, Russian, and Greek*
Samet YERKÖY

Üstün Yetenekli Çocuğa Ebeveynlik Sürecinde Duygusal Emek Deneyimi Üzerine Fenomenolojik Araştırma: Bir Çocuk Yetiştirme Ehliyeti Denemesi [239-272]

*Phenomenological Research On Emotional Labor Experience In The
Process Of Parenting A Gifted Child: An Essay On Child Raising Expertise*
Ayşe Betül TANRIVERDİ

Team Cognition and Interaction Analysis: Insights from Memristor Metaphor and Analysis of Information Processing at Organizations [273-295]

Memristör Metaforu Perspektifi ile Örgütlerde Takım Bilişi ve Etkileşim Analizi
Murat ULUBAY & Tunç MEDENİ & R. Demet SOYLU

Peter Newmark'ın Çeviri Yöntemleri Çerçevesinde Balzac'ın Gobseck Romanının Çevirilerinin İncelemesi [296-315]

*An Analysis Of The Translations Of Balzac's Novel Gobseck Within The Context
Of Peter Newmark's Translation Methods*
Muzaffer KAYA

Erken Cumhuriyet Döneminde Fransızcanın Bilgi ve Belge Yönetimi Alanına Etkisi: Mevzuat Bağlamında Bir Değerlendirme [316-336]

*Language Interaction in the Field of Information and Document
Management: The Impact of French on Scientific Concepts in the Early
Republican Period*

Sinan SÜMBÜL

**Örükaya: A Glimpse Into A Late Iron Age Rural Settlement in North
Central Anatolia [337-356]**

Örükaya: Kuzey Orta Anadolu'da Geç Demir Çağı Kırsal Yerleşimine Bir Bakış

Emine SÖKMEN

**Yabancı Dil Olarak Arapça Öğretiminde Yapay Zekâ ve Aktif Öğrenmenin
Rolü [357-376]**

*The Role of Artificial Intelligence and Active Learning in Teaching Arabic
as a Foreign Language*

Ahmet Derviş MÜEZZİN & Recep ÇELİK

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/tr/>

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, *Küllîye*'nin dijitalleştirilmesi, korunması ve erişimi için DergiPark'tan altyapı desteği almaktadır.
Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Humanities and Social Sciences receives infrastructure support from DergiPark for the digitization, protection and access to the Külliye.

Küllîye

Cilt/Volume: 6 • Sayı/Issue: 2 • 2025

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kur'ân ve Ezan Plaklarına Sansür (1895–1946)

İrfan YİĞİT*

Özet

Bu makale, II. Abdülhamid döneminden başlayarak erken Cumhuriyet dönemine kadar (1895–1946) uzanan süreçte, gramofon plaklarına yönelik sansür uygulamalarını Osmanlı ve Cumhuriyet arşiv belgeleri üzerinden tarihsel ve kültürel bağlamda incelemektedir. Çalışmada, gramofon ve fonograf gibi yeni ses teknolojilerinin Osmanlı topraklarında yarattığı toplumsal etki, özellikle dini metinlerin bu cihazlara kaydedilmesiyle ortaya çıkan tepkiler üzerinden ele alınmaktadır. Kur'ân-ı Kerim, ezan ve salavat gibi kutsal metinlerin eğlence araçlarıyla ilişkilendirilerek kamusal ortamlarda dinlenmesi, dönemin dini ve ahlaki normlarıyla çeliştiği gerekçesiyle hem sivil hem de resmî düzeyde ciddi eleştiriler almış ve çeşitli yasaklamalara yol açmıştır. Ancak makalenin ortaya koyduğu üzere, bu sansür politikaları yalnızca dini hassasiyetlerle sınırlı kalmamış; aynı zamanda toplumsal düzenin korunması, ahlaki yapıların muhafazası, siyasi kontrolün sürdürülmesi ve Batılılaşma-karşıtı reflekslerin etkisiyle de şekillenmiştir. Çalışmada kullanılan arşiv belgeleri, içeriklerinde doğrudan sansür, toplatma ve müdahale kararlarını barındırmaları; dini içeriklerin teknolojik araçlarla ilişkilendirilmesine dair devlet politikalarını yansıtmaları ve tarihsel süreklilik göstermeleri esas alınarak seçilmiştir. Belge içeriklerinin özetlerine yer verilerek hem akademik bütünlük korunmuş hem de çalışma odak noktasını kaybetmeden yapılandırılmıştır. Bu bağlamda çalışma, Osmanlı modernleşmesinin yalnızca teknik gelişmelerle değil, aynı zamanda dini-kültürel değerlerle nasıl etkileşim içinde şekillendiğini ortaya koymakta; gramofon plaklarına yönelik sansür uygulamalarını toplumsal dönüşüm, dini söylem ve devlet otoritesi üçgeninde analiz ederek literatüre özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Din Müsikisi, Gramofon, Fonograf, Türk Müziği, Sansür.

Censorship of Qur'ân and Adhân Records in Ottoman Archival Documents (1895–1946)

Abstract

This article examines the censorship practices directed at gramophone records from the reign of Sultan Abdülhamid II through to the early Republican period (1895–1946), within a historical and cultural framework based on Ottoman and Republican archival documents. The study explores the social impact of new sound technologies such as the gramophone and phonograph in Ottoman territories, focusing on the reactions that emerged when religious texts were recorded on these devices. The recitation of sacred texts—such as the Qur'ân, the call to prayer (ezan), and salawat—through devices associated with entertainment, and their subsequent broadcast in public spaces, was met with intense criticism on both civil and official levels due to perceived conflicts with prevailing religious and moral norms. However, as the article demonstrates, these censorship policies were not solely grounded in religious sensitivities; they were also shaped by concerns about maintaining public order, preserving moral structures, exerting political control, and resisting certain aspects of Westernisation. The archival documents used in the study were carefully selected based on their direct references to censorship, confiscation, and administrative intervention; their reflection of state policy toward mediating religious content via technology; and their contribution to tracing a historical continuity. Rather than presenting the full texts, document summaries have been included to preserve academic coherence and maintain the focus of the study. In this context, the article reveals that technical developments and continuous interaction with religious and cultural values shaped Ottoman modernisation. By analysing the censorship of gramophone records within the triad of social transformation, religious discourse, and state authority, this study offers an original contribution to the literature.

Keywords: Turkish Religious Music, Gramophone, Phonograph, Turkish Music, Censorship.

*Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Ve Sanatları Bölümü, Türk Din Musikisi Anabilim Dalı, Aydın / Türkiye, irfan-yigit@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7265-1991

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Yiğit, İ. (2025). Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kur'ân Ve Ezan Plaklarına Sansür (1895–1946), *Küllîye*, 6(2), 196-218.

<https://doi.org/10.48139/aybukulliyi.1610925>

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
31 Aralık 2024	20 Mayıs 2025	Araştırma Makalesi	196-218
31 December 2024	20 May 2025	Research Article	

Extended Abstract

This study investigates the censorship of religious content, particularly Qur'ān recitations and the Islamic call to prayer (*adhān*), recorded on gramophone discs between 1895 and 1946, based on archival documents from the late Ottoman Empire and early Turkish Republic. Positioned within the broader socio-cultural context of Ottoman modernisation, the research reveals how technological innovations such as the phonograph and gramophone triggered a complex interplay between religious sensitivities, public morality, state control, and the shifting boundaries of acceptable media.

The emergence of gramophones in Ottoman lands coincided with a period marked by growing exposure to Western science and technology. While welcomed in some circles for their novelty and potential, these sound technologies also raised profound religious and ethical concerns, mainly when sacred Islamic texts were disseminated through devices primarily associated with entertainment. The playing of Qur'ān verses, *adhān*, and other holy expressions in public, commercial, or profane settings—such as coffeehouses and taverns—was widely viewed as an affront to Islamic values and reverence. In response, state authorities implemented various forms of censorship, confiscation, and legal prohibition, often backed by religious *fatwās* and official decrees.

The archival materials consulted for this study consist of over twenty documented cases spanning the Hamidian era and the early Republican years. These documents were selected according to three main criteria: (1) their direct reference to censorship and restriction of gramophone records, (2) their focus on religious content such as Qur'ān and *adhān*, and (3) their reflection of a broader ideological and political sensitivity toward cultural transformation during modernisation. Instead of presenting full-text transcriptions, the study includes detailed summaries and contextual analyses of the documents to ensure clarity, coherence, and analytical focus.

Findings reveal that censorship during this period was not limited to religious concerns alone. Instead, it intersected with state strategies aimed at maintaining public order, regulating cultural norms, managing political dissent, and negotiating the place of Islamic tradition within the rapidly modernising Ottoman-Turkish world. The opposition to religious recordings was thus part of a broader media regulation framework that included restrictions on politically subversive songs, foreign-produced records, and controversial public broadcasts. In particular, tensions between conservative Islamic values and Westernised cultural forms found expression in regulating new sound media.

In several cases, authorities went so far as to ban Qur'ānic recordings outright, confiscate discs, and destroy recordings deemed inappropriate. Notably, concerns extended beyond the content to include the context of its performance, the audience, and the technological medium used. This indicates a shift in how sacredness was mediated and understood within a changing cultural landscape. Furthermore, figures such as Sheikh Said, who were associated with religious leadership and political opposition, became focal points of intensified censorship.

By situating censorship within the broader processes of Ottoman and early Republican modernisation, the article highlights how new technologies challenged religious orthodoxy and sparked administrative, legal, and theological responses. The study contributes to the literature by showing how censorship functioned as a prohibition and a regulatory mechanism aimed at constructing the cultural norms of modernity. As such, it offers valuable insights into the negotiation of authority, tradition, and innovation in a transformative historical period.

Giriş

Sansür, tarih boyunca toplumların dini, kültürel, siyasi ve ahlaki hassasiyetlerini koruma amacıyla başvurulan bir mekanizma olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda sansür uygulamaları, modernleşme süreci ve Batılılaşma etkisiyle daha karmaşık bir hal almıştır. Gramofon ve fonograf gibi yenilikçi teknolojilerin Osmanlı topraklarına girişi, toplumda büyük bir ilgi uyandırırken, aynı zamanda dini ve ahlaki normlarla çelişen bir dizi sansür kararını da gündeme getirmiştir. Özellikle kutsal kabul edilen Kur'ân-ı Kerîm ve ezan gibi dini metinlerin, eğlence araçlarıyla ilişkilendirilmesi, dönemin toplumsal ve dini değerlerine aykırı bulunmuş ve çeşitli yasaklamalara neden olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı arşiv belgelerine dayalı bir inceleme yaparak, gramofon plaklarına getirilen sansür uygulamalarının nedenlerini ve etkilerini ortaya koymaktır. Araştırma, tarihsel bir yöntemle, arşiv kaynakları ve dönemin sosyal bağlamı dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, sansür uygulamalarının yalnızca dini metinlerin korunmasıyla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda modernleşme ve Batılılaşma süreçleriyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışma, daha önce doktora tezi olarak kaleme alınan Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Musiki ve Yasaklar başlıklı çalışmada konu içeriği olarak ele alınan başlıklardan birisidir. Fakat içerik daha ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde yeniden ele alınmıştır. Söz konusu tez, 2023 yılında kitap olarak yayımlanmış ve literatüre önemli bir katkı sunmuştur. Ancak bu makale, gramofon plaklarına yönelik yasaklar özelinde, ilgili döneme dair daha detaylı bir analiz sunmakta ve yasakların yalnızca müzik ve dini metinlerin korunması boyutunu değil, aynı zamanda toplumsal düzen, modernleşme ve siyasi kontrol bağlamındaki etkilerini de kapsamlı bir biçimde tartışmaktadır.

Çalışmada ele alınan olay ve belgeler, yaklaşık olarak 1895 yılında Osmanlı topraklarında gramofonun ilk kez görülmesinden başlayarak, 1946 yılına kadar uzanan süreçteki sansür uygulamalarını kapsamaktadır.

Çalışma, gramofon plaklarına getirilen sansürün yalnızca dini gerekçelere dayanmadığını; aynı zamanda toplumsal düzeni koruma arzusu, ahlaki denetim anlayışı ve modernleşme sürecine yön verme çabaları çerçevesinde çok yönlü bir sansür politikası olarak uygulandığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, dönemin toplumsal yapısına ve kültürel dönüşümüne ışık tutmayı hedeflemektedir. Bu yöntemle, Osmanlı toplumunda teknolojik yeniliklerin dini ve toplumsal değerler üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda, gramofon plaklarına yönelik yasaklar, dini metinlerin kutsallığını koruma çabasının yanı sıra, toplumsal düzenin ve ahlaki normların muhafaza edilmesi amacıyla alınmış önlemler olarak ele alınacaktır. Makale, modernleşmenin Osmanlı toplumundaki yansımalarını sansür bağlamında analiz ederek dönemin kültürel ve dini hassasiyetlerini anlamaya katkı sunmayı hedeflemektedir.

Bu çalışmada kullanılan arşiv belgeleri, gramofon plaklarına yönelik doğrudan sansür uygulamalarını içermesi, dini metinlerin (özellikle Kur'ân-ı Kerîm ve ezan) teknolojik araçlarla ilişkilendirilmesine dair resmî kararları belgelemesi ve toplumsal tepkileri yansıtmaları gibi ölçütler esas alınarak seçilmiştir. Ayrıca, belgelerin farklı dönemlere (II. Abdülhamid dönemi ve erken Cumhuriyet) yayılması, tarihsel sürekliliğin izlenebilmesi açısından da önemli bir tercih sebebi olmuştur.

Tarihin farklı dönemlerinde, bazı durumlarda dinî ve farklı gerekçelerle yasak ve sansür gündeme gelmiştir. Yasakların içerikleri birbirlerine benzer olsa da gerekçeleri dikkat çekici olmuştur. Dinî, siyasi ve kültürel kaygılarla uygulanan yasaklar, toplumun her kesimini etkilemiştir. Söz konusu yasak ve sansür uygulamaları; dini metinlerin kutsallığını koruma, ahlaki normları muhafaza etme ve teknolojinin toplumsal etkilerini denetim altında tutma çabasının birleşimi olarak değerlendirilmelidir. Burada zikrettiğimiz yasak ifadesinin kavramsal karşılığı 'sansür' olarak zikredilebilir. Sansür kelimesi ve kavramı Türkçeye, Fransızca 'censure' sözünden girmiştir. Türk Dil Kurumu'na göre, her türlü yayının, sinema ve tiyatro eserinin devlet tarafından önceden denetlenmesi işi, sıkı şekilde denetimi olarak belirtilmektedir (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, t.y.). Yasa gereği bir ülkede söz, yazı, resim ve ses yoluyla yapılan her türlü yayının ve yazışmaların önce devlet denetiminden geçmesi zorunluluğu olarak da tarif edilebilir (Er, 2014, s.13). Gramofon plakları da sansürden etkilenen alanlardandır. Genel olarak yasaklamalar arasında en dikkat çekici olanı, dinî gerekçelerdir. Siyasi gerekçelerle yapılan yasaklamalar için de dinî gerekçelerin dayanak yapıldığı olmuştur.

Dünya tarihi boyunca milletlerde ve medeniyetlerde yasaklanan şeyler olmuştur. Sansür ilk olarak insanların ortaya atmış olduğu fikirlerin dinî görüşlerle ters düştüğü, onu karşısına aldığı eski devirlerde ortaya çıkmıştır. M.Ö. 5. yüzyılda Atinalılar, Milet medeniyetinin tahrip edilmesini hatırlatan bir piyesin oynanmasını yasaklamışlardır. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti devletlerinde de siyasî, dinî, kültürel gerekçelerle yasaklamaların yapıldığı ve sansürün uygulandığı zamanlar olmuştur. Bir kelimenin, şiirin, bir şarkı güftesinin, bir enstrümanın çeşitli dönemlerde yasaklara maruz kaldığı görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde siyasi ve dini iradenin korunmasına büyük önem verilmiştir. Örf ve adetler ile ahlakî değerlerin korunması, devletin hayatî çıkarları arasında kabul edilmiştir. Bu çerçevede, bu değerlere aykırı neşriyata izin verilmesi mümkün olmamıştır (Er, 2014, s.14). Osmanlı tarihinde yer alan yasaklamalara ilginç bir örnek olan gramofon plaklarına uygulanan yasak ve sansür de bu kapsam içerisinde ele alınmıştır.

Osmanlıda Teknoloji ve Din İlişkisi

Osmanlı İmparatorluğu'nda teknoloji ve din arasındaki ilişki, imparatorluğun modernleşme sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Özellikle 18. yüzyıldan itibaren Batı'daki bilimsel ve teknolojik gelişmelerin Osmanlı toplumuna etkisi, dini düşünce ve uygulamalarla iç içe geçmiştir. Bu yüzyılda saray ve çevresi Avrupa'dan yeni unsurların aktarılmasına ihtiyaç duymaya başlamış ve bu aktarmalar askeri düzendeki yeniliklerin yanında gerek eğitim ve bilim ve gerekse teknoloji sahasında gerçekleşmiştir (İhsanoğlu, 1998, s.22). Osmanlı modernleşmesi, Batı'daki bilim ve teknolojinin benimsenmesi sürecinde dini düşüncenin yeniden yorumlanmasını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi fikir akımları ortaya çıkmış ve her biri modernleşme ile din arasındaki ilişkiyi farklı şekillerde ele almıştır. Batıcılar, Batı'nın bilim ve teknolojisinin alınmasını savunurken, İslamcılar modernleşmenin İslami değerlerle uyumlu olmasını vurgulamışlardır. Bu süreçte, dini düşüncenin modernleşme karşısındaki tutumu, Osmanlı toplumunun teknolojiye adaptasyonunu etkilemiştir (Taş & Göksüçukur, 2019, s.476).

Bu çerçevede, Osmanlı toplumunun Batı menşeli bilimsel ve teknolojik gelişmelere karşı sergilediği tutum, yalnızca askeri, eğitimsel ve kurumsal alanlardaki yapısal modernleşme süreçlerinde değil, aynı zamanda kutsal kabul edilen dinî metinlerin yeni medya araçlarıyla temas ettiği kültürel sahalarda da belirgin biçimde hissedilmiştir. Özellikle teknoloji aracılığıyla dinî içeriklerin yeniden üretimi ve dolaşıma girmesi, hem bu yeniliklerin dini gelenekle ne ölçüde bağdaştırılabileceği sorusunu gündeme getirmiş hem de toplumun dinî hassasiyetlerini tetikleyen tartışmalara zemin hazırlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda gramofon plaklarına Kur'ân-ı Kerîm ve ezan gibi dini içeriklerin kaydedilmesine yönelik tartışmalar, teknolojik yeniliklere karşı dini ve kültürel dirençlerin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Matbaanın geç kabulünde olduğu gibi, gramofon plaklarının dini metinler için kullanılması da kutsal metinlerin bağlamından koparılacağı ve saygısız bir şekilde ticari veya eğlence amaçlı kullanılabileceği endişelerine yol açmıştır. Bu hassasiyetler, dini ve kültürel değerlerin korunması çabasıyla şekillenmiştir (Doğan, 2021, s.9).

Dini eğitim ve uygulamaların temel taşı olan medreseler, başlangıçta modern teknolojilere mesafeli yaklaşmış olsa da modernleşme sürecinde teknolojinin sunduğu imkanların dini eğitimle nasıl dengelenebileceği sorusu gündeme gelmiştir. Gramofon plaklarına dini metinlerin kaydedilmesi, dini eğitim ve ritüellerin teknolojiyle adaptasyonu açısından bir sınav niteliği taşımış, ancak dini metinlerin kutsallığını koruma adına bu tür girişimlere karşı sınırlamalar getirilmiştir (Aşkın, 2017, s.988).

Osmanlı İmparatorluğu'nda teknoloji ve din arasındaki ilişki, gramofon plakları bağlamında da dinamik bir etkileşim göstermiştir. Dini düşünce, teknolojik yeniliklerin kabulü ve uygulanmasında belirleyici bir faktör olmuş; gramofon gibi teknolojilerin, dini metinlerin bağlam dışı ve ticari bir şekilde kullanılmasını önleme çabasıyla sınırlandırılmıştır. Bu durum, Osmanlı modernleşmesinin, dini değerlerle teknolojik

yeniliklerin bir arada nasıl ele alınacağı konusundaki kendine özgü yapısını ortaya koymaktadır.

Gramofon ve Fonografin Osmanlı Topraklarına Girişi

Kendi eksenini etrafında sabit bir hızla dönen ve balmumundan, kalaydan veya metalik sabundan yapılmış olan ve kovan denilen içi boş bir silindirin üzerine iğne ile oyularak kaydedilen ses titreşimlerinin, daha sonra bir başka iğne ile yeniden üretilmesi fikri, insanlığın sesi kaydetme veya sesi geri getirme çabasından ortaya çıkmıştır. İlk adı fonograf olan ses kayıt cihazlarıyla yapılan ‘ilk kayıt denemeleri’ 1857 yılında başlamıştır (Karakışla, 2000, s.38).

Osmanlı topraklarında ses ve müzik kayıt tarihi, silindirli fonograflarla başlar. Sermet Muhtar Alus, bu aletin İstanbul’da meydana çıkış yılının 1895 olduğunu söyler. Fonograf ilk olarak Beyoğlu Cadde-i Kebir’de piyano satıcısı Ernest Comendinger’in mağazasının vitrininde görülmüştür (Akçura, 2020, s.455). Fonograflara önce ‘sadanüvis’ ismi verilmek istenmiştir. Ancak bu isim tutmamıştır. Kayıt yapma açısından üstünlükleri olsa da fonograf kovanlarının çoğaltılamaması nedeniyle, bu yeni alet fazla itibar görmemiştir. Meraklıları, iyi müzisyenlerin (Örneğin; Tanbûrî Cemil Bey) doldurduğu kovanları alabilmek için çok yüksek miktarlarda paralar ödemek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle hemen arkasından piyasaya çıkan gramofon, kısa sürede fonografi gündemden düşürmüştür. Böylelikle fonograf piyasada uzun müddet kalamayarak yerini gramofona bırakmıştır (Akçura, 2020, s.456).

1885 yılında Graham Bell, kayıt için balmumu kullanmış ve cihaz bu gelişmeden sonra ‘grafofon’ adıyla kullanılmaya başlanmıştır. Graham Bell’in ses kaydında kullandığı silindir şeklindeki disk üzerinde çalışmalar yapan Alman Emile Berliner (1851-1929), kayıt sistemini daha da geliştirmiş ve plak üzerindeki kayıt çiziklerinin ve izlerinin derinlemesine değil de yanlamasına olmasını sağlamıştır. Berliner, ilk olarak üzerlerine balmumu sıkılmış çinko plaklardan oluşan malzemeler kullanmıştır. Emil Berliner, 1887 yılında kovanın şeklini de değiştirmiş; ortasında bir delik ve yuvarlak etiket bulunan 25-30 cm kadar çaplı, 3-4 mm kalınlığında, dairevi bir plaka elde etmiştir. Bu plaka yeni bir buluş olarak tarihe geçmiştir (Bertuğ, 1999, s.73).

Berliner ‘grafofon’u ‘gramofon’a çevirmiş ve bu isimle patentini de almıştır. Berliner’in gramofon cihazında geliştirdiği yeniliklerin en dikkat çeken tarafı bir plağa kaydedilebilme sorununu ortadan kaldırarak kopyası yapılabilen plakları icat etmiş olmasıdır (Anbarlı, 2020, s.451).

19. yüzyılda icat edilen en önemli aletlerden birisi olan gramofon 1887 yılında Emile Berliner tarafından tescil ettirilmiştir. Bu tescil olayı yapıldığında oldukça sert eleştiriler yapılan ve mucidi olduğu bu alet nedeniyle alay edilen Berliner’e, yakın çevresi tarafından ‘konuşan bebek’ işine girmesi önerilse de Berliner, gramofonun oyuncak kategorisinde bir icat olmadığı konusunda oldukça kararlı bir duruş sergilemiştir. Yıllarca süren çabaları neticesinde plaklardan iğnelere kadar kullanılan malzemelerin gelişimi gramofonun popülerliğini arttırmıştır. Sonrasında farklı firmalar tarafından binlerce plak baskısı yapılmıştır (Altınbaş, 2020, s.445). Gramofon, icat edilmesinden çok kısa süre

sonra Osmanlı İmparatorluğu topraklarına gelmiştir. Elimizdeki bilgilere ve plak kayıtlarına göre, Osmanlı İmparatorluğu 1897 yılında *The Gramophone Company* (Gramofon Şirketi) aracılığıyla gramofon plaklarıyla tanışmıştır (Karakışla, 2000, s.38).

Gramofon aleti, fonografa nispetle daha kullanışlı bir alettir. Çabuk bozulup çatlayan üstüvani plakların yerine, bugünkü gibi daire şeklinde plaklar kullanılmaya başlanmıştı. Ses de daha pürüzsüz, daha tabii şekilde çıkıyordu (Akçura, 2020, s.456).

Türkiye'deki plak kayıt tarihinin başlangıcını, gramofonun bu topraklara gelişine paralel olarak 1900 yılı başlarına kadar götürebiliriz. Piyasaya sürülen ilk ticari plaklara 1903 yılında görülmüştür. Bu kayıtların plakları Hannover fabrikasında basılmıştır (Akçura, 2020, s.457).

Osmanlının son dönemlerinde İstanbul'da kayıt ve plak sektöründe pek çok şirket kurulmuştur. Emile Berliner'in The Gramophone Co. Şirketi, hem de Alman şirketleri gönderdiği teknisyenler vasıtasıyla kayıtlar yapmışlardır. Türkçede 'taş plak' olarak isimlendirilen 78 rpm plaklara ilk sazlı sözlü eser icra edenler fonograf kayıtları yapanlar olmuştur (Ünlü, 2012). Bu kayıtları yapan firmaların başında The Gramophone Company, Odeon, Orfeon, Polydor, Gramophone Concert Record, Columbia, His Master's Voice, Emil Berliner, Pathe gelmektedir (Ünlü, 2016, s.253, 279).

Dini Metinlerin Kullanımında Ahlaki ve Dini Hassasiyetler

Tarih boyunca, dini metinlerin toplumlar arasında nasıl kullanıldığı, ahlaki ve dini hassasiyetlerin önemli bir parçası olmuştur. Dini metinler, kutsal kabul edilen içerikleri nedeniyle özel bir saygı çerçevesinde ele alınmış ve korunmuştur. Bu metinlerin yanlış, bağlam dışı veya saygısız bir şekilde kullanılması, toplumsal huzursuzluklara neden olabileceği gibi, dini değerlerin korunmasına yönelik hassasiyetleri de artırmıştır (Sargın, 2016, s.113).

Dini metinlerin sesli olarak okunması ve dinlenmesi, özellikle modernleşme dönemlerinde tartışmalara yol açmıştır. Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu'nda gramofon plaklarına Kur'ân-ı Kerîm ve ezan gibi dini içeriklerin kaydedilmesi yasaklanmıştır. Bu yasaklamanın temelinde, kutsal metinlerin eğlence mekanlarında veya ticari bir bağlamda kullanılmasının dini değerlere saygısızlık olarak algılanması yatmaktadır. Osmanlı toplumunda, Kur'ân-ı Kerîm tilaveti veya ezan gibi dini ritüellerin yalnızca ibadet amacıyla belirli mekanlarda icra edilmesi gerektiği inancı hâkimdi (Çuluk, 2016).

Dini metinlerin kullanımı konusunda ahlaki hassasiyetler, yalnızca metinlerin fiziksel formuyla değil, aynı zamanda sesli icrası ve yayılımıyla da ilişkilidir. Özellikle modern teknolojilerin gelişmesiyle birlikte, dini metinlerin dijital platformlarda veya medya araçlarında paylaşılması, yeni etik soruları gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, dini metinlerin ticari amaçlarla kullanılmasının veya saygısız bir bağlamda paylaşılmasının, dini topluluklar tarafından eleştirildiği gözlemlenmektedir (Şimşek, 2024, s.255).

Sansür Kararlarının Uygulanması

Osmanlı Devleti'nde sansür uygulamaları, dini ve ahlaki değerleri koruma çabasıyla şekillenmiş, bu bağlamda teknolojik yeniliklerin toplum üzerindeki etkileri sıkı

bir denetime tabi tutulmuştur. Gramofon plaklarında Kur'ân-ı Kerîm ve ezan gibi kutsal metinlerin yer alması, metinlerin eğlence veya ticaret amacıyla bağlamından koparılabilceği endişesiyle yasaklanmış, sansüre uğramıştır. Sultan II. Abdülhamid döneminde alınan sansür kararları, özellikle kutsal metinlerin yanlış kullanımını önlemeye yönelik olduğu yorumu yapılabilir. Arşiv belgeleri, bu yasakların dini metinlerin kutsallığını muhafaza etmek ve toplumsal huzuru koruma amacına dayandığını göstermektedir.

Sansür kararlarının uygulanmasında, dönemin fetva makamlarının görüşleri de belirleyici olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in ve ezanın yalnızca ibadet bağlamında okunması gerektiği, eğlence mekânlarında veya ticari ürünlerde kullanılmasının dini değerlere aykırı olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda, gramofon plaklarının içerikleri sıkı bir denetime tabi tutulmuş, uygunsuz bulunan kayıtların toplatılması sağlanmıştır. Bu tür sansür politikaları, Osmanlı modernleşme sürecinde dini değerlerin teknolojik yeniliklerle uyum içinde korunmasına yönelik bir denge arayışını yansıtmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm ve Ezan-Salânın Plaklarda Yasaklanması

Kur'ân-ı Kerîm ve ezanın gramofon plaklarına kaydedilmesine getirilen yasaklar, Osmanlı İmparatorluğu'nda hem dini hem de toplumsal hassasiyetlerin bir yansımasıdır. Yasakların temel nedenleri olarak dönemin kültürel ve dini değerlerini koruma, dini metinlerin kutsallığını koruma, metinlerin bağlam dışı kullanımını önleme ve toplumsal ahlaki düzeni muhafaza etme çabalarının bir parçası olarak değerlendirilebilir. İslam dünyasındaki hâkim din anlayışı, Batı medeniyetiyle girilen sömürge ilişkilerinin etkisiyle şekillenmiş ve bu süreç, Müslüman toplumların yaşadığı dönüşüm üzerinde kalıcı izler bırakmıştır. Sömürgeciliğin söylem değiştirmiş bir şekli olarak görülen modernleşme ve globalleşme süreci, dini metinlerin korunması konusundaki hassasiyetleri de derinleştirmiştir. Bu bağlamda, gramofon plaklarına Kur'ân-ı Kerîm ve ezan gibi kutsal içeriklerin kaydedilmesine yönelik yasaklar, sadece dini değerlerin korunması amacıyla değil, aynı zamanda bu dönüşüm sürecinde dinin kutsallığını modern teknolojinin etkilerinden uzak tutma çabası olarak da değerlendirilmiştir (Türker, 2003, s.141).

Kur'ân-ı Kerîm ve ezan gibi dini metinler, İslam toplumlarında kutsal kabul edilir ve ibadet ritüellerinin önemli bir parçası olarak görülür. Bu metinlerin eğlence mekânlarında veya ticari bağlamlarda kullanılması, dini değerlere saygısızlık olarak algılanmıştır. Dönemin fetvalarında, Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinin ve ezanın, yalnızca ibadet amacıyla ve belirli mekanlarda okunması gerektiği vurgulanmıştır. Bu çerçevede, gramofon plaklarına Kur'an-ı Kerîm veya ezan kaydedilmesi, dini bir ritüelin bağlamından koparılması olarak değerlendirilmiş ve yasaklanmıştır (Çuluk, 2016).

Gramofon gibi cihazların eğlence mekânlarında kullanılması, bu mekânların ahlaki açıdan sorgulanmasına neden olmuştur. Eğlence mekânlarının toplumsal anlamı, gramofon plaklarına dini içeriklerin kaydedilmesine karşı bir tepki doğurmuştur. Dönemin ahlaki değerleri, dini içeriklerin bu tür bağlamlarda dinlenmesini kabul edilemez bulmuştur. Müslüman ahlak anlayışı ve kültürüne uygun bir yaşam süren

toplumun genelinden farklı olarak, bu alkollü içki sunan eğlence mekânları, kendilerine özgü bir alt kültürel alan oluşturmuştur. Bu nedenle, bu mekanlarda kullanılabilecek gramofon plaklarının içerikleri dikkatle kontrol edilmiş ve dini içeriklere yönelik yasaklar uygulanmıştır (Demir, 2018, s.44).

Osmanlı Devleti, toplumsal düzeni sağlama ve dini hassasiyetleri koruma konusunda duyarlı bir yaklaşım sergilemiştir. Kur'ân-ı Kerîm ve ezan gibi dini metinlerin yanlış veya bağlam dışı kullanımı, toplumsal huzursuzluklara yol açabileceği endişesi yasak ve sansürün nedenleri arasında sayılabilir. Bu metinlerin dini bağlamlarından koparılması, toplumda dini duyguların zedelenmesine neden olabileceği için, bu tür kayıtların yapılması engellenmiştir. Benzer tepkiler farklı teknolojik gelişmelerin toplumsal kabulünde de yaşanmıştır. Matbaanın ilk dönemlerde mesafeli karşılanmasının kültürel, sosyal ve ekonomik nedenleri olduğu söylenebilir. Bu nedenler arasında, dini ya da dini gerekçelerle bağlantılı kültürel sebeplerde yer almaktadır (Zengin, 2023, s.530).

Osmanlı belgelerinde, gramofon plaklarında Kur'ân-ı Kerîm ayetleri, ezan veya salavat gibi dini içeriklerin yer almasının yasaklandığına dair resmî kararlar bulunur. Bu yasak, dini metinlerin yanlış bağlamda ve toplumun dini hassasiyetlerini incitebilecek şekillerde kullanılmasını önlemeyi amaçladığı yorumlanabilir.

Ülkemizde plak sektörü mûsikî eserlerinin kayıtları ile başlamış ve daha sonrasında dini formlarda eserlerin kayıtları plaklara yapılmaya başlanmıştır. Eğlence sektöründe icra edilen ilk kayıtların yapıldığı mûsikî eserlerine hem içerikleri nedeniyle hem de eserlerin icra edildiği mekanlara olan bakış açısı nedeniyle plaklarda dini metinlerin okunması sorun teşkil etmeye başlamıştır. Plaklarda Kur'ân-ı Kerîm ve ezan okunmasına dair yasaklamanın gerekçesi olarak dinî içerikli plakların meyhane, kahvehane gibi mekânlarda çalınması ihtimali sıklıkla dile getirilir. Erken Cumhuriyet döneminde Türk mûsikîsinin radyolarda çalınması yasaklandığında insanlar, Mısır radyolarından doğu mûsikîsi ve Kur'ân-ı Kerîm dinlemek için meyhanelere veya kahvehanelere gitmişlerdir. Fakat aynı toplumun insanları, Osmanlı döneminde meyhane ve kahvehanelere yükledikleri anlam nedeniyle buralarda gramofonlarda plaklardan okunan Kur'ân-ı Kerîm'i dinî hassasiyetleri nedeniyle şikâyet etmişler ve yasaklatmışlardır. Hırka-i Saadet memurlarından Enderun muallimlerinden Kulcalı Abdülaziz Efendi, Gramofona Reddiye isimli bir risale kaleme almış, risalesinde, gramofonun aslında eğlence için icat edildiği, bir eğlence aracı olan gramofonlarda da dinî içeriğe sahip kayıtların plaklarda çalınmasının günah olduğu fikrini savunmuştur (Çuluk, 2016).

Kaydedilen içerikler, bazı dönemlerde gramofon plaklarının kaderini tayin eder bir hâl almıştır. Yasaklar belirli bir döneme ya da belirli bir hükümdara, devlet başkanına has bir durum değildir. Her dönem kendi gerekçeleri ile yasak ve sansürü uygulamaya koymuştur. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde, devlet tarafından uygulanan yayın yasakları arasında sadece basılı materyaller yer almamıştır. Zaman zaman haritalar, kişisel fotoğraflar ve kartpostallar ile gramofon ve plaklar da yer almaktadır.

Sultan II. Abdülhamid iktidarı ve sonrasında gramofona 'karşı bir duruş' sergilenmiştir. Sultan II. Abdülhamid yeniliklere gayet meraklı bir kişiliğe sahip idi. The

Illustrated London News gazetesinin 14 Temmuz 1888 tarihli sayısında, fonograf ve Edison'a dair çıkan haberin Rusya'da yayınlanan metni, saray mütercimi Ahmed Nermi Efendi tarafından çevrilerek 2 Eylül 1888'de Sultan Abdülhamid'e sunuldu. 1895'te Amerika'dan gramofon sipariş edildi (Çuluk, 2016). Bu siparişin padişah talebiyle olup olmadığı, şu an için bilinmemektedir.

Gramofon yasaklarının temelinde mûsikînin haramlığı helalliği noktasında gelenekte yapılan tartışmalar bağlamında dini gerekçelerinde etkisi vardır. Haram sayılan mûsikî eserleri ile aynı teknolojinin ürünü olan plaklara okunması, dinî hüküm bakımından bu eserlerle aynı değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Gramofon plaklarının Ortadoğu ülkelerinde çalınmaya başlaması ile bir yandan Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinin gramofon plaklarına kayda alınması gündeme gelmiş, aynı zamanda da bunun dinî açıdan caiz olup olmayacağı tartışılmıştır (Karakışla, 2000, s.39).

Ahmet Rasim, Telgraf ve Posta Nezareti emrinde Fen Kalemi Kâtibi olarak 1885 yılında çalışmaktadır. Bir kısmını Fransızcadan çevirdiği, bir kısmını da telif olarak kendisinin yazdığı 'Bedayi-i Keşfiyyât ve İhtira'ât-ı Beşeriyeden Fonograf: Sadây-ı Tahrîr ve İade Eden Âlet'kitabında bu konuya eğilmiştir. Ahmet Rasim'e göre Kur'ân-ı Kerîm'in fonograf cihazı ile kayda alınmasına Müslüman din adamlarının karşı çıkması kaçınılmaz bir durumdur. Aynı senelerde Osmanlı gazetelerinde da bu konuda tartışmalar yer almıştır. Ancak din adamlarının olumsuz tavırları fonograf ve gramofon aletlerinin Osmanlıda yaygın bir şekilde kullanımına engel olamamıştır. Müslüman alimlerden Trablusşam Kadısı Seyyid Osman Efendi'nin 1899 Temmuz'unda verdiği ve yaklaşık olarak bir yıl sonra Eylül 1899'da tekrardan zikrettiği bir fetvasında, Kur'ân-ı Kerîm'in okunup fonografla kaydedilmesi, dinletilmesi ve dinlenilmesinin Müslümanlar için mahzurlu bir durum olduğunu söylemektedir (Karakışla, 2000, s.40).

1894 yılında Raif Bey (Telgraf ve Posta Nezareti Fen Müşaviri), Mercan'da kurduğu elektrik fabrikasına ithal ettiği bazı cihazlar için gümrük vergisinden muafiyet talebinde bulunmuştur. Meclis-i Vükelâ'dan "telefon ve fonograf gibi yasak olan şeylerin üretilmeyeceği hakkında alınacak teminattan sonra duruma bakılacağı" kararı çıkmıştır (Çuluk, 2016). Meclis-i Vükelâ'da (Bakanlar Kurulu) alınan bu yasaklama kararı (sadaret tezkeresi), Sadrazam Mehmet Ferit Paşa tarafından Sultan II. Abdülhamid'e sunulmuş ve Sultan'ın 14 Haziran 1906 tarihli iradesiyle gramofon plaklarına Kur'ân-ı Kerîm kaydedilmesi yasağı resmiyet kazanmıştır. Ancak, Sultan II. Abdülhamid'in açık bir şekilde ifade ettiği bu irade-i seniyele rağmen, gramofon plaklarına Kur'ân-ı Kerîm surelerinin kaydedilmeye devam ettiği görülmüştür. Bu tür kayıtlar içeren plakların, Osmanlı topraklarında bazı dönemlerde satışı sürmüştür. Söz konusu yasak, Meclis-i Vükelâ toplantısında okunmuş ve çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Plaklar üzerindeki etiketlerden, Taha ve İbrahim surelerinin Mısır'da Şeyh Saidü'l-Minelavi tarafından tilavet edilerek Kahire'de kaydedildiği ve üretildiği anlaşılmaktadır. Bu durumun, Müslümanlar için farz olan Kur'ân-ı Kerîm'e duyulan saygı ilkesine uygun olmadığı değerlendirilmiştir (Yiğit, 2023, s.224). Böylelikle Kur'ân-ı Kerîm ayetleri okunarak kayıt yapılmış plakların satılmamasına, hiçbir yerde çalınmamasına, satıldığı görülürse müsadere edilerek satıcıların cezalandırılmasına, Dâhiliye Nezareti tarafından daha önce

Zaptiye Nezareti, Şehremaneti ve Rüsumat Emaneti'ne bu konuda gönderilen tebligatın te'kidine, Kahire veya bir başka yerde üretim ve kullanılmasının yasaklanmasına dair Mısır Hidivliği'ne tavsiyede bulunulmasına karar verilmiştir (Çuluk, 2016).

Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesinden ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra, 1927'de Diyanet Riyaseti Heyet-i Müşaviresi üyesi Taha Seyit İbn Mustafa, 'Kur'an-ı Kerîm-Gramophone' isimli bir risale kaleme almıştır. Bu çalışmada, gramofon plaklarına Kur'ân-ı Kerîm kaydedilmesinin İslam dini açısından fayda ve zararlarını değerlendiren Taha Seyyid, eserinin sonunda şu sonuca varmıştır: Gramofondan işitilen Kur'an, Kur'an'dır. Hürmet ve tazim şartıyla onun gramofonu ahz-u edasında hiçbir mâni yoktur (Yiğit, 2023, s.224).

Halk nezdinde Batılılaşmanın meydana getirdiği olumsuz etkiler, dinî bakımdan da kaygılara sebep olmuştur. Dinî ve kültürel değerlerin korunması için Batıdan gelen her türlü gelişme ve teknolojiye uzak durulmaya çalışılmıştır. Gramofon da 'gavur icadı, gavur işi' olarak görüldüğü için gramofon plaklarından Kur'ân-ı Kerîm dinlenmesinin Müslümanlar için caizliği noktasında hep bir tartışma konusu var olmuştur (Anbarlı, 2020, s.453). Gramofon plaklarına getirilen yasağın toplumsal yansımaları da olmuştur. Osmanlı mahalle düzeninde sosyalleşme eğilimlerinin gereği olarak camilerin yakınında kahvehaneler bulunurdu. Gramofonun yaygınlaşmasından sonra kahve cemaati ile cami cemaati sıklıkla karşı karşıya gelir olmuştur. Cami cemaati adına yapılan şikâyetlerde, gramofonun sesinden rahatsızlık duyulduğu belirtilmiş, bazen de asılsız iddialar ile zaptiye meşgul edilmiştir (Çuluk, 2016). Kültür kuramında tartışmalı bir kavram olan alt kültürler, insanların mesken tuttukları kahvehanelerde meydana gelen bu gelişmeler teknoloji ile gelen yeni kimlik kaynaklarıdır denilebilir (Demir, 2018, s.36).

Kur'ân-ı Kerîm ayetlerini içeren plakların satışının tespiti halinde, bu plaklara el konulması ve satıcıların cezalandırılması amacıyla Zaptiye ve Dahiliye Nezaretleri sorumlu kılınmıştır. Ayrıca Mısır Hidivliği'ne 'vesâya-yı münâsebe icrası' yani gerekli uyarıların yapılması da kararlaştırılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm tilavetinin plaklara kaydının yasaklandığının Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer şehirlerine duyurulması Dâhiliye Nezareti'ne havale edildikten sonra Sultan II. Abdülhamid'in iradesiyle (14 Haziran 1906) bu yasak uygulanmaya başlanmıştır (Karakışla, 2000, s.42). Yasağın içeriğine bakıldığında 'içki (alkol)' yasağındaki hükümler akla gelmektedir. Hz. Peygamber, haram bir şeyi kullanan ile onun imalatını, taşımacılığını, aracılığını ve sunumunu yapan şahısların da aynı günaha girdiğini belirtmiştir (Çuluk, 2016).

Dini Metinler Dışında Okunan Gramofon Plaklarında Yasaklar

Gramofon plaklarının toplatılması, mahkeme kararları ile yasaklanması kararı siyasi, mûsikî ya da dinî gerekçeler dışında farklı gerekçelerle de uygulanabilmiştir. Bu olaylar daha çok münferit olaylardır. 1929 yılı Akşam Gazetesinde çıkan habere göre Bursa'da bir olay yaşanmıştır. Muhallebici Galip adında birisi Blumenthal biraderleri¹

¹ Ülkemizde plakçılığın öncüsü olarak adlandırabileceğimiz Orfeon Records firması Blumenthal Ailesine aittir. Blu Anadolu'daki sesi güzel olan amatör sanatçıları Jak Beresi sayesinde dinleyip, birçok sanatçıyı

mahkemeye verir. Dava konusu mukallit ve şakacı bir kişi olarak bilinen Muhallebici Galip ile Meddah Sururi Efendi arasındadır. Sururi, her yıl Bursa'ya geldiğinde Galip Efendiden dinlediği hikâyeleri kayda alır ve plak çıkarır. Bu plakları piyasada satmaya başlar. Bu hikâyeler Galip Efendiden alıntı yapılmıştır. Fakat izin alınmadan yapılmış kayıtlardır. Galip Efendi, bu duruma tepki göstererek Blumenthal Biraderler hakkında dava açar ve plakların piyasadan toplatılmasını talep eder (Yiğit, 2023, s.227).

Hürriyet talebinde bulunan bazı kişilerin bu talepleri devleti rahatsız etmiş ve bu talepleri dile getirdikleri kayıtların yer aldığı gramofon plakları yasaklanmış, kırılmış veya imha edilmiştir. Bu konuda arşiv belgeleri mevcuttur.²

1907'de Galata'da Sultan Bayezid Camii yanında bulunan Hüseyin'in kahvehanesiyle Perukâr (Berber) Kırıko'nun dükkânlarında çalgı çalınıp eğlence düzenlendiğinden cemaatin şikâyetçi olduğu iddia edilir. Durumu tahkik eden Beyoğlu Mutasarrıflığı bahsedilen yerlerde çalgı çalınıp eğlence düzenlenmediğini, sadece gramofon çalındığını, namazlardan yarım saat önce saygı gereği gramofon çalınmasına mola verildiğini, cemaatin şikâyet edeceği bir durum olmadığını bizzat cami imamının ifadeleriyle Zaptiye Nezareti'ne bildirir (Çuluk, 2016).

Bu belge, 1907 İstanbul'unda (özellikle Galata civarında) toplumun gelenek, görenek ve dinî hassasiyetleri ile gündelik eğlence kültürü arasındaki gerilimi yansıtan ilginç bir örnek sunuyor. Metnin detaylarından anlaşılabileceği üzere, cami yakınında eğlence veya müzikli faaliyet olduğu yönünde cemaat tarafından bir şikâyet dile getirilmiş. Fakat resmî makamların (Beyoğlu Mutasarrıflığı) yaptırdığı tahkikat, orada herhangi bir çalgı âletiyle ya da canlı müzikle eğlence yapılmadığı; sadece gramofon çalındığı sonucuna varıyor.

Bu gramofon çalma meselesinin dahi, namaz vakitlerine saygı göstermek amacıyla durdurulduğu belirtiliyor. Gramofon çalma eylemi, O dönemdeki teknolojik yeniliklerden biri olarak görülebilir. O dönemlerde 'gramofon' henüz çok yeni olmasa da hâlâ toplumsal hafızada 'modern' ve 'farklı' bir ses kaynağı olarak algılanıyor, dolayısıyla çevrede dikkat çekiyor. Şikâyet noktasında iki taraflı bir bakış görmek mümkün. Cami yakını olması, ezan ve namaz saatleri gibi dinî ritüellere büyük bir hassasiyetle yaklaşıldığını gösteriyor. Cami çevresinde musikin (hatta gramofonun) dahi yankılanması, bu durum, bazıları tarafından saygı çerçevesini aşan bir davranış olarak değerlendirilebilir. Bu yüzden şikâyet söz konusu olmuş.

Beyoğlu Mutasarrıflığı'nın tahkikatı ve bizzat cami imamının verdiği ifadeler, gramofon çalınmasının namaz vakitlerine uygun bir şekilde kesildiğini ve çevrede rahatsız edici bir eğlence ortamı oluşmadığını ortaya koyuyor. Bu da o dönemin bürokratik düzeninin, şikâyetleri resmî kanallardan inceleyip raporladığını, ardından

keşfeden ve Türk mûsikisine kazandıran, tanınmalarını sağlayan ilk Türk plak fabrikası ve stüdyosu Orfeon Records firmasıdır.

² Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), *Zabtiye Nezareti Evrakı*, [ZB.] No.602-38, Gömlek No.1.29.2019 11.30.07.PM

Zaptiye Nezareti'ne durumu bildirdiğini dini bir hassasiyetle olaya yaklaşmadığını gösteriyor.

Bu durum, dönemin modernleşme sürecinde toplumun yeniliklere (örneğin gramofon gibi icatlara) henüz tam anlamıyla uyum sağlayamadığını ve dini hassasiyetlerin günlük yaşam üzerindeki etkisinin ne kadar belirgin olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, kamusal alanlarda müzik veya eğlence anlayışının, dinî mekânlara yakınlık gibi nedenlerden ötürü o dönemde nasıl denetim ve gözetim altında tutulduğunu da gösteriyor. Dolayısıyla bu belge, Osmanlı'nın son döneminde –1907 gibi geç bir tarihte– toplumsal hayatın dinamiklerini ve devletin idari reflekslerini yansıtmaları bakımından kıymetli bir tarihî vesika niteliği taşıyor.

Kahve, meyhane gibi mekânlarda Kur'ân-ı Kerîm plakları çalındığına dair kayda rastlanmasa da camide gramofon çalındığına dair ortaya çıkan bir olay çok şaşırtıcıdır. 1911'de İngiliz idaresindeki Kıbrıs'ın Tuzla kasabasında eşraftan bazıları 'camide gramofon çaldılar' bahanesiyle ayaklanmış ve müftülüğe şikâyetle bulunmuştur. Araştırma sonucunda, birkaç kişinin “Kahvede Kuran dinlemek günah olur” bahanesiyle kahvenin gramofonunu camiye getirdiği ve Kur'an plaklarını orada dinledikleri anlaşılmıştır. Bu saygılı tavırlarına rağmen Kıbrıs Müftüsü Ziyaeddin Efendi, gramofondan Kuran dinlemenin caiz olmadığına dair fetva vermiştir (Çuluk, 2016). Bu belge, erken 20. yüzyılda dinî hassasiyetlerle yeni teknolojilerin (bu örnekte gramofon) nasıl kesiştiğini gösteren ilginç bir vakayı anlatıyor. Özellikle dinî metinlerin — Kur'ân-ı Kerîm tilavetinin— o dönemde henüz toplumun tamamen aşına olmadığı araçlarla (plak ve gramofon) dinlenmesi, çeşitli tartışmaları beraberinde getiriyor. Şaşırtıcı kısım, insanların “Kur'an'ı kahvehanede gramofondan dinlemek uygun olmaz” düşüncesiyle gramofonu camiye taşımalarıdır. Burada çifte bir hassasiyetten söz edilebilir. Dinî Metinlere Karşı Saygı penceresinden bakılırsa; “Kahvede Kur'an dinlemek günah olur” inancıyla gramofonu camiye getirmek, Kur'ân-ı Kerîm'e karşı gösterilen saygının bir ifadesi olarak görülebilir. Yeni teknolojiye karşı tereddüt; o dönem için gramofon hâlâ görece yeni bir icat. Kur'an gibi kutsal bir metnin böyle bir cihazdan dinlenmesi, bazı âlimler ve dindar kesimlerce 'rutin' kabul edilmeyip farklı soru işaretlerine yol açıyor.

Bu yaklaşım, en nihayetinde Kıbrıs Müftüsü Ziyaeddin Efendi'nin “gramofondan Kur'ân-ı Kerîm dinlemenin caiz olmadığı” şeklindeki fetvasıyla somut bir hükme bağlanıyor. Bu fetva, hem ibadetin manevi atmosferini teknolojiyle buluşturma konusundaki endişeleri hem de kutsal metnin yeni mecralar üzerinden yayılmasına dair şüpheleri yansıtıyor. Dolayısıyla yaşanan olay, Osmanlı coğrafyasındaki (ve o dönemin Kıbrıs şartlarındaki) toplumsal dönüşümlerde dinî otorite ile yenilik arasındaki gerilimi gözler önüne seren önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı Arşiv Belgelerinden Örnekler

Bu makalede yer verilen belgeler, gramofon plaklarına yönelik doğrudan sansür, toplatma ve dini içerikli kayıtlarla ilgili müdahaleleri konu alan resmî Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi arşiv belgeleri arasından özenle seçilmiştir. Belge seçiminde, içeriklerin sansür uygulamalarını açıkça yansıtmaları, özellikle Kur'ân-ı Kerîm, ezan ve

salavat gibi kutsal metinlerin plaklara kaydedilmesiyle ilgili devlet müdahalelerini belgelemesi temel ölçüt olarak alınmıştır. Ayrıca belgelerin farklı dönemleri kapsamı, sansür politikalarının tarihsel gelişimini izleyebilmek açısından önemsenmiş; böylece hem tematik bütünlük hem de tarihsel süreklilik sağlanmaya çalışılmıştır.

Makalede belgelerin tamamı yerine özetlerine yer verilmesinin temel nedeni, metnin akademik bütünlüğünü ve okunabilirliğini korumaktır. Belgelerin içerikleri ilgili konuyu açıklamaya yetecek ölçüde özetlenmiş; böylece hem tekrarların önüne geçilmiş hem de okuyucunun konuya dair genel çerçeveyi net biçimde kavrayabilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, tüm belgelerin tam metinlerinin sunulması çalışmanın hacmini gereksiz yere artıracığından, araştırma amacına uygun düşen kısımlar ön plana çıkarılmıştır.

Belge 1: Vezneciler’de Kuyucu Murad Paşa Medresesi’nin karşısında bulunan kahvehanede gramfon çalınmasının yasaklanması.³

Veznecilerde Kuyucu Murad Paşa Medresesi karşısındaki kahvehanede, gramfon çalınmasının önlenmesi hakkında 12 Haziran 1322 ve 10 Mayıs 1323 tarihli arşiv vesikasında⁴ medrese talebelerinin gramfon karşıtı tutumlarını göstermektedir. 1907’de Veznecilerde Kuyucu Murad Paşa Medresesi öğrencileri, karşılarındaki Camcı Ali Camii yanında bulunan kahvehanede gece gündüz çalınan gramfondan rahatsız olduklarını Şeyhülislam’la şikâyet ederler. Ders çalışmalarına engel olduğu gibi medresede bulunan ve henüz iyiyi kötüyü ayırmaya gücü olmayan yeni öğrencilerin ahlakını kötü etkileyeceği iddiasındadırlar (Çuluk, 2016).

Vezneciler’deki kahvehanede gramfon çalınmasının yasaklanması, Osmanlı’da kahvehanelerin sosyal ve kültürel açıdan kritik bir alan olarak görülmesiyle ilişkilidir. Kahvehaneler hem eğlence hem de muhalif fikirlerin dile getirildiği yerler olarak değerlendirildiğinden, bu tür mekanlarda gramfon gibi teknolojilerin kullanımı toplumsal düzen ve ahlak açısından tehlikeli görülmüştür. Bu durum, dönemin dini ve ahlaki hassasiyetlerinin, toplumsal mekanlara nasıl yansıdığını göstermektedir.

Belge 2: Columbia R. T. markalı ve 17632 sayılı gramfon plağının toplatılması ile satışının yasaklanması (11.04.1946).⁵

Bu olay, özellikle Cumhuriyet döneminde belirli plakların içeriklerinden kaynaklanan yasaklamalara bir örnektir. Columbia plaklarının toplatılması, dini, ahlaki veya siyasi açıdan sakıncalı bulunan içeriklerin kontrol edilmesine yönelik bir uygulamadır. Bu, sansür uygulamalarının Cumhuriyet döneminde de devam ettiğini ve modernleşme sürecinde ahlaki kaygıların nasıl ele alındığını göstermektedir.

Belge 3: Nizipli Deli Mehmet’in seslendirdiği Colombia markasına ait 18521 numaralı gramfon plağının ülkeye girişinin yasaklanması kararı (04.03.1944).⁶

³ Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), *Zabtiye Nezareti Evrakı*, [ZB.] No. 42, Gömlek No. 3

⁴ Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), *Zabtiye Nezareti Evrakı*, [ZB.] No. 42-3.1. Gömlek No..9.2019.11.45.32 PM

⁵ Cumhuriyet Arşivi (CB. DAB. OA.), No. 30-18-1-2.104 -15-11

⁶ Cumhuriyet Arşivi (CB. DAB. OA.), No. 30-18-1-2.104-15-11

Bu yasaklama, halk kültüründen gelen sanatçıların kayıtlarının, devletin belirlediği normlara uygun olmadığı gerekçesiyle engellenmesine bir örnektir. Deli Mehmet'in seslendirmesi, dönemin ahlaki ve siyasi bakış açılarına uygun görülmemiş olabilir. Bu durum, halk müziği ve popüler kültürün devlet kontrolü altında nasıl şekillendiğini gösterir.

Belge 4: Halep'te üretilen Sodwa marka 745 numaralı gramofon plağının ülkeye girişinin yasaklanması (12.04.1937).⁷

Halep'te üretilen plakların yasaklanması, dış kaynaklı içeriklerin ülke sınırları içinde kontrol altında tutulması çabasını yansıtır. Bu yasaklama, Osmanlı'da ve Cumhuriyet'in erken dönemlerinde, yabancı kaynaklı müziklerin toplumsal ve kültürel düzen üzerindeki etkisine duyulan endişenin bir göstergesidir.

Belge 5: Ses kayıtlarının yapıldığı kartpostal biçimindeki Sonorin adı verilen kartlar ve bunları üreten makinelerin ülkeye girişinin yasaklandığını belirten, 15 Cemâziyelevvel 1324 tarihli arşiv belgesi.⁸

Sonorin kartlarının yasaklanması, teknolojik yeniliklerin devlet kontrolü altında tutulma çabasını göstermektedir. Ses kayıtlarının kolay taşınabilir hale gelmesi, içeriklerin kontrolsüz şekilde yayılabileceği endişesine yol açmış ve bu nedenle yasaklama kararı alınmıştır. Bu durum, teknolojinin dini ve ahlaki hassasiyetler çerçevesinde nasıl değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

Belge 7: Telgraf ve Posta Nezareti'nden, postanelerde ele geçirilen zararlı gramofon plaklarının muzır evrak kapsamında değerlendirilmesine dair yazı.⁹

Postanelerde yakalanan plakların 'muzır evrak' olarak değerlendirilmesi, devletin sansür politikalarının yaygın bir uygulama olduğunu ortaya koyar. Avrupa'dan gelen plakların kontrol edilmesi, dışarıdan gelen içeriklerin toplumsal ve kültürel düzen üzerindeki etkilerinin sınırlanmaya çalışıldığını gösterir (Yiğit, 2022).

Belge 8: Avrupa'dan postalarla gelen gramofon plaklarının zararlı bulunması nedeniyle uygulanacak işlemlere ilişkin 4 Teşrin-i Evvel 1322 tarihli arşiv belgesi.¹⁰

Bu olay, Avrupa'dan ithal edilen gramofon plaklarının dönemin ahlaki ve siyasi normlarına uygun olup olmadığının kontrol edildiğini gösterir. Bu durum, modernleşme sürecinde yerel değerlere duyulan hassasiyetin, dış etkilerle çatışmasını yansıtır.

Belge 9: Kuyucu Murad Paşa Medresesi çevresinde gramofon çalınmasının yasaklanmasına dair 4 Temmuz 1322 tarihli arşiv belgesi.¹¹

⁷ Cumhuriyet Arşivi (CB. DAB. OA.), No. 30-18-1-2. 73-29-18

⁸ Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), *Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi*, [DH.MKT.] No.02610, Gömlek No.00089.001

⁹ Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), *Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Cetvelleri*, [Y..PRK.MBC.] No.11, Gömlek No.140

¹⁰ Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı*, [Y.MTV.] No.00290, Gömlek No.00095.001

¹¹ Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), *Zabtiye Nezareti Evrakı*, [ZB.] No.00379, Gömlek No.00094.001

Bu belge, dini mekanlar ve çevresinde toplumsal huzurun korunması amacıyla alınmış bir önlemi göstermektedir. Medrese gibi dini eğitimin ve ibadetlerin yapıldığı mekanların çevresinde gramofon gibi eğlence unsurlarının kullanılmasının yasaklanması, dönemin ahlaki ve dini hassasiyetlerinin bir yansımasıdır. Bu yasak, kutsal mekanlara saygının korunması ve toplumsal düzenin sağlanması adına alınmış bir tedbirdir.

Belge 10: Kuyucu Murad Paşa Medresesi çevresinde gramofon çalınmasının engellenmesi talebi.¹²

Benzer bir içerikte olan bu talep, Osmanlı toplumunun dini mekanlara karşı duyduğu hassasiyeti bir kez daha gözler önüne sermektedir. Medreselerin çevresinde gürültüye ve eğlence araçlarına karşı alınan bu tür tedbirler, dini mekanların kutsallığını ve saygınlığını muhafaza etmeye yönelik çabaların bir parçasıdır. Bu durum, ibadet ve eğitim alanlarının çevresinde toplumsal davranış kurallarının ne denli hassas bir şekilde korunduğunu göstermektedir.

Belge 11: 1937 yılında, Şeyh Said'in devlet aleyhine zararlı ifadelerinin bulunduğu belirlenen Sodwa markasına ait 1-256 numaralı Kürtçe plak, Basın Kanunu'nun 51. maddesi uyarınca yasaklanmıştır. Aynı yıl, Halep'te kaydedilen ve Şeyh Said'in ses kayıtlarını içeren Sodwa markalı 745 numaralı gramofon plağı, Türkiye Cumhuriyeti karşısı zararlı ifadeler içerdiği gerekçesiyle, 12.04.1937 tarihli karar doğrultusunda ülkeye girişine yasak getirilmiştir.¹³

05.05.1937 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla, Şeyh Said'in Halep'te kaydedilen ve piyasaya sürülen Sodwa markalı 24/2 numaralı plağının Türkiye'ye girişine de yasak getirilmiştir (Uluskan, 2010, s.165).

Şeyh Said'in okuduğu Kur'an-ı Kerîm ayetleriyle dolu plakların yasaklanması, dini metinlerin ticari ve eğlence amaçlı kullanılmasının uygun görülmediği anlayışıyla ilişkilidir. Bu tür yasaklar, kutsal metinlerin bağlamından koparılmasını önlemeye yönelik bir çaba olarak değerlendirilebilir. Kur'an-ı Kerîm tilavetinin sadece ibadet ve dini amaçlarla yapılması gerektiği düşüncesi, bu tür plakların yayılmasını engellemiştir. Ayrıca, bu yasaklama, dini metinlerin korunması adına alınmış bir önlem olarak değerlendirilebilir.

Bu kararlara bakıldığında çoğunluğu siyasi içeriklidir. Türkiye Cumhuriyeti aleyhinde söylemleri nedeniyle Kürtçe plakları yasaklanan Şeyh Said'in Kur'an-ı Kerîm okuduğu plaklara getirilen yasakların dini kaygılardan daha çok şahsı hakkında alınan olumsuz siyasi kaygılar nedeniyle yapıldığını düşünüyoruz. Şeyh Said'in okuduğu Kahire ve Avrupa'da imalatı yapılan, içerisinde Kur'an-ı Kerîm ayetleri yer alan gramofon plaklarının satış ve kullanılmasının yasaklandığı hakkında arşiv belgeleri mevcuttur.¹⁴

¹² Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), *Zabtiye Nezareti Evrakı*, [ZB.] No.379, Gömlek No.94

¹³ Cumhuriyet Arşivi (CB. DAB. OA.), No. 30-18-1-2 / 73 - 29 - 18

¹⁴ Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi* [DH. MKT.] No.01092, Gömlek No.00010.001

Belge 12: Şeyh Said'in Kur'ân-ı Kerîm ayetlerini okuduğu gramofon plaklarının Kahire ve Avrupa'da üretildiği tespit edildiğinden, bu tür plakların satışına ve kullanımına yasak getirilmesine ilişkin 22 Rebûlevvel 1324 tarihli arşiv belgesi.¹⁵

Bu belge, yabancı ülkelerde üretilen dini içerikli plakların ithalatının ve kullanımının yasaklanmasını konu alır. Kahire ve Avrupa'da üretilen bu tür plakların yasaklanması, dışarıdan gelen dini içeriklerin kontrol edilmesine yönelik bir çaba olarak değerlendirilebilir. Osmanlı Devleti, dini metinlerin yanlış veya bağlam dışı kullanımını önlemek ve toplumsal düzeni korumak amacıyla bu tür plakların yayılmasını engellemiştir. Ayrıca, dini metinlerin üretim ve kullanımında ulusal bir kontrol mekanizması oluşturma çabası da bu tür yasakların altında yatan nedenlerden biridir.

Belge 13: Kur'ân-ı Kerîm ayetlerini içeren gramofon plaklarının yasaklanmasına dair Dahiliye Nezareti Celilesi'nden gelen 6 Haziran 322 tarihli ve 421 numaralı yazı.¹⁶

Bu belge, Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinin gramofon plaklarına kaydedilmesine yönelik hassasiyeti açıkça ortaya koymaktadır. Dini metinlerin bu şekilde kaydedilip yayılmasının, metinlerin kutsallığını zedeleyeceği endişesiyle yasaklanması, dönemin dini ve ahlaki değerlerine verilen önemin bir göstergesidir. Bu yasaklama, dini metinlerin sadece ibadet ve manevi bağlamlarda kullanılmasını sağlama çabası olarak yorumlanabilir.

Belge 14: Bingazi'de saatçilik yapan Hüseyin adına İtalya'dan getirilen, ezan ve Kelime-i Tevhîd kayıtlarını içeren gramofon kovanlarının silinerek sahibine teslim edilmesine ilişkin belge.¹⁷

Burada, dini içeriklerin sadece ithalatı değil, aynı zamanda yurda sokulmasının ardından kayıtların tamamen silinmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu, sadece dini metinlerin değil, aynı zamanda bunların kaydedildiği ortamların bile kontrol altında tutulduğunu göstermektedir. “Kelime-i Tevhîd ve ezan gibi kayıtları silip iade edin” demek, dini içeriklerin ticari ürünlere dönüşmesine kesinlikle izin verilmediğini ortaya koymaktadır. Adeta, “Buralar sizin reklam alanınız değil!” mesajı veriliyor.

Belge 15: Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinin yer aldığı gramofon plaklarının satışına izin verilmemesiyle ilgili 2 Haziran 1322 tarihli arşiv belgesi.¹⁸

Kur'ân-ı Kerîm ayetleri kaydedilmiş gramofon plaklarının satılmasının yasaklanması hakkında 10 Haziran 1322 tarihli belge.¹⁹

Bu belgeler, gramofon plakları üzerinden dini içeriklerin ticari bir metaya dönüştürülmesine karşı alınan önlemleri içermektedir. Dini metinlerin satış ve dağıtımına

¹⁵ Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi* [DH. MKT.] No.01092, Gömlek No.00010.001

¹⁶ Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), *Zabtiye Nezareti Evrakı*, [ZB.] No.590-133. Gömlek No.1.29.20

¹⁷ Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi* [DH. MKT.] No.00859, Gömlek No.00037.002

¹⁸ Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), *Zabtiye Nezareti Evrakı*, [ZB.] No.590-91, Gömlek No.1.29.2019 11.31.25 PM

¹⁹ Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), *Zabtiye Nezareti Evrakı*, [ZB.] No.00590, Gömlek No.00133.001

yönelik bu tür yasaklar, toplumsal düzenin korunmasının yanı sıra dini hassasiyetlerin modernleşme sürecinde korunması amacını taşımaktadır. Bu durum, “Kur’ân-ı Kerîm ayetleri ibadet için okunur, eğlence veya ticaret için değil” anlayışını güçlü bir şekilde yansıtmaktadır.

Belge 16: Sultan Hamam’da bulunan 4 numaralı Kozmos Ticarethanesinde satılan gramofon plakları arasında Ezan-ı Muhammedî, Salavat-ı Şerife ve mersiyele bulunduğunun tespit edilmesi üzerine, bu plakların satışına ve herhangi bir mekânda kullanılmasına izin verilmemesi konusunda Dahiliye Nezareti tarafından yayımlanan Hicri 15.08.1330 tarihli genelge.²⁰

Dahiliye Nezareti’nin genelgesi, dini metinlerin satışını ve kullanımını kesin bir şekilde yasaklamıştır. Ezan-ı Muhammedî, salavat ve mersiye gibi metinlerin plaklarda yer alması, bunların dini ritüellerden koparılıp bir ticari nesneye dönüşmesini simgeliyordu. Bu yasaklama, dini içeriklerin toplumsal bağlamında kutsal metinlerin sadece manevi bir bağlamda var olması gerektiği düşüncesini güçlendirmektedir. Bir yandan, ticareti durdurma, diğer yandan manevi saygıyı koruma savaşı verilmiştir.

Belge 17: Kur’ân-ı Kerîm’in bazı surelerinin gramofon plaklarına kaydedilmesinin yasaklanmasına dair konunun Meclis-i Vükelâ tarafından karara bağlanarak arz ve onay talebinde bulunulmasına dair Hicri 19.04.1324 tarihli belge.²¹

Meclis-i Vükelâ tarafından alınan bu karar, devlet düzeyinde dini içeriklerin korunmasına verilen önemin bir kanıtıdır. Bu karar, sadece bireysel bir hassasiyetin değil, devlet politikası olarak dini metinlerin koruma altına alınmasını göstermektedir. Bu durum, sansürün modernleşme süreci içinde dine duyulan saygının bir uzantısı olduğunu ortaya koymaktadır.

Belge 18: Tuzla imamı Said Efendi’nin, kasaba ileri gelenlerinin camide gramofon plaklarından Kur’ân-ı Kerîm dinletmelerine engel olmadığı gerekçesiyle uyarılmasına dair 05.08.1911 tarihli belge.²²

Camide gramofon plaklarından Kur’ân-ı Kerîm dinlenmesine izin veren imamın uyarılması, dini mekanların kutsallığının korunmasına yönelik hassasiyeti bir kez daha ortaya koymaktadır. “Cami’de gramofon mu olur?” diye tepki gösteren ileri gelenlerin şikayetiyle alınan bu tedbir, dini mekanların ticari veya eğlence amaçlı araçlarla ilişkilendirilmesini kesin bir şekilde reddetmektedir. Said Efendi’nin “ama herkes memnun gibiydi” demesi bile durumu kurtaramamış görünüyor!

Belge 19: Görev yaptığı Cide Karakolu’nda gramofon bulundurduğu için görevden alınan Şemseddin Efendi’nin, herhangi bir kötü hali tespit edilmediğinden cezasının

²⁰ Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), *Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evr.*, [DH.MUİ.] No.160, Gömlek No.55

²¹ Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), *İrade Hususi*, [İ..HUS.] No.142, Gömlek.53

²² Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), *Kamil Bey Mabeyn-i Hümayun Arşivi Ferman Evrakı*, [KB.MAA.FE..] No.2, Gömlek No.18

yeterli sayılarak yeniden atanmasına ve görev yerine dönmesine karar verilmesine dair Hicri 26.03.1333 tarihli belge.²³

Bu belge, gramofon gibi yeni bir teknolojinin bazı resmî kurumlardaki (burada Cide Karakolu) kabul görme düzeyini yansıtan bir örnektir. Şemseddin Efendi, bulunduğu karakolda gramofon bulundurduğu için azledilmiş ancak kendisinin “kötü bir hali görülmediği” tespit edildiğinden cezasının kâfi (yeterli) sayılarak görevine dönmesine izin verilmiştir.

Bu durum, dönemin resmî hassasiyetlerini ve teknolojik yeniliklere karşı takınılan çekingen tavrı gösterir. Gramofon, 20. yüzyılın başlarında henüz yaygınlaşma aşamasında olan bir alettir. Kimi resmî veya dinî çevrelerde ‘eğlence aracı’ olarak görüldüğü için hoş karşılanmıyor, bu tür cihazların kamusal alanlarda kullanılmasına dair çeşitli çekinceler ortaya çıkıyordu. Şemseddin Efendi örneğinde ise, gramofon bulundurmanın tek başına ‘kötü hal’ olmadığı ve bunun için ağır bir ceza gerekmediği sonucuna varılıyor. Böylece hem devrin resmî otoritesinin katı kuralları hem de bireylerin yeni teknolojilere uyum sağlama sürecinde yaşadıkları çatışmalar hakkında önemli bir ipucu sunulmuş oluyor.

Belge 20: Suç teşkil eden bir durum olmamasına rağmen, bir cemiyet ya da gruba üyelik gerekçesiyle bazı hürriyet şarkılarının yasaklandığı ve bu şarkıları barındıran gramofon plaklarının imha edildiğine dair Rumi 04.02.1325 tarihli belge.²⁴

Bu belge, herhangi bir suç işlenmediği hâlde, yalnızca belirli bir cemiyet veya fırkaya mensubiyet şüphesiyle hürriyet şarkılarının yasaklandığını ve bu şarkıları içeren gramofon plaklarının kırıldığını gösteriyor. Dönemin siyasî atmosferinde, müziğin toplumu etkileme ve muhalif düşünceleri yayma gücü sebebiyle nasıl sıkı bir sansür uygulandığı anlaşılıyor. Yönetim, olası siyasi tehlikeleri önlemek amacıyla ifade özgürlüğüne müdahale ediyor ve hürriyet söylemi barındıran eserleri sert önlemlerle bastırmaya çalışıyor. Dolayısıyla söz konusu kayıt, o dönemde siyasetin, sanat ve eğlence alanlarına dahi ne kadar yoğun bir denetim uyguladığını yansıtan çarpıcı bir örnek sunuyor.

Belge özetleri, Osmanlı Devleti’nin ve erken Cumhuriyet yönetiminin gramofon plaklarına yönelik müdahalelerinin sadece dini hassasiyetlerle sınırlı olmadığını açıkça göstermektedir. Dini içeriklerin —özellikle Kur’ân-ı Kerîm ve ezan kayıtlarının— eğlence araçlarıyla ilişkilendirilmesi, bu kayıtların bağlamından kopararak seküler ortamlarda kullanılabileceği endişesini doğurmuş; bu durum dini değerlerin korunması açısından ciddi bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte belgelerde yer alan bazı sansür kararlarının, doğrudan siyasi muhalefetle veya toplumsal kontrol ihtiyacıyla bağlantılı olduğu da görülmektedir. Bu bağlamda sansür, bir ibadet düzenlemesi değil, aynı zamanda kültürel alanı ve kamusal söylemi denetleme aracı olarak kullanılmıştır.

²³ Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), *Dahiliye Emniyet-i Umumiye Memurin Kalemi Evrakı*, [DH.EUM.MEM.] No.60, Gömlek No.73

²⁴ Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), *Zabtiye Nezareti Evrakı*, [ZB.] No.602-38, Gömlek No.1.29.2019.11.30.07 PM

Belgeler, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan çizgide, sansürün içerik odaklı değil, bağlam odaklı işlediğini ve bu bağlamın da büyük ölçüde toplumsal normlar, kamu düzeni ve modernleşme vizyonu tarafından şekillendirildiğini göstermektedir. Bu çerçevede çalışma, sansür mekanizmalarının yalnızca dini değil, aynı zamanda siyasi ve kültürel bir işlev taşıdığını belge temelli olarak ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bu makalede, Osmanlı Devleti'nin II. Abdülhamid dönemi başta olmak üzere son dönemlerinden erken Cumhuriyet yıllarına kadar (1895–1946) uzanan süreçte, gramofon plaklarına yönelik sansür uygulamalarını resmî arşiv belgeleri üzerinden tarihsel bağlamı içinde incelemektedir. Ele alınan belgeler, sadece dinî içeriklere yönelik yasaklamaları değil; aynı zamanda dönemin siyasi, toplumsal ve kültürel kontrol mekanizmalarını da yansıtan çok yönlü sansür uygulamalarına işaret etmektedir.

Gramofon gibi yeni teknolojilerin Osmanlı topraklarına girişi, yalnızca bir teknik yenilik değil; aynı zamanda dini değerlerin korunması, ahlaki yapının muhafazası ve toplumsal düzenin sürdürülmesi açısından bir sınav niteliği taşımıştır. Kur'ân-ı Kerîm ve ezan gibi kutsal metinlerin eğlence araçlarıyla ilişkilendirilerek dinlenmesi, toplumun çeşitli kesimlerinde yoğun tepkilere yol açmış, bu bağlamda devlet müdahalesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Ancak çalışmada ortaya konulduğu üzere, sansür uygulamaları yalnızca dinî hassasiyetlere dayanmamış; toplumsal kontrolü sağlama, muhalif söylemleri bastırma ve modernleşmenin yönünü belirleme amacı da taşımıştır. Bu yönüyle sansür, hem geleneksel dini değerleri koruma aracı hem de modern devlet refleksi olarak işlev görmüştür.

Arşiv belgeleri, sansürün bağlamsal olarak farklı gerekçelerle uygulandığını göstermektedir. Dini içeriklerin meyhane ve kahvehane gibi mekânlarda çalınmasının yarattığı rahatsızlık, toplumun ahlaki yapısına dair kaygılarla açıklanırken; Şeyh Said'in plaklarında olduğu gibi bazı kayıtların doğrudan siyasi tehdit olarak algılanması, sansürün ideolojik yönünü açığa çıkarmaktadır. Benzer şekilde, postanelerde el konulan yabancı plaklar ve ithalatı yasaklanan kayıtlar, dış kültürel etkilerin denetim altına alınma çabasını yansıtmaktadır. Dolayısıyla sansür, yalnızca içerik üzerinden değil, bağlam, üretim yeri, kullanıldığı ortam ve kullanıcı profili üzerinden de uygulanmıştır.

Çalışma kapsamında seçilen belgeler, içeriklerin sansürle doğrudan ilişkili olması, farklı dönemleri kapsaması ve belirli tematik eksenleri (dini, ahlaki, siyasi) barındırması kriterlerine göre seçilmiştir. Belgelerin tamamı okunmuş, içeriklerinden elde edilen bilgiler derli toplu biçimde değerlendirilmiş ve her bir örnek, döneminin zihniyet dünyasını yansıtan bir veri olarak yorumlanmıştır. Bununla birlikte metinde yalnızca belge özetlerine yer verilmiş olması, çalışmanın bütünlüğünü koruma, akademik hacmi dengeleme ve odak noktasını kaybetmeme amacını taşımaktadır.

Bu yönleriyle çalışma, Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminde teknolojik yeniliklere karşı gelişen dinî, siyasi ve toplumsal refleksleri belge temelli olarak ortaya koymakta ve sansürün yalnızca bir yasaklama değil, aynı zamanda bir norm inşa süreci olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla gramofon plaklarına yönelik sansür uygulamaları,

dönemin toplumsal dönüşümlerini ve modernleşme süreçlerine karşı şekillenen koruma reflekslerini anlamak açısından güçlü bir tarihsel örnek sunmaktadır.

Kaynakça

- Akçura, G. (2020). Türkiye'nin ilk plak fabrikaları. *Z Dergisi*, 4, 454-465.
- Altınbaş, G. (2020). Ses kaydının macerası. *Z Dergisi*, 4, 444-447.
- Anbarlı, M. N. (2020). İletilen, taşınan ve saklanan bir ses uğruna icatlar. *Z Dergisi*, 4, 448-453.
- Aşkın, D. (2017). Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde medrese eğitim sistemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında eğitimin konjonktürel boyutu. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 977-995.
- Bertuğ, F. (1999). Konya Koyunoğlu Şehir Müzesindeki antik değerli taş plakla. *Musiki Mecmuası*, 466, 73-75.
- Çuluk, S. (2016, Temmuz 1). Kuran ile ezanın, matbaa ve gramofonla buluşması günahtı. #tarih. <https://tarihdergi.com/zaman-degisince-fetva-da-degisir/>
- Demir, M. (2018). Osmanlı eğlence hayatında bir alt kültür müzikli kahvehâne: Amane Kahvehâneleri. *Folklor/Edebiyat*, 24(93), 35-53.
- Doğan, A. (2021). Bilim ve teknolojinin gelişimi açısından Osmanlı ve Batı üzerine bir değerlendirme. *Econharran*, 5(7), 1-21.
- Er, T. (2014). (Arşiv belgeleri ışığında): Türkiye'de sansür (1938-1945). Berikan Yayınevi.
- İhsanoğlu, E. (1998). Osmanlı İmparatorluğu'nun bilim teknoloji ve sanayide modernleşme gayretleri. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 2, 1-22.
- Karakışla, Y. S. (2000, Kasım). Gramofon plaklarında Kuran okunmasının yasaklanması (1906). *Toplumsal Tarih*, 14(83), 38-42.
- Sargın, İ. (2016). Dini kavramların yanlış kullanım sebepleri ve doğurduğu olumsuz sonuçlar. Cezmi Bayram (Ed.), *Günümüz İslam Dünyasında Meseleler ve Çözüm Yolları* içinde.
- İstanbul: Şen Yıldız Yayıncılık.
- Şimşek, M. E. (2024). Dijital din eğitimi. *İlahiyat Akademi*, 19, 249-283.
- Taş, K., & Göksüçukur, B. (2019). Osmanlı dönemi Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük fikir akımları ve din. *Dini Araştırmalar*, 22(56), 463-488.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (t.y.). Sansür. *Türk Dil Kurumu*. Erişim tarihi: 30 Aralık 2024, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=sansur>
- Türker, Ö. (2003). Anlam ve yorum: Dinî metinlerin anlaşılması ve yorumlanması. *Turkish Religious Foundation Centre for Islamic Studies*.

- Uluskan, S. B. (2010). Atatürk'ün sosyal ve kültürel politikaları. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Ünlü, C. (2012). Türk ses kayıt tarihi. *Turkish Music Portal (Turkish Cultural Foundation)*. <http://www.turkishmusicportal.org/tr/turk-muzigi-tarihi/turk-ses-kayit-tarihi>
- Ünlü, C. (2016). *Git zaman gel zaman: Fonograf-gramofon-taş plak*. Pan Yayıncılık.
- Yiğit, İ. (2022). Osmanlı arşiv vesikalarında muzır musiki kavramı. 2. *Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu*,
- Yiğit, İ. (2023). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e mûsikî ve yasaklar. Dört Mevsim Kitap.
- Zengin, Z. S. (2023). Osmanlı Devleti'nde Kur'an basımının ilk safhası. *Belleten*, 87(309), 527-557.

Arşiv Belgeleri

Cumhuriyet Arşivi

- Cumhuriyet Arşivi (CB. DAB. OA.), No: 30-18-1-2.73-29-18.
- Cumhuriyet Arşivi (CB. DAB. OA.), No: 30-18-1-2/73-29-18.
- Cumhuriyet Arşivi (CB. DAB. OA.), No: 30-18-1-2.104-15-11.

Osmanlı Arşivi

- Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), Dahiliye Emniyet-i Umumiye Memurin Kalemi Evrakı, [DH.EUM.MEM.], No: 60, Gömlek No: 73.
- Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı, [DH.MUİ.], No: 160, Gömlek No: 55.
- Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi, [DH.MKT.], No: 00859, Gömlek No: 00037.002.
- Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi, [DH.MKT.], No: 01092, Gömlek No: 00010.001.
- Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi, [DH.MKT.], No: 02610, Gömlek No: 00089.001.
- Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), İrade Hususi, [İ.HUS.], No: 142, Gömlek No: 53.
- Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), Kamil Bey Mabeyn-i Hümayun Arşivi Ferman Evrakı, [KB.MAA.FE.], No: 2, Gömlek No: 18.
- Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı, [Y.MTV.], No: 00290, Gömlek No: 00095.001.
- Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Cetvelleri, [Y.PRK.MBC.], No: 11, Gömlek No: 140.
- Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), Zabtiye Nezareti Evrakı, [ZB.], No: 42, Gömlek No: 3.

Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), Zabtiye Nezareti Evrakı, [ZB.], No: 379, Gömlek No: 94.

Osmanlı Arşivi (CB. DAB. OA.), Zabtiye Nezareti Evrakı, [ZB.], No: 00379, Gömlek No: 00094.001.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Dil Reformları ve Modernleşme: Türkçe, Rusça ve Yunancada Yalınlaştırma Süreçlerinin Toplumsal ve İdeolojik Etkileri

Samet YERKÖY*

Özet

Bu makale, Türkçe, Rusça ve Yunancadaki dil yalınlaştırma ve modernleşme süreçlerini tarihsel ve kültürel bir perspektiften incelemeyi amaçlamaktadır. 20. yüzyılın başlarından itibaren bu dillerdeki reform hareketleri, sosyal ve siyasi dönüşümlerin bir yansıması olarak ortaya çıkmış ve ulusal kimliklerin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Türkçede, Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleştirilen Dil Devrimi, Osmanlı Türkçesindeki Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yerine Türkçe kelimelerin konulması amacıyla başlatılmıştır. Rusçada ise 1917 Devrimi sonrasında, halkın daha iyi anlayabileceği ve eğitime uygun bir dil standardı oluşturulmuş, dil sadeleştirilmiştir. Yunancada ise Katarevusa'dan Dimotiki'ye geçiş, özellikle 20. yüzyılın ortalarında hız kazanmış ve halkın günlük yaşantısında daha erişilebilir bir dil kullanımı sağlanmıştır. Bu makale, bu üç dildeki reformların benzerliklerini ve farklılıklarını karşılaştırarak, dil değişimlerinin ve sadeleşme hareketlerinin kültürel ve sosyal etkilerini incelemektedir. Ayrıca, bu reformların toplumsal bilinç ve eğitim üzerindeki uzun vadeli etkilerine de ışık tutmaktadır. Bu çalışmada, dil reformlarının incelenmesinde karşılaştırmalı dil bilim yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, dilsel özelliklerin karşılaştırılması yoluyla reformların etkilerini ortaya koymakta ve dildeki sadeleşme süreçlerini somut örneklerle inceleyerek benzerlikleri ve farklılıkları gözler önüne sermektedir. Bu dil reformlarının, ulusal kimliklerin pekiştirilmesi ve modernleşme süreçlerinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Makale, dilin sadeleştirilmesinin ve çağdaşlaşmasının arkasında yatan politik ve kültürel motivasyonları ele alarak, her dildeki reformların başarıları ve karşılaşılan zorlukları irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Dil reformları, modernleşme, yalınlaştırma, karşılaştırmalı dil bilim, ulusal kimlik.

Language Reforms and Modernization: Societal and Ideological Impacts of Simplification Processes in Turkish, Russian, and Greek

Abstract

This article examines the language simplification and modernization processes in Turkish, Russian, and Greek from a historical and cultural perspective. Since the early 20th century, reform movements in these languages have emerged as a reflection of social and political transformations aiming to strengthen national identities. In Turkish, the Language Revolution carried out after the declaration of the Republic aimed to replace words of Arabic and Persian origin in Ottoman Turkish with Turkish equivalents. Following the 1917 Revolution in Russia, a language standard was established to be more understandable to the public and suitable for education, leading to language simplification. In Greece, the transition from Katharevousa to Demotiki gained momentum, especially in the mid-20th century, making a more accessible language part of daily life for the people. This article compares the similarities and differences in these three language reforms and examines the cultural and social impacts of language changes and simplification movements. Additionally, it sheds light on the long-term effects of these reforms on social awareness and education. The contrastive linguistics method is employed in the study to examine language reforms. This approach highlights the impact of the reforms by comparing linguistic features and reveals similarities and differences by investigating language simplification processes through concrete examples. These language reforms are essential in strengthening national identities and modernization processes. The article discusses the political and cultural motivations behind language simplification and modernization and examines the successes and challenges of the reforms in each language.

Keywords: Language reforms, modernization, simplification, contrastive linguistics, national identity.

*Dr., Bağımsız Araştırmacı, İstanbul / Türkiye, yerkoysamet@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2682-4986

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Yerköy, S. (2025). Dil Reformları ve Modernleşme: Türkçe, Rusça ve Yunancada Yalınlaştırma Süreçlerinin

Toplumsal ve İdeolojik Etkileri, *Külliyeye*, 6(2), 219-238. <https://doi.org/10.48139/aybukullive.1605480>

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
22 Aralık 2024	20 Mayıs 2025	Araştırma Makalesi	219-238
22 December 2024	20 May 2025	Research Article	

Extended Abstract

This study presents a comparative analysis of Turkish, Russian, and Greek language reforms, focusing on their roles in nation-building, cultural transformation, and ideological realignment throughout the 20th century. In each of these cases, language served as a critical tool not only for modernization and literacy but also for consolidating power, shaping national identity, and redefining historical narratives. By adopting a contrastive linguistics and sociolinguistic framework, the study examines how state-led language policies, while often sharing similar goals such as simplification and unification, produced distinct outcomes according to each nation's specific historical and political contexts.

The Turkish Language Revolution, initiated under Mustafa Kemal Atatürk's leadership, represents one of modern history's most radical examples of linguistic reform. Following the establishment of the Republic in 1923, the Ottoman Turkish language, deeply infused with Arabic and Persian elements, underwent a comprehensive purification process aimed at reclaiming its Turkic essence. The adoption of the Latin alphabet in 1928 symbolized a decisive cultural and civilizational shift from the Islamic East to the secular West. Spearheaded by the Turkish Language Association (TDK), efforts to replace foreign loanwords with native equivalents sought to democratize education, unify the populace, and construct a secular national identity. However, these reforms' top-down and rapid nature occasionally resulted in communicative disjunctions, as newly coined terms were not always widely embraced. Nonetheless, the Turkish case powerfully illustrates how language reform can operate simultaneously as a vehicle of modernization and a marker of cultural sovereignty.

In the Soviet context, language reform was closely entwined with the ideological objectives of the new socialist state. The 1918 orthographic reform officially simplified the Cyrillic script by eliminating archaic letters and standardizing spelling rules to increase literacy among the proletariat. Yet beyond its pedagogical aims, the reform symbolically severed ties with the Tsarist past and facilitated the projection of Soviet ideology through a homogenized linguistic system. Russian was promoted as the *lingua franca* of the USSR, integrating diverse ethnic groups into a unified socialist framework while marginalizing local and minority languages. These reforms successfully eradicated mass illiteracy but reflected the authoritarian logic of linguistic centralization. In this regard, the Russian experience underscores the dual role of language as both an emancipatory and repressive force within ideological state apparatuses.

The Greek language question (*Glossiko Zitima*) followed a more protracted and ideologically contentious path. For over a century, Greek society was divided between supporters of *Katharevousa*, a purified version emulating classical Greek, and *Dimotiki*, the everyday spoken vernacular. This linguistic schism mirrored deeper cultural and political tensions between elitism and populism. The official adoption of *Dimotiki* in 1976, after the fall of the military junta, marked a turning point in redefining national identity in favor of popular culture and democratic ideals. While this shift enhanced

access to education and aligned formal language with everyday speech, it also provoked resistance from conservative groups who saw Katharevousa as a vital link to Greece's classical legacy. The Greek case thus demonstrates how language reform can become a symbolic battleground for competing visions of national continuity and cultural legitimacy.

The study employs a contrastive linguistics approach to analyze phonological, morphological, and syntactic simplifications, while integrating socio-linguistic theories to evaluate how these reforms shaped public discourse, education, and media. While all three languages underwent script and structural transformations, the motivations and ideological underpinnings diverged significantly, ranging from Westernization (Türkiye) to socialist integration (Russia) and democratization (Greece). The research draws on legal texts, policy documents, and historical analysis to contextualize each reform effort within its socio-political environment.

The findings reveal that language reforms are never politically neutral. In Türkiye, linguistic nationalism helped create a secular and unified national consciousness; in Russia, standardized Russian served as an instrument of ideological conformity; and in Greece, the elevation of the vernacular signaled a shift toward democratic inclusivity. Yet, these reforms also entailed losses such as the marginalization of dialects, the erasure of linguistic heritage, and the imposition of centralized norms at the expense of pluralism. In each case, language was a mirror of sociopolitical transformation and a mechanism for engineering cultural change.

In conclusion, this study contributes to the broader discourse on language planning and identity politics by offering a cross-linguistic perspective on reform processes. It challenges monolithic views of linguistic modernization and underscores the necessity of historically informed, context-sensitive approaches to language policy. Especially in today's multilingual and rapidly evolving societies, the lessons drawn from these three cases remain highly relevant for balancing innovation with cultural continuity.

Giriş

Dil, toplumların kültürel kimliğinin temel taşı ve sosyal yapının ayrılmaz bir parçasıdır. Bir milletin dilindeki değişimler, tarihsel, sosyal ve kültürel dönüşümlerin doğrudan bir yansımasıdır. Dil, yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda toplumsal bellek ve kimliğin korunmasında hayati bir rol oynamaktadır. 20. yüzyıl, dil reformlarının ulusal kimlik ve modernleşme süreçlerindeki etkisini derinlemesine gösteren bir dönem olmuştur. Bu yüzyılın başlarından itibaren, Türkçe, Rusça ve Yunanca gibi köklü geçmişe sahip dillerde gerçekleştirilen reformlar, her biri kendi özgün tarihi ve sosyo-kültürel bağlamı içinde anlam kazanmış ve aynı zamanda uluslararası modernleşme dalgasının bir parçası olarak şekillenmiştir. Bu reformlar, hem dilin sadeleştirilmesi hem de toplumların modern dünyaya uyum sağlama çabalarının birer aracı olarak dikkat çekmiştir. Bu çalışma, dil reformlarının dil bilimsel etkilerinin yanı sıra politik ve kültürel boyutlarını da ortaya koyarak Türkçe, Rusça ve Yunancadaki reform hareketlerini karşılaştırmalı bir çerçevede ele almayı amaçlamaktadır.

Türkçede, Cumhuriyet'in ilanının ardından 1928'de gerçekleştirilen Harf Devrimi ve 1932'de gerçekleştirilen Dil Devrimi, Osmanlı Türkçesinde yer alan Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yerine Türkçe kelimelerin konulmasını hedefleyen bir reform hareketleri olmuştur. Bu devrim, halkın eğitilmesi ve toplumun modernleşmesi adına önemli bir adım niteliği taşımıştır. Dil Devrimi, aynı zamanda ulusal kimliğin inşası açısından da bir simge hâline gelmiştir; bu süreç, yeni bir ulusal kimlik oluşturma çabasının dil üzerindeki yansıması olarak öne çıkmıştır. Türkçede yapılan bu reformlar, Cumhuriyet'in laik ve çağdaş değerleri doğrultusunda toplumun bir araya getirilmesine ve eğitim sisteminin çağdaşlaştırılmasına zemin hazırlamıştır. Dilin sadeleştirilmesi ve modern bir yapıya kavuşturulması, halkın eğitime daha erişebilir bir hâle gelmesini sağlamıştır.

Rusçada ise 1917 Devrimi'nin ardından, dilin halk tarafından daha kolay anlaşılır hâle getirilmesi ve eğitimde etkili bir araç olması amacı güdülmüştür. Bu bağlamda, Dil Reformu (Языковая Реформа) olarak adlandırılan değişiklikler, okuryazarlığın yaygınlaştırılması ve dilin sadeleştirilmesi hedefiyle gerçekleştirilmiştir. Özellikle sosyal ve politik yapının yeniden şekillendiği bir ortamda, dilin sadeleştirilmesi ve reforme edilmesi süreci hız kazanmış, halkın günlük yaşamına uyumlu ve eğitimde kullanılabilir bir dil standardı oluşturulmuştur. 1918'de gerçekleştirilen 1918 Rus Yazım Reformu (Реформа Русской Орфографии 1918 Года) kapsamında, eski Rus alfabesinden bazı harflerin kaldırılması ve yazım kurallarının sadeleştirilmesi, reformun somut bir göstergesi olmuştur. Rusçadaki bu dil reformları, sosyal eşitlik ilkesine dayanarak eğitim ve öğretim süreçlerinin daha erişilebilir hâle gelmesini sağlamış ve halkın daha bilinçli bir şekilde eğitilmesine olanak tanımıştır. Bu reformların temelinde, dilin modernleşmesi ve demokrasinin güçlendirilmesi gibi politik hedefler yatmaktadır.

Yunancadaki reform süreci ise farklı bir yoldan ilerlemiştir. 19. Yüzyılın sonlarına doğru bir Yunanca dil biçimi olan Katarevusa (Καθαρεύουσα), halkın eğitiminde ve resmî belgelerde kullanılan, klasik dilden evrimleşmiş, daha akademik ve aristokrat bir dil olmuştur. Ancak 20. Yüzyılın ortalarından itibaren, halkın günlük yaşantısında daha erişilebilir bir dil olan Dimotiki'ye (Δημοτική) geçiş süreci hız kazanmıştır. Bu geçiş, Yunancanın daha samimi, anlaşılır ve halk tarafından benimsenebilir bir form hâline gelmesini sağlamıştır. Bu dil reformu, sadece dilsel değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Halkın, kendi dilini ve kimliğini yeniden tanımlaması, modernleşme sürecinin bir parçası olarak değerlendirilebilmektedir.

Bu çalışmada, Türkçe, Rusça ve Yunancadaki dil reformlarının tarihsel ve kültürel bağlamları karşılaştırmalı dil bilim yöntemiyle incelenmektedir. Bu yöntem, diller arasındaki yapısal değişikliklerin ötesine geçerek, dil reformlarının sosyal, kültürel ve politik etkilerini derinlemesine analiz etme olanağı sunmaktadır. Dillerin sadeleştirilmesi ve modernleştirilmesi süreçleri, yalnızca dil bilimsel bir girişim değil, aynı zamanda ulusların modernleşme ve kimliklerini yeniden tanımlama çabalarının bir parçasıdır. Karşılaştırmalı analiz, bu üç dildeki reform hareketlerinin ortak özelliklerini ve farklılıklarını ortaya koyarken, aynı zamanda dilin toplum üzerindeki dönüştürücü gücüne dikkat çekmektedir.

Bu makale, dil reformlarının modernleşme ve ulusal kimlik üzerindeki etkilerini ele alarak, Türkçe, Rusça ve Yunancadaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinden bu süreçlerin sosyal ve kültürel yansımalarını tartışmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, reform hareketlerinin başarılarını ve karşılaştığı zorlukları değerlendirerek, dilin sadeleştirilmesi ve modernleştirilmesinin toplumsal bilinç, eğitim ve ulusal kimlik üzerindeki uzun vadeli etkilerine ışık tutmayı hedeflemektedir.

Araştırma Yöntemi: Karşılaştırmalı Dil bilim ve Kuramsal Çerçeve

Karşılaştırmalı dil bilim, dillerin yapısal özelliklerinin ve bu diller arasındaki benzerliklerin sistematik bir şekilde incelendiği bir alandır. Anttila'nın (1972, ss. 229-230) belirttiği gibi, bu yaklaşım, iki ya da daha fazla dili karşılaştırarak farklılıklarını ve ortak yönlerini analiz etmeye odaklanır. Kaufman (1990, ss. 14-15) ise karşılaştırmalı-tarihsel dil biliminin temel amacının, genetik olarak ilişkili dillerin gruplarını tanımlamak ve atalarını yeniden yapılandırmak olduğunu belirtmektedir. Ancak, bu makalede ele alınan diller arasında genetik bir bağ olup olmadığı sorusu önemlidir. Türkçe, Rusça ve Yunanca arasında doğrudan bir genetik ilişki bulunmamaktadır; ancak bu dillerin modernleşme süreçlerinde benzer dil reformlarına tabi tutulmuş olmaları, sosyo-kültürel ve ideolojik bağlamda ilginç benzerlikler yaratmıştır. Dil reformları ve modernleşme süreçleri tarihsel bağlamda değerlendirildiğinde, dilsel değişimlerin sadece biçimsel bir dönüşüm olmadığı, aynı zamanda toplumların kimlik inşası, eğitim politikaları ve sosyal eşitlik gibi alanlarda köklü etkiler yarattığı görülmektedir. Rankin (2003, ss. 183-184), dilin yeniden yapılandırılmasının, arkeoloji ve genetik çalışmaların bilgi sunmada yetersiz kaldığı tarihsel dönemlere dair önemli bir araç olduğunu ifade etmektedir. Türkçe, Rusça ve Yunancadaki dil reformları da bu bağlamda, yalnızca dil bilimsel bir fenomen olarak değil, aynı zamanda bu toplumların modernleşme süreçlerinin bir göstergesi olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle, çalışmada söz konusu dillerin reform süreçleri, tarihsel ve sosyopolitik bağlamlarıyla birlikte değerlendirilmekte ve yapısal değişimlerin toplumsal dönüşümlerle nasıl kesiştiği incelenmektedir.

Bu çalışmada, dil reformlarının arka planındaki etmenler ve bu reformların yol açtığı yapısal değişiklikler üzerine odaklanılmıştır. Meader'in (1904, s. 391) belirttiği gibi, genel dil bilim, dilin doğasını ve gelişimini, bu süreçteki yasaları inceleyen geniş bir alandır. Dil bilimci, yalnızca sözlü ve yazılı dillerin analizine odaklanmakla kalmayıp; dili, düşüncelerin ve hislerin ifade edildiği çok çeşitli biçimlerden biri olarak ele almaktadır. Bu bağlamda, dil, yalnızca konuşma ve yazma gibi geleneksel ifade biçimlerinin ötesinde, sözlü olmayan iletişim, beden dili, semboller ve diğer görsel, işitsel biçimler de dâhil olmak üzere, bireylerin düşünce ve duygu dünyasını aktarabilmek için bir araçtır. Karşılaştırmalı dil bilim ise daha dar bir alana sahiptir; bu yaklaşım, belirli bir dil ailesi ya da daha yakın ilişkili diller arasında yapısal ve işlevsel benzerlikleri inceleyerek bu diller arasındaki ilişkileri anlamayı hedeflemektedir. Ancak bu çalışmada, dil reformları gibi daha geniş tarihsel ve sosyal olguların incelenmesi için bu metodolojinin ötesine geçilmiş ve farklı dil ailelerinden dillerin karşılaştırılması hedeflenmiştir. Örneğin, Türkçede gerçekleştirilen Dil Devrimi, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet dönemine geçişin bir sembolü olarak ulusal kimliğin

inşasında önemli bir rol oynamıştır. Bu reformun etkileri, dilin yapılandırılmasından çok daha geniş bir perspektife yayılmıştır; eğitimdeki yeni yöntemlerden, medya ve edebiyatın dönüşümüne kadar bir dizi toplumsal yeniliğe zemin hazırlamıştır. Benzer şekilde, Rusçadaki yazım reformları, eğitimin demokratikleştirilmesi ve sosyal eşitliğin sağlanması hedefi doğrultusunda bir dizi yapısal ve işlevsel değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Yunancadaki Dimotiki hareketi ise halkın diliyle daha doğrudan bir ilişki kurmayı hedeflemiş ve bu süreçte halkın günlük iletişimindeki dilsel tercihlerini daha görünür kılmıştır. Bu reformların her biri, dillerin yapı ve işlevleri açısından kendine özgü sonuçlar doğururken, toplumsal ve kültürel bağlamları da derinlemesine etkileyerek değişimin kapsamını genişletmiştir.

Karşılaştırmalı dil bilim, dillerin yapısal ve tarihsel gelişim süreçlerini inceleyen disiplinlerarası bir alan olarak, dil reformlarının yalnızca gramer ve sözdizimi üzerindeki etkilerini değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel dönüşümlerle olan etkileşimini de analiz etmektedir. Krzeszowski'nin (1990, ss. 1-2) belirttiği gibi, bu yaklaşımın kökenleri Aelfric'in *Grammatica* adlı eserine kadar uzanmakta olup, erken dönem çalışmalar dillerin karşılaştırmalı yöntemlerle incelenmesinin öğrenme süreçlerini kolaylaştırabileceği fikrine dayanmaktadır. Zamanla, 19. yüzyılda dil tipolojisi ve genetik dil sınıflandırmaları önem kazanmış, Dirven ve Verspoor'un (2004, s. 238) ifade ettiği üzere, dil aileleri arasındaki bağlantılar fonetik, yapı bilimsel, söz dizimsel ve semantik düzeylerdeki ortak özellikler temelinde belirlenmeye başlanmıştır. Günümüzde, karşılaştırmalı dil bilim, tarihsel dil bilimden sosyolengüistik analizlere kadar uzanan geniş bir çerçevede, dillerin yalnızca içsel yapısal değişimlerini değil, aynı zamanda sosyal kimlik inşası, eğitim politikaları ve kültürel dönüşümlerle nasıl şekillendiğini anlamaya yönelik kapsamlı bir perspektif sunmaktadır.

Karşılaştırmalı dil bilimin bu kapsamlı yaklaşımı, dil reformlarının farklı diller üzerindeki etkilerini incelemek için sağlam bir teorik temel sunmaktadır. Özellikle reform süreçleri, dilsel farklılıkların pedagojik ve sosyo-politik bağlamlardaki yansımalarını değerlendirmek açısından önemlidir. Örneğin, Türkçedeki Dil Devrimi, Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin benimsenmesiyle dilin öğretilebilirliğini artırmış ve ulusal kimlik inşasına katkıda bulunmuştur. Benzer şekilde, Rusçadaki yazım reformları, dilin daha geniş bir kitleye ulaşmasını ve sosyal eşitliği teşvik etmesini sağlamıştır. Dimotiki hareketi ile Yunancanın halk diline dayalı olarak resmî bir dil hâline gelmesi ise, toplumsal katılımı artırarak kültürel aidiyeti güçlendirmiştir. Dil reformları, dil bilimsel düzeyin yanı sıra toplumsal işlevlerde de köklü değişikliklere yol açmıştır. Krzeszowski'nin (ss. 15-16) ifade ettiği gibi, karşılaştırmalar ortak bir platform olan *tertium comparationis* (ortak karşılaştırma noktası) üzerinden yapılmaktadır. Bu ilke, dil reformlarında farklı dillerin karşılaştırılmasını mümkün kılarak reformların etkilerini daha geniş bir bağlamda değerlendirmeye olanak tanımaktadır.

Bu çalışmada benimsenen metodolojik yaklaşım, diller arası benzerliklerin ve farklılıkların çok yönlü bir analizini içermektedir. İlk aşamada, karşılaştırmalı dil bilim perspektifiyle tarihsel ve dilbilgisel veriler incelenerek, reformların dilin yapısal özelliklerine olan etkileri değerlendirilmiştir. Bu analizler, dilin yapı bilimsel, söz

dizimsel ve ses bilimsel dönüşümlerini kapsamaktadır. Örneğin, Türkçede Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yerine yerli kelimelerin alınması, dilin ulusallaşma sürecini güçlendirmiştir. İkinci aşamada ise, sosyolengüistik analizler yoluyla reformların toplum içindeki etkileri değerlendirilmiştir. Eğitimde dil standartlaşmasının, toplumsal sınıflar arasındaki dilsel farklılıkları nasıl dönüştürdüğü ve sosyal eşitliği nasıl teşvik ettiği bu bağlamda incelenmiştir.

Sonuç olarak, bu araştırma, karşılaştırmalı dil bilimin metodolojik araçlarını kullanarak, Türkçe, Rusça ve Yunanca gibi farklı dillerdeki reform süreçlerinin ortak ve farklı yönlerini analiz etmeyi hedeflemektedir. Bu süreçte *tertium comparationis* ve eşdeğerlik kavramları, diller arası analizlerin temelini oluşturmaktadır. Çalışma, dil reformlarının yalnızca dil bilimsel bir dönüşüm değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bağlamda bir yeniden yapılanma süreci olduğunu ortaya koyarak, gelecekteki çalışmalara rehberlik edecek kapsamlı bir yaklaşım sunmaktadır.

Türkçe, Rusça ve Yunancada Dil Reformları ve Modernleşme Süreçleri

Türkçede Dil Devrimi ve Modernleşme

Türkçedeki dil devrimi, 20. yüzyılın başlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından modern Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasında temel bir rol oynamıştır. Bu devrim, yalnızca bir alfabe değişikliği değil, aynı zamanda dilin yapılandırılması ve halkın eğitime uygun hâle getirilmesi anlamına gelmiştir. 1928'de, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen Harf Devrimi, Osmanlı Türkçesinden modern Türkçeye geçişin ilk adımını atmış ve bu süreçte Arap alfabesi yerine Latin alfabesi kabul edilmiştir. Kale (1999, s. 812-813) bu değişikliğin, halkın eğitiminin kolaylaştırılması ve ulusal kimliğin güçlendirilmesi için önemli bir adım olduğunu belirtmiştir. Atatürk, dil devrimini halkın daha hızlı ve etkili eğitim almasını sağlamak için başlatmıştır. Bulut'un (2014, s. 135) belirttiği gibi, eğitimin gerçekleştirilmesinin en temel yolu dildir. Bu itibarla Atatürk, Osmanlı Türkçesinin sadeleştirilmesi gerektiğine inandığı için öncelikle dile el atmıştır. Tekin'e (1988, ss. 1042-1043) göre, bu reform, Almanca, Macarca, Fince ve Norveççe gibi dillerdeki önceki dil reformlarına benzer şekilde, yabancı kökenli kelimelerin fazlalığı nedeniyle anlaşılabilir hâle gelen dillerin düzeltilmesi amacıyla yapılmıştır. Türk dilinde de benzer bir durum yaşandığı için, Arapça ve Farsça kökenli terimlerin terk edilip Türkçe terimlerin getirilmesiyle önemli bir özleştirme hareketi gerçekleştirilmiştir. Bu değişim, dilin sadeleştirilmesini sağlarken bilim dilinde de köklü bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Ancak, dil reformunun olumlu yönlerine karşın, aşırı özleştirmeciliğin yarattığı bazı sorunlar da ortaya çıkmıştır.

Türkçenin modernleşme süreci, Dil Devrimi ile devam etmiş ve 1932'de Atatürk'ün öncülüğünde Türk Dil Kurumu'nun (TDK) kurulması, bu sürecin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. TDK, Türk dilini halk arasında daha anlaşılır kılmak için dildeki yabancı kelimeleri arındırmayı ve Türkçe kökenli kelimelerin öne çıkmasını sağlamayı hedeflemiştir. Ancak, Akalın'ın (2007, s. 29) da belirttiği gibi, 1933-1934 yıllarında desteklenen aşırı özleştirmecilik, dilde bir karmaşaya yol açmıştır. Arapça ve Farsçadan

alıntılanan ve gündelik hayatta yaygın olarak kullanılan yüzlerce kelime, Türkçe karşılıkları halk tarafından benimsenmeden dilden ayıklanmıştır. Bu durum, kimi zaman iletişimi zorlaştırmış ve bazı terimlerin halk arasında kullanım dışı kalmasına neden olmuştur. Öte yandan, dilin sadeleştirilmesiyle birlikte eğitim ve kültür hayatı daha erişilebilir hâle gelmiştir. Atatürk'ün bu yaklaşımı, yalnızca dil bilimsel bir değişim değil, aynı zamanda toplumsal bir devrim niteliği taşımıştır; çünkü eğitim ve bilgiye erişim, ulus bilincinin inşasında temel unsurlar arasında yer almıştır.

Karşılaştırmalı dil bilim perspektifinden bakıldığında, Türkçede gerçekleştirilen reformlar, benzer dil reformlarıyla kıyaslanabilmektedir. Örneğin, Rusçadaki dil reformları da toplumun eğitimini ve bilgilendirilmesini sağlamak gibi bir hedefe sahip olmuştur. Sovyetler Birliği dönemindeki dil reformları, Kiril alfabesinin sadeleştirilmesi ve yazım kurallarının standartlaştırılması üzerine odaklanırken, aynı zamanda devletin ideolojik kontrolünü ve sosyalist ideolojiyi pekiştirme amacını taşımıştır. Bu reformlar, Sovyetler Birliği'ndeki ulusal kimliğin inşasında ve sosyalist ideolojinin halk arasında yerleşmesinde merkezî bir rol oynamıştır. Türkçede ise reformun temel motivasyonu, modern ulus-devletin inşası doğrultusunda ulusal kimliğin ve bağımsızlığın güçlendirilmesine dayanmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, ulusal kimliğin de belirli bir ulusçu ideoloji doğrultusunda inşa edildiğidir. Nitekim Benedict Anderson (1995, ss. 83-84), 19. yüzyıl milliyetçiliklerini önceki hareketlerden ayıran temel özelliklerden birinin “ulusal yayın dili” meselesinin siyasal ve ideolojik bir önem kazanması olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre, bu dönemde ulus, “yavaş yavaş şekillenen bir görüş çerçevesi olmaktan çıkıp, bilinçli olarak yönlendirilebilecek bir hedef hâline gelmiştir.” Benzer şekilde Anthony D. Smith (1991, ss. 26-28), etnik grupların üyelerinin kendilerini, dışarıdan gelenlerden ayıran ve aralarındaki bağlılığı pekiştiren ortak kültürel unsurlar tarafından tanımlandığını ifade etmektedir. Smith'e göre bu unsurlar arasında dilin yanı sıra din, gelenekler, folklor, mimari ve diğer kültürel öğeler de etnik kimliklerin inşasında merkezî bir rol oynamaktadır. Örneğin, dil, etnik kimliğin bir işareti olsa da, her zaman belirleyici olmayabilmektedir; çünkü diğer kültürel öğeler, kimlik inşasında daha önemli bir rol oynayabilmektedir. Bu bağlamda, hem Sovyetler Birliği'nde hem de Türkiye'de dil reformları, halkın eğitimini kolaylaştırmak ve modernleşme sürecine katkıda bulunmak için kullanılmış olsa da, uygulamalar ve ideolojik yönelimler açısından farklılık göstermektedir. Bu farklılık, her iki ideolojinin farklı tarihsel ve toplumsal koşullar altında şekillenmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Yunancadaki dil reformları da benzer bir dönüşüm sürecine işaret etmektedir. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında, Yunancada klasik dil (Katarevusa) ile halkın konuştuğu günlük dil (Dimotiki) arasında bir denge arayışı başlamıştır. Katarevusa, kökeni eski Yunancaya dayanan, resmî ve akademik çevrelerde tercih edilen bir dil biçimiyken, Dimotiki halk arasında günlük iletişimde kullanılan, daha anlaşılır ve sadeleştirilmiş bir dil niteliği taşımıştır. Yunanistan'da eğitimde Dimotiki'nin temsilcisi olan Manolis Triandaphyllidis'e göre bu iki dil biçimi yalnızca farklı gramer yapılarına sahip olmakla kalmamış, aynı zamanda farklı ahlaki değerlerle de ilişkilendirilmiştir. Triandaphyllidis, Katarevusa'yı “arkaik bir takıntı,” “yabancı hayranlığı” ve “bireycilik”

ile ilişkilendirirken, Dimotiki'yi “halkın gerçek dili” ve “ilerlemenin dili” olarak tanımlamıştır (Triandaphyllidis 1914, s. 178, 1920, s. 424, 1926 s. 210; Aktaran: Moschonas, 2004, ss. 176-177). Bu çerçevede, Yunanca dil reformları, yalnızca dilsel bir dönüşüm değil, aynı zamanda toplumsal ve ideolojik bir ayrışmayı da yansıtmaktadır. 1970'lerde, Dimotiki resmî dil olarak kabul edilmiş ve halkın eğitimi için daha erişilebilir bir dil hâline getirilmiştir. Bu süreç, Türkiye'deki dil devriminin aksine, daha temkinli bir yaklaşımı temsil etmiştir. Türkçedeki reformlar, dilin tamamen yeniden yapılandırılmasını ve köklü değişimleri içerirken, Yunancada reformlar daha çok Katarevusa ile Dimotiki arasında bir denge kurmaya yönelik olmuştur. Ancak her iki reform da dilin eğitimde ve toplumda daha geniş bir kitle tarafından kullanılabilir kılınmasını hedeflemiştir.

Türkçedeki dil devrimi ve modernleşme sürecinin, toplumun genel modernleşme sürecine de katkıda bulunduğu açıktır. Dil, bir toplumun kültürel kimliğini ve tarihini taşıyan en önemli araçlardan biridir. Kocatürk (1999, s. 140), bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olunduğunu vurgulamıştır. Bundan dolayı, Atatürk'ün “Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir” sözü, dil reformlarının arkasındaki felsefeyi yansıtmaktadır. Türkçenin sadeleştirilmesi, yeni alfabenin benimsenmesi ve yabancı etkilerin ortadan kaldırılması, ulusal kimliğin inşasında ve toplumun çağdaş bir yapıya bürünmesinde önemli bir adım olmuştur. Bu süreçte yapılan dil reformları, Türk toplumunun modernleşme sürecinde sadece dil bilimsel bir dönüşümü değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir yeniden yapılanmayı da ifade etmektedir.

Sonuç olarak, Türkçedeki dil devrimi ve modernleşme süreci, karşılaştırmalı dil bilim açısından incelendiğinde, dil reformlarının dilin daha anlaşılır ve erişilebilir kılınması gibi ortak amaçlarla yapıldığını göstermektedir. Ancak her ülkenin bu süreçteki motivasyonları ve sonuçları farklı olmuştur. Türkçedeki reformlar, ulusal kimliğin güçlendirilmesi ve bağımsızlık arayışı doğrultusunda gerçekleştirilirken, Rusçadaki reformlar sosyalist ideolojiyi pekiştirmeyi amaçlamıştır. Yunancadaki reformlar ise, ulusal kimliğin inşası ve modernleşme sürecinin bir parçası olarak, Katarevusa ile Dimotiki arasında bir denge kurmaya çalışmıştır. Bu yönüyle Yunancadaki dil reformları, Türkçedeki reformlarla benzerlik gösterse de, süreç daha tedrici ilerlemiş ve dilin tamamen yeniden yapılandırılması yerine mevcut dil formları arasında bir uyum sağlanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla, her üç ülkenin reformları, ulusal kimlik inşasında oynadıkları rol açısından ortak noktalar taşısa da, reformların uygulanış biçimi ve ideolojik çerçevesi bakımından ayrılmaktadır.

Rusçada Dil Reformları: Devrimden Standartlaşmaya

Rusçadaki yazı reformları, tarihsel ve dil bilimsel açıdan büyük bir öneme sahiptir ve yalnızca teknik düzenlemeler değil, aynı zamanda kültürel ve ideolojik dönüşümleri de yansıtmaktadır. İlk Slav alfabesi olan *Глаголица* (Glagolitsa, Glagolitik Alfabe), 9. yüzyılda Bizanslı kardeşler Kiril ve Metodiy tarafından geliştirilmiş, Slav dillerinin yazılı dilde temellerini atmıştır. Bu alfabenin sembollerinin karmaşıklığı, yazının

yaygınlaşmasını zorlaştırmış olsa da kültürel kimlik oluşturma açısından önemli bir rol oynamıştır (Karpenko, 2010, ss. 69-70). Daha sonra geliştirilen *Кириллица* (Kirilitsa, Kiril alfabesi), daha sade bir yapı sunarak Slav dillerine özgü fonemleri etkili bir şekilde temsil eden bir sistem hâline gelmiştir. Özellikle *ж* (j), *ч* (ç), *ш* (ş) gibi sesler, Kiril alfabesinde yazı ve ses arasındaki uyumun sağlanmasında temel bir rol oynamış; 16. yüzyıldan itibaren eski Rusçada bu seslerin yumuşak *ш'* (ş') ve *ж'* (j') biçimleri sertleşerek modern fonetik sistemin oluşumuna katkı sağlamıştır (Çernova, 2013). Bu değişimler, Kiril alfabesinin fonetik uyumunu güçlendirmiştir. Bunun yanı sıra, bu yazının yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda bölgesel ve kültürel farklılıkları kapsayan bir kimlik sembolü olduğu görülmektedir. Yerel varyantların incelenmesi, Slav yazı sistemlerinin bölgesel ve kültürel bağlamlarda nasıl şekillendiğini anlamaya olanak sağlamaktadır. Örneğin, Hırvat Glagolitik yazısı gibi örnekler, bu alfabeden türetilmiş olsa da bağımsız bir kültürel sembol olarak işlev görmüştür.

Petro dönemindeki *Петровская реформа* (Petrovskaya reforma, Petro Reformu), Rus yazı sistemine modernleşme dinamiklerini kazandırmıştır. Bu reform sırasında alfabe sadeleştirilmiş ve gereksiz görülen semboller kaldırılmıştır. Örneğin, psi (Ψ), ksi (Ξ), omega (Ω), ijitsa (V) gibi harfler alfabeden çıkarılmış; harflerin biçimleri basitleştirilmiştir (Nikuluşkin, 2017, s. 108). Daha çok eski çağlara ait kilise Slavcası yazısı olan *полуустав* (poluustav, yarı-italik yazı) yerine *Гражданский шрифт* (grajdanskiy şrift, sivil yazı) oluşturulmuş ve Latin alfabesindeki harflere benzeyen bu yazı, Rus yazısını Batı Avrupa yazı sistemlerine daha yakın hâle getirmiştir. Petro'nun reformları, Kiril alfabesini basitleştirmek ve yazıyı Batı standartlarına yaklaştırmak amacı gütmüştür (Barkova, 2013, ss. 181-182). Reform sırasında kelime sonlarını belirten ve sertleştirme işlevi gören harf olan “yer harfi” (Ъ) çok daha sık kullanılmıştır. Ayrıca, bazı sıfatların ve eklerin yazım kuralları, tire kullanımı gibi kurallar farklı olmaktadır. Bu değişiklikler, dil bilimsel düzenlemenin ötesinde, Batı ile kültürel ve ideolojik bir açılımı da temsil etmektedir. Böylece, yazının sadece ulusal kimlik değil, kültürel ve diplomatik bir güç aracı olarak da önemli olduğu ortaya konmuştur.

Sovyet dönemi reformları, yazı sisteminin daha sade ve erişilebilir hâle getirilmesi için önemli adımlar atmıştır. 1918 Rus Yazım Reformu sırasında alfabe üzerindeki değişiklikler, Sovyet ideolojisinin dil üzerindeki etkisini yansıtan bir dönüşüm süreciyle eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Bu reform kapsamında alfabe, *И* (и десятиричное, “onluk i”), *Ѣ* (ятъ, “yat”), *Ѧ* (фита, “fita”) gibi harflerden arındırılmış ve yerlerine sırasıyla *И* (i), *Е* (e), *Ф* (f) harfleri kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca, sözcük sonlarındaki veya bileşik sözcüklerin parçalarındaki sertleştirme işareti “Ъ” kaldırılmış, ancak bölme işareti olarak kullanılmaya devam etmiştir. Bu değişiklikler yalnızca dilin öğrenimini kolaylaştırmakla kalmamış, aynı zamanda Sovyet ideolojisinin yazı sistemine nüfuz etmesine olanak tanımıştır. Sovyet yönetimi, dil reformlarını sınıfsal farklılıkları ortadan kaldırma ve halkın eğitime erişimini artırma amacı doğrultusunda bir araç olarak görmüştür. Eski alfabenin bazı harfleri, Çarlık döneminin muhafazakâr ve aristokratik mirasıyla ilişkilendirilirken, yeni alfabe daha sade ve işlevsel bir yapıya kavuşturularak, proleter bir kimlik inşa etme sürecinin bir parçası hâline getirilmiştir. Daha sonraki

yıllarda reform süreci devam etmiştir: 1934’de alfabeye Ы (kısa i, “y”) harfi eklenmiş, 1935’te kısaltmalarda nokta kullanımı kaldırılmış, 1938’de ise kesme işareti kullanımına son verilmiştir. 1942 yılına gelindiğinde, Ё (yo) harfinin kullanımı getirilmiş ve bu harf alfabeye resmî olarak dâhil edilmiştir (Şuyskaya, 2006, ss. 221-222; Kolotilova, 2011, ss. 31-33).

Bu yazı reformlarının, Türkiye’deki Harf Devrimi (1928) ile karşılaştırılması, iki farklı coğrafyada benzer hedeflerin nasıl farklı yaklaşımlarla hayata geçirildiğini ortaya koymaktadır. Türkiye’de Arap alfabesine özgü harflerin kaldırılması ve yerine Latin harflerinin getirilmesi, dilde sadeleşmeyi ve okuryazarlığı artırmayı amaçlamış, aynı zamanda ulusal kimlik inşasının temel unsurlarından biri olmuştur. Türkiye’deki reform, ideolojik ve fonetik bir dönüşüm sağlarken, Sovyet reformları daha geniş bir coğrafyada etkili olmuş ve Belarusça ve Ukraynaca gibi dillerde de benzer sadeleşme süreçlerini tetiklemiştir (Kryuçkova, 2019, ss. 44-46; Kojinova, 2017, ss. 134-140). Ancak Latin alfabesi kullanan Polonya gibi Slav dilleriyle yapılan karşılaştırmalar, Kiril reformlarının Slav dünyasında ideolojik sınırlarla nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Polonya’nın Latin alfabesini benimsemesi, Kiril alfabesi reformlarının kültürel ve politik sınırlarını daha net göstermektedir.

Sonuç olarak, Rus yazı reformları yalnızca dilsel bir değişim değil, aynı zamanda toplumsal ve ideolojik dönüşümlerin güçlü bir yansımasıdır. Sovyetler Birliği’nin ideolojik hedefleri doğrultusunda, dil reformları sadece dilin sadeleşmesiyle ilgili olmayıp, aynı zamanda Sovyet otoritelerinin toplum üzerinde daha fazla kontrol kurmalarını amaçlayan bir araç olmuştur. 1917’deki Bolşevik devriminin ardından, Sovyet hükümeti farklı etnik grupları birleştirmeyi hedeflemiş, bu amaç doğrultusunda dilin rolü büyük önem taşımıştır. Bu reformlar, sadece Rusçanın yayılmasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda halkların Rus diline entegrasyonunu pekiştirmeyi amaçlamıştır. Bununla birlikte, Dietrich’in belirttiği gibi, Sovyetler Birliği’nde Rusçanın hâkimiyetini daha da artırmak için Kiril alfabesinin kullanımı yaygınlaştırılmıştır. Bu dönemde, Sovyet otoriteleri Latin alfabesini, Pan-Türkçü eğilimleri güçlendirebileceği ve Orta Asya halklarını Türkiye ile kültürel bağlar kurmaya teşvik edebileceği gerekçesiyle terk etmiştir (Dietrich, 2011, s. 466). Benzer şekilde, Fitzpatrick’in vurguladığı gibi, Sovyet hükümeti ideolojik hedeflerine ulaşmak için sanat ve kültür üzerinde de kontrol sağlamıştır. Stalin, operada kullanılan konstrüktivist unsurları olumsuz bir şekilde eleştirmiş ve Sovyet klasiklerinin yaratılması gerektiğini belirtmiştir, bu da daha geleneksel bir sanat dilinin gerekliliğini göstermektedir. (Fitzpatrick, 1992, s. 187). Dolayısıyla, bu reformların temelinde yalnızca dilsel bir değişim değil, Sovyet ideolojisinin halkların eğitimini ve kültürünü şekillendirme çabaları yer almaktadır. Karşılaştırmalı dil bilim perspektifi, bu tür reformların uluslararası etkilerini ve diğer diller üzerindeki yansımalarını anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır.

Yunancanın Yolculuğu: Katarevusa’dan Dimotiki’ye ve Modernleşmenin İzleri

Çağdaş Yunancanın yazı sistemi ve tarihsel evrimi, dilin kendine özgü yapısının yanı sıra, kültürel ve toplumsal dönüşümlerden nasıl etkilendiğini de göstermektedir. Yazı

sisteminin fonografik bir yapıya sahip olması, grafemlerin fonemlere doğrudan karşılık geldiği bir işleyiş sağlamaktadır. Ancak bu ilişki, zaman içinde yaşanan fonetik değişimlerle zayıflamış, yazım ve konuşma arasındaki uyum yer yer bozulmuştur. Örneğin, “ι”, “η”, “υ”, “ει”, “οι” ve “υι” grafemlerinin (i) sesine indirgenmesiyle sonuçlanan ve eski Yunanca döneminde başlayan İotasizm (*Ιωτακισμός*) süreci, Yunancanın yazılı ve sözlü dil arasındaki farklarını belirginleştirmiştir. Bunun yanı sıra, “ε” ile “αι”nin (e) sesinde birleşmesi ve “ο” ile “ω”nun (o) sesinde örtüşmesi, Yunancanın fonetik temelli yazı sistemini tarihsel bağlamından uzaklaştıran önemli değişimlerdir.

Yunancanın yazımında tarihsel özelliklerin korunması, dilin kültürel kimliği açısından her zaman önemli bir tartışma konusu olmuştur. Katarevusa ve Dimotiki arasındaki gerilim, yalnızca dilin biçimsel boyutlarıyla değil, aynı zamanda bu biçimlerin temsil ettiği ideolojik ve sosyal yapıların çatışmasıyla da ilgili olmuştur. Katarevusa, antik Yunan kültürüne olan hayranlığı ve ulusal kimliği pekiştirme çabalarını yansıtırken, bu çabalar özellikle antik Yunan’ın edebi mirasını modern Yunan toplumuna entegre etme, eğitimde ve devlet işlerinde kültürel mirası sürdürme arzusunu içermektedir. Dimotiki ise, halkın gündelik yaşamındaki gerçekliği ve erişilebilirliği temsil etmiştir ve halkın konuştuğu dilin eğitim ve yönetimde kullanılmasını savunan bir hareketle uzun mücadeleler sonucunda kabul görmüştür (Ioakimidou, 2016). Örneğin, Katarevusa’da *θέατρον* (theatron, tiyatro), *κυβέρνησις* (kivernisis, hükümet, yönetim) gibi kelimeler tercih edilirken, Dimotiki’de bunun yerine daha sade ve konuşma diline uygun *θέατρο* (theatro, tiyatro), *κυβέρνηση* (kivernisi, hükümet, yönetim) kullanılmıştır. Bu tür biçim farklılıkları, sadece yazı dilinin yapısında değil, aynı zamanda toplumun gündelik yaşamında kullanılan dilin erişilebilirliğinde de önemli bir rol oynamıştır.

Yunancanın modernleşme sürecinde yazım reformlarının önemli bir rol oynadığı görülmektedir. 19. yüzyıldaki dil reform hareketleri, eğitimde standartlaşmanın sağlanması ve dilin daha geniş halk kitlelerine ulaşmasının kolaylaştırılması amacıyla tasarlanmıştır. 1911 Anayasası’nda dönemin başbakanı Eleftherios Venizelos’un liberal hükümeti tarafından Katarevusa “ulusal dil” olarak resmen ilan edilmiş ve bu statü, 1975’te Üçüncü Helen Cumhuriyeti Anayasası’nın kabulüne kadar devam etmiştir. (Giannaris, Intzidis ve Karantzola, 2022, s. 97). Katarevusa’nın idare alanında resmî dil olarak benimsenmesi, ulusal kimlik inşasında dilin önemini yansıtmaktadır. Bu süreçte, Katarevusa’nın idari kullanımı görece bir uzlaşma içinde şekillenmiş, ancak Dimotiki’nin daha geniş bir alanda kabul görmesine yönelik anlamlı bir ilerleme sağlanamamıştır (Patrikiou, 2017, ss. 108-109).

Yazım reformlarının yalnızca yazılı dili etkilediği, ancak dilin yapısal özelliklerine doğrudan müdahale etmediği gerçeği dikkate alınmalıdır. Örneğin, kap ve vazo anlamına gelen *αγγείο* kelimesinin (aŋ'jio), (aŋ'jio) veya (aŋ'gio) biçimlerinde farklı telaffuz edilmesi, “γγ” harf birleşiminin “ηη”, “ηη” veya “ηγ” gibi farklı fonetik değerler kazanmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, yazılı ve sözlü dil arasındaki doğal uyumsuzlukları açıkça gözler önüne sermekte ve dilin özünün, yazım sisteminden bağımsız bir şekilde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Yazım reformlarının temel

amacının yalnızca yazılı ifadeyi düzenlemek olduğu, fonetik varyasyonları ortadan kaldırma gibi bir hedef taşımadığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Yunanca yazı sistemindeki dönüşüm, diğer dillerdeki benzer reformlarla paralellik taşımaktadır. Örneğin, Türkçenin 1928 Harf Devrimi ile Latin alfabesine geçişi, İspanyolcanın 18. yüzyıldaki sadeleşme süreci ve 19. yüzyılda Fransızcada gerçekleştirilen dil reformları gibi, daha anlaşılır bir dil yapısına ulaşmayı amaçlayan reformlar, Yunancadaki yazım değişiklikleriyle benzerlik göstermektedir. Yunanca özelinde, dil reformları yalnızca yazı sisteminde sadeleşmeyi değil, aynı zamanda halk dilinin eğitim ve bürokratik alanlarda kabul edilip edilmemesi konusundaki tartışmaları da içermektedir. Çete'nin (2018, s. 97) belirttiği gibi, 20. yüzyılda özellikle 1917'de müfredata giren halk dilinde yazılmış kitaplar yasaklanmış, bu kitaplarda kullanılan halk dili, Kral Konstantinos ve destekçileri tarafından “yapay”, “hiçbir yerde konuşulmayan” ve öğrenciler tarafından “anlaşılmayan” bir dil olarak tanımlanmıştır. Bu yasaklar, dil politikalarının siyasi iktidar değişiklikleriyle doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim, 1920 seçimlerinde Venizelos'un yenilgisi ve Kral Konstantinos'un yeniden tahta çıkmasıyla eğitim ve dil politikalarında önemli değişiklikler yaşanmış, Patrikhane de Halk Dili Hareketi'ne karşı önlemler alarak bu tür yayınları hedef almaya devam etmiştir. Kralcılarla Venizelosçular arasındaki siyasi rekabet, dil politikalarının bir mücadele alanına dönüşmesine yol açmış ve her iktidar değişiminde eğitimde kullanılan dil anlayışı değişmiştir. Böylece, yalnızca Yunancanın değil, tüm dillerin toplumsal, kültürel ve politik bağlamlarda nasıl dönüştüğünü görmek mümkündür. Yunancada halk dilinin resmî dile dönüşmesi süreci, Türkçede “halk edebiyatı” ve “halk dili” kavramlarının yükselişi ile benzer bir doğrultuda değerlendirilebilir. Türkçede halk edebiyatı ve halk dili kavramlarının güçlenmesi, Yunancada Dimotiki'nin resmî dile dönüşmesiyle benzer bir süreci yansıtmaktadır.

Yunancanın yazımında tarihsel bağlam, yalnızca dilin iç dinamiklerini değil, aynı zamanda Batı dillerinin etkilerini de gözler önüne sermektedir. Eski Yunancanın Fenike yazısından uyarlanarak oluşturulan alfabe sistemi, Avrupa yazı sistemlerinin temeli olmuştur ve modern Yunanca yazımında tarihsel derinliğini yansıtmaktadır. Yunan alfabesinin Semitik kökenleri, harflerin şekilleri, isimleri ve sıralamaları ile açıkça görülmekte olup, sesli harflerin eklenmesiyle de ilk “gerçek alfabe” olarak kabul edilmektedir (Waal, 2018, ss. 84-85). Bununla birlikte, bu tarihsel derinliğin korunması yalnızca dil bilimsel bir mesele değil, aynı zamanda kültürel ve politik bir stratejiyi temsil etmektedir. Örneğin, 19. yüzyılın sonlarında Yunan dil bilimci Hatzidakis'in savunduğu görüşe göre, Katarevusa'nın kullanımı, Yunan ulusunun birliğini pekiştirecek ve tarihsel kimliği koruyacak bir araç olarak görülmüştür. Hatzidakis, yazım standartları önererek, bu dilin Yunan halkının kültürel bağlarını ve ulusal kimliğini muhafaza etmesine hizmet edeceğini ileri sürmüştür. (Mackridge, 2009, ss. 223-224). Ancak, Dimotiki'nin sadeleştirilmiş yapısının halk eğitimi açısından daha uygun olduğu yönündeki görüşler zamanla baskın hâle gelmiştir.

Dimotiki, halkın doğal konuşma dili olmasının ötesinde, kültürel bir dönüşümü de yansıtmaktadır. Bu dilin yazım reformlarıyla eğitim sistemine entegrasyonu, halkın kendi

diline olan bağlılığını güçlendirmiş ve ulusal kimliğin pekişmesine katkı sağlamıştır. Dimotiki'nin kabulü, halkın kendi diline olan aidiyetini artırarak, dilin sosyal ve kültürel yapılar içinde güçlendirilmesine olanak tanımıştır. Bu süreç, Yunancanın tarihsel bağlamının modern dönemde yeniden yorumlanmasına katkı sağlamış ve yazım ile konuşma arasındaki dengeyi kurmaya yönelik girişimlere zemin hazırlamıştır. Dimotiki'nin yaygınlaşması, dilin sosyal yapılar ve kültürel kimlik inşası konusundaki rolünü gösteren evrensel bir örnek teşkil etmektedir. Karşılaştırmalı dil bilim metodolojisiyle incelendiğinde, Yunancanın yazım reformları, diğer dillerdeki benzer süreçlerle ortak bir dinamiği paylaşmaktadır; halk dilinin eğitim ve sosyal yapılar içinde benimsenmesi, farklı dillerde benzer toplumsal etkiler yaratabilmektedir. Bu durum, dilin sadece bir iletişim aracı değil, toplumun kültürel kimliğini şekillendiren önemli bir yapı taşı olduğunu vurgulamaktadır. Sonuç olarak, Yunancanın Katarevusa'dan Dimotiki'ye geçişi, dilin biçimsel evrimini ve kültürel bir bütünlük içinde yeniden tanımlanmasını temsil etmektedir.

Türkçe, Rusça ve Yunancada Reform Dinamiklerinin Karşılaştırmalı İncelemesi

Türkçe, Rusça ve Yunancadaki dil reformları, modernleşme ve ulusal kimlik inşası süreçlerinde benzer temalar etrafında şekillenmiş olsa da, her birinde bu süreçlerin nasıl işlendiği ve hangi stratejilerin izlendiği farklılık göstermektedir. Türkçedeki Dil Devrimi, alfabe değişikliği ve dilin sadeleştirilmesi gibi adımlarla, halkın geniş kesimlerine ulaşmayı ve halk dilini resmî dil hâline getirmeyi amaçlamıştır. Bu reformlar, Türk toplumunun modernleşme sürecinin bir parçası olarak, Batılılaşma idealleriyle uyumlu bir dil yapısının oluşturulmasına yönelik bir strateji izlemiştir. Rusçadaki reformlar ise 18. ve 19. yüzyıllarda Çar I. Petro ve Sovyetler Birliği dönemlerinde yürütülen standartlaştırma politikalarıyla dilin merkezileştirilmesine ve dilin devletin resmî dili olarak güçlü bir şekilde kurumsallaşmasına dayanmıştır. Sovyetler Birliği döneminde dil, yalnızca iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda ideolojik bir araca dönüştürülerek tek tip bir halk ve toplum inşası hedeflenmiştir. Yunancada ise dil sorunu, Katarevusa ve Dimotiki arasındaki ideolojik çatışmalarla derinleşmiş, bu iki dil biçimi arasındaki gerilim, modernleşme sürecinin temel dinamiğini oluşturmuştur. Bu üç dilde reformların ortak noktası, dilin sadece bir iletişim aracı olarak görülmeyip ulusal kimliğin ve modernleşme ideallerinin bir taşıyıcısı hâline gelmesidir. Ancak, bu süreçlerde izlenen yöntemler ve ortaya çıkan sonuçlar toplumsal ve kültürel koşullara bağlı olarak önemli ölçüde farklılaşmıştır.

Türkçedeki Dil Devrimi, Atatürk'ün liderliğinde 1928'de Latin alfabesine geçişle sembolize edilen köklü bir değişimi ifade etmektedir. Bu süreç, yalnızca bir alfabe değişikliği değil, aynı zamanda modern ulusal kimliğin inşası adına önemli bir adım olmuştur. Latin alfabesinin benimsenmesiyle okuryazarlık oranlarının hızla artırılması ve halkın eğitim düzeyinin yükseltilmesi amaçlanmıştır; böylece dil, modernleşme politikalarının temel taşı hâline gelmiştir. Ayrıca, Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin dilden çıkarılması, halkın günlük yaşamında daha anlaşılır ve Türkçeye özgü bir dil kullanımının teşvik edilmesi amacıyla yapılmış bir düzenleme niteliği taşımıştır. (Özdoğan, 2015, ss. 243-249). Buna karşılık Rusya'da alfabe reformları, 1917 Bolşevik

Devrimi sonrasında Kiril alfabesinin yaygınlaştırılması ve merkezî Rusçanın güçlendirilmesi politikaları çerçevesinde yürütülmüştür. Sovyetler Birliği'nin çok dilli ve çok etnik yapısı, dil reformlarını yalnızca Rus halkına değil, Sovyetler'e dâhil tüm etnik grupların ideolojik uyumunu sağlamaya yönelik bir araç hâline getirmiştir. Türkçede Latin harflerinin ulusal kimliğin modernleşmesine hizmet etmesi gibi, Rusya'da da Kiril alfabesi ideolojik bir birleşme ve merkezîleşme aracı olarak kullanılmıştır. Ancak Türkçenin aksine, Rusya'daki reformlar dilin sadeleştirilmesinden çok, mevcut yapının merkezîleştirilmesini ve etnik dillerin sınırlandırılmasını amaçlamıştır (Alpatov, 2000, ss. 87-90). Bu bağlamda iki reform süreci, ulusal kimlik inşası ve siyasi ideolojinin dil üzerindeki rolünü farklı tarihî ve toplumsal bağlamlarda örnekleyen karşılaştırmalı bir dil bilim perspektifi sunmaktadır.

Yunancada dil reformları, 19. yüzyıldaki bağımsızlık mücadelesi ve dil sorunu (γλωσσικό ζήτημα) çerçevesinde, halkın günlük konuşma dili olan Dimotiki ile üst sınıfların kültürel üstünlüğünü simgeleyen Katarevusa arasında derin ideolojik çatışmalara yol açmıştır. Bu süreçte yalnızca bu iki dil biçimi değil, aynı zamanda halkın dilinin resmî alanda da yer bulması gerektiğini savunan görüşler de ortaya çıkmıştır. 1976'da Dimotiki'nin resmî dil olarak kabul edilmesi, halkın ihtiyaçlarına daha uygun bir dil sağlarken, Katarevusa'nın kullanımının azalması geçmişle olan bağları koparma eleştirilerine neden olmuştur. Katarevusa'nın uzun süre resmî dil olarak kalması, dil reformlarının geç yapılmasının, kültürel elitlerin ve siyasi yapıların muhafazakâr duruşuyla ilgili olduğunu göstermektedir. Bu durum, Yunanca reformunun yalnızca dilsel bir dönüşüm değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir dönüşüm süreci olduğunu ortaya koymaktadır. Türkçedeki Osmanlıca-Türkçe dönüşümüyle benzer dinamiklere sahip olan Yunancadaki süreç, ideolojik ayrışmaların ve ulusal kimlik inşasının etkisiyle şekillenmiş, dilin halkla ve devletle olan ilişkisini yeniden tanımlamıştır. Bu süreç, kültürel ve dilsel reformlar bağlamında önemli bir dönüşümü ifade ederken, 1976 reformuna yönelik eleştiriler, Dimotiki'nin yalnızca halkın ihtiyaçlarını yansıtmakla kalmayıp, kültürel homojenleşme ve geçmişin mirasının dışlanmasıyla sonuçlandığını savunan kesimlerden gelmiştir (Lykiardopoulos, 2012 ss. 44-46).

Eğitim politikaları açısından bakıldığında, Türkçe, Rusça ve Yunancanın modernleşme süreçlerinde dilin merkezî bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Türkiye'de Harf Devrimi'nin temel amacı halkın eğitilmesi ve okur-yazar hâle getirilmesidir (Kara, 2020, s. 134). Bu doğrultuda, ilköğretimde kullanılan ders kitapları, sade bir Türkçe ile yazılmış ve halkın geniş kesimlerinin dil reformuna adapte olması sağlanmıştır. Benzer şekilde, Sovyetler Birliği'nde Rusçanın eğitim sistemine entegre edilmesi, çok dilli toplumu birleştirmek ve sosyalist ideolojiyi yaymak amacı taşımıştır. Nitekim, Bragina'nın (2002, s. 522) da belirttiği gibi, Rus dilinin yayılması, Sovyetler Birliği'nin etki alanını genişletme ve güçlendirme yönündeki emperyal hedefleriyle uyumlu olmuştur. Bununla birlikte, Yunancada Dimotiki'nin eğitim sisteminde yer alması daha geç bir dönemde gerçekleşmiş; bu süreçte halkın dil üzerindeki hakimiyetinin güçlenmesi, sınıfsal ayrımları hafifletmiştir. Bu noktada, Yunancadaki reformlar, dilin

sınıfsal bir sembol olmaktan çıkıp halkın ortak kültürel birikimini yansıtan bir araç hâline gelmesi açısından Türkçe ve Rusça ile benzerlik göstermektedir.

Karşılaştırmalı dil bilim perspektifiyle bu süreçlerin ideolojik dinamikleri ele alındığında, her üç dil reformunun da farklı ulusal kimlik projelerini beslediği görülmektedir. Türkçede dil reformları, Cumhuriyet'in laik ve milliyetçi ideolojisini pekiştirirken, Sovyetler Birliği'nde dil politikaları, sosyalist ideolojinin birleştirici rolünü güçlendirmiştir. Yunancada ise dil reformları, halkın geniş kesimlerini kapsayan demokratikleşme sürecine hizmet etmiş; ancak Katarevusa'nın eğitim ve idari alanlardan tasfiyesi, dilin tarihsel ve kültürel mirasından kopmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, Yunanadaki dil reformları, özellikle Katarevusa ve Dimotiki arasındaki ideolojik çatışmalar nedeniyle daha fazla tartışma ve uzlaşma süreci içermiştir. 19. yüzyılda başlayan bu çatışmalar, halkın günlük dilinin resmî alanda kabul edilmesiyle ilgili derin ideolojik ayrışmalara yol açmış, özellikle 1976'daki reformda Dimotiki'nin resmî dil olarak kabul edilmesi, geçmişin kültürel ve tarihsel mirasının dışlanması şeklinde eleştirilmiştir. Bu tartışmalar, reformun halkın ihtiyaçlarını karşılama amacını taşıırken, aynı zamanda dilin toplumsal ve kültürel bağlamda nasıl algılandığını da etkileyen önemli bir dönüşüm süreci oluşturmıştır.

Türkçe, Rusça ve Yunanadaki dil reformlarının karşılaştırmalı bir incelemesi, dilin yalnızca bir iletişim aracı olmaktan öte, toplumsal dönüşüm ve ideolojik inşaa süreçlerinde taşıdığı derin anlamı ortaya koymaktadır. Türkçenin Latin alfabesine geçişi, okuryazarlık oranını artırarak modernleşme çabalarına hizmet ederken; Rusçanın standartlaştırılması, Sovyetler Birliği'nde ideolojik ve politik bütünleşmenin temel taşı olmuştur. Yunancada ise Katarevusa ve Dimotiki arasındaki gerilim, dil reformlarının yalnızca teknik bir düzenleme değil, toplumsal sınıf ayrımları ve kültürel aidiyetle ilgili derin bir tartışmayı içerdiğini göstermektedir. Karşılaştırmalı dil bilim yöntemiyle gerçekleştirilen bu analiz, üç dildeki reform süreçlerinin tarihsel, toplumsal ve ideolojik dinamiklerini anlamaya yönelik bir çerçeve sunarken, dilin ulusal kimlik ve kültürel miras üzerindeki dönüştürücü gücünü vurgulamaktadır. Reformların her biri, kendi toplumunun ihtiyaçlarına ve tarihsel koşullarına göre biçimlenmiş olsa da, modernleşme ve ulusal kimlik inşasında dilin oynadığı ortak rolü gözler önüne sermektedir.

Sonuç

Dil reformları, toplumların modernleşme ve ulusal kimlik inşası süreçlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Türkçe, Rusça ve Yunanadaki dil reformları, her bir dilin tarihsel, sosyal ve kültürel bağlamına göre şekillenmiş olsa da, ortak bir amacı paylaşmaktadır; bu amaç, dilin sadeleştirilmesi ve halkın geniş kesimlerine ulaşılabilir hâle getirilmesidir. Bu reformlar, sadece dil bilimsel bir dönüşüm değil, aynı zamanda toplumsal bilinç ve eğitim sisteminin modernleşmesi gibi derin toplumsal değişimlerin de kapılarını aralamıştır. Türkçede Dil Devrimi, Latin alfabesine geçiş ve yabancı kökenli kelimelerin arındırılmasıyla ulusal kimliğin güçlendirilmesini hedeflerken, Rusçada Sovyet dönemi reformları, dilin ideolojik bir araç olarak kullanılması ve sosyalist ideolojinin yayılmasını amaçlamıştır. Yunancada ise Katarevusa'dan Dimotiki'ye geçiş,

halkın günlük dilinin resmî alanda kabul görmesiyle demokratikleşme sürecine katkı sağlamıştır.

Her dilin reform süreci, toplumsal ve kültürel yapısına bağlı olarak farklı zorluklarla karşılaşmıştır. Türkçedeki Dil Devrimi, hızlı ve köklü bir değişimle ulusal kimliğin inşasında etkili olmuş, ancak aşırı sadeleştirme çabaları, dilin halkla daha etkili iletişim kurma kapasitesini sınırlamış ve bazı ifadelerin yanlış anlaşılmasına neden olmuştur. Rusçadaki reformlar ise Sovyet ideolojisinin yayılmasında ve etnik grupların entegrasyonunda önemli bir araç olmuştur, ancak yerel dillerin baskılanması gibi eleştiriler de gündeme gelmiştir. Yunancada Dimotiki'nin resmî dil olarak kabul edilmesi halkın diline olan bağlılığı artırırken, Katarevusa'nın terk edilmesi, tıpkı Osmanlıcadan Türkçeye geçişte olduğu gibi, halkın günlük yaşamıyla bağını daha fazla kuramayan bir dilin terk edilmesini çağrıştırmaktadır.

Karşılaştırmalı dil bilim perspektifinden bakıldığında, bu reformlar dilin sadece bir iletişim aracı olmadığını, aynı zamanda toplumsal dönüşüm ve ideolojik inşa süreçlerinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Türkçe, Rusça ve Yunancadaki dil reformları, modernleşme ve ulusal kimlik inşasında dilin oynadığı ortak rolü gözler önüne sererken, her reform süreci, kendi toplumunun tarihsel koşullarına ve kültürel ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Bu süreçler, dilin toplumsal ve kültürel kimlik üzerindeki dönüştürücü gücünü vurgulamakta ve dil politikalarına ilişkin önemli dersler sunmaktadır.

Sonuç olarak, dil reformları, toplumların modernleşme ve ulusal kimlik inşası süreçlerinde kritik bir rol oynamıştır. Bu reformlar, yalnızca dil bilimsel dönüşümü değil, aynı zamanda toplumsal bilinç ve eğitim sisteminin modernleşmesini de hedeflemiştir. Türkçe, Rusça ve Yunancadaki reformlar, her bir dilin kendi bağlamında şekillenmiş olsa da, halkla daha güçlü bir bağ kurmayı amaçlayan ortak bir temaya sahiptir. Bu reformların her biri, dilin toplumsal dönüşümdeki derin anlamını ortaya koymuş ve gelecekteki dil politikaları için önemli dersler sunmuştur. Dil reformları, sadece dilin yapısal dönüşümünü değil, aynı zamanda toplumsal bilinç ve kültürel kimlik üzerine de güçlü etkiler yapmıştır. Türkçe, Rusça ve Yunancadaki reformlar, dilin sadeleştirilmesi ve halkla daha etkin iletişim kurulması amacını taşıırken, her bir reform kendi toplumsal koşulları ve kültürel mirası içinde şekillenmiştir. Bu bağlamda, dilin dönüşümü toplumların modernleşmesi ve kimlik inşası için kritik bir araç olmakla birlikte, her toplumda farklı sonuçlar ve dinamikler doğurmuştur.

Kaynakça

- Akalın, H. Ş. (2007). Yetmiş Beş Yılda Türk Dil Kurumu. *Türk Dili: Dil ve Edebiyat Dergisi*, C: XCIV, Sayı: 667, 5-62.
- Alpatov, V. M. (2000). *150 Yazıkov i Politika: 1917-2000*. Iv Ran: Kraft.
- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler*. Metis Yayınları.
- Anttila, R. (1972). *An Introduction to Historical and Comparative Linguistics*. The Macmillan Company.

- Barkova, E. E. (2013). Grafiko-orfografiçeskie osobennosti starşego poluustava XIV-XV vv. *Vestnik Moskovskogo Universiteta. Seriya 9. Filologiya*, 6, 181-190.
- Bragina, İ. G. (2002). Yazıkovaya Politika SSSR: Fragmentı Politıçeskoy İstorii Russkogo Yazıka. *Russian History*, 29(2/4), 511-527.
- Bulut, M. (2014). Atatürk'ün Türkçeye Yönelik Özleştirme/Sadeleştirme Çalışmaları ve Bu Bağlamda Yaşanan Dil Tartışmaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Studies*, 9(11), 131-147.
- Çernova, L. N. (2013). “Kak izmenyalis zvuki našego yazıka,” <https://russianclassicalschool.ru/bibl/slovesnost/obuchenie-gramote/item/1613-l-n-chernova-kak-izmenyalis-zvuki-nashego-yazyka.html>. Erişim Tarihi: 01.12.2024.
- Çete, A. (2019). 18. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Yunanistan'da Dil Sorunu ve Ulusal Bireyin İcadı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36(1), 85-98.
- Dietrich, A. P. (2011). “Soviet and Post-Soviet Language Policies: the Status of Russian and Its Role in Central Asian Republics,” *ICANAS (International Congress of Asian and North African Studies)*, 1, Ankara, Türkiye, 465-480.
- Dirven R. ve Verspoor M. (Ed.). (2004). *Cognitive Exploration of Language and Linguistics* (2. bs.). John Benjamins Publishing Co.
- Fitzpatrick, S. (1992). *The Cultural Front: Power and Culture in Revolutionary Russia*. Cornell University Press.
- Giannaris, T., Intzidis, E., & Karantzola, E. (2022). From Historical to Synchronic Linguistics in Greece: The Critical Decade of 1970s in its Socio-Historical and Ideological Context. *La linguistique et ses formes historiques d'organisation et de production*, dir. par Didier Samain et Pierre-Yves Testenoire. Paris: SHESL (HEL Livres, 1). 91-120.
- Ioakimidou, G. (2016). “İ Nea Elliniki kai i Katharevousa sto neosistato elliniko kratos,” <https://www.schooltime.gr/2016/07/10/i-nea-elliniki-kai-i-katharevousa-sto-neosistato-elliniko-kratos/>. Erişim Tarihi: 04.12.2024.
- Kale, M. (1999). Harf Devrimi. *Erdem*, 11(33), 811-831.
- Kara, A. (2020). Türkiye'de Alfabe Değişiminden Sonra Yeni Harflerin Yaygınlaştırılması ve Halk Eğitiminde Millet Mekteplerinin Rolü ve Önemi. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 114-141.
- Karpenko, L. B. (2010). Glagolitsa sv. Kirilla: k istokom slavyanskoy duhovnosti. *Vestnik Polesskogo Gosudarstvennogo Universiteta. Seriya Obşçestvennih i Gumanitarnih Nauk*, 2, 47-62.
- Kaufman, T. (1990). Language history in South America: What we know and how to know more. Doris L. Payne (Ed.), *Amazonian Linguistics: Studies in Lowland South American languages*, (s. 13-67). Austin: University of Texas Press.

- Kocatürk, U. (1999). *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Kojinova, A. A. (2017). Yazıkı i grafičeskie sistemı Belarusi v period ot Oktyabrskoy revolyutsii po Vtoroy mirovoy voyın. *Studi Slavistici*, 14, 133-156.
- Kolotilova, A. E. (2011). Bukvennie izmeneniya v russkom alfavite. *Voprosı Jurnalistiki, Pedagogiki, Yazıkoznaniya*, 12 (107), 29-36.
- Kryuçkova, E. S. (2019). Reforma Russkogo i Ukrainskogo yazıkov 1917-21 gg. Priçini i Sledstviya. *Litera*, 1, 43-48.
- Krzeszowski, T. P. (1990). *Contrasting Languages: The Scope of Contrastive Linguistics*. Mouton de Gruyter.
- Lykiardopoulos, N. (2012). İ klironomia tou Glossikou Zitimatos: glossikes polemikes sti sighroni Ellada. *Neograeca Bohemica*, 12(1), 41-56.
- Mackridge, P. (2009). *Language and National Identity in Greece, 1766-1976*. Oxford University Press.
- Meader, C. L. (1904). The value of general and comparative linguistics for the classical student. *The School Review*, 12(5), 390-398.
- Moschonas, S. A. (2004). Relativism in Language Ideology: Greece's Latest Language Issue. *Journal of Modern Greek Studies*, 22(2), 173-206.
- Nikuluşkin, K. V. (2017). Estetika şrifta v reforme ruskoy azbuki 1708 goda. *Filologičeskie Nauki. Voprosı Teorii i Praktiki*, 6 (72), 107-111.
- Özdoğan, M. (2015). Türkiye'de Ulus İnşası ve Dil Devrimi (1839-1936). *Akademik Hassasiyetler*, 2(3), 227-262.
- Patrikiou, A. (2017). On the historiography of the language question in post-1974 Greece. *Historein*, 16(1-2), 102-119.
- Rankin, R. L. (2003). The comparative method. B. D. Joseph, R. D. Janda (Ed.), *The Handbook of Historical Linguistics*, (s.181-212). Blackwell Publishing.
- Smith, A. D. (1991). *The Ethnic Origins of Nations*. Wiley-Blackwell.
- Şuyskaya, S. A. (2006). Orfografiya rukopisey Antona Sorokina posle reformı 1917-1918 gg. *Omskiy Nauçny Vestnik*, 9 (47), 220-223.
- Tekin, T. (1988). Atatürk ve Türk Dilinde Reform. *Erdem*, 5(12), 1023-1044.
- Waal, W. (2018). On the 'Phoenician Letters': The Case for an Early Transmission of the Greek Alphabet from an Archaeological, Epigraphic, and Linguistic Perspective. *Aegean Studies* 1, 83-125.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

**Üstün Yetenekli Çocuğa Ebeveynlik Sürecinde Duygusal Emek Deneyimi Üzerine Fenomenolojik Araştırma:
Bir Çocuk Yetiştirme Ehliyeti Denemesi**

Ayşe Betül TANRIVERDİ*

Özet

Üstün yetenekli çocukların akranlarına göre yetenek, davranış ve ilgi bakımından farklılaşması ebeveynler için duygusal emek sürecini meydana getirmektedir. Bu kapsamda ebeveynlerin üstün yetenekli çocuklarıyla deneyimlerini nasıl yorumladıkları, üstün yetenekli çocuğun onlar için değerinin nasıl olduğu araştırmanın temel problemidir. Çalışmanın örneklem grubu 15 kişi olup nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve fenomenolojik analiz yapılmıştır. Veriler, MAXQDA 2024 sürümüyle kodlanmış, fenomenlerin ardına yorumlanarak özetlenmiştir. Toplamda yedi tane fenomen kodlanmış olup bu fenomenler Hochschild'in duygusal emek, ikinci vardiya ve üçüncü vardiya teorisi altında açıklanmıştır. Ebeveynler, erken konuşma, hızlı öğrenme, ilgi alanlarının yaşıtlarından farklı olması gibi etmenlerle çocuklarının üstün yetenekli olduğunu fark etmektedir. Çocukların üstün yetenekli olduğunu öğrenmek, ebeveynlerin hayatında büyük değişiklikler yaratmamakta, fakat çocukların özgüvenini ve okuldaki saygınlığını artırdığı ifade edilmektedir. Ebeveynler, çocukların ihtiyaçlarını karşılamak için oldukça çaba göstermekte ancak bazen, eğitim sistemindeki fırsatlar nedeniyle, kendilerini yetersiz hissetmektedir. Üstün yetenekli çocuklar aileleri, akrabaları ve yakın çevreleri tarafından genellikle olumlu karşılanmaktadır, fakat bazı ebeveynlerin çocuklarının farklılığını öne çıkarmaktan çekindikleri görülmektedir. Ebeveynler, çocuklarının istemediği davranışları sergilemesi karşısında duygularını yönetmeye çalışarak sakin kaldıkları, zaman zaman tepkilerini gösterdikleri, sinirlendikleri belirtilmiştir. Bu unsurlar üstün yetenekli çocukların ebeveynlerinin duygusal emek sarf ettiğini ve çocuk yetiştirme şekillerini ortaya koymaktadır. Ayrıca Ç sınıfı ehliyetinin anlamını ve gerekliliğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Üstün Yetenekli Çocuk, Ebeveynlik Deneyimi, Duygusal Emek, Fenomenoloji, Çocuk Yetiştirme Ehliyeti.

Phenomenological Research On Emotional Labor Experience In The Process Of Parenting A Gifted Child: An Essay On Child Raising Expertise

Abstract

The emotional labor process occurs as gifted children differentiate themselves from their peers in terms of their abilities, behaviors, and interests. A fundamental issue is how parents interpret their experiences with their gifted children and how they learn to support and nurture their children's gifted abilities. The study group consisted of 15 participants, and a phenomenological analysis was conducted as part of the qualitative research approach. The data was coded using the MAXQDA 2024 version and was interpreted and summarized based on the identified themes. A total of seven themes were coded and explained within the framework of Hochschild's emotional labor, second-shift, and third-shift theories. Parents recognize that their children are gifted based on early speech development, fast learning, and interests that differ from those of their peers. Learning that their children are gifted does not bring essential changes to parents' lives, but it is noted that it enhances children's self-confidence and prestige at school. Parents make considerable efforts to meet their children's needs; however, they sometimes feel inadequate due to limitations in the education system. While gifted children are generally received positively by their families, relatives, and close circles, some parents appear hesitant to emphasize their children's differences. It has been observed that parents try to remain calm and manage their emotions when their children exhibit unwanted behavior, but at times, they react with frustration or anger. These elements demonstrate the emotional labor parents of gifted children engage in, how they raise their children, and how they navigate these challenges within their parenting roles. It also demonstrates the meaning and necessity of a class C licence for child rearing.

Keywords: Gifted Child, Parenting Experience, Emotional Labor, Phenomenology, Child Raising Licence.

*Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, Genel Gazetecilik Anabilim Dalı, Sivas / Türkiye, abetultanriverdi@cumhuriyet.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-5046-4618

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Tanriverdi, A. B. (2025). Üstün Yetenekli Çocuğa Ebeveynlik Sürecinde Duygusal Emek Deneyimi Üzerine Fenomenolojik Araştırma: Bir Çocuk Yetiştirme Ehliyeti Denemesi, *Külliyeye*, 6(2), 239-272.

<https://doi.org/10.48139/aybukulliyeye.1621124>

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
16 Ocak 2024	20 Mayıs 2025	Araştırma Makalesi	239-272
16 January 2024	20 May 2025	Research Article	

Extended Abstract

In this study, the social interactions and emotional experiences of the gifted child within the family are evaluated from the parents' perspectives. Thus, the emotional labour process of parents is discussed. Accordingly, the emotional labour process in the family relationships of the gifted child, the way the child is raised and the distribution of tasks within the family are discussed. In the study, a qualitative research method was used and a deductive approach was taken from the theoretical basis. The study is based on Arlie Hochschild's concepts of emotional labour (2003), second shift (2012) and third shift (2001). The approach of the research is phenomenological design.

How the child is raised in the family and the management of emotions is expressed metaphorically by the researcher as 'child-rearing licence.' Accordingly, the 'child licence' experiences of gifted children with their parents and social environment are discussed in the context of emotions. The systematic presentation of parenting experiences sheds light on the role modelling or reconsideration of weaknesses in the upbringing of gifted and non-gifted children.

The sampling type in the interview is deliberate and snowball sampling from non-probability based sampling types. It consists of 15 people in total. The participants are mostly women, undergraduate, postgraduate graduates and teachers. Their children are quiet, diversity-loving individuals in the 8-13 age group.

The phenomenon of giftedness was analysed as a phenomenon. Phenomenological and thematic analysis was used in the data analysis process. The data obtained were brought together, coded with MAXQDA 2024 version, and reduced to a meaningful thematic phenomenon with the problem and purpose of the research. The code cloud and single case model obtained with MAXQDA 2024 version were created and presented to the reader visually. In the research, phenomenological analysis according to Miller's (2003) six stages and thematic analysis according to Braun and Clarke's (2022) approach were used.

The fact that the parents were mostly educators made it easier to recognise their gifted children. The child's different behaviour from other children and developmental characteristics facilitated the recognition of the child. Families generally tend to treat their gifted children differently and with privilege. For them, having a gifted child has a privileged place; families generally feel honoured and happy with their children. The discovery of a child's giftedness means an increase in self-confidence and prestige at school. Older children are more interested in technology and do not like travelling. Families pay attention to the emotional and academic development of their gifted children and emphasise the importance of time management. They state that they do not share the situation with their social environment, that they accept it as normal, and that the meaning of being a gifted student is not sufficiently known in their environment. Parents stated that they avoid sharing information about their children on social media accounts. This environment of consciousness, on the other hand, congratulated the child's success and

they stated that they planned to prepare their own children for exams. It is seen that the giftedness of the child is mostly welcomed by the family and close environment, but it is also seen that the level of awareness and knowledge on the subject should be increased.

Within the scope of emotional labour, it is seen that the time spent by the parents with their children are activities related to educational life rather than socio-cultural activities. Parents pay attention to activities that meet the interests and needs of their children. Within the scope of the second shift, it can be stated that mothers mostly assume responsibility for the care and homework of their children and this situation is related to traditional culture. In the third shift, the participants felt inadequate because their children had different perspectives. However, some parents stated that they were able to meet all the needs of their children and did not feel inadequate. Parents who make joint decisions with their spouses and who are educators state that they do not feel inadequate in meeting their children's needs.

Giriş

Aile yapısı ve sosyal çevre, ebeveynler tarafından algılanma şekli, duygu yönetimi ve aile içindeki görev dağılımı, çocuğun yetiştirilmesinde, ebeveynlik deneyimlerini olumlu veya olumsuz düzeyde belirlemektedir. Çocuğun aile içinde nasıl yetiştirildiği, hislerin yönetimi araştırmacı tarafından “Ç sınıfı ehliyet” şeklinde metaforik bir anlatımla ifade edilebilir. Bu doğrultuda, üstün yetenekli çocukların ebeveynleriyle ve sosyal çevresiyle “Ç sınıfı ehliyeti” deneyimleri duygular bağlamında ele alınmaktadır.

İngilizce ifadeyle “gifted children” olan bireyler Türkçe literatürde, iki farklı ifadeyle özel yetenekli veya üstün yetenekli çocuklar olarak yer almaktadır. Ağırlıklı olarak özel yetenekli çocuk ifadesi Milli Eğitim Bakanlığı (2017) yayınlarında kullanılırken, üstün yeteneklilik ifadesi ise Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (Özbay, 2013) yayınlarında yer almaktadır. Bu çalışmada ise üstün yetenekli çocuklar ifadesi tercih edilmektedir. Üstün yetenekli çocuklara yönelik çalışmalar genellikle eğitim bilimleri alanında, çocukların yeteneğini IQ düzeyiyle değerlendiren öğretmenlerin yaşadığı zorluklar kapsamındaki çalışmalardan oluşmaktadır. Şüphesiz ki çocuğun okul hayatındaki başarısı kadar, ailesiyle ve çevresiyle sosyal etkileşimleri önem arz etmekte, çocuğun yetiştirilmesi, aile ve okul yaşamında birçok zorluğu bünyesinde barındırmaktadır.

Üstün yetenekli çocuklar da endişelenmeye eğilimli olmaktadır; özellikle duygusal, davranışsal ve sosyal ilişkilerindeki zorluklar üstün yetenekli olgusuna eşlik edebilmektedir. Ancak okul öncesi dönemlerinde, normal çocuklardan daha farklı sosyal, duygusal, davranışsal örnekler, problemler yaşandığına pek rastlanmaz (Peyre, vd., 2016). Sınıf öğretmenlerinin öğrencilerle ilgili yeterli bilgi ve deneyime sahip olmaması, akran gruplarıyla, diğer velilerle iletişim gibi konular okul hayatında karşılaşılan başlıca sorunlardan olup çocuğun akademik yeterliliği mutlu hissetmesinin önüne geçebilmektedir. Okul müfredatının, öğretmenlerin, idarecilerin eksiklikleri, öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine yönlendirilememesi, çocuklar için uygun altyapının hazırlanmasında engel teşkil etmektedir (Karakuş, 2010). Üstün zekalı çocukların sosyal, duygusal, bilişsel

yetileri, ilgi alanları ve yetenekleri konularında çalışmalar yapılması gerekmektedir (Baykoç, vd., 2014).

Üstün yetenekli çocukların eğitim süreci gelecek nesiller adına önem arz etmekte, çocuğun üstün yetenekli tanımı sayesinde ebeveynlerin farklı davranış davranmadıklarının sosyolojik olarak incelenmesine imkân tanımaktadır. Üstün yetenekli çocukların topluma normal bir birey olarak katılım sağlaması, kişilik gelişimi ve geleceği için önemli bir husustur. Üstün yetenekli çocukların ebeveynlerin sarf ettiği duygusal emeğin, çocuğun aile tarafından yetiştirilme şeklinin “Ç sınıfı ehliyet” olarak ele alınması aile, çocukluk ve duygular sosyolojisi kapsamında çalışılmaya değerdir. Üstün yetenekli çocukların akranlarına göre yetenek, davranış ve ilgi bakımından farklılaşması ebeveynlerin duygusal emek sürecini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada üstün yetenekli çocuğun aile içindeki sosyal etkileşimleri, duygusal deneyimleri ebeveynlerin bakış açılarıyla değerlendirilmektedir. Literatürdeki açığı doldurması amacıyla, üstün yetenekli çocuğa ebeveynlik deneyiminde duygusal emek sürecinin nasıl olduğu ele alınmaktadır. Buna göre, üstün yetenekli çocuğun aile içi ilişkilerindeki duygusal emek sürecinin, çocuğun yetiştirilme şeklinin ve aile içi görev dağılımının nasıl olduğu ele alınmaktadır. Çalışmanın yönteminde belirlenen araştırma modeli, fenomenolojik desen olup araştırmanın temel problemi ve amacı doğrultusunda, üç alt araştırma sorusu belirlenmiştir. Buna göre:

1. Üstün yetenekli çocuk nasıl algılanmakta, ebeveynlik deneyimi ve çocuğun ihtiyaçlarına yetiştirilmesi duygusal emek sürecindeki deneyimi nasıl belirlemektedir?
2. Üstün yetenekli çocukların ebeveynlerinin aile içindeki görev dağılımı ikinci vardiya sürecindeki deneyimi nasıl belirlemektedir?
3. Üstün yetenekli çocuğun yetiştirilmesi, çocukla geçirilen vakit ve yönetilen hisler üçüncü vardiya sürecini nasıl belirlemektedir?

Psiko-Sosyal Yönleriyle Üstün Yetenekli Çocuklar

Üstün Yeteneklilik olgusu ilk olarak 1920’li yıllarda Lewis Terman ile tanımlanmaya başlamıştır (Winner, 1996). Terman 140 IQ ve üzeri bireyleri ‘dahi’ olarak adlandırmıştır. IQ’ya bağlı Stanford Binet Zekâ testi puanlamasına göre IQ düzeyi 110 ve üzeri olan bireyler üstün zekâlılar kategorisinde bulunmaktadır (Klinik Psikoloji Enstitüsü, 2012). Üstün yetenekli bireyler akademik, sanat ve liderlik alanlarında yüksek performans sergileyen çocuk ve gençlerden oluşurlar (Sumreungwong, 2003).

Çocuk yetiştiği toplumun bir üyesi olduğu kadar yaşadığı toplumu da değiştirip dönüştürmektedir; çocuk pasif, çevresinden etkilenen bir birey değil aynı zamanda çevresini etkileyen bir bireydir. Bazı çocuklar gelişim özellikleri bakımından akranlarına göre geride iken bazı çocuklar da akranlarına göre ileride olurlar (Söğüt ve Çekiç, 2020). Üstün yetenekli çocuklar gelişimsel özellikleri açısından diğer çocuklardan farklılık gösterirler. Buna göre ayrıntıları fark etme, yaşının üstünde davranış sergileme, mükemmellik, sayısal ve sözel alanda başarı, liderlik, sanatsal alanlarda yeterlilik, özgüven, rekabetçi olma, güçlü bir bellek vb. üstün yetenekli çocukların başlıca

özelliklerindendir. Ayrıca bu çocuklar genellikle iki yaş itibarı ile alfabeyi tanıyabilmekte, dört yaşından sonra ise okuyabilmektedirler (Baykoç Dönmez, 2018, s. 418-419).

Üstün yetenekli çocukların fiziksel gelişimlerine bakıldığında tipik olarak yaş gruplarıyla aynı düzeydedir. Bilişsel gelişimlerine bakıldığında yüksek kelime dağarcığına sahip olma, açık ve anlaşılır konuşma, düzgün cümleler kurma, erken yaşta sözcük üretme gibi becerilere sahip oldukları görülmektedir. Üstün yetenekli çocukların kolay ve hızlı algıladıkları, yüksek IQ skorları sayesinde problem çözme ve kavrama yeteneklerine sahip oldukları, sorular sorarak yeni bilgiler öğrenmeye istekli ve eğilimli oldukları görülmüştür (Çetin, 2023). Fakat sosyal gelişim süreçlerinde ise içedönük, daha az sosyal, yaşça büyüklerle iletişim kurdukları görülür. Duygusal gelişim süreçlerinde ise kendilerini sıklıkla yalnız hissettikleri ve duygusal oldukları görülmektedir (Çetin, 2023). Dolayısıyla üstün yetenekli çocukların duygusal zekâ ve iletişim ağının gelişmiş olmadığı söylenebilir (Majid ve Alias, 2010). Üstün yetenekli çocukların algıları açık, akranlarına göre düşünce gücü hızlı, ilgi alanları ve psikososyal gelişimleri farklıdır (Tohum ve Tortop, 2018).

Bazı çocuklar bilişsel bakımdan üstün yetenekli olmasına rağmen akademik ve davranışsal zorluklar yaşarlar. Bu zorluklar onların ilgi alanlarına yönelmelerini, sorumluluk almalarını, diğer çocuklara destek olmalarını ve çocuğun kendi akademik zorluklarıyla başa çıkabilmesini güçleştirebilir (Cornoldi, 2023). Dezavantajlı geçmişe sahip gençlerden üstün yetenekli bireyler çoğu kez göz ardı edilirler. Üstün yetenekli çocukların düşük sosyo-ekonomik ve kültürel çevreden gelerek yoksulluk kültüründe yaşıyor olması üstün yeteneğinin fark edilmemelerine ve gerekli eğitimi alamamalarına sebep olabilir (Reynen-Woodward vd., 2023).

Üstün yetenekli bireyler normal bireylere göre esasen daha fazla risk faktörü taşırlar. Çocukların mevcut testlerden üstün zekâlı bir şekilde geçmeleri, bu kavrama karşı etiketlenmeleri, aşırı duyarlı olmaları, negatif düzeyde mükemmeliyetçilik gibi psiko-sosyal faktörler, çocukların risk altında olmalarına neden olur (Demirhan ve Köksal-Konik, 2022). Bazı çocuklar bilişsel olarak üstün yetenekli olmasına rağmen akademik ve davranışsal zorluklar yaşarlar. Ayrıca, özel çocuklarda aynı anda DEHB’de (Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu) bulunabilmektedir (Cornoldi, 2023). Bu açıdan hem öğretmenlerin hem de ebeveynlerin üstün yetenekli çocuğa yaklaşımlarında daha dikkatli olmaları gerekmektedir.

Pratik zekâ ile duygusal zekâ arasında çatışmaya uyum noktasında bağlantı bulunmaktadır. Entelektüellik bakımından, özel ve normal çocuklar arasında duygusal çatışmalara karşılık uyum farklılıkları vardır (Li vd., 2020). Üstün yetenekli çocukların erken yaşlardan itibaren birçok şeyi anlamasından kaynaklı, takıntılı olduklarına dair bir düşünce de mevcuttur (Sivevska, 2010). Son zamanlarda üstün yeteneklilik salt IQ testi puanının ötesinde sosyal ve kişisel özellikleri de kapsamaktadır. Yüksek IQ’lu çocuklar sadece zeka skoruyla kalmayıp aynı zamanda daha fazla öğrenirler, sadece tek alanda değil birçok konuda sorumluluk üstlenirler (Calero vd., 2010).

Üstün Yetenekli Çocuğa Ebeveynlik Deneyiminde Duygusal Emek Süreci

Duygusal emek bireyin iş ve aile hayatındaki verdiği duygusal tepkilerini kapsamaktadır. Bu durumda duygusal emek iş aile arasındaki çatışmayı veya iş aile arasındaki etkileşimleri anlamaya çalışmaktadır (Yanchus, vd., 2010). Aile içinde kısmen olumsuz duyguların saklanması tükenmişlik ve psikosomatik şikâyetleri meydana getirmektedir (Montgomery, 2005). Görülen bu duygusal emek cinsiyet temellidir. Örneğin bir mesleğin asistanlık işlerinin dörtte üçü, bakım personeli işlerinin ise yaklaşık yüzde 95'i kadınlar tarafından yapılmakta, kadın emeği düşük ücretlerle ücretlendirilmektedir. Kadınlar asistanlık işlerinde, erkekler yönetici olarak çalıştırılırlar. Bu gerekçelerle kadınlarla erkekler arasında dikey ayrımcılık meydana gelmektedir (Guy ve Newman, 2004). Duygusal emeğin yönetimi, duyguların taleplere uyum sağlaması için değiştirilmesi sonucunda gerilim meydana getirir. Gerek profesyonel bakımda, gerekse aile yanında bakımda, alanın profesyonelleri travmatik olayların ardından çocuklara destekleyici, rahatlatıcı, güven verici davranma gibi duygusal etkileri çocuk üzerinde devam eder. Sonuç olarak ızdırap, üzüntü ifadeleri ve acı yönetilmekte ya da bastırılmaktadır (Shuck vd., 2014). Benzer şekilde farklı düzeydeki çocuklarla geçirilen vakit ebeveyn için duygusal emek gerektirmektedir. Aile içerisinde ise olumlu ve olumsuz duygular her ne kadar rahatlıkla gösterilse de stresli bir yapıyla karşılaşıldığında gerçekler gizlenerek rol yapılabilmektedir. Oysaki aile içinde derinlemesine bir duygu bulunur, aile içi ilişkiler samimi olur (Yanchus vd., 2010).

Aile içinde duygu yönetimini zorlaştıran husus aile içi görev dağılımının cinsiyete dayalı olmasıdır. Kadınlar bu sorumluluğu daha fazla üstlenirler, toplumsal olarak beklenen rollerde spontane bir şekilde baş aktör olurlar (Wharton ve Erickson, 1993). Anneler, babalara göre çocuklarının bakımı ve huzuruyla daha çok ilgilenirler (Loudová vd., 2015).

Aile hayatındaki duygusal emek çoğunlukla kadınlar tarafından üstlenilir. Bu duygusal emeğe bilişsel emek de denmekte; erkek ebeveynlerden ziyade anneler çocukları için endişelenmekte, gündelik yaşamını küçük çocuğu için planlamaktadır. Bu duygusal emek düzenlemesi bilişsel yük olarak kadını sosyal etkiye maruz bırakmakta; doğası gereği de duygusal olmaktadır (Dean, vd., 2022). Hangi duygunun hangi koşulda bastırılacağını veya deneyimleneceğini bulunan ortam belirler. Duyguların düzenlenmesi bununla ilgili olup duyguların anlaşılması gerekir (Leana- Taşçılar, 2024). Belirtilen bu gerekçelerle üstün yetenekli çocuklara ebeveynlik deneyimlerinde temellendirilen duygusal emek, ikinci ve üçüncü vardiya teorilerine göre çocuğa yaklaşımların, aile içi görev dağılımının, aile içindeki etkileşimlerinin nasıl olduğu ele alınmaktadır.

Metodoloji

Araştırma Deseni

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak tündengelim bir yaklaşımla kuramsal temelden yola çıkılmıştır. Çalışmada duygular sosyolojisi teorisyeni Arlie Hochschild'in duygusal emek (2003), ikinci vardiya (2012) ve üçüncü vardiya (2001) kavramlarından yola çıkılmaktadır. Araştırma deseni olarak fenomenolojik desen ele

alınmaktadır. Fenomenoloji, bireyler tarafından deneyimlenen, belirlenmiş bir fenomene yönelik anlamı ortaya çıkarmayı amaçlayan bir desendir (Creswell, 2007). Fenomenolojik desen kapsamında, ‘kasıtlı ayıklama, çerçeveleme, fenomenolojik azaltma ve yaratıcı varyasyon’ gibi özel teknikler kullanılmaktadır (Merriam, 2018, s.190). Bliss’e göre (2016) bireyin yaşadığı fiziksel dünyasında dört unsur bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, içinde bulunduğumuz mekânlara verdiğimiz tepkidir. İkincisi zamansal farklılıkları nasıl deneyimlediğimizle ilgilidir. Üçüncüsü, yaşadığımız dünyadaki ikili ilişkilerimizle ilgilidir. Bu ilişkilerle hayatımızın anlamını ve yaşadığımız dünyayı yaratırız. Sonuncusu, hislerimizi yaşadığımız fiziksel dünyada deneyimlememizdir (van Manen ve van Manen, 2021). Bu kapsamda üstün yetenekli çocuğa ebeveynlik fenomenini deneyimlemiş 15 heterojen örneklem ebeveynden oluşmaktadır. Belirlenen örneklem grubuyla derinlemesine analiz yapmak amacıyla örneklem grubu 15 ile sınırlandırılmıştır.

Problem, Amaç ve Önem

Üstün yetenekli çocukların bilişsel, sosyal-duygusal ve akademik gelişimi normal çocuklardan farklı olmaktadır. Üstün yetenekli çocuklar özel yeteneklerinden dolayı, uzmanlar tarafından seçilerek belirlenmiş bireylerdir (Özbay, 2013). Ebeveynler çocuklarıyla yaşamlarında zorluk yaşayabilmekte, zorluklarla başa çıkmada kendilerini yetersiz hissedebilmektedir. Üstün yetenekli çocuğa sahip olmak bir aile için keyifli olduğu kadar zor bir durum olabilir (Moon, 2004).

Aile üyeleri arasındaki bağlılık, güç ve kontrolün işleyişi duygusal emeği ortaya çıkaran unsurlardandır. Aile içi ilişkilerdeki duygusal bağlılık, ebeveynlerin çocuklarıyla birlikte duygusal emek sarf etmelerini sağlamaktadır. Ebeveynler çocuklarına, çocuklarının sosyal gelişimine verdiği emekten daha fazla duygusal emek sarf ederler (Schrodt ve O’Mara, 2019). Üstün yetenekli çocuklar akranlarına göre farklı davranırlar, onların ilgileri ve yetenekleri zamana ve duruma göre farklılaşır. Bu durum onların normal bir çocukluk geçirmelerini, normal ortamda yetişmelerini ve normal bireyler gibi yaşamlarını sürdürmelerini güçleştirmektedir. Bu araştırmada, üstün yetenekli çocuğun aile içi ilişkileri bağlamında sarf edilen duygusal emek sürecinin, ebeveynlerin çocuklarıyla etkileşimlerinin ve aile içi görev dağılımlarının araştırıldığı çalışmada temel araştırma sorusu belirlenmiştir. Üstün yetenekli çocukların akranlarına göre yetenek, davranış ve ilgi bakımından farklılaşması ebeveynler için duygusal emek sürecini gerektirmektedir. Bu kapsamda ebeveynlerin üstün yetenekli çocuklarıyla deneyimlerini nasıl algıladıkları, üstün yetenekli çocuğun onlar için değerinin nasıl olduğu bu araştırmanın temel problemidir.

Üstün yetenekli çocukların doğru bir ortamda yetişmeleri ve normal bireyler gibi yaşamlarını sürdürmeleri gerekmektedir. Üstün yetenekli çocuğun tespitinin, ebeveynin hayatında meydana gelen değişiklikler, ebeveynin çocuğa karşı tutumundaki farklılaşmalar, çocuğun yakın çevresi tarafından algılanma şekli, çocukla geçirilen vakit, ailenin çocuğunu yetiştirirken hissettikleri ele alınan temalar olup bu temaları açıklamak araştırmanın amaçlarındandır. Çalışmada üstün yetenekli çocuklara ebeveynlik

deneyimine duygular sosyolojisi bağlamında yaklaşılması, duygusal emek sürecinin nasıl deneyimlendiğinin ele alınması literatür için önem arz eder.

Çalışmanın Örnekleme

Çalışmanın örnekleme BİLSEM (Bilim ve Sanat Merkezi) velilerinden oluşmaktadır. Üstün yetenekli çocuklara nasıl destek verilebileceği ve onların talepleri doğrultusunda nasıl bir donanımına sahip olunacağı genel bir tartışma konusudur. Bu durumun fark edilmesi çocukların eğitim sürecine önemli katkı sağlayacak olup BİLSEM’lerde eğitim gören çocukların ebeveynlerinin algılarının neler olduğu önemlidir (Demirkaya, Ünal ve Bozan, 2021). “BİLSEM’ler her geçen gün değişen eğitim-öğretim anlayışına bağlı olarak kendini geliştirmektedir. Türkiye’nin geleceğinde önemli gelişmelere imza atacak bilim insanları, sanatçıları ve entellektüelleri yetiştirmeye katkı sunarak ülkenin geleceğinde önemli bir değer olarak yer almaktadır.” (Kefeli, vd., 2021).

Görüşmede örneklem türü olasılığa dayalı olmayan örneklem türlerinden kasti ve kartopu örneklemelerden belirlenmiştir. Kasti örnekleme, katılımcıların araştırmanın problemi ve amacı doğrultusunda belirlendiği örneklem türüdür; kartopu örnekleme, evrene üye herhangi bir kişiyle temas kurulmasıyla başlayarak diğer katılımcılara ulaşıldığı örnekleme türüdür (Coşkun, vd., 2017, s.149-150). Ailelerle yüz yüze derinlemesine görüşme yapılmış; kabul etmeyen ailelere yarı yapılandırılmış görüşme formu verilmiştir. Toplamda 15 ebeveyn çalışmaya katılmıştır. Nitel araştırma yönteminde, anlamlı bir değerlendirme yapılması için seçilen, 6-24 arasındaki örneklem sayısı yeterli bulunmaktadır (Guest vd., 2006). Çalışmada 12 kişiden sonra benzer cevaplar gelmeye başladığı için 15 kişiyle görüşme sonlandırılmıştır. Katılımcıların ifadeleri K1, K2, ..., K15 şeklinde kodlanmıştır. Örneklemden yüz yüze görüşme yapılarak veri toplanması, araştırmanın güvenilirliğini belirlemekte, uzman görüşünün alınışı, bulguların şeffaf bir şekilde raporlanması (Merriam, 2018, s.200-214) çalışmanın denetlenebilirliğini, güvenilirliğini sağlamaktadır.

Katılımcıların demografik özelliklerine bakıldığında, çoğunlukla kadın, öğretmen, lisans ve lisansüstü mezunu oldukları görülmektedir. Çocuklarının ise 8-13 yaş grubunda olduğu, sessiz, çeşitlilikten hoşlanan tutumda olduğu belirtilmektedir.

Araştırmanın Varsayımı ve Sınırlılıkları

Araştırmada belirlenen örneklem grubu olan üstün yetenekli çocukların ebeveynlerinin duygusal emek sarf ettikleri varsayılmaktadır. Çalışmaya çoğunlukla kadın ebeveynlerin katıldığı, katılan erkek görüşmecilerin ise kısa ve yorum getirmek istemeyen cevaplar verdiği görülmektedir. Katılımcıların genellikle kadın oluşu, çocuğun bakımının kadın tarafından yapılması, sorumlulukların kadınlar tarafından üstlenilmesi literatürde bilişsel emek olarak da yer almaktadır. Kadınların çocuğun bakımı ve sosyal hayatına yönelik düzenlemeyi üstlenmesi duygusal emeğin kadın tarafından sarf edildiğini gösterir (Dean, vd., 2022). Bu kapsamda katılımcıların çoğunlukla kadın görüşmecilerden oluşması bir veri sınırlılığıdır. Bir diğer kısıtlılık ise ailelerin deneyim sürelerinin az olmasından dolayı üstün yeteneklilik fenomenine yönelik değerlendirmelerin kısmen sınırlı olmasıdır. Çalışma Sivas’ta yaşayan üstün yetenekli

çocukların ebeveynlerinden oluşan 15 kişiyle sınırlıdır. Görüşme sorularının alt araştırma sorularına cevap verdiği, katılımcıların görüşlerini samimiyetle cevapladıkları varsayılmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada yapılan literatür taramasından yola çıkılarak araştırmacı tarafından görüşme formu oluşturulmuş, yarı yapılandırılmış görüşme soruları yöneltilmiştir. Bu form alanın profesyonelleri tarafından ayrıca gözden geçirilmiş, gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Sorular üstün yetenekli çocuk sahibi olma deneyimini anlamaya ve yorumlamaya yönelik içeriklerden oluşmaktadır. Veri toplamada, deneyimler hedeflendiği için betimleyici ve açıklayıcı yaklaşımı içeren tecrübe ve davranış sorularına yer verilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Araştırmacı tarafından gerçekleştirilen görüşmeler BİLSEM’de çocukları eğitim alan ebeveynlerden oluşmaktadır. Katılımcıların isimleri not edilmemiş, çocuklarına ait özel sorular yöneltilmemiştir. Görüşmeler yüz yüze yaklaşık yarım saat ile bir saat arasında, görüşme odasında ve sohbet havasında sürmüştür. Görüşmeler araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme sorularından oluşmuş, önceden hazırlanmış soruların dışına çıkılmamış, katılımcılara çapraz sorular yöneltilmiştir. İfadeleri anlaşılmayan, muğlak olan cümleler karşısında katılımcılardan, ele alınan konuda ne demek istediklerinin daha detaylı açıklanması istenmiş, bu konuda görüşmecinin gönüllülük esası öne çıkarılmıştır. Sonda ve takip eden sorular katılımcının söyledikleri hakkında daha fazla açıklamayı ve bilgi edinmeyi amaçlamaktadır. Bu sorular nerede, ne zaman, nasıl gibi soru cümleleriyle yapılmaktadır (Merriam, 2018, s. 98). Yapılan görüşmelerde, katılımcılara örnek vermeleri, nasıl deneyimledikleri sorularıyla çapraz sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların tutarlı cevapları, içtenlikle araştırmaya katılmaları, sunulan rapor verilerinin güvenilirliği için önem arz etmektedir.

Görüşmelerde katılımcıların kabul etmemesinden dolayı ses kaydı alınmamış, veriler anlık olarak titizlikle not edilerek raporlaştırılmıştır. Verilerin güvenilirliğini artırmak amacıyla görüşme esnasında bir raportör araştırmacıya eşlik etmiş, notlar almış, araştırmacı ile raportörün notları araştırmacı tarafından tarafsız bir şekilde bir araya getirilmiştir. Çalışma Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma Önerisi Etik Değerlendirme Kurulunun 17.10.2024 tarihli, 19 sayılı kararı ve oy birliğiyle etik olarak uygun bulunmuştur.

Verilerdeki Geçerlilik ve Güvenirlilik

Nitel araştırmalarda verilerin geçerliliği ve güvenirliliği önem arz etmektedir (Yalçın, 2022). Verilerin, uzun süreli katılımlar sonucunda oluşan güven yoluyla toplanmıştır. Kullanılan yöntemi teori ve destekleyici kanıtlar, akran değerlendirilmesinin yapılması, katılımcıların üstün yetenekli çocuğa yönelik ebeveynlik deneyimleri ve verilerin şeffaf bir şekilde raporlanması çalışmanın geçerliliğini göstermektedir (Creswell, 2018). Bulgulardaki tekrarlar, iç tutarlılık, örneklem sayısındaki yeterlilik ve bulguların

içerikleri, araştırmanın denetlenebilirliğini ve güvenilirliğini oluşturmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmacı veri toplama ve analiz aşamalarında doğrudan yer almış, bulguların sunulmasında anahtar rol üstlenmiştir. Çalışmanın geçerliliği ve güvenilirliği kapsamında, katılımcılarda gönüllülük önemli bir kıstas olmuştur. Araştırmanın yöntem ve bulgular kısmının farklı araştırmacılar tarafından kontrol edilmesi, sunulan öneriler doğrultusunda çalışmanın tekrar düzenlenmesi ve verilerin şeffaf bir şekilde sunumu yöntem bakımından denetlenebilirliğini sağlamaktadır. Ayrıca elde edilen veriler şeffaf bir şekilde aktarılmakta olup verilerin birbiriyle tutarlılığı, güvenilirliği, verilerin zenginliği çeşitlendirilebilirliğini sağlamaktadır.

Veri Analizi

Üstün yeteneklilik olgusu bir fenomen olarak ele alınmış olup fenomenolojik yaklaşım bir felsefi etki olmanın ötesinde yöntemsel strateji olarak kullanılmıştır. Veri analiz sürecinde fenomenolojik ve tematik analiz kullanılmıştır. Araştırmada veriler bir araya getirilmiş, MAXQDA 2024 sürümüyle kodlanmış, araştırmanın problemi ve amacıyla anlamlı bir tematik fenomene indirgenmiştir. MAXQDA 2024 sürümüyle elde edilen kod bulutu ve tek vaka modeli oluşturularak görsel olarak okuyucuya sunulmuştur. Bulguların içerikleri tematik fenomenlerle beraber raporlanmıştır. Yöntem ve bulgular kısmı bağımsız araştırmacılar tarafından kontrol edilmiş, yapılan eleştiriler doğrultusunda tekrardan düzenlenmiştir.

Çalışmada üstün yetenekli çocuk fenomenine ilişkin algılar, bakış açıları, deneyimler ve duygular anlaşılmaya çalışılmıştır. Duygular sosyolojisi teorisinden yola çıkılarak tümdengelimsel tekniğin izlendiği araştırmada bulgular yoluyla, teorinin genişletilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada üstün yetenekli çocuğa yönelik algılar, ebeveynlik deneyimleri, çocuğun ihtiyaçları karşılanırken yönetilen hisler, çocuğun bakımında görev dağılımı, çocukla geçirilen vaktin önemi, çocuğa disiplin sağlama deneyimleri yönleriyle fenomenolojik-tematik yorumlama yapılmıştır.

Fenomenolojik veri analizinde, “verilerin paranteze alınması, verilerin basamaklama ve redüksiyonu, yaratıcı varyasyon (imgesel çeşitleme), deneyimin özünün ortaya çıkarılması” süreçlerini kapsamaktadır (Greening, 2019, s. 89-90). Fenomenolojik perspektifin tanımlayıcı, indirgeme içermesi, varyasyonların yaratıcı bir şekilde keşfi gibi unsurlarının teorik temeli bulunmalıdır (Giorgi, 1997). Araştırmada duygular sosyolojisi teorisini temellendirilen veriler öncelikle paranteze alınmış, ardından veriler basamaklandırılıp redüksiyonu yapılmış, konu ile ilgili imgesel başlıklar oluşturulmuş bulguların sonunda analiz özetleri sunulmuştur. Üstün yetenekli çocuğun ilk tespitinden, aile hayatında meydana gelen değişikliklere, çocuğun bakımından, disiplin sağlama deneyimlerine kadar ebeveynlerin algısı, duyguları ve deneyimleri ele alınmaktadır.

Bu kapsamda, yapılan çalışmada, betimleyici, yorumlayıcı fenomenolojik ve tematik veri analizi kullanılmaktadır. Patton’a göre (2018) fenomenoloji, insanın özünü anlamaya ve yorumlamaya çalışmakta, toplumsal gerçekliğin insan deneyiminden bağımsız olamayacağı kabulüyle, öznel deneyimlere odaklanmaktadır. Araştırmada Miller’in (2003) altı aşamasına göre fenomenolojik, Braun ve Clarke’ın (2022)

yaklaşımına göre ise tematik analiz gerçekleştirilmiştir. Miller'in (2003) fenomenolojik analizine göre:

1. Araştırmacı gerçekten dikkatini çeken bir fenomene yönelmektedir. Braun ve Clark'a (2022) göre burada araştırmacı verilere aşına olma ve potansiyel öğeleri belirlemeye çalışır.

2. Katılımcıların deneyimlerinin kavramsallaştırılması yerine derinlemesine deneyimler araştırılmaktadır. Burada Wilson'un (2015) ifadesiyle araştırmacının ön yargılarının farkına vardığı ve kendisini varsayımlarından arındırdığı durum söz konusudur. Braun ve Clark'ın (2022) tematik yaklaşımına göre, başlangıç kodları oluşturulur. Seçilen kodların deneyimleri yansıtmaları bakımından önemli ifadeler alınarak literatür temelli yeni iç görüşler elde edilmiştir. Böylece başlangıç kodları oluşturulurken MAXQDA yazılımıyla kod hiyerarşi modeli hazırlanmaya başlanmıştır.

3. Fenomenden meydana gelen temalara bağlı olarak oluşturulan başlıklar üzerine derinlemesine inceleme yapılmıştır. Wilson'un (2015) ifadesiyle araştırmacı verilerin etkili içeriğinden oluşan, katılımcıların deneyimini ele alan analitik bir çerçeve keşfetmektedir. Bu aşamada Braun ve Clarke (2022) temaların araştırılmasını önermiş, bu ilkeler doğrultusunda Ç sınıfı Ehliyeti fenomenine yönelik taslak kodlar elde edilerek her bağlam için kodlama yapılmıştır.

4. Bu aşamada tematik analize yönelik kodlar düzenlenmiştir. Braun ve Clarke'ın (2022) yaklaşımıyla araştırma sorularına aranan cevapları en iyi açıklayan temalara erişilmiştir. Böylece tüm araştırma soruları temalar halinde açıklanmıştır. Elde edilen fenomenler araştırmacı tarafından yeniden yazılarak değerlendirilmiş, fenomenler netleştirilmiş ve araştırma modeli görsel halinde (görsel 4) sunulmuştur.

5. Araştırmacı oluşturduğu fenomenle odaklı bir pedagoji sürdürmektedir. Bu kapsamda katılımcıların duygu, algı ve deneyimleri yorumlanmakta; fenomenleri en iyi açıklayan temaların nihai sonucu elde edilmektedir. Braun ve Clarke'a göre (2022) bu kısımda sadeleştirilen temaların açık bir tanımı oluşturulmakta, elde edilen fenomenlerden yola çıkılarak isimlendirilen temalar netleştirilmektedir.

6. Araştırma bağlamındaki parçalardan elde edilen bütüncül bakışlar dengeli olarak yorumlanmaktadır. Burada Wilson'un (2015) sınırlandırma aşamasıyla, fenomenolojik araştırmanın teori üretemeyeceği yaklaşımıyla araştırmada yalnızca teorinin genişletilmesi amaçlanmaktadır. Tematik analizin son aşamasında somut, vurgulayıcı doğrudan alıntılar yer aldığı betimlemelerin yorumlanmasını ve raporlanan temaların sunumunu kapsamaktadır (Braun ve Clarke, 2022).

Fenomenolojik yaklaşım, deneyimlenen fenomenle beraber bulguların bütüncül incelenmesini gerektirmektedir. Bu yaklaşım çok yönlü bir düşünce yapısıyla bulguların algı, deneyim ve düşünce doğrultusunda ele alınmasını sağlayarak araştırmacının rolüne işaret etmektedir (Tekindal ve Arsu, 2020, s.162). Nitel analizlerde araştırmacı, metnin içeriğini aynen paylaşmalı, içerikler çeşitli bir şekilde kodlanmalıdır. Araştırmacı katılımcıların deneyimlerini en sonunda kısaca özetlemeli, katılımcıların deneyimlerinin

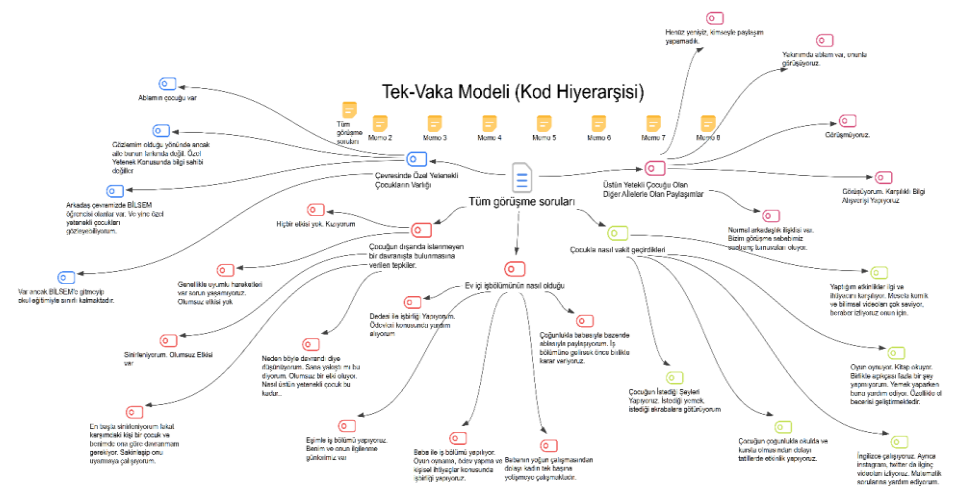
nasıl olduğunu yorumlamalıdır (Alase, 2017, s.17). Bu kapsamda veriler MAXQDA 2024 sürümüyle kodlanmış, fenomenlerin sonunda veriler kısaca yorumlanarak özetlenmiştir. Araştırma soruları ve amaçları doğrultusunda elde edilen verilerden oluşturulan kodlar görsel 1’de sunulmaktadır. Buna göre kod bulutu, görsel 2’de kod hiyerarşi modeli olarak gösterilmekte; nihai kavramsal model diyagramı görsel 3’te sunulmaktadır. Bulgular ise raporlanırken birbirinin tekrarı olmayan farklı, zengin veriler ön plana çıkarılmaktadır.

Görsel 1: Kod Bulutu

Görsel 1’deki kod bulutu elde edilen bulgulardan oluşturulan kodların frekanslara göre gösterimini sağlayan görseldir. Kod bulutları MAXQDA yazılımına yüklenen bulgulara göre elde edilmektedir. İlk olarak katılımcı cevapları etkinleştirilmiş, ardından katılımcıların ifadelerini en iyi tanımlayan kodlar belirlenmiştir. Kod bulutu katılımcıların ağırlıklı ifadelerinden meydana gelen araştırmacı tarafından oluşturulan, NVİVO (cümlelerin veya cümleciklerin tamamının ifade edildiği) kodlardan oluşmaktadır. Kod bulutları çalışmanın problemlerine, amacına göre, seçilen belgelerden belirlenen kodlar doğrultusunda oluşturulur. Belirlenen bu kodlar görüşme formunda önceden sınıflandırılan ifadelerle anlam bakımından paralellik göstermektedir.

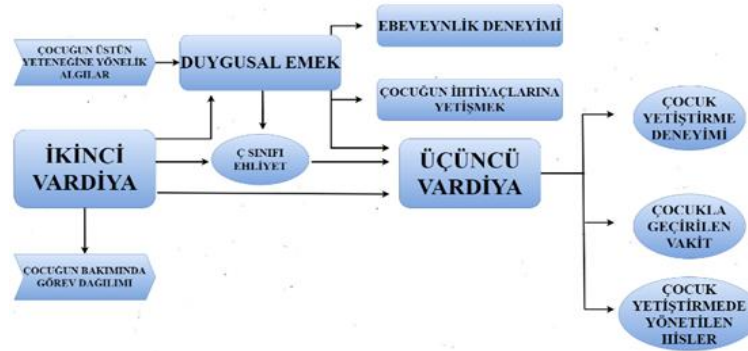
Görsel 2: Kod Hiyerarşi Modeli

Görsel 2’de tek vaka modeli/ kod hiyerarşisi yer almakta olup görüşmecilerin üstün yetenekli çocuklarla deneyimine ilişkin görüşlerinin dağılımını göstermektedir. Bu model ebeveynlerin çocuk yetiştirmeye yönelik deneyimlerinin dağılımından ve örnek alıntılarından oluşturulmuştur. Oluşturulan kod hiyerarşi modeli, çalışmanın araştırma

problemleri ve modeli doğrultusunda, verilerin öne çıkan hususlarının alıntılarından meydana gelmektedir. Kod hiyerarşisi modelinden oluşturulan ana kodların başlıkları görüşme sorularının içeriğindeki ifadelerden tercih edilerek, içerikler korunmaya çalışılarak özet anlamlar meydana getirilmiştir. Buna göre, çevresinde özel yetenekli çocukların varlığı, üstün yetenekli çocuğu olan diğer ailelerle olan paylaşımlar, çocuklarla nasıl vakit geçirildiği, ev içi iş bölümünün nasıl olduğu, çocuğun dışarıda istenmeyen bir davranışta bulunmasına verilen tepkiler isimli kodlardan meydana gelmektedir. Bu kodların açıldığı cümleler ise ön plana çıkan örnek alıntılardır. Bu kodlardan teoriyle uyumlu genel temalara ve araştırma problemleriyle uyumlu alt temalara erişilmiştir. Elde edilen tematik araştırma modeli aşağıdaki görselde sunulmakta olup Ç sınıfı ehliyet modeli olarak adlandırılmaktadır.

Görsel 3: Ç Sınıfı Ehliyeti Fenomenine İlişkin Araştırma Modeli

Görsel 4'te yer alan araştırma modeli, araştırmacı tarafından belirlenen teorik çerçeveye, araştırmanın problemlerine, amacına göre temellendirilen literatür taraması göz önünde bulundurulmaktadır. Bu modelde kod-hiyerarşisi modelinden yola çıkılarak genel bir temaya erişilmektedir. Özel yetenekli çocuğu olan diğer ailelerle olan paylaşım kodlarından yola çıkılarak erişilen temalar şunlardır: Çocuğun üstün yeteneğine yönelik algılar temasına, ardından ebeveynlik deneyimine ve çocuğun ihtiyaçlarına yetişmek temalarına erişilerek teorik zemin duygusal emek kavramı üzerinden temellendirilmektedir. Ardından Ç sınıfı ehliyet fenomeni elde edilmekte olup duygusal emek, ikinci vardiya süreci üçüncü vardiya ile ilişkilendirilmektedir. Ev içi iş bölümünün nasıl olduğu alt kodundan yola çıkılarak çocuğun bakımında görev dağılımı isimli temaya ulaşılmıştır. Bu tema ikinci vardiya teorisine dayandırılmakta olup ikinci vardiya teorisinden, üçüncü vardiya teorisine geçiş sağlanmaktadır. Burada teoriyle ilişkili olarak, çocuğun dışarıda istenmeyen bir davranışta bulunmasına verilen tepkiler isimli kodlardan çocuk yetiştirme deneyimi, çocukla geçirilen vakit, çocuk yetiştirmede yönetilen hisler ifadelerindeki temalara erişilmektedir. Bu temalar Ç sınıfı ehliyeti fenomeninin üçüncü vardiyaya ilişkin temaları açıklamaktadır.

Ç Sınıfı Ehliyete Yönelik Bulgular

Çocuk yetiştirme şekli toplumların gelişmişliğini gösterir, çocuğa yönelik bakış açısı çocuğun değerini yansıtır. Duygular sosyolojisi kapsamında Hochschild'in duygusal emek (2003), ikinci vardiya (2012), üçüncü vardiya (2001) teorileri ışığında, üstün yetenekli çocuğa ebeveynlik deneyimleri fenomenoloji deseni ve tematik analizle sunulmaktadır. Elde edilen bulgular çocuk yetiştirme sınıfı anlamına gelen, “Ç sınıfı ehliyeti” kavramını tanımlamaktadır. Bu kavram odak noktasına, ebeveynlerin çocuk yetiştirme deneyimlerini, aile içi ilişkilerini, çocukla geçirilen vakti ve çocuk temelli aile içi görev dağılımını çekmektedir. Çocuk ve çocukluğu şekillendiren en önemli yer aile olup ailenin ve sosyal çevrenin çocuğa yönelik algısı, çocuğun yaşı ve özel durumu doğrultusunda yetiştirilmesi, aile içi ilişkiler bağlamında ebeveynlik deneyimleri, çocuğun yetiştirilmesini kültürel ve psiko-sosyal yönlerinin merkezine çeker.

Çocuk yetiştirme birçok riski bünyesinde barındırmakta, ebeveynler çocuklarına mükemmeliyetçi yaklaşımla endişeli ve tedirgin davranabilmektedir. Üstün yetenekli çocuğun ebeveyni olmak birçok avantaj ve dezavantajı bünyesinde barındırır. Yapılan araştırmada üstün yetenekli çocukların yetiştirilme şekli, ebeveynlerin yaklaşımlarındaki doğru ve yanlış yönleri belirleme noktasında bir laboratuvar işlevi görür. Ebeveynlik deneyimlerinin sistematik bir şekilde sunumu, üstün yetenekli olan ve olmayan çocukların yetiştirilmesinde rol model olunmasına veya zayıf yönlerin tekrar gözden geçilmesine ışık tutar. Çocuğun aile içinde, toplumsal yaşamında ve okul hayatında geçirdiği bu psiko-sosyal ve kültürel süreç “Çocuk Yetiştirme sınıfı ehliyet” olarak adlandırılmaktadır. Ebeveynlik deneyimi diğer ebeveynlerin çocuk yetiştirme şeklinde sosyal norm oluşturmakta, çocuk yetiştirme pratiklerinin çocuğun yüksek yararına oluşu Ç sınıfı ehliyetin önemini ortaya koyar. Bu ehliyet türünde ebeveynler doğru veya yanlış tutumları üzerine düşünürler; birbiriyle, yetkililerle bu durumları paylaşırlar, özeleştirir yaparlar, iç gözü ve iç denetim sağlarlar. Böylece ebeveynler çocuk yetiştirme sınıfı ehliyetinde profesyonelleşirler. Özetle çocuk yetiştirme ehliyeti ebeveynlerin deneyimlerinden ve profesyonel desteklerden meydana gelerek özdenetimle sürekli yenilenmesinden oluşmaktadır.

Ç Sınıfı Ehliyetinde Duygusal Emek

Ç sınıfı ehliyet fenomenindeki duygusal emek sürecine yönelik elde edilen bulgular aşağıda sunulmaktadır. Bu kısımda, “Üstün yetenekli çocuk nasıl algılanmakta, ebeveynlik deneyimi ve çocuğun ihtiyaçlarına yetiştirilmesi duygusal emek sürecindeki deneyimi nasıl belirlemektedir?” sorusuna cevap aranmaktadır. Üstün yetenekli çocukların ihtiyaçları ve beklentileri farklılaşabilmekte, bu durumda ebeveynler kendisini yetersiz hissedebilmekte ve ebeveynlik deneyimleri birtakım zorlukları barındırabilmektedir. Buna göre belirlenen alt temalar, duygusal emek teorisini destekleyen teorilerle tartışılmaktadır.

Duygusal emek kavramı ilk kez Arlie Hochschild (2003) tarafından ortaya atılmıştır. Duygusal emeğin hem ekonomik hem de ekonomik olmayan maliyetleri ve çıktıları bulunmaktadır (Wharton, 1999). Ebeveynlerin duygusal emek süreci, ebeveynin çocukla yüz yüze ve sesli iletişimi sayesinde samimi, duygusal (Hochschild 2003, s. 147)

olmaktadır. Burada üstün yetenekli çocuğa algıların, ebeveynlik deneyimindeki duygusal emek sürecinin nasıl belirlendiği ele alınmaktadır.

Çocuğun Özel Yeteneğine Yönelik Algılar

Bu kısımda analiz temasında yer alan çocuğa yönelik algılarla ilgili deneyimler yer almaktadır. Üstün zekâlı, yetenekli ve dahi olduğu belirtilen çocuklar çevresinin dikkatini çekerek hayranlık uyandırır. Günümüzde özel çocukların yeteneklerinin keşfedilmesi birçok yönden destek sunma adına önemli olup bu durum aile, okul ve çevre yoluyla sağlanır. Ebeveynler çocukların özel davranışlarını önceden fark etmelidirler. Çocuğun özel olup olmadığının fark edilmesinde, topluma yararlı bir birey olması noktasında öğretmen eşsiz bir fırsata sahiptir (Sivevska, 2010). Ebeveynlerin çoğunlukla eğitimci olması çocukların ebeveyni tarafından fark edilmesini kolaylaştırmıştır. Ebeveynler çocuğunun yeteneklerini nasıl fark ettiklerini ve yaşadığı deneyimlerini aşağıdaki gibi aktarırlar:

K13: “Kolay öğrenmesi, çok ve ilginç bilgi kökenli sorular sorması gibi sebeplerle 3.5 yaşındayken Rehberlik Araştırma Merkezine götürmüş ve test yapılmasını rica etmiştim. Zaten orda da IQ yüksek olduğu söylendi. Ancak bunlardan ziyade normal çocuklar gibi parkta koşup oynamadı, hareketli oyunları tercih etmedi maalesef.”

K6: “Üstün yetenekli öğrenciler için kitaplardan aldım. Oğlumun bu kitapta yer alan soruların çoğunu çözebildiğini fark ettim. Bu noktada gelişimine gerek kitaplar gerek mobil uygulamalar aracılığıyla destek oldum. Oğluma üstün yetenekli olduğu için ayrıcalıklı davranmıyorum. Kardeşinin bu noktada özel bir yeteneği olmazsa oğluma tanıdığım bütün imkânları kızıma da tanıyacağım.”

K12: “Erken konuştu, Kendisi okumayı öğrendi, Eleştirme, aktivite, puzzle gibi uygulamalar da yaşından üst düzey kitapları yapabiliyordu, Özelliğini fark edince BİLSEM’e yönlendirdik.”

K7: “Boş zamanlarında resim yapma isteği, yaptığı resimlerin olayı ya da kişiyi tam yansımasıyla fark ettik.”

Gelişim özellikleri akran gruplarına göre ileride olan çocuklar üstün yetenekli çocuklar olarak adlandırılırlar (Söğüt ve Çekiç, 2020). Okul öncesi dönemde çocukların psiko-sosyal bilişsel ve motor gelişimleri çok önemlidir. Bu dönemde de özel çocukların tespit edilmesi kritik yere sahiptir (Kaya, vd., 2023). Üstün yetenekliler özel niteliklere ve ihtiyaçlara sahip istisnai çocuklar olup doğuştan gelen yeteneklerini geliştirmek amacıyla uygun eğitime ihtiyaç duyarlar (Kelemen, 2010). Üstün yetenekli çocuklar normal çocuklardan farklı olmakta, bu farklılıklar zekâ düzeyinde olduğu kadar yetenek noktasında da görülmektedir. Ortalamanın üstünde yetenek yaratıcılık, adanmışlık, mükemmeliyetçilik, rekabet, farklılık arz ettiği gibi gündelik yaşamını zorlaştırabilecek niteliklere sahiptir (Tohum ve Tortop, 2018). Aileler çocuklarına olan yaklaşımlarında diğer özel gereksinimli çocuklarla kıyaslamakta, BİLSEM öğrencisi çocuklarına daha özen gösterdiklerine değinmektedirler.

K11: “Küçüklüğünden beri sorgulayıcı bir yapısı vardı. Çok meraklı, yaşlıtlarının ötesinde olgunluğa sahip. Problem çözme yetisi yüksek. Ayrıcalıklı davranmıyoruz ancak kendinin farkında olması için gerekli katkıyı sağlamaya çalışıyoruz. Kardeşi var. Kendisinden iki yaş büyük. Down Sendromlu. Dolayısıyla yaklaşımlarımız ikisine göre dengeli.”

K9: “Çocuğumun üstün yetenekli olduğunu resme olan ilgisi ile anladım. Bu durumda da onun daha fazla önem vermesine yardımcı oldum. Sağladığım ayrıcalık bu şekildedir. BİLSEM öğrencimin bir tane ablası vardır. Ablası da resme karşı ilgili olduğu için öğrencim ablasından ilham almıştır. Çocuklarımın ikisine de yaklaşımım aynıdır. Aradaki yaş farkından dolayı küçük olan (BİLSEM öğrencisi olan) çocuğuma biraz daha ilgili davranıyorum.”

Görüşmeci K9’un ifadesi dikkat çekmektedir. Ebeveynin BİLSEM öğrencisi çocuğuna daha farklı davranması IQ skorunun, özel yeteneğin ayrıcalıklı konumu gösterir.

Bir diğer katılımcı ise çocuğunun yeteneğinin öğretmeni tarafından fark edilip ilgili kurumlara yönlendirildiğine, üstün yetenekli çocuklarını kıyaslarken farklı niteliklere sahip olduklarına değinmektedir. Ona göre:

K1: “Büyük çocuğu öğretmeni fark etti. 1.sınıftayken öğretmeni Psikiyatriye Hiperaktif olduğu için yönlendirdi. Büyüdükçe hiperaktiflik azaldı. Küçüğü ise öğretmeni fark etti, onu aslında ben de fark etmişim. Büyük geç konuştu tuvaletinin haber vermiyordu. IQ’ları Bakanlıkta gizli tutuluyor ama çok yüksek zekâya sahip olduklarını biliyorum. Kızımın daha normal sosyal ilişkileri var. İki çocuğum farklı.”

Üstün yetenekli çocukların tanımlanması okul öncesi dönemde oldukça zor olduğu için uzmanlar tarafından belirlenmelidir. Burada ebeveynlerin gözlemlerine dayalı kayıtlar, öğretmenin gözlemleri, arkadaş bilgileri, bireysel çalışmalar, çocuğun doğal ortamda sergilemiş olduğu davranışlar, testler, ölçekler tanı ve değerlendirmede ön plana çıkmaktadır (Baykoç Dönmez, 2018, s.420-421).

Katılımcılar çevresinde özel yetenekli çocuğu olan tanıdıklarının olduğunu ancak ebeveynlerinin fark etmediğini, özel eğitim almadıklarını belirtmektedir.

K1: “Var ablamın çocuğu var. Onun dışında tanıdıklarımız yok. Ama sanırım fark ettiğim var, onun da yaşı büyük olduğu için, Üniversiteye gidiyor, bir şey yapılmıyor.”

Özel yeteneğe sahip çocukların, ailelerinin bu durumu fark etmesi özellikle yaşlıtlarına göre farklı olmalarıyla ortaya çıkmaktadır. Bu durumun anlaşılması ileride karşılaşılabilecek risklerin önlenmesi noktasında gereklidir (Leana- Taşçılar, 2024). Üstün yetenekli bireyler kimi zaman doğru yönlendirmeler sonucunda çoğu kez kendi çabalarıyla üstün yeteneklerini ortaya koyarlar. Bunun yanı sıra fark edilmeyen toplumda göz ardı edilen üstün yetenekli insanların sayısı az değildir. Özel yetenek belli bir zekâ kapasitesi gerektirdiği kadar onların nasıl eğitildiği ve ailenin bu çocuklara olan yaklaşımı onların geleceği açısından önemlidir (Baykoç Dönmez, 2018: 415). Aileler, çocuklarına üstün yetenekli olmalarından dolayı ayrıcalıklı davranmaktadırlar. Bazı ebeveynler ise

çocukların bireysel özelliklerine göre farklı davranmadıklarını, ayrımcılık yapmadıklarını beyan etmişlerdir. Onlara göre:

K2: “Ayrıcalıklı olduğuyla ilgili, hiç ayrıcalıklı davranmadım. Büyük çocuğa “üstün zekâlı” kelimesini 13-14 yaşında ancak ifade ettim. Daha öncesinde dile getirmedi. LGS’ye girerken dile getirdim. (Neden bu ifadeyi kullanmadınız?) Eğitimci olarak yaklaşıncı çocuğun bunu bilmesine gerek görmedim, çocukta farklı bir davranış gelişmesini istemedim. Ebeveyn olarak da buna gerek duymadım.”

K4: “(İki çocuğa farklı davrandığınız oluyor mu?) Yaş grubu farklı olduğu için farklı davrandığım oluyor, o da çok sık değil.”

K5: “Davranışları ve öğretmeni, ayrıcalıklı davranmıyorum, kardeşi var, davranmamaya çalışıyorum.”

K7: “Özel yeteneği olduğu için ayrıcalıklı davranmıyorum. 2 kardeşi var farklı yaklaşmıyorum, her birinin yeteneğinin ayrı olduğuna inanıyorum.”

Zekâ testleri akademik başarıyı tespit edebilirken; özel öğrencilerin okul başarısında risk altında olduklarına, öğrencilerin okuldaki zor deneyimlerine yönelik inanış devam etmektedir. Çocuğun üstün yeteneği genellikle kolay öğrenmesi, ilginç sorular sorması, yaşından ilerde gelişim sergilemesi, erken konuşması ve öğrenmesi, örneğin resim gibi belirli alanlarda yüksek beceri göstermesi şeklinde fark edilmektedir. Yapılan çalışmalar üstün yetenekli çocukların zekâ testlerinde yüksek başarı elde ettiklerini göstermektedir. Buna göre IQ ile sosyal altyapı ve çocukların başarısı arasında bağlantı olduğu görülmektedir (Guez vd., 2018). Bazı ebeveynler çocuklarının farklı olduğunu vurgulamayı tercih ederken diğerleri çocuklarının üstün yetenekli olduğunu kabul ederek durumu normal karşılarlar. Üstün yeteneklilik yalnızca IQ testlerinden değil, sosyal ve kişisel özelliklerden de oluşmaktadır. Yüksek IQ’lu çocuklar sadece zekâ skoruyla kalmayıp aynı zamanda daha fazla öğrenerek tek alanda değil birçok konuda sorumluluk üstlenirler (Calero vd., 2010).

Ebeveynlik Deneyimleri

Katılımcılar ebeveynlik deneyimlerini anlatırken çoğunlukla coşkuyla ve gurur duygularıyla anlatmışken, bazı ebeveynler süreci normal karşıladıklarını ifade etmişlerdir. Ebeveynler üstün yetenekli çocuğa sahip olmanın sorumluluğun artışı anlamına geldiğini belirtirler. Buna göre K2, K12, K4 üstün yetenekli çocuklarının olduğunu öğrendiklerinde sorumluluklarının arttığını şöyle ifade ederler:

K2: “Biraz koşuşturmacalarımız arttı. Oğlumu Bilsem günlerinde BİLSEM’e yetiştirmek için okuldan alır almaz BİLSEM’e getiriyorum. O günlerde okul ödevlerini yetiştirme noktasında zorlanıyor. Çünkü BİLSEM’den geç çıkıyor ve doğal olarak gün boyu dinlenme fırsatı olmuyor. Benim açımdan ise oğlumun yetenek alanının keşfedilmesi noktasında farklı etkinlikler, kurslar ve uygulamalar bulma açısından zorluyor.”

K12: “Değişiklik demeyelim de araştırma ve farkındalık yönünden sorumluluğumuz arttı diyelim. Down sendromlu bir çocuk nasıl özel ilgi istiyorsa üstün yetenekli çocuklar da öyle özel ilgi istiyor.”

K4: “Çocuğumun hayatında herhangi bir şeyi değiştirmede. Benim hayatımda ise bazı değişiklikler oldu. Onun duygusal ve akademik gelişimine daha fazla dikkat etmem hususunda farkındalık oluştu bende. Belki de geleceğin bir mucidi olacak çocuğum, onu çok iyi eğitmeli ve korumalıyım düşüncesine fazlasıyla sahibim.”

Üstün yetenekli çocukların ebeveynleri kişiye özgü ebeveyn desteğine ihtiyaç duyarlar, çocuklar özel ihtiyaçlara ve hassasiyetlere sahiptirler (Morawska ve Sanders, 2009). Bu nedenle üstün yetenekli çocukların gelişiminde ebeveynler büyük sorumluluk üstlenirler (Ivleva, 2018). Bazı aileler yaşadığı deneyimi mutluluk, gurur kaynağı ve saygınlık gibi duygularla ifade ederler.

K1: “Çok mutlu olmuştum, acayip mutlu olmuştum. Ama çocukların hayatında pek bir şey değişmedi. Eşim de normal karşıladı. Çocuklarım hiç umursamazlar. Aileler çocuklara bunu söylüyorsa şımarabiliyorlar. Ailenin doğru bilmesi, yönlendirmesi yeterli. Çocuğun pohpohlanmasına gerek yok. Biz burada zaten aile semineri veriyoruz. Neler yapması gerektiğini yönlendiriyoruz. Aileler çocuğu tanıyacak.”

K5: “Benim hayatımda bir gurur kaynağı oldu ilk olarak. Sonra ise gurur olarak algılamıyorum durumu. Çocuğum için BİLSEM’den eğitim alması pozitif yansıdı ona. Okul hayatında ise herhangi bir yansıması yok.”

K8: “Çocuğumuzun yeteneği doğrultusunda onu desteklemek bizi çok mutlu etti. Çocuğumda yeteneği sayesinde daha özgüvenli kendinden emin hareketlerde bulunmaya başladı.”

K11 kodlu katılımcı çocuğunun üstün yetenekli olduğunun bilinmesinin saygınlık sebebi olduğunu belirtmesiyle dikkat çekmektedir. Buna göre:

K11: “Çocuğumun özgüveni yerine geldi. Okulunda ve sınıfında saygınlığı arttı. Benim hayatımda bir değişiklik olmadı.”

Bazı ebeveynler ise hayatlarında önemli bir değişiklik olmadığını ifade etmektedirler. Buna göre:

K9: “Hayatımızda bir değişikliğe sebep olmadı.”

Ailelerin çocuklarının üstün yetenekli olmasına yönelik yaklaşımları ve deneyimleri farklılık göstermekte olup üstün yetenekli çocuklar ailesinin hayatında birtakım değişikliğe yol açarlar. Bazı aileler, çocuklarının özgüveninin ve okuldaki saygınlığının arttığını, ancak kendi hayatlarında büyük bir değişiklik olmadığını belirtirler. Diğer aileler ise, çocuklarının duygusal ve akademik gelişimine daha fazla dikkat etme ihtiyacı hissettiklerini, zamanlarını daha iyi yönetmek zorunda kaldıklarını açıklamaktadır. Ebeveynler çocuklarıyla gurur duymalarına rağmen, çocuklarıyla ilgili sosyal medya hesaplarından paylaşımlarda bulunmaktan kaçındıklarını ifade

etmektedirler. Onlar için üstün yetenekli çocuk sahibi olmanın ayrıcalıklı yere sahip olduğu; bu durumdan genellikle onur duydukları, mutlu oldukları görülmektedir.

Katılımcılara çocuklarının yakın çevreleriyle nasıl karşılandıkları sorulmuş, ebeveynlerin bu durumu çevresiyle paylaşmadıkları, BİLSEM hakkındaki bilgi eksikliğinden dolayı normal karşılandığı, övgüyle, mutlulukla yaklaşıldığı görülmektedir. Katılımcı K1 profesyonel bir alanda çalışan yakın akrabasıyla paylaşım yaptığını, mahremiyet endişelerinden kaynaklı çevresiyle paylaşmadığını, sosyal medya hesabından nazar değme endişesi taşıyarak paylaşım yapmadığını ve çocuğunu korumaya çalıştığı görülmektedir. Ona göre:

K1: “İlk Klinik Psikolog kuzenime söylemiştim. Çok güzel karşıladı, daha sonra büyüklere de söyledik fakat ailede hiç konuşulmadı, çocuklara yansıtılmadı. (Peki yansıtılsaydı ne olurdu?) Kızım salardı kendisini, oğlum da salabilirdi. Güzel not alınca, ödül alınca takdir ediyorum. Ama zekâ konusunda nazar değer endişesiyle çok paylaşmıyorum. Annem her şeyinizi paylaşmayın derdi. Mahremiyeti korumak gerekiyor bu dengeyi korumalıyız. Övmek değer vermek her şeyi ortaya sunmak değildir bunu çocuğun hissetmesi yeterli. Çocuğumla ilgili Instagram hesabımdan veya durumdan paylaşmıyorum, gerek duymuyorum. Çocuğa kendisini değerli hissettirmek için çok da bir şey yapmıyorum. O konuda zayıfım belki de sık eleştiriyorum.”

Akrabaları ve arkadaşları tarafından olumlu tepki alan katılımcılar rol model olduklarını, takdirle karşılandıklarını aşağıdaki gibi belirtirler:

K2: “Aile ve akraba çevresi tarafından çok bilgi sahibi olmadıkları için sınavı kazanmış, “aferin” şeklinde tepkiler aldım.”

K3: “Bu konuda bilinçli olan arkadaşlarım ise zor bir şeyi kazandığını ve önemli bir iş başardığını söyleyerek tebrik ettiler. Kendi çocuklarını da bu sınavlara sokacaklarını ve gerekli hazırlıkları yapacaklarını söylediler.”

K12: “Genelde ne şanslısın bizimkiler de yapabilse deniyor. Başarıları için ama yukarıda da bahsettiğim gibi zorlukları çok fazla ben hiçbir zaman zeki ya da üstün yetenekli vasıflarını kullanmadım oğlum için. Farklı demeyi tercih ediyorum, ki aslında her çocuk farklı, önemli olan o farklılığı ön plana çıkarıp destek olabilmek. Örneğin benim oğlum hiç futbol ile ilgilenmedi, oynamadı, oynayamadı işte spora yeteneği olanlar da o konuda destek almalı.”

Durumu sosyal çevresiyle paylaşmadıklarını, normal karşıladıklarını, çevresinde üstün yetenekli öğrenci tanımının bilinmemesinden dolayı tepki almadıklarını belirten ebeveynlerin görüşleri aşağıda verilmektedir:

K4: “Çok kimseye bahsetmedik. Normal karşılıyoruz.”

K10: “BİLSEM ve üstün yetenek hakkında bilgi eksikliğinden dolayı tepki olmadı (iyi ya da kötü)”

K14: “Herhangi olumlu- olumsuz bir tepki olmadı. Çünkü artık üstün yetenekli öğrenci sayısı çok fazla. Sıradan bir durum.”

Çocuğun üstün yeteneğinin aile, akraba ve çevre tarafından genellikle olumlu karşılandığı görülmektedir. Bazı durumlarda ise tepkilerin nötr olduğu, konunun paylaşılmadığı ya da yeterli bilgi sahibi olunmadığı için "aferin" şeklinde tepkiler alındığı anlaşılmaktadır. Bilinçli çevre ise çocuğun başarısını tebrik ederek, kendi çocuklarını da bu sınavlara hazırlamayı planladıklarını belirtmişlerdir. Çocuğun üstün yeteneği çoğunlukla aile ve yakın çevresi tarafından memnuniyetle karşılandığı, ancak konuya ilişkin farkındalık ve bilgi düzeyinin artırılması gerektiği de görülmektedir.

Üstün yetenekli çocuğun durumuyla ilgili sosyal çevresiyle paylaşımların farklılaştığı söylenebilir. Ailelerin yaşadığı kültürel ortamı, yakın çevresi bilgisinin ve deneyiminin üstün yetenekli çocuğa yönelik bakış açısını belirlemede önemli yere sahiptir. Ailenin bireyin ilk sosyalleştiği yer olması (Avcı, 1991), çocuğun kişisel gelişiminde bulunduğu ortamın (habitusun) (Bourdieu, akt. Wallace ve Wolf, 2015, s.164), ortamdaki bireylerle iletişiminin (Dağlıoğlu ve Alemdar, 2010) çocuğun sosyalleşmesinde etkiye sahip olduğu söylenebilir. Toplumda üstün yetenekli çocuğa yönelik farkındalığın beklenen düzeyde olmadığı, ailelerin bu konuda destek bulamayarak yalnız hissettikleri belirtilebilir.

Çocuğun İhtiyaçlarına Yetişmek

Ebeveynlere çocuklarının ihtiyaçlarının neler olduğu sorulmuş, bu ihtiyaçların karşılanmasında ebeveynlerin kendilerini yeterli hissedip hissetmedikleri duygusal emek çerçevesinde yorumlanmıştır. Bazı ebeveynler çocukların ihtiyaçlarını kırtasiye malzemesi olarak, bazıları eğitimin niteliği bazıları ise sosyalleşme şeklinde açıklarlar. Kırtasiye malzemesi şeklinde ifade eden katılımcılar şunları belirtirler. Onlara göre:

K1: “Küçük çocuğum farklılığı, çeşitliliği seviyor. Ama itiraf edeyim çok karşılayamıyoruz. Büyük çocuğum sessiz, kendisini ifade etmez, bilgisayar ve tablete çok düşkündür. Ama merak ettiği şeyleri hep verdik. 3 yaşından beri kocaman Lego koleksiyonu var, her çocuk oynamaz. Mümkün olduğunca karşılamaya çalışıyoruz.”

K2: “Evde kafasını dağıtmayacak bir çalışma ortamı olmalı. Bu ihtiyacını da karşılıyoruz zaten. İlerleyen sınıf seviyelerinde yapacağı çalışma ve araştırmalar için bizim maddi ve manevi desteğimize ihtiyacı olacağını düşünüyorum. Okullarda ise üstün yetenekli çocuklar için farklı kurs ve çalışmalar düzenlenmeli. Onlardan neler beklediklerini anlatılmalı onların farklı olduğu ve beklentilerinin yüksek olduğu hissettirilmeli. Şu anda destek eğitimi o ders şeklinde okul da oğluma özel olarak kurs veriyor.”

K12: “Maalesef eğitim sistemimizde hem üstün yetenekli hem de diğer çocuklar için eksiklikler çok tabii. Örneğin oğlum 12. Sınıf'ta ve felsefe, edebiyat gibi dersleri sayısal alan seçtiği için almak istemiyor. Zaten okulu da sevmedi (1. Sınıftan itibaren).”

Elde edilen bu bulgular literatürle uyumludur. Üstün yetenekli bireylerin eğitimi konusunda velilerin, öğrencilerin beklentisi yüksek olabilmekte, eğitimcilerin öğrencilere eşit, adil bir eğitim sunma zorunluluğu bulunmaktadır. Eğitimde kullanılan görsel materyallerin, bireye özgü yaklaşımın, sosyal kültürel bir eğitimin demokratik, katılımcı

bir yönetim anlayışının, öğrenciye değer veren iletişim tarzının temiz, güvenilir bir eğitimi ön plana çıkmaktadır. Okul yöneticilerinin çalışanların ve öğretmenlerinin fırsat eşitliği adına beklentilerinin karşılanması önem arz eder (Gürültü ve Alcı, 2020). Benzer şekilde üstün yetenekli çocuklar kendilerine yüksek standartlar belirlemekte ve mükemmeliyetçi olma eğilimindedirler (Ogurlu, 2015). Çocuğunun ihtiyaçlarını sosyal etkinlikler bağlamında değerlendiren katılımcılar ise, çocuğun yakınlarıyla vakit geçirmesi ve normal çocuk gibi davranılması gerektiğini aşağıdaki gibi belirtirler:

K3: “Ödevlerden vakit bulursa ebeveyn ve kardeşleriyle daha fazla vakit geçirmeye ihtiyacı var.”

K8: “Biz imkânlarımız dâhilinde her türlü ihtiyacını karşıladığımızı düşünüyoruz. Okulda ise sosyal etkinliklerin desteklenmesini istiyoruz.”

K15: “Yaşam alanında bana göre normal insanlarla beraber hareket etmeye ihtiyacı var. Özel yetenekli çocuğu toplumdan soyutlamamak gerekir.”

Ebeveynler çocuklarının ihtiyaçlarını karşılarken, sarf ettikleri duygusal emekten dolayı yetersiz ve sıkışmış hissedebilirler. Bu durum ebeveyn-çocuk ilişkisinin duygusal emek sürecinden meydana geldiğini göstermektedir (Schrodt ve O’Mara, 2019).

Bu kısımdaki bulgular araştırma deseninde yer alan üstün yetenekli çocuğun yeteneğine yönelik algılar, ebeveynlik deneyimi, çocuğun ihtiyaçlarına yetişmek desenlerinden meydana gelmekte olup duygusal emek teorik zeminle ilişkilendirilmektedir. Çalışan pek çok kadın için aile saati, ev dışındaki sosyal etkinliklerden ziyade, ev içinde akşam yemeği saati rutini anlamına gelmektedir. Bu durum elbette ki, kadının esnek bir işte çalışıp çalışmamasına, medeni durumuna ve çocuğunun yaş grubuna bağlı olarak değişmektedir. Yapılan çalışmalarda çalışan ve çocuklu kadınların genellikle kariyer yerine işlerini hesaba katmaktadır. Bu kadınlar, ev ve iş arasında meydana gelen çatışmaları alternatif çözümler geliştirerek uzlaşmaya çalışırlar (Garey, 1999). İş ve aile arasında kadınlar tarafından feda edilen unsur çoğunlukla kariyer olabilmektedir.

Ç Sınıfı Ehliyetle İkinci Vardiya

Ç sınıfı ehliyet fenomeninin ikinci vardiya sürecine ilişkin araştırma sorusu ise şöyledir: Üstün yetenekli çocukların ebeveynlerinin aile içindeki görev dağılımı ikinci vardiya sürecindeki deneyimi nasıl belirlemektedir? Bu araştırma sorusuna alt temalarla cevap aranmaya çalışılmıştır. İkinci vardiya (Hochschild 2012, s.3-4), ebeveynlerin ev işi sorumluluğunu içeren görev dağılımını ele almaktadır. Çocuğun yetiştirilme sürecinde, çocuğun bakımına yönelik aile içindeki toplumsal rollerin ebeveynler arasında eşit ve adil bir şekilde dağılımı önem arz etmektedir. Çalışmanın bu kısmında aile içi toplumsal rollere yönelik veriler sunulmaktadır.

Çocuğun Bakımında Görev Dağılımı

Çocuğun bakımında aile içi görev dağılımının nasıl olduğu önem arz etmekte, aile içi toplumsal rollerin nasıl olduğuna yönelik veriler aşağıda sunulmaktadır. Onlara göre:

K1: “Evde yemek konusunda hiçbir şeyi eksik etmem. Eşimde çok yardımcı olur. Mesela 16.30’da evdeyim, 17.10 geçe çok güzel bir sofraya hazırlamış olurum. Yemek yapmayı çok sevmem ama fiziksel koşulları önemsiyorum. Bazen bu işlerden dolayı çocuklara yetişemediğim oluyor. Çocuklara bugün çok yorgunum pilim bitti diyorum.”

K5: “Eşimle paylaşım yapıyoruz, doğal olarak. Benim evde olmadığım zamanlarda çocuklarımızın yapması gerekenlerle o ilgileniyor. Ben geldiğimde ben de devreye giriyorum.”

K11: “Çoğunlukla babasıyla bazen de ablasıyla paylaşıyorum. İş bölümüne gelirsek önce birlikte karar veriyoruz. Daha sonra maddi destek olarak babamızdan veya ablamızdan yardım alıyoruz.”

K8: “Dedesi ile işbirliği yapıyorum. Ödevleri konusunda yardım alıyorum.”

Çocukların bakımı Türk toplum yapısında çoğunlukla kadın tarafından yerine getirilmekte, ikinci vardiya sürecinde duygusal emeğin sarf edilmesinde kadın önemli bir aktör olmaktadır. Hochschild’e göre (2012, s.9) kadınlar evde ikinci vardiya sürecinde olmakta, ev içi toplumsal rollerde ve çocuğun bakımında en büyük rolü üstlenmektedir. Teoride olduğu gibi bulgulara da üstün yetenekli çocuğun ödevlerinde, bakımında kadın tarafından sorumluluk üstlenilmektedirken daha çok eğlenceli kısım olan dışardaki aktivitelerle erkeklerin ilgilendiği görülmektedir. Farklı ülkelerdeki ebeveynlik deneyimi üzerine yapılan bir araştırmada ebeveynlerinin iş yoğunluklarını düzenlemesi ve eğitim düzeylerinin yüksek oluşu çocuklarının bakımlarını sağlamadan olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmektedir. Danimarka gibi çocuğun bakımı üzerine sosyal politikaya sahip ülkelerde babaların çocuklarının bakımına katılımının daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca çocukların bakımında ebeveynler arasında harcanan zamanın kültürden kültüre değişkenlik gösterdiği söylenebilir (Craig ve Mullan, 2011). Yapılan araştırmada annelerin çocuğuna bakımı, ödevi konusunda çoğunlukla sorumluluk üstlendiği ve bu durumun geleneksel kültürle ilişkili olduğu belirtilebilir. Bu durum Hays (1998) tarafından yoğun annelik şeklinde tanımlanmaktadır. Anneler, burada çocuklarına aşırı vakit ayırması, emek, para harcaması gerektiğine yönelik inancı ve bu sayede çocuklarının akranlarından üstün donanıma sahip olacağına yönelik kültürel talebini ifade etmektedir. Ebeveynler ister üstün yetenekli çocuğa isterse normal çocuğa sahip olsun çocukların birer sosyal sermaye olarak görülmesi çocuğun yetiştirilmesinde üçüncü vardiyanın önemine yönlendirmektedir.

Ç Sınıfı Ehliyet Üçüncü Vardiya

Ç sınıfı ehliyet fenomeninin üçüncü vardiya sürecine yönelik araştırma sorusu ise şöyledir: Üstün yetenekli çocuğun yetiştirilmesi, çocukla geçirilen vakit ve yönetilen hisler üçüncü vardiya sürecini nasıl belirlemektedir? Bu üçüncü araştırma sorusuna yönelik belirlenen temalar aşağıda sunulmaktadır. Ebeveynin çocukla geçirdiği vakitte duygusal etkileşimi üçüncü vardiya olarak adlandırılmaktadır. Burada ebeveynin iş hayatından, ev içi toplumsal rollerden (yemek, temizlik, çocuğun bakımı vs.) arta kalan zamanın çocukla nasıl değerlendirildiğine yer verilmektedir (Hochschild 2001, s.83).

Üstün yetenekli çocuğun yetiştirilmesindeki duygusal deneyimler, karşılaşılan zorluklar, birlikte geçirilen vakit ve bu durumlardaki deneyim bu kısımda tartışılmaktadır.

Çocuk Yetiştirme Deneyimi

Üstün yetenekli çocuklar, kişiye özgü ebeveyn desteğine ihtiyaç duyar ve çocukları özel ihtiyaçlara ve hassasiyetlere sahiptirler. Özel çocukların ebeveynleri üzerine yapılan çalışmada, ebeveynler çocuklarında davranış problemi, hiperaktivite gibi müdahale gerektiren problemler iletirler. Öğretmenin bilgisi haricinde ebeveynler çocuklarını disipline ederken daha az sert tutum, tolerans noktasında değişimler belirtirler. Buna göre kişiye özel davranış müdahalesinin olduğu görülmektedir (Morawska ve Sanders, 2009).

Özel çocukların ebeveynleri üzerine yapılan çalışmada, ebeveynler çocuklarında davranış problemi, hiperaktivite gibi müdahale gerektiren problemler iletmişlerdir. Üstün yetenekli çocuklar çevreye daha kolay uyum sağlamakta, stresi daha düşük düzeyde yaşarlar. Dolayısıyla üstün yetenekli çocukların problem çözme ve stresle baş etme noktasında daha etkili oldukları bulunmuştur. Bu durumda cinsiyet farkı ortaya çıkmamıştır (Erdem ve Baloglu, 2018). Katılımcılara, çocuklarına ceza verirken üstün yetenekli olmalarının nasıl bir yere sahip olduğu sorulmuştur.

Katılımcılar, çocuğun üstün yetenekli olmasından dolayı ona daha kontrollü davrandıklarını aşağıdaki gibi ifade etmektedirler.

K1: “Bu durum küçükken ayırdı, sakinleştirirdim. Etrafa rahatsızlık vermeden olayı çözerdim. Şimdi ise yaşları büyük olduğu için olumsuz bir durum olduğunda sinirleniyorum, evde konuşup ceza veriyorum. (Nasıl cezalar veriyorsunuz?) Geçen gün beni çok üzdü. Burada olduğu için anne/ öğretmen ayrımı yapamıyor. 10 gün alışveriş cezası verdim.”

K3: “Genelde bir sıkıntı ile karşılaştığımda çocuğumu üzmemek ve incitmemek için dikkatli oluyorum ama bazı zamanlarda aşırı tepkide bulunabiliyorum. Kendisinden beklemediğim zaman özellikle. Fakat bu durumlarda üstün yetenekli olmasının bir önemi yok.”

K11: “Genellikle uyumlu hareketleri var çok fazla sorun yaşamıyoruz. Olumsuz bir etkisi yok.”

Bazı ebeveynlerin çocuklarına yaklaşımlarında, genellikle dikkatli davrandıkları görülmektedir. Ebeveynlerin “sen akli başında bir çocuksun, sana yakıştı mı, sakinleşip onu uyarıyorum, rahatsızlığımı yalnızken belirtiyorum” ifadelerini kullanmaları üstün yetenekli fenomeninin ebeveynlerde farklı bir anlam inşa ettiğini, duygularını çocuk yetiştirirken kontrol etmelerine neden olduğunu, duygusal emek sarf ettiklerini göstermektedir. Buna göre aşağıdaki katılımcı ifadeleri çocukların üstün yetenekli olduğu için farklı davranışları gerektiğine inandıklarını ortaya koymaktadır.

K2: “Çok olmuyor. Onların davranışlarını gözlemlerken üstün zekâlı mı değil mi aklıma gelmiyor. Kız/ erkek çocuk oldukları geliyor. Sadece onlara ders çalışma şekillerinde, sınava hazırlık sürecinde söylüyorum. Belli bir zekâyâ sahip olduklarını, bu

durumu ortaya çıkarmaları gerektiğini vurguluyorum. Çok olumsuz davranış sergilerlerse vurguluyorum. Sen akli başında çocuksun diyorum. Ama ne olursa olsun çocuk. Odalarının düzensiz ve kirli olmasının odanın enerjisini düşüreceğine inanıyorum.”

K6: “Neden böyle davrandı diye düşünüyorum. Sana yakıştı mı bu diyorum. Olumsuz bir etki oluyor. Nasıl üstün yetenekli çocuk bu kadar basit düşünebilir. Sıradan çocuk bile böyle davranmazdı diye düşünüyorum ve buna anlam da veremiyorum bazen.”

K7: “En başta sinirleniyorum fakat karşımdaki kişi bir çocuk ve benim de ona göre davranmam gerekiyor. Sakinleşip onu uyarmaya çalışıyorum. Ayrıntılı şekilde anlatmaya çalışıyorum. Çocuğum zaten anlayışlı ve çoğu şeyin farkında olan birisi. Bu yüzden fazla da zorlanmıyorum ve kısa sürede anlaşılmış oluyoruz”

K9: “Elbette ki üzülüyorum istemediğim bir davranışı karşısında. Genellikle sakın kalmaya çalışıyorum ve yalnızken konuşarak belirtiyorum rahatsızlığımı.”

Çocukların beklenmeyen davranışlarına verilen tepkiler çeşitlilik göstermektedir. Bazı ebeveynler çocuklarının davranışlarına çok sert tepki verirken bazıları daha sakın ve anlayışlı yaklaşır. Kimi ebeveyn çocuklarının üstün yetenekli olmasını dikkate alarak daha dikkatli davranmaya çalışırken kimileri de bu durumu önemsemezler. Bazı ebeveynler çocuklarının yaşına ve gelişim düzeyine göre hareket ederken diğerleri daha katı kurallar uygularlar. Genel olarak ebeveynlerin çocuklarının davranışlarına verdikleri tepkiler, onların yaş, gelişim düzeyi ve kişilik özellikleri gibi faktörlere göre değişiklik gösterir.

Çocukların üstün yetenekli oluşu ebeveynlerin çocuklarına normalden daha farklı davranmalarına, gerçek duygularını çocuklarına yansıtmamalarına neden olur. Bu durum ebeveynlerin stres altında kaldıkları, streslerini yönetme esnasında duygusal emek sarf ettikleri anlamına gelir. Çocuğun özel durumu ebeveynlerde çatışma yaratmakta, belirsizliğe ve aşırı bir sorumluluk almaya sebep olmaktadır (Lazorus ve Folkman, 1984, s. 259).

Çocukla Geçirilen Vakit

Birey kişiliğini aile içinde oluşturur. Bu durum ebeveynlerin tutumuyla ilişkilidir. Çocuğun dünyası ile ebeveynin dünyası farklıdır. Bu nedenle, çocuk için ailenin kendisine olan yaklaşımı; nasıl davrandığı, nasıl algılandığı önemlidir. Ebeveynlerin çocukları ile etkileşimi olan çocukların fiziksel, duygusal, sosyal ve entelektüel gelişimi kişilik gelişiminde önemlidir. Çocukların anne ve babasıyla ilişkisinde onların temel tutumları kişilik gelişiminde önemli bir etkileyici faktördür (Serinkan, 2012). Bu kapsamda katılımcıların çocuklarıyla nasıl vakit geçirdikleri ele alınmaktadır. Ebeveynlerin çocukla geçirdikleri vaktin sosyo-kültürel etkinliklerden ziyade eğitim hayatına yönelik faaliyetler olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcılar çocuklarıyla geçirdiği vakti çocuk odaklı bir yaşam tarzıyla aktarmaktadır.

K1: “Büyük çocuğum maalesef sadece bilgisayar ve telefonla ilgileniyor, gezmeyi sevmez. Arkadaşları yok denecek kadar azdır. Kendi halindedir. Çoğunlukla küçük çocuğumla vakit geçiririm. Birlikte alışverişe çıkarız, gezeriz, evde bir şeyler yaparız,

kek, kurabiye gibi. Burada kız/erkek çocuk farkı kendiliğinden ortaya çıkıyor. Erkek olan da kendi odasını temizler, mutfakta yardım eder. Kızdan iyi de yapar ama yaradılış farkı var. Ancak ben cinsiyet ayrımı yapmaksızın yetiştirdim. Yaptığınız etkinliklerin çocuğunuzun ilgi, ihtiyaç, yetenek ve taleplerini karşılamamız orta düzeydir. Eminim onlar daha çok farklılıklara ihtiyaç duyuyorlar. Benim çalışmam onlardan ayrı kalmak da etkili oluyor.”

K2: “Haftanın her günü (hafta içi) çocuğu sabah okula bırakıyorum. 14.30 gibi okuldan alıyorum; fakat Salı ve Çarşamba günleri okuldan aldıktan sonra 15.30’da ki BİLSEM dersine götürüyorum. 18.30’da BİLSEM’den çıkıp eve geliyoruz. Yemek ve biraz dinlenmeden sonra normal okul ödevlerini yapıyoruz. Pazartesi ve Perşembe günleri ise okulda sınıf öğretmeni “Destek Eğitimi Odası” şeklinde kurs veriyor. 14.45’te bu kurs boşalıyor ve 16.15 gibi okuldan alıyorum. Aynı şekilde evde ödevler yapılıyor. Birlikte zaman geçiriyoruz.”

K7: “İngilizce çalışıyoruz. Ayrıca Instagram, Twitter’da ilginç videoları izliyoruz. Matematik sorularına yardım ediyorum.”

Sosyal etkinlik yapan ebeveynler film izleyip oyun oynadıklarından, müzik dinlediklerinden, kitap okuduklarından ve eğlenceli vakit geçirdiklerinden bahsetmektedir. Onlara göre:

K11: “Genellikle hafta içi özel vaktimiz olmuyor. Ödev ve boş zaman buldukça sinema filmi izliyoruz.”

K6: “Kitap okuyor, müzik ile uğraşıyor (piyanosu var ve onu çok seviyor)”

K9: “Oyun oynuyor. Kitap okuyor. Birlikte açıkçası fazla bir şey yapmıyorum. Yemek yaparken bana yardım ediyor. Özellikle el becerisi gerektiren bazı yemeklerde yardım edince kendini önemli hissediyor (mantı yemeği gibi) muhtemelen bununla sosyal ve ailevi anlamda da kendini önemli hissediyor.”

Üstün yetenekli çocukların kitap okuması bu sayede hem kendilerini hem de yeteneklerini anlamalarına, psiko-sosyal ihtiyaçlarına karşılık vermeye olanak tanır (Leana- Taşçılar, 2024). Bu noktada ebeveynlerin çocukla geçirdiği vakitlerde kitap okumanın yeteneklerinin gelişmesinde verimli olacağı görülmektedir.

K12: “Günün çoğu okulda geçiyor, okuldan geldikten sonra dinlenme zamanı içinde 1 saat olan ekran saatini kullanıyorum. Sonrasında ödev vs. Yapıyor, birlikte genellikle kitap okuruz, doğa keşifleri ve hayvanları konuşmayı çok severiz. Genelde etkinlikleri onun hayal gücü doğrultusunda yaparız. Yaptığımız etkinliklerinde onun gereken ilgi ihtiyaç ve taleplerini karşıladığını düşünüyorum. Örneğin kızımın betimleme gücü oldukça yüksek, bende bu doğrultuda çevredeki nesneleri onun hayal gücü eşliğinde onun istediği hale getiriyorum diyelim.”

Çocuklarıyla vakit geçiren ebeveynler, çocuklarının isteklerine ve ihtiyaçlarına odaklanırlar. Çocuklar okul ve BİLSEM’de yoğun bir programı olduğu için, ebeveynler onların dinlenme, boş zaman ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmakta, birlikte yemek yapma,

kitap okuma, oyun oynama, müzik dinleme gibi etkinlikler yapmaktadırlar. Bazı ebeveynler çocuklarına İngilizce ve Matematik dersi desteği de vermektedir. Ebeveynler, çocuklarının ilgi ve ihtiyaçlarını karşılayan etkinlikler yapmaya özen göstermelerine rağmen, bazen yoğun program nedeniyle çocuklarına yeterince zaman ayıramadıklarını da belirtirler. Büyük çocukların ise daha çok teknoloji ile ilgilendikleri, gezmeyi sevmedikleri ifade edilmektedir.

Üstün yetenekli çocukların eğitimi normal çocuklardan biraz daha farklıdır. Üstün yetenekli çocukların eğitimi normal müfredata göre yapılamamaktadır. Onlar için müfredatın kapsamlı olması, daha yaratıcı özellikler taşıması gerekmektedir (Baykoç Dönmez, 2018, s.421-424). Üstün yetenekli çocuklarda eleştirel bakış açısının geliştirilmesinde felsefi düşünme yetkisi önem arz etmektedir. Bu yetenek çocuğun kendisiyle yeniden tanışmasını sağlayacak, gerekli sorgulamaları yaparak kendisini keşfetmesine katkı sunacaktır. Çocukta felsefi bir yaklaşım oluşturabilmek küçük yaştan itibaren gerekir. Kimi zaman ise fazla soru sorma özelliği dezavantajlı durum haline getirebilir. Fakat bu durum kendilerini tanımaya destek olma noktasına yönlendirildiği takdirde daha sağlıklı olacaktır (Kefeli, vd., 2021). Üstün yetenekli çocuğu olan ebeveynlerin çoğunlukla çocuğun eğitimine odaklı yaşadıkları, sosyal etkinliklere kısıtlı zaman ayırabildikleri görülmektedir. Oysaki ebeveynlerin ve özellikle annelerin çocuklarının okul başarısına destek verdiği, onların okula adapte olmasına, başarı elde etmesine olumlu katkı sunduğu belirtilmektedir. Ayrıca ebeveynlerin çocuklarının sosyal hayatına ilgi duydukları onların gelecekteki karar alma yeteneklerini belirledikleri ifade edilebilir (Grolnick ve Ryan, 1989).

Çocuk Yetiştirmede Yönetilen Hisler

Üstün yetenekli çocukların gelişiminde ebeveynler büyük sorumluluk üstlenirler. İyi bir çocuk yetiştirmek için ailelerin okulla iş birliği yapmaları, çocuğun entelektüel seviyesini geliştirmeleri, onu topluma kazandırmaları gerekmektedir (Ivleva, 2018). Çocuğun özel gereksinimli olması aile açısından zorluk oluşturabileceği gibi üstün yetenekli olması da birtakım zorlukları bünyesinde barındırmaktadır (Söğüt ve Çekiç, 2020). Katılımcılar çoğunluklu olarak çocuğun maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamakta kendisini yeterli buldukları, çocuğun ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk yaşamadıkları görülmekteyken bazıları kendisini yetersiz hissettiklerini belirtmektedir. Buna göre kendisini yetersiz hissetmeyen ailelerin ifadeleri aşağıdaki gibidir:

K3: “Olmuyor çünkü eşimle ortak karar alıyoruz, beraber hareket ediyoruz. O da eğitimci zaten. Bu yüzden olmuyor.”

K12“Olmuyor. Her türlü ihtiyacını karşılıyorum ve yetersizlik hissetmiyorum şimdilik.”

K2, K9 ve K14 kodlu katılımcılar ise yetersiz hissettikleri belirtirken çocukların farklı olmasına, eğitim sistemindeki yetersizliklere vurgu yapmaktadırlar. Buna göre:

K2: “Bazen oluyor. Özellikle sorular sorduğumda (merak duygusu çok çünkü) kendimi yetersiz hissediyorum. Fakat internetten araştırma yaparak ona yardımcı oluyorum.”

K9: “E tabi bir süre sonra yetersiz olduğunuzu fark ediyorsunuz. Farklı bakıyorlar hayata.”

K14: “Yalnız kalmadığımı ama bazen yetersiz kaldığımı hissediyorum. Bunun sebebinin de ülkemizdeki eğitim sistemi olduğunu düşünüyorum.”

Bazı ebeveynler, çocuklarının farklı bakış açılarına sahip olmaları nedeniyle kendilerini yetersiz hissettiklerini belirtirler. Diğer ebeveynler ise çocuklarının ihtiyaçlarını genellikle karşılayabildiklerini, ancak özellikle soru sorma konusunda kendilerini yetersiz hissettiklerini ifade ederler. Bununla birlikte, bazı ebeveynler çocuklarının tüm ihtiyaçlarını karşılayabildiklerini ve yetersizlik hissetmediklerini dile getirirler. Eşiyle ortak karar alan ve eğitmeni olan ebeveynler, çocuklarının ihtiyaçlarını karşılarken yetersiz hissetmediklerini belirtirler.

Elde edilen bulguların literatürle uyumlu olduğu görülmektedir. Ebeveynler özel çocuklarının gereksinimini karşılamada sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı zorluk yaşamaktadır. Üstün yetenekli çocuklar mükemmeliyetçi bir yaklaşıma ve kendilerinden ve çevrelerinden yüksek beklentiye sahip olurlar (Karakuş, 2010). Ebeveynler çocuğuna karşı yetersiz hissederler. Bu durum ailenin sorumluluk alanını eğitim kurumlarıyla paylaştığı bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Kimi zaman yetenekli öğrenciler fark edilememekte ya da standart müfredata yatkın olunmadığı anlaşılmaktadır. Öğrencinin fark edilmemesi ebeveynler, öğretmenler ve daha da önemlisi öğrencinin kendisi için büyük bir problem olmaktadır (Arköse ve Üstün, 2023).

Ebeveyn olmanın hem olumlu hem de olumsuz yönleri bulunur. Bu durumlar çocuklara bağlı olarak değişebildiği gibi ebeveynlerin kişisel deneyimleriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Esasında ebeveyn olmak bir yanı sıra ebeveynlerin yaşamlarına büyük bir sorumluluk yüklemesinden kaynaklı karmaşık bir durum olabilmektedir. Çocuk sahibi olmak bir yandan bireylerin gelişime açık olmasına fırsat tanırken diğer yandan çocuğun yetiştirilmesinde ortak bir kanaate varamamak durumu karmaşık hale getirebilmektedir (Nomaguchi ve Milke, 2003).

Sonuç ve Öneriler

Ebeveynler, erken konuşma, hızlı öğrenme, ilgi alanlarının yaşlılarından farklı olması gibi etmenlerle çocuklarının üstün yetenekli olduğunu fark ederler. Çocuklarının üstün yetenekli olduğunu öğrenmek, ebeveynlerin hayatında büyük değişiklikler yaratmakta, fakat çocukların özgüvenini ve okuldaki saygınlığını artırmaktadır. Ebeveynlerin, çocukların ihtiyaçlarını karşılamak için oldukça çaba gösterdikleri ancak bazen, eğitim sistemindeki fırsatlar nedeniyle, kendilerini yetersiz hissettikleri görülmektedir. Üstün yetenekli çocuklar aileleri, akrabaları ve yakın çevreleri tarafından genellikle olumlu karşılandığı fakat bazı ebeveynlerin çocuklarının farklılığını öne çıkarmaktan çekindiği görülmektedir. Ebeveynler, çocuklarının istemediği davranışları

sergilemesi karşısında duygularını yönetmeye çalışarak sakin kaldıkları fakat zaman zaman tepkilerini gösterdikleri, sinirlendikleri belirtilmiştir.

Dezavantajlı geçmişe sahip gençlerden üstün yetenekli olanlar çoğu kez göz ardı edilirler. Bunun nedeni düşük sosyo-ekonomik ve kültürel çevreden geliyor olmalarıdır (Reynen-Woodward vd., 2023). Ebeveynler çocuklarını yetiştirirken sıklıkla gerçek duygularını gizledikleri, duygusal emek sarf ederek duygu yönetimi yaptıkları görülmüştür. Duyguların kontrolü, kişinin amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla duygularını bastırmak yoluyla gerçekleştirilmektedir (Leana- Taşçılar, 2024). Üstün yetenekli çocukların ebeveynlerinin, çocuklarının özel durumundan dolayı duygularını bastırması söz konusudur. Üstün yeteneklilik fenomeninin ailenin yakın çevresi tarafından bilinmemesi, çocukların takdir edilmekten çekinilmesi, yaşanan sosyo-kültürel çevreyle ilişkili olarak üstün yetenekliliğin göz ardı edilmesiyle ilişkilidir.

Üstün yetenekli çocukların potansiyellerinin keşfi noktasında tüm meslek grubundaki öğretmenlere büyük görev düşmektedir. Bu nedenle öğretmenlerinin üstün yetenekli öğrencilerinin tanımı, onların özelliklerine ve tanımlanmasına, eğitime yönelik bilgi ve farkındalıklarının yükseltilmesi gerekmektedir (Bildiren vd., 2020). Böylece, çocukların ilgi alanlarına yönelebilir, sorumluluklar verilebilir, diğer çocuklara yardımcı olmaları sağlanabilir; akademik zorluklarla başa çıkması sağlanabilir (Cornoldi, 2023).

Burada öğretmenlere, ebeveynlere, kurumlara ve topluma büyük görev düşmektedir. Öğrencilerin güçlü yönlerini ön plana çıkarma ve zayıf yönlerini tespit etme önem arz etmekte; bu, toplumsal farkındalık gerektirmektedir. Aileler, kurumlar, hatta medya çocukların daha iyi anlaşılabilmesi için üstün yetenekli çocuk kavramını daha iyi bilmelidir. Gerek ebeveynlerin çocukların hızına yetişememesi gerekse normal eğitim kurumlarının çocukların ihtiyaçlarını karşılaması hâlihazırdaki toplumsal farkındalığa olan yüksek beklentiye ortaya çıkarmaktadır. Çocukların fiziksel ihtiyaçları kadar duygusal ve sosyal ihtiyaçları olduğunun farkına varmak, buna cevap vermek bir çocuğun sağlıklı bir birey olmasında öne çıkmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarına ve aile içinde birbirlerine olan davranışlarında doğru ve yanlış durumları fark etmesi, bu konularda eğitimler alması ve sürecin dinamik kalması “Ç sınıfı ehliyet” adına önem arz etmektedir. Ç sınıfı ehliyet esasında bir metafordur. Tıpkı bir araç kullanmadan önce nasıl kurs alınıyor ve periyodik olarak araçların bakımları yapılıyorsa, insan yaşamının en önemli dönemi olarak gelecek nesillerin yetiştirilmesinde evlilik kritik yere sahip olup aile kurumunun da sıklıkla kontrol altında olması, alanın profesyonelleri tarafından gerekli yönlendirmenin yapılması gerekmektedir. Sağlıklı bir aile bilinçli ebeveynlikten geçmekte olup ailenin birlik ve beraberliği için Ç sınıfı ehliyetin periyodik aralıklarla yenilenmesi önem arz eder. Bu kapsamda çocuk yetiştirme üzerine deneyim kazanarak profesyonelleşen ebeveynler iç görü kazanır, birbirlerine rehberlik yaparlar, sosyal destek mekanizması olurlar.

Psikologlara, Eğitimcilere, Politika Yapıcılara ve alanın tüm profesyonellerine öneriler aşağıda sunulmaktadır.

- Aile kurumunun güçlendirilmesi için bireylere evlenmeden önce aile içi iletişim ve çocuk yetiştirmeye yönelik eğitimler zorunlu olmalı ve bu eğitimler sonunda çiftlere “Ç sınıfı ehliyet” sertifikası verilmelidir. Bu eğitimlerde özellikle aile değerleri ve kriz anlarında zorluklarla mücadele etme pratikleri verilmelidir. Bireyler evlenmeden önce evliliğin sorumluluklarına yönelik eğitimler almalıdır. Bu eğitimler bireylerin evliliklerinin sürdürülebilirliği noktasında bir sözleşme niteliği taşınmalıdır.

- Üstün yetenekli çocukların yetiştirilmesinde ebeveynlerin birtakım hatalar yaptıkları görülmektedir. Bu hataların başında çocuğun özel yeteneklerinin olması, ebeveynlerin çocuklarına normal çocukların ebeveynlerinden daha farklı davranmalarına neden olduğu, her ne kadar özel yetenekli olsa da birer çocuk oldukları göz ardı edilebildiği tespit edilmektedir. Çocuklara üstün yeteneklilik olgusunun üstünlük anlamına gelmeyeceği açıklanmalıdır.

- Aile içi iş bölümünde, iş yoğunluklarına bağlı olarak kimi aileler iş bölümü yaptıklarını belirtse de çoğunlukla kadınların başaktör olduğu görülmektedir. Burada Ç sınıfı ehliyetle aile içi sorumluluklarda cinsiyete dayalı iş bölümlerinin ortadan kalkması önem arz etmektedir.

- Üstün yeteneklilik IQ skorları sonucunda elde edilen bir fenomendir. Bu durum diğer çocuklardan üstün olduğu anlamına gelmemelidir. Günümüzde üstün yetenekli çocuklar eğitim alanındaki gelişmeler sayesinde tespit edilebilmekte olup hali hazırda fırsat eşitsizliğine maruz kalmış, yetenekleri keşfedilemeyen çocuklar olduğu, herhangi bir ayrımcılık karşısında dışlanmış hissedeceği mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

- IQ skoru kadar duygusal zekâ da önem arz etmektedir. Çocukların salt akademik başarısı onların yaşam becerilerini köreltebilir, gelecekte yalnız birey olarak hayatın zorluklarıyla başa çıkmalarını güçleştirebilir. Bu noktada entelektüel zekâ kadar duygusal zekâ eğitimlerine de yer verilmelidir.

- Üstün yetenekliliğin, özel çocuklar kategorisinde yer alan kaynaştırma, özgül öğrenme güçlü olan çocukların önüne geçirilmemesi gerekmektedir. Bir çocuğun saygınlığı IQ skoruyla değil, birey ve insan yönleriyle vurgulanmalıdır. Her bireyin şahsına özgü yönlerinin, keşfedilmemiş yeteneklerinin olduğu unutulmamalıdır. Burada bireylerin üstün/özel yetenekli olup olmamasından bağımsız ortak toplumsal normların geliştirilmesi, bireysel farklılıkların değil toplumsal bütünleşmelerin önemli olması elzemdir.

Kaynakça

- Alase, A. (2017). The Interpretative Phenomenological Analysis (IPA): A Guide to a Good Qualitative Research Approach. *International Journal of Education and Literacy Studies*. 5. 9-19. 10.7575/aiac.ijels.v.5n.2p.9.
- Avcı N, (1991). İletişim ve Aile. *Türk Aile Ansiklopedisi Cilt 2*. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bakanlığı Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı: Birim Basın Yayın Organizasyonu.

- Baykoç Dönmez, N. (2018) Üstün Yetenekli Çocuklar, Özel Gereksinimli Çocuklar İç. (Ed. Prof. Dr. Nilgün METİN) Anı Yayıncılık: Ankara
- Baykoç, N., Aydemir, D., Uyaroğlu, B. (2014). Inequality in Educational Opportunities of Gifted and Talented Children in Türkiye. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 143. 10.1016/j.sbspro.2014.07.566.
- Beni Anlayan Özel Yetenekli Çocuğum Var (2017) Ed.Celil Güngör, Özel Eğitim ve Rehberlik hizmetleri Genel Müdürlüğü
- Bildiren, A., Gür, G., Sağkal, A. S., & Özdemir, Y. (2020). Okul öncesi öğretmenlerinin üstün yetenekli çocukların tanınması ve eğitimlerine ilişkin algıları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21(2), 329-356. doi: 10.21565/ozelegitimdergisi.572326
- Bliss, L.A. (2016). Phenomenological Research: Inquiry to Understand the Meanings of People's Experiences. *Int. J. Adult Vocat. Educ. Technol.*, 7, 14-26.
- Braun, V. & Clarke, V. (2022). *Thematic Analysis: A Practical Guide*. Sage. Paperback, 376 pages. (ISBN: 978-1-4739-5323-9)
- Calero, M., Garcia-Martin, M., Robles-Bello, M. A. (2011). Learning Potential in high IQ children: The contribution of dynamic assessment to the identification of gifted children. *Learning and Individual Differences*. 21. 176-181. 10.1016/j.lindif.2010.11.025.
- Cornoldi, C., Giofrè, D., Toffalini, E. (2023). Cognitive characteristics of intellectually gifted children with a diagnosis of ADHD. 10.48550/arXiv.2302.10521.
- Coşkun, R., Altunışık, R., Yıldırım, E. (2017) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, SPSS Uygulamalı*, Sakarya Yayıncılık: Sakarya
- Craig, L., & Mullan, K. (2011). How mothers and fathers share childcare: A cross-national time-use comparison. *American Sociological Review*, 76(6), 834–861. <https://doi.org/10.1177/0003122411427673>
- Creswell, J. W. (2007). *Five qualitative approaches to inquiry*. Sage.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Çetin, A. (2023). Üstün yetenekli çocukların özellikleri hakkındaki görüşler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 77-88. doi:10.33206/mjss.1103185
- Dağlıoğlu, H. E., & Alemdar, M. (2010). Üstün Yetenekli Bir Çocuğun Ebeveyni Olmak. *Kastamonu Education Journal*, 18(3), 849-860.
- Dean, L., Churchil, B. & Ruppanner, L. (2022) The mental load: building a deeper theoretical understanding of how cognitive and emotional labor overload women and mothers, *Community, Work & Family*, 25:1, 13-29, DOI: 10.1080/13668803.2021.2002813
- Demirhan, E., & Köksal-Konik, A. (2022). Üstün yetenekli bireyler ve intihar: Literatür inceleme çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 23(2), 459-480. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.762427>

- Demirkaya, H., Ünal, O. ve Bozan, İ. (2021). Ebeveynlerinin bakış açısından üstün yetenekli çocuklar, *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(3), 1671-1687.
- Erdem, Ş. & Baloğlu, M. (2018). Gifted adolescents' stress sources, reactions against stress and comparison with general adolescent population, *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 19(3), 598-609. DOI: 10.17679/inuefd.485921
- Garey, A. I. (1999) *Weaving Work and Motherhood*, Temple University Press
- Giorgi, A. (1997). The Theory, Practice, and Evaluation of the Phenomenological Method as a Qualitative Research Procedure. *Journal of Phenomenological Psychology*, 28, 235-260. <http://dx.doi.org/10.1163/156916297X00103>
- Greening, N. (2019). Phenomenological Research Methodology. *Scientific Research Journal*. VII. 10.31364/SCIRJ/v7.i5.2019.P0519656.
- Grolnick, W., Ryan, R. (1989). Parent Styles Associated With Children's Self-Regulation and Competence in School. *Journal of Educational Psychology*. 81. using a structured interview. 10.1037/0022-0663.81.2.143.
- Guest, G., Bunce, A., Johnson, L. (2006). How Many Interviews Are Enough?: An Experiment with Data Saturation and Variability. *Field Methods*, 18(1), 59-82. <https://doi.org/10.1177/1525822X05279903>
- Guez, A., Peyre, H., Cam, M., Gauvrit, N., Ramus, F. (2018). Are high-IQ students more at risk of school failure?. *Intelligence*. 71. 32-40. 10.1016/j.intell.2018.09.003.
- Guy, M. E., Newman, M. A. (2004). Women's jobs, men's jobs: Sex segregation and emotional labor. *Public Administration Review*, 64(3), 289-298.
- Gürültü, E., Alci, B. (2020). Üstün Yetenekli Öğrencilerin Eğitiminde Fırsat Eşitliği Bağlamında Öğrenci ve Veli Görüşleri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 16. 10.26466/opus.621789.
- Hays, S. (1998) *The Cultural Contradictions of Motherhood*, Yale University Press
- Hochschild, Arlie Russell (2001). *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. New York: Henry Holtand Company.
- Hochschild, ArlieRussell (2003). *The Managed Heart: The Commercialization of Human Feeling*. Berkeley and Los Angeles, CA: The University of California Press
- Hochschild, ArlieRussell (2012) *The Second Shift, Working Families and Revolution at home*, London: Penguin Books
- Ivleva, M. (2018). Personal and Behavioral Peculiarities of Gifted Children: The Search for Invariant Characteristics of Giftedness. 10.2991/icadce-18.2018.124.
- Karakuş, F. (2011). Üstün Yetenekli Çocukların Anne Babalarının Karşılaştıkları Güçlükler. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 127-144. <https://doi.org/10.17860/efd.89448>

- Kaya, N. G., Mertol, H, İnce B. (2023). “Anaokulu Öğretmeni” Filmi Çerçevesinde Okul Öncesi Dönemde Üstün Yetenekli Çocuklar. 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, 4(1), 15-22.
- Kefeli, İ., Üçüncü, D., & Yaman, Z. (2021). Üstün Yetenekli/Zekâlı Öğrencilerle “Çocuklar İçin Felsefi Etkinlik” Uygulaması: Nitel Bir Çalışma Örneği. Turkish Journal of Primary Education, 6(1), 51-65. <https://doi.org/10.52797/tujped.850057>
- Kelemen, G. (2010). A personalized model design for gifted children' education. Procedia - Social and Behavioral Sciences. 2. 10.1016/j.sbspro.2010.03.627.
- Klinik Psikoloji Enstitüsü (2012). Stanford Binet Testi <https://klinikpsikoloji.com.tr/stanford-binet-zeka-testi/> Erişim Tarihi: 20.12.2024
- Koca Arköse, D. & Üstün, A. (2023). “Ailelerin Üstün Yetenekli Çocukların Eğitimine Yönelik Karşılaştığı Sorunlar”, International Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:8, Issue:49; pp:2663-2670. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/ASRJOU>
- Lazarus, R., & Folkman, S. (1984). Stress, Appraisal, and Coping. New York: Springer.
- Loudová, I. & Havigerová, J. & Haviger, J. (2015). The Communication between Schools and Families from the Perspective of Parents of High School Students. Procedia - Social and Behavioral Sciences. 174. 1242-1246. 10.1016/j.sbspro.2015.01.743.
- Majid, R. & A, Aliza. (2010). Consequences of Risk Factors in the Development of Gifted Children. Procedia - Social and Behavioral Sciences. 7. 63-69. 10.1016/j.sbspro.2010.10.010.
- Merriam, Sharan B. (2018) Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber (Çev.Ed. Selahattin Turan) Nobel Yayıncılık: Ankara
- Miller, Sue. (2003). Analysis of phenomenological data generated with children as participants. Nurse researcher. 10. 68-82. 10.7748/nr2003.07.10.4.68.c5908.
- Montgomery, A., Panagopolou, E. (2006). Work-family interference, emotional labor and burnout. Journal of Managerial Psychology. 21. 10.1108/02683940610643206.
- Moon, T. R., Brighton, C. M., and Trinter, C. P. (2012). A report on the evaluation of the Gifted Preogramming Options. Community Consolidated School District 181. [http://www.boarddocs.com/il/hccsdil/Board.nsf/files/8QNUB76C0EF6/\\$file/D181%20Board%20Final%20Report_board%20docs.pdf](http://www.boarddocs.com/il/hccsdil/Board.nsf/files/8QNUB76C0EF6/$file/D181%20Board%20Final%20Report_board%20docs.pdf)
- Morawska, A., Sanders, M. (2009). An evaluation of a behavioral parenting intervention for parents of gifted children. Behaviour research and therapy. 47. 463-70. 10.1016/j.brat.2009.02.008.
- Nomaguchi, K., Milkie, M. (2004). Costs and Rewards of Children: The Effects of Becoming a Parent on Adults' Lives. Journal of Marriage and Family. 65. 356 - 374. 10.1111/j.1741-3737.2003.00356.x.

- Ogurlu, Ü. (2015). Üstün Yetenekli Çocukların Mükemmeliyetçilik Özelliklerinin Aile Tutumu İle İlişkisi. *Journal of Turkish Studies*. 10. 751-751. 10.7827/TurkishStudies.8314.
- Özbay, Y. (2013). Üstün yetenekli çocuklar ve aileleri. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Aile Eğitim Programı. <http://www.aep.gov.tr> Erişim Tarihi: 31.12.2024.
- Patton, M.Q. (2018). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri (Çev.Ed. Mesut Bütün, Selçuk Beşir, Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- Peyre, H., Ramus, F., Melchior, M., Forhan, A., Heude, B., Gauvrit, N. (2016). Emotional, behavioral and social difficulties among high-IQ children during the preschool period: Results of the EDEN mother–child cohort. *Personality and Individual Differences*. 94. 366-371. 10.1016/j.paid.2016.02.014.
- Reynen-Woodward, K., Round, P., Subban, P. (2023). Gifted, disadvantaged, unseen: A scoping study of giftedness, disadvantage and cultural difference in young adult learners. *Social Sciences & Humanities Open*. 7. 100477. 10.1016/j.ssaho.2023.100477.
- Schrodt, P., O'Mara, C. (2019): The development and validation of the emotion labor in families scale: Associations with emotion regulation, feeling caught, and relational satisfaction in parent-child relationships, *Communication Quarterly*, DOI:10.1080/01463373.2019.1596143
- Serinkan, C. (2012). Young People's Perception of the Evaluation of Parent Attitudes. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 47. 1583-1587. 10.1016/j.sbspro.2012.06.866.
- Shuck, A.L., Shuck, B., Thomas G. Reio Jr. (2013) Emotional Labor and Performance in the Field of Child Life: Initial Model Exploration and Implications for Practice, *Children's Health Care*, 42:2, 168-190, DOI: 10.1080/02739615.2013.766116
- Sivevska, Despina. (2010). Instigation and development of gifted in school. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2. 3329-3333. 10.1016/j.sbspro.2010.03.510.
- Söğüt, R., Çekiç, A. (2020). Üstün Yetenekli Çocuğu Olan ve Olmayan Anne Babaların Ebeveynliğe İlişkin Yeterlilik Algıları İle Stres Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Gelişim Ve Psikoloji Dergisi*, 1(1), 1-15.
- Sumreungwong, U. (2003). Preservice Elementary Teachers' Attitudes Toward The Characteristics And Needs Of Gifted Children. Unpublished Doctoral Dissertation. University Of Northern Colorado, Greeley, Colorado.
- Taşcılar, M. (2024). Bibliyoterapinin Özel Yetenekli Çocukların Ebeveynlerinin Çocukları Hakkındaki Farkındalıklarına ve Duygu Regülasyonları Düzeyleri Üzerine Etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*. 10.53444/deubefd.1411184.
- Tekindal, M. & Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 20 (1), 153 182.

- Tohum, M., & Tortop, H. S. (2018). Üstün/özel Yetenekli Çocuklarda Mutluluk. *Journal of Gifted Education and Creativity*, 5(2), 90-99
- van Manen M, van Manen M. Doing Phenomenological Research and Writing. *Qualitative Health Research*. 2021;31(6):1069-1082. doi:10.1177/10497323211003058
- Wallace, R.A. ve Wolf, A. (2015) Çağdaş Sosyoloji Kuramları (çev. Leyla Elburuz, M.Rami Ayas), Ankara: Doğu Batı
- Wharton, A. and R. Erickson (1993). Managing Emotions on the Job and at Home: Understanding the Consequences of Multiple Emotional Roles. *The Academy of Management Review* 18: 457.
- Wharton, A. S. (1999). The Psychosocial Consequences of Emotional Labor. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 561(1), 158-176. <https://doi.org/10.1177/000271629956100111>
- Wilson, A. (2015) A guide to phenomenological research. *Nursing Standard*. 29, 34, 38-43. Date of submission: January 30 2014; date of acceptance: March 21 2014.
- Winner, E. (1996). *Gifted children: Myths and realities*. Basic Books.
- Yalçın, H. (2022). Bir Araştırma Deseni Olarak Fenomenoloji/ Phenomenology As A Research Pattern. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 22. 213-232. 10.18037/ausbd.1227345.
- Yanchus, Nancy & Eby, Lillian & Lance, Chuck & Drollinger, Sabrina. (2010). The impact of emotional labor on work–family outcomes. *Journal of Vocational Behavior*. 76. 105-117. 10.1016/j.jvb.2009.05.001.
- Yıldırım, A., Şimşek H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

KÜLLİYE

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Team Cognition and Interaction Analysis in Organizations: Insights from Memristor Metaphor

Murat ULUBAY* Tunç MEDENİ** Demet SOYLU***

Abstract

Computer networks and information systems have long served as rich sources of analogies and metaphors in the study of human cognitive processes and collective information processing. This paper explores how these metaphors have provided valuable insights and led to the development of conceptual constructs such as transactive memory systems, that extend beyond individual cognition to encompass collective intelligence in group settings. Building on this foundation, we introduce the "memristor"—a circuit element that combines memory and resistance, allowing for the creation and storage of various states, akin to mental states—as a novel metaphor to represent an interaction pattern and dimension in human collaborative thinking. The memristor, in its technical sense, involves variable and manipulable resistance, and it is metaphorically used here to characterize the productive role of resistance and dissent in collaborative thought processes. This metaphor informs the development of new interaction categories that are integrated into an expanded Interaction Process Analysis (IPA) scheme. The proposed scheme includes four additional categories for productive dissent: X1 (Accepts criticism), X2 (Self-distancing to discuss disagreement), X3 (Constructive criticism, alternative opinion), and X4 (Questions underlying assumptions). Additionally, the scheme incorporates X5, a category for the counterproductive dismissal of disagreement. The paper discusses the implications of unifying certain categories of dissent and outlines the potential for future empirical validation of the expanded model within this emerging research paradigm.

Keywords: Memristor, collective intelligence, interaction process analysis, team cognition, organizations.

Memristör Metaforu Perspektifi ile Örgütlerde Takım Bilişi ve Etkileşim Analizi

Özet

İnsan bilişsel süreçlerinin ve kolektif bilgi işleme süreçlerinin incelenmesinde bilgisayar ağları ve bilgi sistemleri uzun süredir zengin birer analogi ve metafor kaynağı olarak kullanılmaktadır. Bu makalede, alan yazında bu metaforların bireysel zihnin/bilişin ötesine geçerek grup bağlamında kolektif zekayı kapsayan kavramsal yapıların (işlemsel hafıza sistemleri gibi) geliştirilmesini ve önemli bakış açıları sağladığından hareketle, bellek ve direnci birleştirerek bilgi ve zihinsel durumların depolanmasına olanak tanıyan bir devre elemanı olan "memristör"ü, insan işbirlikçi düşünmesinde bir etkileşim modeli ve boyutu temsil eden yeni bir metafor olarak tanımlıyoruz. Teknik anlamda memristör, değişken ve manipüle edilebilir bir direnç içermektedir. Bu çalışmada metaforik olarak işbirlikçi düşünce süreçlerinde direncin ve muhalefetin üretken rolünü karakterize etmek için kullanılmaktadır. Bu mecaz, genişletilmiş bir Etkileşim Süreci Analizi (IPA) şemasına entegre edilen yeni etkileşim kategorilerinin geliştirilmesine rehberlik etmektedir. Önerilen şema, üretken muhalefet için dört ek kategori içermektedir: X1 (Eleştiriyi kabul eder), X2 (Anlaşmazlığı tartışmak için kendinden uzaklaşma), X3 (Yapıcı eleştiri, alternatif görüş) ve X4 (Varsayımları sorgulama). Ayrıca, şema, görüş ayrılığının görmezden gelerek veya açıkça reddedilmesine dair X5 kategorisini de içermektedir. Makale, bazı muhalefet kategorilerinin mevcut analiz şemalarına entegre edilmesinin sonuçlarını tartışmakta ve bu genişletilmiş modelin gelecekte uygulamalı doğrulama potansiyelini tartışmaya açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Memristör, kolektif zeka, etkileşim süreç analizi, takım bilişi, örgütler.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Örgütsel Davranış Anabilim Dalı, Ankara / Türkiye, ulubay@gmail.com.

ORCID : 0000-0002-9775-5754

** Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Yönetim Bilişim Sistemleri Anabilim Dalı, Ankara / Türkiye, tuncmedeni@gmail.com.

ORCID : 0000-0002-2964-3320

*** Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Bilgi Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara / Türkiye, demetsoylu@aybu.edu.tr.

ORCID : 0000-0002-2005-6875

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Ulubay, M., Medeni, T. & Soylu, D. (2025). Team Cognition and Interaction Analysis: Insights from Memristor Metaphor and Analysis of Information Processing at Organizations, *Küllüye*, 6(2), 273-295.

<https://doi.org/10.48139/aybukulluye.1534829>

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
17 Ağustos 2024	8 Haziran 2025	Araştırma Makalesi	273-295
17 August 2024	8 June 2025	Research Article	

Introduction

Computer networks and information systems have served as rich sources of analogies/metaphors, and inspiration in the studies of human individual mental activity, human work groups and teams as information processing systems. For instance, the analogies about the human mind/brain as computers or processors, and the study of memory as long term and short term/working memory with the latter being analogous to random access memory (RAM) in computers. Some analogies use structural technical features of these systems to explain human phenomena (e.g., mind as a processor, human working memory as RAM), while others employ them in a more metaphorical sense based on functional similarities.

In this paper we will first illustrate how these metaphorical uses have provided insights and led to the conceptual constructs beyond individual phenomena, extending to instances of collective intelligence, where a group of people are thinking together for attaining a goal or accomplishing a task. We will then introduce a novel metaphor, the “memristor” as an interaction pattern and dimension of interaction dynamics in human collaborative thinking. Memristor is a mostly experimental and conceptual circuit element with limited real-world implementation in electronics and computer science when compared to transistors and resistors. The main idea is that the memory-creating feature of resistance in memristors can be used metaphorically to characterize the productive function of resistance and dissent in human collaborative thinking and can be used to introduce new interaction categories and incorporate them into existing interaction process analysis (IPA) schemes.

As an example of the first task, illustrating the insights from computer science to study how certain functions of human collective/collaborative action like collective remembering and division of labor in collective memory tasks (transactive memory systems/TMS) can be presented (Wegner, 1985).

Transactive memory is the shared memory of coordinative information, memory that is specialized about what the other members of the group know, the knowledge and information that might be necessary for attaining the common goal. It is called the collective system where individuals in a group encode, store, and retrieve information collectively (Argote, 2015). The information that each member has is different as a requirement of mental division of labor, to cope with the burden of knowing and remembering infinitely many things. This collaborative cognition just goes beyond the current knowledge to involve awareness of where to retrieve new skills, which can boost group learning and performance on various tasks (Austin, 2003). Therefore, mental collaboration depends on “transactions” (communication, interpersonal interactions) between the members of the group, hence the name “transactive memory system”. Furthermore, a person’s tacit or explicit decision to learn and remember new information may be based on the expectation of such transactions. Thus, transactive memory develops

as a function of a person's beliefs about the knowledge possessed by another person and about the accessibility of that knowledge' (Lewis, 2003). So TMS is a meta-knowledge about what another person knows (similar to the index (directory) of shared content in computer networks), and an understanding of how and when that knowledge can be useful and how it can be retrieved, whenever it is necessary. Within the frame of organizational groups, transactive memory has a very crucial role in enhancing group performance through an effective information-sharing process (Wegner, 1987). It is very important for predicting group behavior and insight into how groups process and structure knowledge in a cooperative way (Hollingshead, 1998).

The computer network analogy provides us the elements of TMS, registering the new information (directory updating), channeling information to the most relevant member (information allocation), and having a strategy for getting it back (retrieval coordination). Research provides evidence that these same tasks arise and must be undertaken when humans remember collectively. To the degree that human groups do solve these problems, it appears that their group memory structures develop and become capable of memory feats far beyond those that might be accomplished by any individual (Wegner, et. al, 1995).

The studies of human collective information processing usually performed by the so-called I/O (input-output) model, where the initial state and inputs provided to the collectivity (team/group) are measured, and after the task completion, post psycho-metric measurements about the team and the performance assessment are carried out. Studying, observing, and measuring what happens during the task completion instance of information processing is usually orders of magnitude-laborious and multi-dimensional than studying the causal or correlational relations between initial conditions, inputs, and outputs. This research paradigm still produces the majority of current research, meanwhile, it is of course criticized by several scholars and schools of social psychology demanding examination of internal cognitive mechanisms that produce those outputs. This research paradigm is called input-process-output (IPO) model (Mathieu et. al, 2008). It is acknowledged as a theoretical model which is currently used in various fields such as management, health care, construction, team learning and technology adoption (Urbini et al.; Ding, 2023) and underlines the relationship between input elements, processes through which they progress, outputs and outcomes (Gan, 2023). By using this model, researchers can examine the correlations between various variables, analyze the effect of interventions or modifications in processes or foresee the outcomes of specific actions (Guler et al., 2018).

This latter IPO approach to understanding human collective/collaborative action considers the collective cognition not as the information content (like the contents of the organizational memory or contents of mental models of the task in the heads of team members), but rather as the instances of information processing and knowledge creating, i.e. processes of interaction among the members (in short form "not the content but process"). These processes of interaction, i.e. collective information processing, are mostly analyzed concepts and constructs based on digital information processing metaphors, where the notion of information processing itself contains a symbolic representation of the world and manipulation of the representations (symbol manipulation) by the collective.

This systemic feature is characterized as a “division of labor, and can be considered a problem-solving activity, where the recursive division of problems into sub-problems is a property of both organizations and computer programs” (Egidi and Marengo, 2004 in Ulubay, 2022). The research paradigm utilizing the IPO model and focusing on the processes of interactions, coins the name of its main object of inquiry with the term “interactive team cognition” (ITC). ITC considers team cognition an activity, not a property or a product or knowledge content; proposes that team cognition should be measured and studied at the team level, and team cognition is inextricably tied to the context (Cooke et al., 2013). It also claims that team cognition is an ongoing action that arises out of the relations between the team members and it should be measured at team level to put forward the dynamic feature of the cognitive processes (Cooke et al., 2013). Team cognition is located in the interactions among team members rather than the static properties of their shared knowledge structure. ITC acknowledges team cognition as a team process which is inseparable from the context it emerges, highlighting the importance of team member interaction, typically in the form of explicit communication (e.g., e-mail, phone, talking face-to-face), is team cognition.

The major assumption which renders itself as a limitation in these studies is that all this collective information processing, in principle, is considered as purely collaborative actions of the members participating in the common goal and shared interest provided by the team's attainment of the task. Members are envisioned as the gears of a custom-built thinking machine or the organs of an organism with a cohesive goal of survival and adaptation to environment, without any individual agency, internal grouping and conflict of interest with other members, or without any dissent against those so-called shared goals/tasks and the organization itself. Even the simple consideration of varying levels of motivation is a significant departure from this notion of a perfect/pure machine of mental collaboration.

Therefore, in the first place, most of the “team mental model” studies show that perfect alignment and overlap of members' individual mental models about what the task/goal is always an important parameter of the efficiency of collective efforts (Klimoski, & Mohammed, 1994), however, the findings supporting the importance of alignment also indicate that this mental overlap is not the case all the time. Therefore, this problem of (lack of) mental alignment about the common goal is a limiting factor for the collective information processing paradigm. Secondly, in addition to this limitation about the cognitive aspects of team collaboration (cognitive domain); varying levels (or lack) of motivation, perception of conflict of interest of an individual (or a group of individuals) regarding the team's goal/task, or dissent about the structure/role distribution of the team and regarding the division of labor are other domain of factors. These factors, in addition to cognitive limitations, create another group of limiting parameters in the “affective domain”, where these factors cause positive or negative attitudes towards the presumed common goals and the supposed team structure. Two outcomes, lack of motivation and dissent can be characterized as two sides of a coin, as causes of conflict in an organizational context.

Considering the real-world limitations, frictions, and energy losses in the context of human collective intelligence, there must be novel points of views and more elaborate metaphors to study work groups and teams as information processing systems, in contrast with the view considering them as merely computational systems that process data and information in a deterministic and mechanical/electronic way, where human members are neutral and deterministic components. This novel approach in this study is not being called due to the dichotomy of rationality vs. irrational and affective/emotional dimensions of human social phenomena, rather, it is suggested that while operating in the cognitive and information processing realm, power, motivational and conflict of interest related cognitive-communicative actions (i.e. originating from affective domain) will take place in the form of disagreement, conflicting mental models, dissent and resistance. While there are studies or initiatives to address these issues, the impacts of these are also somewhat limited. In this context, to complement the existing works, the concept of memristor (Medeni, 2022) can be utilized here to represent the state of the team and work groups regarding all these real world cognitive and affective dimensions and limitations of human collective information processing. Accordingly, the main contribution of this study will be presenting this conceptualization not only to characterize the affective/motivational dimensions as limitations but also to introduce its productive and structuring nature in the context of social information processing. Therefore, the conceptualized social information processing, team-level memristor system will still operate in the cognitive domain.

Resistance in the physical/electrical sense both creates heat and entropy, and inefficiency, and can also be used for the calibrating voltage and flow of current by means of circuit elements, namely, resistors. By using the concept of memristor, this dual nature of resistance might metaphorically be employed in the study in real life social information processing and communication scenarios to benefit from environmental-social constraints (like resistance, conflict and dissent) which otherwise would be considered as limitation or boundary conditions. Memristor in its technical sense, a variable and manipulable resistance enable designers of electrical circuits to use these various values of resistance, create and store “states” that resemble mental states or state of a program, when an algorithm is being executed. The term memristor is actually a combination of these two essential characteristics; memristance = memory + resistance, an electronic circuit element, a device, linking charge and electro-magnetic flux (Chua, 1971). Although yet not widely materialized, this memristor device has been proposed as an element of innovative computer architectures, as novel memories and in-memory processing devices hopefully to create more energy-efficient and neuromorphic computers (Bao et. al, 2022).

Transistors work as a “switch” in electrical circuits responding to the presence of a current between its input and output terminals by turning on or off a third terminal, which creates infinite possibilities to implement previously mechanical computational devices electronically, which made relevant 20th and 21st-century technologies possible. In comparison, the transistors, memristors are responding to the incoming current by changing its own resistance by using electrophysical/electrochemical features of (like moving ions or charge carriers within) a material in the memristor circuit element, which alters the

device's conductivity. In more technical terms, memristor is characterized as a relation between the charge and the flux (related to the better-known notion of voltage), that can be generalized to include any class of two-terminal devices (which are called memristive systems) whose resistance depends on the internal state of the system (Ventra et al., 2009)

As Chua discusses the physical realizability of its conceptual circuit element in his seminal 1971 study (p 514), 36 years later HP Research and Development Lab implemented the idea by utilizing electrochemical properties within the element to manipulate memristance (Strukov et al., 2008) primarily designed for high-density memory storage and energy-efficient computing. Moreover, (Yener and Kuntman, 2014) and (Yener, Mutlu and Kuntman, 2015) studies also proposed designs of Complementary metal–oxide–semiconductor (CMOS) memristors and memristor-based low-pass filter topology to be utilized in signal processing fields. There are also more recent studies that underline the memristors nonlinear nature and built-in sense of history, forming a pinched hysteresis loop with the implication that the memristor stores no energy (Figure 1). Hysteresis is the notion that underlines a system's dependency on its past state. As the hysteresis curve of a memristor implies, the same voltage can yield different values of current, depending on the internal state, thus the history of the memristor, i.e. the memristor retains a memory of its own past (Hayes, 2011), that could result in certain positive (such as certain data storage in memory drives) or negative (such as energy waste) impact in natural sciences.

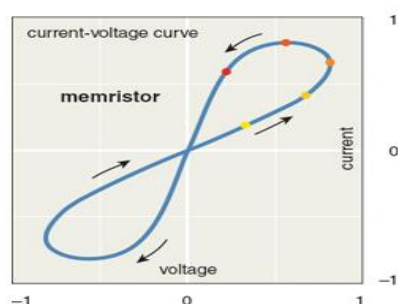

Figure 1. Pinched Hysteresis Loop of Memristor (Adapted from Hayes, 2011)

From an organizational point of view by Clegg, to address the problem of resistance in collaborative settings, in his book *Circuits of Power* (Clegg, 1989), employs the broader understanding of organizational processes that include power relations between authority and employees, where the notion of resistance as essential to the workings of an organization. Using a different metaphor derived from information science, he classified resistance as episodic and effective resistance in different circuits of power in organizations (overt circuit of power with no need for actual power use, social circuit of power with dispositional power, systemic-economic with facilitative power use).

The above-mentioned hysteresis loop has also been applied to various social science studies. For instance, in economics, hysteresis (originally meaning lagging behind, coming later than) consists of effects that persist after the initial causes giving rise to the effects are

removed; such as retaining high unemployment, even if the policy that had caused it at the first place was ended (Wikipedia, n.d.). Besides rich remnant negative results, positive results such as spontaneous recovery in dynamical networks could also be expected as a result of the hysteresis effect (Majdandzic, A., Podobnik, B., Buldyrev, S. et al., 2014). Meanwhile, Su, Wang, Li, et al. (2017) identify the emergence of the hysteresis loop in social contagions on complex networks. Rios, Rachinskii and Cross (2017) also focus on the institutional level and studies hysteresis arising from social interaction within a firm, benefiting from Ford's (1980) work on structural hysteresis in declining organizations. The authors accordingly propose that the firm may display a form of temporary inertia (in the sense of pay incentives for employee participation), as well as suggest that hysteresis can arise as a result of the social interactions involved, when employees could observe the effort levels of their fellow employees. All these studies, among others, can also signal the significant potential for the memristor (and its pinned hysteresis loop characteristics) application areas in societal interactions. For instance, it could explain the reasons behind certain remnant/extant negative or positive impacts/conditions in organizations and groups as results of myriad social interactions in time.

This elaborate analysis of power and resistance, as well as lag or retainment of positive or negative impact in organizations can be very productively articulated into the study of the problem of boundary conditions and limitations in collective information processing research via the utilization of memristors as a conceptual tool to envision that resistance can be source of memory, change and facilitation of necessary actions in any organizational context. All the critical affective domain-related factors like motivation, adversary, alliance and contextual conflict of interest, can be presented as source of resistance, as it is in a social circuit of power in Clegg's sense. Accordingly, studies could be conducted for whether resistance can be used to 'characterize a problem', 'creating an agenda', where otherwise overt circuit of power will not be aware of, or sometimes deliberately reject to recognize the related factors in the organizational problem-solving and decision-making tasks.

(As another feature of) memristance being both digital and analog at the same time, also increases its use in the human collective intelligence research in order to characterize least quantized phases, and more continuous measures of relations and situations as limiting factors (Ventra et.al 2009). The handling of resistance by a proposed social, team level memristor system is imagined to operate in an accommodating way regarding the dissenting view, disagreement and conflict to find a combination of them with existing team mental models, mental states, which may end up as fusion of ideas, intermediary grounds of compromise, which will be resembling to a notion of expectation space of team cognition states on a continuum (hence analog) rather than, rejection or acceptance (0-or-1) or strict categorical responses.

Principled dissent (Graham, 1986, in Shanipoor and Matt, 2007), in this sense, can be defined/represented in terms of a notion of "organizational memristor", not just as a simple resistance that creates waste energy, or just convert or modulate power. It can turn

into an alternative collective (team) mental model in terms of representing knowledge in a novel way and offering new ways of task-related division of labor and action.

The resistance in the sense of offering new task mental models (TMM), where the resistance blocks a presumed way of working of a team (when things are going in the wrong direction), can then be described a novel pattern of interaction, not a failed interaction or hindrance of a desired interaction. The information shared, processed and created during these moments and instances of dissent, and (seemingly) “moments of dysfunction” could be analyzed as distinct information content and processes, namely interactive team cognition memristors (ITC memristors) or in a higher level, organizational information processing memristors (OIP memristors).

The rest of this conceptual article will elaborate further on these related issues as suggested at this introduction. Accordingly, first categorizations of interactions during team and organizational level cognition will be discussed. Then, studies of conflict, dissent and resistance as a mechanism in collective information processing context will be presented to contribute to the development of the conceptual framework. Finally, a discussion of a unified conceptualization of dissent/resistance as a mechanism such as memristors in collective information processing will be provided before the conclusion.

Categorizations of Interaction during Team and Organizational Level Cognition

As a requirement of the research on human collectivities’ putting a collaborative effort on solving problems and making decisions, as well as the IPO paradigm, types of interactions are classified, annotated and analyzed. These classification/categorization annotation schemes are developed for theoretical and methodological purposes in several research disciplines, as in the studies of social psychology/social cognition, organizational behavior and cognitive sciences. In this section, a brief and selective review of these classification schemes will be presented with the purpose of scrutinizing how each of them considered resistant, dissentient interactions as merely having a negative valence, and as time and effort wasting. As a consequence, the exceptions of this approach will be explored. The following review in this section is highly selective, has mere scope of exemplification and does not have any claims of systematically and exhaustively reviewing the relevant fields.

IPA model: Interaction Process Analysis

Interaction process analysis (IPA) is a technique for analyzing interaction in small groups developed by Robert Bales as part of his social psychology research in the 1940s and 1950s (Winter and Ferreira, 1967). This technique aims to examine the relations within groups to perceive how communication, and problem-solving flow during the execution of the group tasks. (Druckman, 2003). It is commonly used in different fields such as family-decision making, therapeutic group settings (Dai et al., 2020). IPA has been effective in putting insight on complexities of group dynamics, for example, negotiations within the group, conflict resolution and decision- making mechanisms and approaches. (Katila and Raudaskoski, 2020). By examining the patterns of interaction within the group, researchers go into the depths of communication cues and emotional

expressions which have the potential to affect group cohesion. Every communicative action of participants of the group is recorded and classified by raters/observers into twelve distinct categories of processes. The unit of observation and categorization is stereotypically verbal or written messages, i.e. utterances, speech acts. The twelve process categories are as follows:

1- Shows solidarity, 2- shows tension release, 3- agrees, 4- gives suggestion, 5- gives opinion, 6- gives orientation, 7- asks for orientation, 8- asks for opinion, 9- asks for suggestion, 10- disagrees, 11- shows tension, 12- shows antagonism.

Bales himself classified these 12 processes into four functional groups such as F1 - Socio-emotional positive reaction (1, 2, 3), F2- Task-related information providing (4, 5, 6), F3- Information request and retrieval (7, 8, 9), and F4- Socio-emotional negative reaction (10, 11, 12). Each of the twelve process categories contained in these four functional areas are given in parenthesis (Keyton, 2003). In addition, these functional groups had been grouped into two, as task related (F2, F3) and relational (or “socio-emotional”) (F1, F4). Bales, in addition to 12 process categories and 4 functional groups; introduces a third relational dimension to the analysis by specifying paired couples of relevant processes as sequential communicative actions in critical cases of decision, tension management, control, among others. For example, 2-11 for tension management, 12-1 for integration of antagonism, 3-10 for decision. The idea is that orientation happens after certain paired actions are performed by the members of the group, for example asking for orientation and giving orientation (7-6).

Table 1. 12 IPA processes and 4 Functional groups.

IPA Categories	
Socioemotional: Positive Reactions	1.Shows Solidarity/Seems Friendly: Shows positive feelings toward another person 2.Shows Tension Release /Dramatizes: Reduces the anxiety that a person or group may be experiencing 3.Agrees: Shows acceptance of what another person has said
Task: Attempted Answers	4.Gives Suggestions: Offers direction/action for how to engage the task 5.Gives Opinions: Advances a belief or value that is relevant to the task 6. Gives Orientation/Information: Reports factual observations or experiences
Task: Questions	7.Asks for Orientation/Information: Requests factual observations or experiences 8.Asks for opinions: Requests a belief or value that is relevant to the tasks 9.Asks for suggestions: Requests direction/action

	for how to engage the task
Socio-emotional: Negative Reactions	10. Disagrees: Shows rejection of what another person has said 11. Shows Tension: Indicates that a person is experiencing anxiety 12. Shows Antagonism, Seems Unfriendly: Shows negative feelings toward another person

As can be seen in the list, this classification focuses on scrutinizing expressive actions which are defined as communicating the emotions, intentions, attitudes, more than mere information exchange. Only 4, 5, 8, 9, 10 can be used to classify neutral information exchanges or requests for information. Still this classification of 1, 2, 3, 6, 7, 11 and 12 emphasizes and scrutinizes socio-emotional actions in detail, which can also be reflecting power relations and dissent against power. As can be seen in the example of “agreeing” (3), which looks like opinion sharing, however, this may also be considered as submitting to the skill/experience-based authority of another member or superior person in the ranks.

IPA coding scheme is employed to annotate and categorize all interactions. Subsequently, it is used to analyze the quality of member participation and contributions, which therefore helps the researchers to dive into the dynamics of group interactions, determining patterns, roles and communication patterns which affect the group outcomes (Schütte et al., 2019). This analysis involves examining the rates at which different action categories are produced by each member (i.e., determining how frequently each member engages in various types of actions) and studying how specific sequences of interactions lead to particular group outcomes (i.e. produced ideas, or task performance).

The studies using IPA revealed some interesting results for academic and practical purposes. For example, some members are undertaking the role of task specialist (F2, F3) and some others social specialist (F1, F4) where each member leads the group in one of the two main functional categories of interactions (Colman, 2015).

The IPA scheme registers the moments of resistance with tangible detail and distinct categories, puts all of them under a separate functional group. However, the general understanding of these instances are considered under a light of a quite unsurprisingly negative valence, and as lacking the positive alternative. For example, in the studies that developed coding schemes following the IPA model, the negative valence actions such as “disagreeing” is considered to be lack of agreement, and the ideas that were rejected are coded as non-finalized ideas, only agreed upon and accepted ideas are registered as outcomes. In their 2013 coding scheme study of group creativity, considering rejection as a dead end, Kou and Harvey analyze only accepted ideas in terms of the sequence of the member interactions and among these interactions that created accepted ideas, meanwhile disagreement and rejection actions are not distinguished from positive ones under the blanket code of “idea evaluation” (E). Their findings suggest that

these evaluation actions are found to be mostly following “idea generation” actions (G), or previous evaluation actions (Kou and Harvey, 2013). In conclusion, IPA scheme has proved to be a significant and remarkable tool for researchers to understand the dynamics of group interactions, decision-making processes, conflict-resolving processes within the small groups and shed a light on the complexities of the human behavior. In future studies, it can be handled with the concept of humor-oriented action used in a study by Medeni et al., 2019).

The Advanced Interaction Analysis for Teams (act4teams) Coding Scheme

Advanced Interaction Analysis for Teams (act4teams) Coding Scheme is an encompassive tool to examine the group interactions in numerous contexts. It is utilized in various fields such as collaborative learning, aviation and organizational meetings. This coding scheme is specialized on analyzing the activity of teams especially on the tasks of decision making, debating different ideas and finding solutions. Although the categorization terminology overlaps with the IPA protocol in-case of “socio-emotional statements”, the rest of the categories and the depth of the subcategories and their level of detail, as well as the granularity of the scheme is totally different as summarized in Table 2 by Kauffeld et. al. 2018. For example, the task related actions (“statements” in act4teams jargon) have 3 major higher levels of “problem focused”, “procedural” and “action oriented” which is a result of theoretical underpinnings of later developments in organizational behavior and team dynamics studies. These studies scrutinize task-related actions and distinguish some of them as not directly regarding to the attainment of the task, but about how the team should organize itself to perform these actions. For example, actions related to managing role distribution, division of labor, goal orientation, time and priority management are team-related actions or team-work, in comparison to the actions directly to carry out the task which are called task-work (Fisher, 2014).

As a result, all of the task-related actions in IPA are incorporated in the “problem focused” section in this novel analysis. There are additional “11 fine-grained behavioral categories”, in this category (Kauffeld and Lehmann-Willenbrock, 2012). The team-work related behavioral categories are under the higher category label “procedural” with 9 positive procedural team-related actions, and 2 negative actions. Action-oriented statements are the statements, communicative actions of the individuals about their own contribution and participation during the team collaboration, which are, hence, different from team-work, procedural actions. Since all other three higher categories of this scheme are all about actions, this last label is somewhat misleading or confusing until the detailed definition is read, which reveals that action-oriented statements are about attitudes, intentions and evaluations about taking or not taking action, but not communicative actions themselves contributing to team-work or task-work.

Table 2. Act4teams coding scheme for coding group interactions (Kauffeld et.al, 2018)

Problem-focused statements	Procedural statements	Socio-emotional statements	Action-oriented statements
-----------------------------------	------------------------------	-----------------------------------	-----------------------------------

Problem	Positive	Positive	Positive, proactive
Describing a problem	Goal orientation	Encouraging participation	Expressing positivity
Connections with problems	Clarifying	Providing support	Taking responsibility
Defining the objective	Procedural suggestion Procedural question	Active listening	Action planning
Solution	Prioritizing	Reasoned disagreement	Negative, counterproductive
Describing a solution	Time management	Giving feedback	No interest in change
Problem with a solution	Task distribution Visualization	Humor	Complaining Seeking someone to blame
Arguing for a solution	Summarizing	Separating opinions from facts	Denying responsibility
Organizational knowledge	Negative	Expressing feelings	Empty talk
Knowing who question	Losing the train of thought (running off topic)	Offering praise Negative Criticizing/backbiting Interrupting Side-conversations Self-promotion	Ending the discussion early

Interestingly, including the socio-emotional, the task and teamwork related ones, there is a focus on negative or disruptive action categories in detail, similar to what IPA also emphasized. However, as it can be seen from the labels of behavior categories of negative valence, they are not considered as actions with their own objectives, reasons and outcomes, but characterized as the absence of positive behavior and/or outright harm intended sabotage like behavior; or at least, lack of engagement. Even this “advanced interaction analysis for teams” scheme has a different ontology, a higher granularity, and historically and theoretically different underpinnings than IPA; a specific characterization of resistance, objection and dissent in group interactions is similarly missing.

Studies of Conflict, Dissent and Resistance as a Mechanism in Collective Information Processing Context

Even if we could not find in interaction analysis ontologies (coding/categorization schemes) of IPO paradigm that are reviewed in this study, there are studies in

organizational behavior and industrial psychology, where instances of disagreement, counter arguments and dissent are distinctly specified and categorized to examine their effect on collective information processing without an initial assumption of an obstructive effect of these actions. For instance, Schulz-Hardt et.al, in their 2006 study, focused on group decision making in hidden profile task situations. In hidden profile task-based experimental scenarios or real world observations, each member has partial information about the task and solution (which impedes them to find the best solution) that nudges them to choose a sub-optimal solution. Among other members in the same situation with different kind of partial information and beliefs of fitness about another sub-optimal solution to be the best solution, a conflict is expected to arise by design of the experiment or real world context. The Schulz-Hardt 2006 study postulates and empirically confirms that, the conflict between the two or more opposing solution factions should stimulate the exchange of information and, hence, the solution of the hidden profile, sometimes the discovery of the optimal solution which was not available to any group of the members. Their study isolates these instances of conflict as “prediscussion dissent” and characterizes as a facilitator for decision quality (Schulz-Hardt et.al, 2006).

Another school of research develops the notion of “heedful interrelating”, emphasizes thoughtfulness (heed), empathy and attention to other members’ perspectives and mental models during communication and collaboration to ensure their well-being and effective collaboration. Involvement in heedful interrelating is enabling the individuals to develop a common model in the group, fostering an enriched understanding of the importance of mindful interactions for both individual growth and collective success (Daniel and Jordan, 2015; Mammen, 2024). Karl Weick’s seminal 1993 research “Collective Mind in Organizations: Heedful Interrelating on Flight Decks” tries to detect and analyze these patterns of heedful interrelating, when each action in the context of joint action contains an understanding of the mental model of the perspective of the other party. Existence of this element is as Weick and Roberts suggest, “as close to a physical substrate for the collective mind, as we are likely to find. There is nothing mystical about all this. Collective mind is a kind of manifest, when individuals construct mutually shared fields. This shared field is the demonstration of the collective intelligence and cognitive capacity of the group in which people contribute to the enactment of the collective mind (Erkelens et al., 2015; Orme- Johnson et al., 2022). The collective mind related with the terms of collective consciousness and unconscious as suggested by Carl Jung, at this point shared memories and universal symbols support social evolution. The collective consciousness is shown cross-culturally with symbols and archetypes affecting human thought and behavior (Addas and Pinsonneault, 2010). It is both a cognitive phenomenon and concrete expression of culture (Hussain and Joshi, 2016). The collective mind that emerges during the interrelating of an activity system is the more developed and more capable of intelligent action the more heedfully that interrelating is done” (Weick and Roberts, 1993). This distinct structure and feature of interrelatedness becomes the intermediary tool by which collective mind is evident (Fitch and Adams, 2006). The collective mind is not the only whole of personal knowledge but it is structure of

interrelated activities among various people, highlighting the significance of heedful interrelating in forming the nature and scope of collective cognition within a group (Maitlis, 2005; Yoo and Kanawattanachai, 2001). The interesting part is that, while all series of thoughtful and emphatic actions comprise the core of the theory - on the other hand - subordination to the other party's disagreement when necessary, is a core part of heedfulness, regardless of the authority position of the dissenter. This is also characterized in relation with the notion of self-distanciation, which is "individuals taking distance from their customary and unreflective ways of acting" (Tsoukas, 2009) and the process in which individuals detaching themselves from their opinions, ideas and emotions during group collaboration (Tsoukas, 2009); when a dissenting opinion makes sense and time to change the opinions of one party comes, in favor of the dissenting party. Self-distanciation during mental collaboration is considered not only a cognitive skill because of its effect on positive and constructive production, but also as a very critical affective attitude. It can help to create new perspectives and develop new understandings. Self-distanciation has a very significant role in fostering the individuals to participate in collaborative decision-making process. Individuals can make informed selections, decisions (Kates et al., 2018).

In conclusion, nevertheless, as the interaction analysis studies and some exceptional IPO paradigm research suggests, for the sake of being effective, and adaptive, the actions of disagreement, rejecting the current agenda or offering a new one should be pre-defined as a mechanism. The next section, accordingly, will suggest a unified conceptualization of dissent and resistance, benefiting from the memristors, for collective information processing.

Discussion: A Unified Conceptualization of Dissent/Resistance as a Mechanism: Memristors in Collective Information Processing

In this study until this point, the lack of analysis of dissent and/or resistance as a mechanism has been surveyed through different fashions of studies of collective information processing. As stated at the beginning; using information/computer science related metaphors has provided a rich understanding of collective remembering as in the example of developing the concept of transactive memory systems. To understand the resistance and dissent as a mechanism in the workings of human teams, as an element of team cognition systems, we have proposed the use of the analogy or metaphor of the "memristor", the idea of a device creating a computational "state" or memory, out of current and magnetic flux interacting with a resistance, in electronic circuits. This metaphorical device or system in our context will have an information processing function in the instances of dissent and resistance.

What is Interactive Team Cognition (ITC) Memristor System to be Observed, Measured and Evaluated as Interaction?

In the conceptualization of the study, ITC Memristor is not conceived as the resisting agent (individual agent, or a group, division, among others), but the system that registers, responds to, and remembers the resistance, therefore memristance does not

emerge as the acts of resistance and dissent but, as the interaction of the collective, the team cognition system, with these instances of dissent (hence Interactive Team Cognition Memristor System - ITCMS).

In the context of a resistance or dissent, it's shown from the current and past research literature that, trying to overcome, block or suppress these kinds of interactions and characterize them as resource-wasting obstructions might be counter-productive and backfiring, and the correct handling and utilization of these instances could serve more to the goals of the teams and organizations. Therefore, the notion of memristor will be conceptualized as “specific interaction patterns to handle and register the instances of resistance/dissent in the most productive way”. In a team interaction context, with respect to the dissent and disagreement regarding a piece of information or a preference of a possible future collective action (decision), the teams equipped with this specific interaction pattern would recognize, register and process the dissent to inquire its potential of filling any gaps in the possibly partial knowledge of the team for that instance, task and context. The teams may also register this as a sign of a problem to address immediately or later to change anything about the team's structure and composition.

The following preliminary coding scheme (Table 3) is a proposed, expanded version of the IPA model, the Interaction Process Analysis (Bayes, 1950) enhanced with four additional ITC Memristor System (ITMS) categories and one detrimental category with a negative valence in relation to ITCMS actions. These X1, X2, X3 and X4 are categories of the productive/creative dissent or resistance interactions. The critical discussion beyond the scope of this conceptual paper is whether the interaction type 12 (“disagrees”) and X5 the counterproductive blanket rejection of disagreement and disagreement in general, can be united into one category. This will be left to further steps and next studies of this research paradigm and most probably resolved by empirical use and evaluation of the reliability and construct validity of a proposed expanded mode

Table 3. Expanded Interaction Coding Scheme utilizing Memristor Metaphor

F1 Positive socio-emotional reactions	Shows solidarity Shows tension release Agrees <i>X1- Accepts criticism</i> <i>X2- self-distanciation to discuss disagreement</i>
F2 Attempted answers (Task-work)	Gives suggestion Gives opinion Gives information <i>X3- Constructive criticism, alternative opinion</i>
F3 Questions (Information request and retrieval)	Asks for information Asks for opinion Asks for suggestion <i>X4- Questions underlying assumptions</i>
F4 Socio-emotional negative reaction	Shows antagonism Shows tension

	Disagrees <i>X5- Dismisses disagreement</i>
ITC Memristor System Actions: X1, X2, X3, X4. X5 will be evaluated as detrimental to ITCMS.	

Therefore, the steps to detect the activation of ITC memristor system can be presented as follows:

Utilize the coding scheme and register the dissent-disagreement-rejection-resistance.

Inquire whether any specific interaction pattern is activated as a procession of this instance of dissent. For example, are there any direct interactions addressing the dissent leading to the changes in the course of flow of collective thinking or communication? Is the information content provided during the dissent-induced discussion included in the team's later iterations of representation of the task or problem? If yes, we can say that this team has activated a task-work related ITC memristor. The change in the course of instances of team interaction, as a result of this resistance, has created a new course of action and a newer state of team cognition. Here we can claim metaphorically that the ITC memristor registered a computational state, and if this experience was significant enough, it is encoded and stored in the transactive memory of the system (TMS) as a more permanent memory.

If the handling of the resistance and dissent by another specific interaction pattern specifies the disagreement being more pertaining to the structure and working of the team, the changes in the organization, and role definitions and role distributions should be inquired. An observed change on any of these after the dissent-resistance is registered, it can be claimed that team-work related ITC memristors were operational (team-work ITC memristor vs. task-work ITC memristor).

In the practical utilization sense of Expanded IPA, these three steps comprise of searching for X1 and X2s as responses to X3s and X4s. In response to X3s and X4s, detection of X5 (dismissal of resistance) distinct from F4-12 (basic disagreement) will enable evaluators to analyze the interaction patterns as indicators of the absence or malfunctioning ITMS. Similar to analysis of specific pairs of consecutive actions as specific process in the IPA tradition, in the above Expanded IPA, the pairs of X3-X1, X3-X2, X4-X1 and X4-X2 as processes of ITMS, namely as instances of productive and creative resistance and dissent.

Additionally, the below inquiries could also be utilized: What are these specific patterns of interactions that will be crystallized as ITC memristors, what are their features?

In the studies mentioned in the previous sections, some of the specific patterns of interactions presented above that define and construct ITS memristors, are already studied

as competencies of teams and team members that they employ, when they are presented to a conflicting view, an objection, complaint, or resistance. They are the actions and suspension/activation/updating of current mental models to accommodate and process the mental models, i.e. the point of view of the dissenter. Tsoukas defines (2009) this suspension, in relation to his notion of self-distanciation; to provide a window for an update in own beliefs, as follows: “Relational engagement is created by what Möllering (2006, pp. 110–111) calls “suspension,” namely, the attitude that enables participants to suspend ‘irreducible social vulnerability and uncertainty, as if they were favorably resolved’, which is the basically not trying to overcome or ignore the resistance but ‘maintain a state of favorable expectation toward the other’ and accommodating it into the process and mental models of the party experiencing the dissent (Tsoukas, 2009). This self-distanciation attitude against conflict is inspired from the heedful interrelation notion of Weick (1993), as presented in the previous section.

Heedfully interrelated teams and organizations, efficient work groups are already handling dissent-resistance as part of interactive team cognition process. Beyond this, the proposed metaphor or construct of ITC memristor endows the researchers with the power of abstraction and simplification in the sea of multiplicity of interactions with multiple functions, intentions and meanings. As a perspective, the ITC memristor construct can enable the researchers to inquire about these specific instances of information processing, productive and structuring instances of dissent-resistance in organizations and teams. If the inquiry detects a systematic response and accommodation to the dissent and resistance, the detection of ITC memristor will have an explanatory power for efficient information processing teams in contrast to the resistance ignoring, avoiding, preventing, deflecting teams, where those instances of dissent and resistance are considered as costs hindering the performance and efficiency. If the memristor kind of interactions do exist, but go unnoticed because of the shortcomings of our coding system where every dissent-resistance is categorized as the lack of productive participation or obstruction; some very important dynamics and probably positive outcomes of team interaction will go undetected and incorrectly analyzed. This means that those specific ITC-memristor utilizations and activations can and should be integrated into a novel interaction analysis coding scheme.

Conclusion

In this study, a new notion of memristors has been suggested in order to address dissent and resistance for collective information processing. As a new proposition, there are still issues to be identified and explored further, for instance distinguishing group and organizational level interactions. Further suggestions could also be provided in order to test this memristor construct as a part of experimental/observational study. Still it is hoped that the suggested ideas could be useful for new studies elsewhere. Moreover, the (pinned) hysteresis loops could provide a reflective and refractive lens through which to understand the complex, nonlinear nature of organizational and human behavior and decision-making processes, addressing issues such as sustaining adaptability and resource

optimization, among others, as for future research directions, as used in a study by Medeni and Medeni (2012).

As presented in the previous explanation (step-2) in section 4.1, using the notion/metaphor of memristor, and creating memory and team mental state out of resistance; can be articulated into another group of computer networks related to transactive memory systems. The internal consistency of computational metaphors, in explaining information processing systems, combined with the versatile compatibility (from memristor to long term TMS memory), allows for their seamless integration. This integration can provide additional levels of abstraction and simplification, empowering researchers in the field of team cognition systems to develop further novel conceptualizations of otherwise imperceptible phenomena. Integration of computational metaphors can enable the research community to benefit from the spill-over effect of new conceptualizations triggering others and create a semantically and conceptually integrated ontology of the field.

References

- Addas, S. and Pinsonneault, A. (2010). It use and the interruption of npd knowledge work.. <https://doi.org/10.1109/hicss.2010.461>
- Andrews, J. L., Kerr, D., Mislevy, R. J., Davier, A. A. v., Hao, J., & Liu, L. (2017). Modeling collaborative interaction patterns in a simulation-based task. *Journal of Educational Measurement*, 54(1), 54-69. <https://doi.org/10.1111/jedm.12132>
- Argote, L. (2015). An opportunity for mutual learning between organizational learning and global strategy researchers: transactive memory systems. *Global Strategy Journal*, 5(2), 198-203. <https://doi.org/10.1002/gsj.1096>
- Austin, J. (2003). Transactive memory in organizational groups: the effects of content, consensus, specialization, and accuracy on group performance.. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 866-878. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.88.5.866>
- Bales, R. F. (1950). *Interaction process analysis: A method for the study of small groups*. Cambridge, MA: Addison-Wesley
- Bao, H., Zhou, H., Li, J., Pei, H., Tian, J., Yang, L., Miao, X. (2022). *Toward memristive in-memory computing: principles and applications*. Springer Science and Business Media LLC. <https://doi.org/10.1007/s12200-022-00025-4>
- Chua, L. (1971). Memristor-The missing circuit element. In *IEEE Transactions on Circuit Theory* (Vol. 18, Issue 5, pp. 507–519). Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE). <https://doi.org/10.1109/tct.1971.1083337>
- Clegg, S. R. (1989). *Frameworks of Power*. doi:10.4135/9781446279267
- Cooke, N. J., & Gorman, J. C. (2009). Interaction-based measures of cognitive systems. *Journal of Cognitive Engineering and Decision Making*, 3, 27–46.

- Cooke, N. J., Gorman, J. C., Myers, C. W. and Duran, J. L. (2013). Interactive Team Cognition. *Cognitive Science*, 37(2), 255–285. <https://doi.org/10.1111/cogs.12009>
- Colman, A. M. (2015). *Oxford dictionary of psychology*.
- Dai, F., Chen, H., Qiang, Z., Liang, Z., Huang, B., & Wang, L. (2020). Automatic analysis of complex interactions in microservice systems. *Complexity*, 2020, 1-12. <https://doi.org/10.1155/2020/2128793>
- Daniel, S. and Jordan, M. (2017). Effects of a heedful interrelating intervention on collaborative teams. *Active Learning in Higher Education*, 18(3), 199-212. <https://doi.org/10.1177/1469787417715201>
- Di Ventra, M., Pershin, Y. V., & Chua, L. O. (2009). Circuit Elements With Memory: Memristors, Memcapacitors, and Meminductors. In *Proceedings of the IEEE* (Vol. 97, Issue 10, pp. 1717–1724). Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE). <https://doi.org/10.1109/jproc.2009.2021077>
- Ding, X. (2023). The interactive effects of communication network structure and organizational size on task performance in project-based organizations: the mediating role of bootleg innovation behavior. *Buildings*, 14(1), 98. <https://doi.org/10.3390/buildings14010098>
- Druckman, D. (2003). Linking micro and macro-level processes: interaction analysis in context. *International Journal of Conflict Management*, 14(3/4), 177-190. <https://doi.org/10.1108/eb022897>
- Erkelens, R., Hooff, B., Huysman, M., & Vlaar, P. (2015). Learning from locally embedded knowledge: facilitating organizational learning in geographically dispersed settings. *Global Strategy Journal*, 5(2), 177-197. <https://doi.org/10.1002/gsj.1092>
- Evans, A., Wobbrock, J. O., & Davis, K. (2016). Modeling collaboration patterns on an interactive tabletop in a classroom setting. *Proceedings of the 19th ACM Conference on Computer-Supported Cooperative Work & Social Computing*. <https://doi.org/10.1145/2818048.2819972>
- Fahy, P. (2006). Online and face-to-face group interaction processes compared using Bales' Interaction Process Analysis (IPA). *The European Journal of Open, Distance and E-Learning*, 9. http://www.eurodl.org/materials/contrib/2006/Patrick_J_Fahy.pdf
- Fisher, D. M. (2014). Distinguishing between taskwork and teamwork planning in teams: Relations with coordination and interpersonal processes. *American Psychological Association (APA)*. <https://doi.org/10.1037/a0034625>
- Fitch, C. and Adams, C. (2006). Managing mobile provision for community healthcare support: issues and challenges. *Business Process Management Journal*, 12(3), 299-310. <https://doi.org/10.1108/14637150610667971>

- Ford, J. D. (1980). The Occurrence of Structural Hysteresis in Declining Organizations. *The Academy of Management Review*, 5(4), 589–598. <https://doi.org/10.2307/257464>
- Gan, R. (2023). Knowledge heterogeneity and corporate innovation performance: the mediating influence of task conflict and relationship conflict. *Plos One*, 18(10), e0292283. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0292283>
- Giddens, A. (1979). *Central problems in social theory: Action, structure, and contradiction in social analysis*. Los Angeles, CA: University of California Press.
- Guler, J., Roberts, M., Medina-Mora, M., Robles, R., Gureje, O., Keeley, J. and Reed, G. (2018). Global collaborative team performance for the revision of the international classification of diseases: a case study of the world health organization field studies coordination group. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 18(3), 189-200. <https://doi.org/10.1016/j.ijchp.2018.07.001>
- Harvey, S., & Kou, C. Y. (2013). Collective engagement in creative tasks: The role of evaluation in the creative process in groups. *Administrative Science Quarterly*, 58, 346–386. doi:10.1177/0001839213498591
- Hayes, B. (2011) The Memristor. *American Scientist*. March-April 2011, 99:2. <https://www.americanscientist.org/article/the-memristor>
- Hollingshead, A. (1998). Retrieval processes in transactive memory systems.. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(3), 659-671. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.3.659>.
- Hussain, S. and Joshi, D. (2016). Precursors and outcomes of organizational cutltre in higher education: a theoretical perspective.. *International Journal of Advanced Research*, 4(6), 115-125. <https://doi.org/10.21474/ijar01/623>
- Katila, J. and Raudaskoski, S. (2020). Interaction analysis as an embodied and interactive process: multimodal, co-operative, and intercorporeal ways of seeing video data as complementary professional visions. *Human Studies*, 43(3), 445-470. <https://doi.org/10.1007/s10746-020-09553-4>
- Kauffeld, S. (2006b). Self-directed work groups and team competence. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 79, 1–21. doi:10.1348/096317905X53237
- Kauffeld, S., Lehmann-Willenbrock, N., & Meinecke, A. L. (2018). *The Advanced Interaction Analysis for Teams (act4teams) Coding Scheme*. Cambridge University Press. doi: 10.1017/9781316286302.022
- Kates, N., Arroll, B., Currie, E., Hanlon, C., Gask, L., Klasen, H., ... & Williams, M. (2018). Improving collaboration between primary care and mental health services. *The World Journal of Biological Psychiatry*, 20(10), 748-765. <https://doi.org/10.1080/15622975.2018.1471218>

- Lewis, K. (2003). Measuring transactive memory systems in the field: Scale development and validation. American Psychological Association (APA). <https://doi.org/10.1037/0021-9010.88.4.587>
- Maitlis, S. (2005). The social processes of organizational sensemaking. *Academy of Management Journal*, 48(1), 21–49. <https://doi.org/10.5465/amj.2005.15993111>
- Majdandzic, A., Podobnik, B., Buldyrev, S. et al. Spontaneous recovery in dynamical networks. *Nature Phys* 10, 34–38 (2014). <https://doi.org/10.1038/nphys2819>
- Mammen, A. (2024). The mediating effect of heedful interrelating on self determination and thriving at work among university faculty members. *Revista De Gestão Social E Ambiental*, 18(5), e06809. <https://doi.org/10.24857/rgsa.v18n5-150>
- Medeni, T.D. and Medeni, I.T. (2012). Reflection and Refraction for Knowledge Management Systems. *International Journal of eBusiness and eGovernment Studies*, 4(1). Erişim adresi: https://www.sobiad.org/eJOURNALS/journal_IJEBEG/arhieves/2012_1/tunc_medeni.pdf.
- Mathieu, J., Maynard, M. T., Rapp, T., & Gilson, L. (2008). Team Effectiveness 1997-2007: A Review of Recent Advancements and a Glimpse Into the Future. In *Journal of Management* (Vol. 34, Issue 3, pp. 410–476). SAGE Publications. <https://doi.org/10.1177/0149206308316061>
- Medeni, T. D. (2022). Memristors for societal action and change. In *The Journal of Economic Research & Business Administration* (Vol. 140, Issue 2). al-Farabi Kazakh National University. <https://doi.org/10.26577/be.2022.v140.i2.010>
- Medeni, T.D., Soylu, D. and Medeni, I.T. (2019). Suggesting a humor-oriented action based learning system for gamification to design information and learning management systems. Retrieval address: <https://ieeexplore.ieee.org/document/8965510>.
- Orme-Johnson, D., Cavanaugh, K., Dillbeck, M., & Goodman, R. (2022). Field-effects of consciousness: a seventeen-year study of the effects of group practice of the transcendental meditation and tm-sidhi programs on reducing national stress in the united states. *World Journal of Social Science*, 9(2), 1. <https://doi.org/10.5430/wjss.v9n2p1>
- Pershin, Y., La Fontaine, S., & Di Ventra, M. (2008). Memristive model of amoeba's learning. In *Nature Precedings*. Springer Science and Business Media LLC. <https://doi.org/10.1038/npre.2008.2431.1>
- Rios, L. A., Rachinskii, D., & Cross, R. (2017). A model of hysteresis arising from social interaction within a firm. *Journal of Physics: Conference Series* , 811(1), Article 012011. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/811/1/012011>

- Schulz-Hardt, S., Brodbeck, F. C., Mojzisch, A., Kerschreiter, R., & Frey, D. (2006). Group decision making in hidden profile situations: Dissent as a facilitator for decision quality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91, 1080–1093. doi:10.1037/0022-3514.91.6.1080
- Schütte, M., Friesen, R., & Jung, J. (2019). Interactional analysis: a method for analysing mathematical learning processes in interactions., 101-129. https://doi.org/10.1007/978-3-030-15636-7_5
- Strukov, D., Snider, G., Stewart, D. et al. The missing memristor found. *Nature* 453, 80–83 (2008). <https://doi.org/10.1038/nature06932>
- Su, Z., Wang, W., Li, L. et al. Emergence of hysteresis loop in social contagions on complex networks. *Sci Rep* 7, 6103 (2017). <https://doi.org/10.1038/s41598-017-06286-w>
- Tschan, F., Semmer, N. K., Vetterli, M., Gurtner, A., Hunziker, S., & Marsch, S. U. (2010). Developing Observational Categories for Group Process Research Based on Task and Coordination Requirement Analysis: Examples from Research on Medical Emergency-Driven Teams. Springer Berlin Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-642-15355-6_6
- Tsoukas, H. (2009). A Dialogical Approach to the Creation of New Knowledge in Organizations. Institute for Operations Research and the Management Sciences (INFORMS). doi:10.1287/orsc.1090.0435
- Urbini, F., Callea, A., Chirumbolo, A., Talamo, A., Ingusci, E., & Ciavolino, E. (2018). Team performance in the italian nhs: the role of reflexivity. *Journal of Health Organization and Management*, 32(2), 190-205. <https://doi.org/10.1108/jhom-07-2017-0180>
- Di Ventra, M., Pershin, Y. V., & Chua, L. O. (2009). Circuit Elements With Memory: Memristors, Memcapacitors, and Meminductors. In *Proceedings of the IEEE* (Vol. 97, Issue 10, pp. 1717–1724). IEEE. <https://doi.org/10.1109/jproc.2009.2021077>
- Wegner, D. (1987). Transactive memory: a contemporary analysis of the group mind., 185-208.
- Wegner, D. M. (1995). A computer network model of human transactive memory. *Social Cognition*, 13(3), 319–339. <https://doi.org/10.1521/soco.1995.13.3.319>
- Weick K., E., Roberts K., H. (1993) Collective mind in organizations: Heedful interrelating on flight decks. *Administrative Science Quarterly* 38(3): 357–81.
- Welc, A., Saha, B., & Adl-Tabatabai, A. (2008). Irrevocable transactions and their applications.. <https://doi.org/10.1145/1378533.1378584>
- Wikipedia (n.d.) Hysteresis (economics) [https://en.wikipedia.org/wiki/Hysteresis_\(economics\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Hysteresis_(economics))

- Winter, W. and Ferreira, A. (1967). Interaction process analysis of family decision-making. *Family Process*, 6(2), 155-172. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1967.00155.x>
- Yener, S. and Kuntman, Hakan. (2014). Fully CMOS memristor based chaotic circuit. *Radioengineering*. 23. 1140-1149.
- Yener, S., Mutlu, R. and Kuntman, H. (2015). A new memristor-based low-pass filter topology and its small-signal solution using MacLaurin series, *Optoelectronics And Advanced Materials – Rapid Communications* 9, 1-2, p. 266 – 273
- Yoo, Y. and Kanawattanachai, P. (2001). Developments of transactive memory systems and collective mind in virtual teams. *International Journal of Organizational Analysis*, 9(2), 187-208. <https://doi.org/10.1108/eb028933>

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Peter Newmark'ın Çeviri Yöntemleri Çerçevesinde Balzac'ın Gobseck Romanının Çevirilerinin İncelemesi

Muzaffer KAYA*

Özet

Edebiyat, insanı ve toplumu derinlemesine yansıtan, içerik ve biçim özelliklerini kültürler arasında aktarabilen güçlü bir sanat dalıdır. Zaman ve mekân ile birlikte sürekli değişim gösteren edebiyat, sosyal yaşamı, insan doğasını, kültürü ve ideolojiyi yansıtan bir aynadır. Roman, insan yaşamına dair farklı konuları ele alan ve dili temel anlatım aracı olarak kullanan önemli bir edebî türdür. Dünya edebiyatında zengin örneklerle sahip olan roman türüne önemli katkılar sunan isimlerden biri de 19. yüzyıl Fransız yazarı Honoré de Balzac'tır. Bu çalışmada Balzac'ın 19. yüzyılda kaleme aldığı Gobseck adlı eserinin üç farklı yayınevinden çıkan Türkçe çevirileri Peter Newmark'ın (1988) kaynak ve erek dil odaklı çeviri yöntemleri kapsamında karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Kaynak dil odaklı yöntemler sözcüğü sözcüğüne, sözdizimsel, sadık ve anlamsal çeviri olup erek dil odaklı yöntemler ise uyarlama, serbest çeviri, deyimse ve iletişimsel çeviridir. Araştırmada bu yöntemler betimlenip çevirmenlerin tercihleri belirlenmeye çalışılmaktadır. Yapılan incelemeler doğrultusunda çevirmenlerin erek dil odaklı ve erek okur öncelikli çeviri yaptıkları tespit edilip çevirmenlerin en çok anlamsal, uyarlama ve serbest çeviri yöntemleri tercih ettikleri belirlenmiştir. Sonuç olarak çalışmanın bulgularının çeviribilim alanına uygulamalı açıdan katkı sunması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri kuramları, çeviri yöntemleri, Balzac, Gobseck.

An Analysis Of The Translations Of Balzac's Novel Gobseck Within The Context Of Peter Newmark's Translation Methods

Abstract

Literature is a powerful art form that profoundly reflects human beings and society, capable of transferring content and stylistic features across cultures. Constantly evolving with time and space, literature acts as a mirror reflecting social life, human nature, culture, and ideology. The novel, an essential literary genre, addresses various aspects of human life, employing language as its primary medium of expression. One prominent contributor to the richness of this genre in world literature is the 19th-century French author Honoré de Balzac. This study comparatively examines three Turkish translations of Balzac's 19th-century novel Gobseck, published by different publishing houses, within the framework of Peter Newmark's (1988) source-oriented and target-oriented translation strategies. Source-oriented methods include word-for-word, syntactic, faithful, and semantic translations, whereas target-oriented methods encompass adaptation, free translation, idiomatic translation, and communicative translation. The research aims to identify translators' strategic choices by describing these strategies. Based on the conducted analyses, it was determined that the translators predominantly adopted a target language-oriented and target reader-focused approach, with a particular preference for semantic, adaptation, and free translation methods. Ultimately, the findings of this study are intended to provide practical contributions to the field of translation studies.

Keywords: Translation studies, translation methods, Balzac, Gobseck.

*Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü, Kırıkkale / Türkiye, muzafferkaya23@hotmail.com.

ORCID ID: 0000-0003-0145-690X

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Kaya, M. (2025). Peter Newmark'ın Çeviri Yöntemleri Çerçevesinde Balzac'ın Gobseck Romanının Çevirilerinin İncelemesi, *Küllüye*, 6(2), 296-315. <https://doi.org/10.48139/aybukulluye.1657571>

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
14 Mart 2025	3 Haziran 2025	Araştırma Makalesi	296-315
14 March 2025	3 June 2025	Research Article	

Extended Abstract

This study aims to comparatively analyze three Turkish translations of Honoré de Balzac's novel *Gobseck* within the theoretical framework provided by Peter Newmark's translation methods. Recognizing literature as an influential art form capable of transcending cultural boundaries, translation serves as a crucial medium through which literary works attain universal value. Hence, translation extends beyond the mere transfer of words, encompassing complex layers of meaning, style, and cultural nuances inherent in literary texts.

The primary objective of this research is to investigate how Newmark's classification of source-oriented (word-for-word, syntactic, faithful, semantic) and target-oriented (adaptation, free, idiomatic, communicative) translation methods is applied practically by translators. This study particularly seeks to highlight translators' methodological preferences, informed by theoretical approaches, by scrutinizing three Turkish translations of Balzac's *Gobseck*. These translations are by Vedat Günyol (Ayrıntı Yayınları, 2019), Ümit Moran Altan (Can Sanat Yayınları, 2021), and Derya Akküç (Maviçatı Yayınları, 2021).

The study addresses the strategic choices translators make at the textual level, contrasting with previous research typically centered on micro-level translation strategies. The main inquiries are: how Newmark's methods manifest in the translation choices, which methods are predominantly preferred, and what fundamental differences exist between source-oriented and target-oriented approaches. These questions aim to reveal the conscious, strategic nature of translation practices, ultimately contributing both practical and theoretical insights to translation studies and education. To achieve this goal, the methodology adopted involves a detailed comparative analysis. Selected excerpts from Balzac's original text—comprising narrative descriptions, dialogues, and culturally-specific references—were systematically compared against their counterparts in the Turkish translations. Each translated excerpt was categorized according to Newmark's eight defined methods. It is essential to note that this study explicitly focuses on Newmark's broader methods rather than his more detailed translation strategies, providing a holistic examination at the textual level.

The analysis yielded several significant findings regarding translators' method preferences. Primarily, translators showed a strong preference for target-oriented methods, notably semantic translation, adaptation, and free translation. These methods were utilized primarily to achieve fluency, naturalness, and enhanced readability for the target audience. Adaptation and free translation emerged as prominent choices, particularly in contexts requiring significant cultural or contextual mediation, while semantic translation was preferred in contexts necessitating fidelity to the original's nuanced meaning. Individual translator tendencies were also examined. Translator 1 (Günyol) consistently balanced semantic translation and adaptation, suggesting a deliberate effort to accommodate the target audience while retaining important elements of the original style. Translator 2 (Altan) frequently utilized the adaptation method,

complemented by explanatory footnotes, emphasizing cultural clarity and comprehension. Translator 3 (Akküç), on the other hand, extensively favored free translation, indicating a more interpretative and naturalizing approach aimed at maximizing clarity and engagement for contemporary Turkish readers.

Conclusively, this comparative analysis demonstrates that translators predominantly adopt target-oriented approaches, driven by the objective of creating texts that resonate effectively and naturally within the target culture. The marked preference for adaptation, free, and semantic translation underscores the translators' balancing act between fidelity to the original text and the readability and cultural compatibility required by the target audience. This methodological dichotomy—between preserving source-text fidelity and ensuring target-text fluency—plays a decisive role in translation practices and directly influences reader reception and interpretation. Furthermore, the study holds significant implications for translation pedagogy. It emphasizes the necessity of developing translators' strategic awareness and encourages translation education programs to incorporate comparative methodological analyses. By engaging students in exercises that contrast multiple translations of a single source text, educators can foster critical thinking about translation strategies, enhancing students' ability to make informed, context-sensitive translation choices. Thus, the findings advocate for translation training that integrates theoretical frameworks with practical, method-aware exercises, preparing future translators to navigate effectively between source fidelity and target fluency.

Ultimately, this research enriches both theoretical discussions and practical methodologies within translation studies, advocating an integrated, reflective approach to translator education. By illustrating how theoretical methods concretely shape translators' practical decisions, the study underlines the dynamic interplay between translation theory and practice.

Giriş

Edebiyat, insanı ve onun tüm sorunlarını ele alan, estetik bir değer taşıyan ve özgün bir dille aktarılan yaratıcı sanatın bir ürünüdür. Mekâna ve zamana bağlı olarak değişen edebiyat, hiçbir dönemde ve yerde tamamen aynı kalmamaktadır. Edebî eserleri incelemek, yalnızca metinleri analiz etmek değil; sosyal yaşamı, insanı, kültürü, ideolojiyi ve hatta insan varoluşuna dair daha geniş kapsamlı meseleleri araştırmak anlamına gelmektedir. Edebî eserler, başta destan, peri masalları, hikâyeler, romans, romanlar, öyküler, denemeler ve makaleler olmak üzere çeşitli türlerden oluşur. Edebî türlerden biri olan roman, insan yaşamına dair farklı sorunları ele alan ve dili bir anlatım aracı olarak kullanan bir edebiyat türüdür. Dünya edebiyatında sayısız örnek bulunan bu tür, farklı yazarlar ve dönemler üzerinden incelendiğinde zengin bir birikim sunar. İşte bu birikimin önemli parçalarından biri de 19. yüzyılın seçkin Fransız yazarlarından biri olan Honoré de Balzac’ın kaleme aldığı Gobseck adlı eserdir.

Balzac tarafından 1830 yılında kaleme alınan Gobseck adlı eser, önce Mart 1830’da “L’usurier” başlığıyla La Mode gazetesinde taslak hâlinde yayımlanmış; ardından

Ağustos 1830'da *Le Voleur* gazetesinde yer almıştır. Aynı yılın sonunda “*Les dangers de l'inconduite*” adıyla yayımlanmıştır. 1835 yılında “*Papa Gobseck*” adıyla tekrar basılan eser, *La Comédie humaine*'in ilk basımı yapıldığı 1842'de “*Gobseck*” adıyla kesin hâlini almıştır. Balzac'ın bu eserinin farklı dillere ve edebî çevrelere ulaşarak evrensel bir değer kazanmasında kuşkusuz çeviri etkinliğinin payı büyüktür. Nitekim edebî metinlerin kültürler arası yolculuğunu mümkün kılan çeviri yalnızca sözcükleri değil, bir metnin barındırdığı tüm anlam katmanlarını ve biçimsel özellikleri de erek dilde yansıtmayı amaçlar. Bu noktada, çeviri sürecinin nasıl tanımlandığı ve hangi aşamalardan geçtiği özellikle önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle çeviri kavramına ilişkin genel bilgiler sunulacak ve kuramsal çerçeveyi oluşturan Peter Newmark'ın (1988) çeviri yöntemleri açıklanacaktır. Daha sonra Honoré de Balzac'ın kaleme aldığı *Gobseck* adlı eserin üç farklı yayınevi tarafından yayımlanmış Türkçe çevirileri incelenecek ve çevirmenlerin uyguladığı stratejiler, Newmark'ın ortaya koyduğu yöntemler bağlamında değerlendirilecektir.

Kuramsal Çerçeve

Çeviri, bir dildeki iletileri başka bir dile aktarmak amacıyla gerçekleştirilen bir dil değişim sürecidir. Çevrilecek metin kaynak metin, çevirinin gerçekleştirildiği dil erek dil ve ortaya çıkan metin ise erek metin olarak adlandırılmaktadır. Bu açıdan ele alınınca çeviri, yazılı bir kaynak metnin anlamını ve biçimini erek dilde eşdeğer bir metin oluşturacak şekilde aktarma süreci olarak ifade edilir. Çevirmenler için bu süreç hem kaynak hem de erek dilin dilbilgisel ve kültürel boyutlarını derinlemesine anlamayı, ayrıca iki dilin ve kültürün analiz edilmesini gerektirir. Çeviri, başlangıçta bir dil öğrenme yöntemi olarak ya da karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları kapsamında, çeviri atölyeleri ve karşılaştırmalı dilbilim gibi alanlarda kullanılmaktaydı. James S. Holmes (2008), ilk kez 1972 yılında çeviribilim için bir yapı ve isim önererek bu alana modern bir bağlam kazandırmıştır. Holmes'ün çalışması neticesinde çeviri alanındaki araştırmalar kuramsal, betimleyici ve uygulamalı çeviri olarak birbirine bağlı disiplinler çerçevesinde ele alınmaktadır.

Çeviri kavramı, farklı kuramcılar tarafından çeşitli açılardan ele alınmış ve farklı tanımlamalarla açıklanmıştır. Vinay ve Darbelnet (1958), çeviriyi iki farklı biçim dizgesinin karşılaştırılması biçiminde tanımlarken Mounin (1963), diller arası bir etkileşim süreci olarak değerlendirir. Catford (1965), bir dildeki metinsel unsurların diğer dildeki eşdeğerleriyle değiştirilmesi şeklinde tanımlamakta ve Cary (2008), çeviriyi sanatsal bir eylem olarak görmektedir. Jakobson (1959) çeviriyi bir kod dönüştürme süreci olarak ifade ederken Nida (1964) ise kaynak metnin erek dilde eşdeğerini oluşturma eylemi olarak değerlendirmektedir (akt. Rakova, 2021, s. 94-130). Bu tanımlar, çevirinin yalnızca diller arasında bir aktarım olmadığını, aynı zamanda üslup, iletişim, eşdeğerlik ve sanatsal boyutlar içeren çok yönlü bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Çeviriyi biçimsel, dilsel, sanatsal veya iletişimsel bir eylem olarak ele alan bu yaklaşımlar, çeviri sürecinin farklı bileşenlerini anlamada kuramsal bir zemin oluşturmaktadır.

Newmark (1988, s. 5) ise çeviriye “bir metnin anlamını başka bir dile aktarma süreci” olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla Newmark’a göre çeviri, bir kaynak dilden erek dile düşünce ve anlam aktarımını ifade eden bir süreçtir. Newmark için iyi çeviri yapmanın öncelikli yolu kaynak metni iyi analiz etmek ve ardından çıkarımlarda bulunarak kaynak metin ve erek metin arasında iletişimi sağlamaktır. Böylelikle yazar, çeviri sürecine kaynak dili ön planda tutarak yaklaşır. Nitekim Newmark için çeviri sürecinde belirleyici olan unsurlar kaynak kültür ve kaynak metindir. Bu nedenle, erek kültürü ve erek metni ikinci planda tuttuğu, yani belirleyici bir unsur olarak görmediği sonucuna varılabilmektedir.

Peter Newmark’a göre (1988) çevirmenin rolü, dilsel, kültürel ve bağlamsal duyarlılık gerektiren çok yönlü bir süreçtir. Çeviri sürecinde çevirmenin önceliklerinden biri, kaynak metni derinlemesine anlamak ve yalnızca sözcük düzeyinde değil, aynı zamanda yazarın niyetini, metnin bağlamını ve biçimini de dikkate alarak çeviri yapmaktır. Newmark, çevirmenin kaynak metne sadık kalmasının önemini vurgulayarak, anlamın, amacın ve biçimin çeviri sürecinde mümkün olduğunca korunması gerektiğini belirtir. Bununla birlikte çevirmen, kaynak metindeki kültürel unsurları doğru şekilde analiz ederek erek dilde uygun karşılıklarını bulmalı, kültürel göndermeler ile deyimisel ifadeleri erek kitleye en uygun biçimde aktarmalıdır. Sonuç olarak çevirmen, çeviri sürecinde metnin türü, bağlamı ve erek kitle gibi unsurlara duyarlı olmalı ve bunları göz önünde bulundurarak çeviri yöntemlerini belirlemelidir.

Çeviri kuramlarına duyulan gereksinim, çeviri eyleminin çok yönlü doğasından kaynaklanmaktadır. Çeviri, yalnızca iki dil arasındaki basit sözcüksel eşdeğerliklerin ötesine geçen, kültürel, bağlamsal ve dilsel unsurların yanı sıra yazarın niyet(ler)inin derinlemesine anlaşılmasını gerektiren karmaşık bir süreçtir. Çevirinin çok boyutlu doğasını kavrayabilmek ve onu çözümleyebilmek için kavramsal bir çerçeve sunan kuramlara ihtiyaç duyulmaktadır. Her dilin ve kültürün kendine özgü özellikleri, bir metni bir dilden diğerine aktarmayı güçleştiren unsurlar arasında yer alır. Çeviri kuramları da bu dilsel ve kültürel farklılıkları çözümlemeye ve bu farklılıkların üstesinden gelmek için stratejiler geliştirmeye olanak tanır. Newmark çeviri kuramının işlevlerini dört maddede açıklamaktadır (akt. Yazıcı, 2005, s. 20). Çeviri kuramı önce çeviriyle ilgili sorunları tespit eder, sonra o sorunları etkileyen unsurları açıklar, ardından tüm olası çözüm yollarını (çeviri yöntemlerini) listeler ve en sonunda bu yöntemlerin içinden duruma en uygun olanını önerir.

Çeviri stratejileri, çevirmenin bir metni kaynak dilden erek dile çeviri yaparken bilinçli olarak yaptığı tercihleri içeren sistematik bir süreç şeklinde tanımlanabilmektedir. Bu süreçte öncelikle, kaynak metnin anlamı, amacı ve bağlamı kapsamlı bir analizle belirlenerek olası çeviri zorlukları tespit edilir ve uygun stratejiler seçilir. Çeviri stratejilerinin seçimi, kaynak metnin yapısal ve biçimsel özellikleri, erek kitlenin dilsel ve kültürel beklentileri ile çeviri bağlamı göz önünde bulundurularak yapılmakta olup sözcüğü sözcüğüne çeviri, yorumlayıcı çeviri, uyarlama ve eşdeğerlik gibi çeşitli yöntemler arasında seçim yapılmasını içermektedir. Seçilen stratejilerin değerlendirilmesi aşamasında çevirmenin metnin anlaşılabilirliği ve okunabilirliği, anlamın

sadakati, erek kitleye uygunluk gibi ölçütleri dikkate alması ve çevrilen metnin erek dilin dilbilgisel kurallarına uyum sağlaması büyük önem arz etmektedir. Çeviri sürecinde alınan kararların bilinçli olması, kaynak metnin ayrıntılı analizi ve çeviri bağlamının derinlemesine kavranmasına dayanmaktadır; böylece etkili bir iletişim sağlanarak erek metnin anlaşılabilirliği artırılmaktadır. Çeviri sürecinin tamamlanmasının ardından uygulanan stratejilerin beklenen sonucu verip vermediğini değerlendirmek amacıyla metin gözden geçirilir ve gerektiğinde ek düzenlemeler yapılarak çeviri kalitesi artırılır.

Peter Newmark'ın çeviri alanındaki en büyük katkısı belirli kavram ve yaklaşımları sistemleştirerek geliştirmesi olmuştur. 1980'li yıllarda yayımladığı eserlerle çeviri uygulamasına yönelik önemli katkılarda bulunmuştur. Sözcüğü sözcüğüne çeviri, serbest çeviri ve sadık çeviri gibi çeşitli çeviri yöntemlerini sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırma, çevirmenlerin karşılaştıkları zorluklara daha net bir bakış açısıyla yaklaşımlarını sağlamıştır. Ayrıca çeviride temel sorunun çevirinin bağımlı yani kaynak dil odaklı mı yoksa serbest yani erek dil odaklı mı yapılacağına yattığını belirtir. Newmark yazınsal, teknik ve uzmanlık metinleri gibi farklı metin türlerine yönelik özel yöntemler ve teknikler geliştirmiştir. Araştırmacı, geliştirdiği bu yöntemleri iki grup altında toplamış ve V diyagramı şeklinde sunmuştur. İlk yöntem kaynak dil odaklı, ikincisi ise erek dil odaklı yöntemlerdir. Kaynak dil odaklı yöntemi sözcüğü sözcüğüne, sözdizimsel, sadık ve anlamsal çeviri oluşturmaktadır. Erek dil odaklı yöntemi ise uyarlama, serbest çeviri, deyimsel ve iletişimsel çeviri oluşturmaktadır (Newmark, 1988, s. 45-47).

KAYNAK DİL ODAKLI

Sözcüğü Sözcüğüne Çeviri

Sözdizimsel Çeviri

Sadık Çeviri

Anlamsal Çeviri

EREK DİL ODAKLI

Uyarlama

Serbest Çeviri

Deyimsel Çeviri

İletişimsel Çeviri

Kaynak dil odaklı yöntemler

Sözcüğü Sözcüğüne Çeviri: Kültürel öğeler bire bir aktarılır (Newmark, 1988, s. 45). Newmark'a göre, sözcükler bağlamdan bağımsız olarak en yaygın anlamlarıyla çevrilir ve sözcük sırası, kaynak dildeki biçimiyle korunur. Bir sözcük, diğer sözcüklerle veya kültürel anlamlarla ilişkili olduğunda sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemiyle aktarılır. Kaynak dildeki sözcük sırası, bağlamdan bağımsız olarak çevrildiğinde korunmakta ve her sözcük, en yaygın anlamına göre çevrilmektedir. Sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemi, çoğunlukla kaynak dilin yapısal özelliklerini anlamak veya zorluk içeren bir metni çeviri öncesinde analiz etmek amacıyla bir ön aşama olarak kullanılmaktadır. Bu yöntem her ne kadar kaynak metnin anlamını en doğal şekilde aktaran yöntem olmasa da kaynak metnin biçimsel özelliklerinin mümkün olduğunca korunmasını sağlamaktadır.

Örneğin, Fransızca “La maison est grande et lumineuse.” cümlesinin “Ev büyük ve aydınlık.” şeklindeki çevirisi, kaynak dildeki her sözcüğün doğrudan Türkçeye aktarılmasıyla oluşturulmuştur.

Sözdizimsel Çeviri: Bu çeviri yöntemi, kaynak dilin dilbilgisel yapısını erek dile en yakın biçimde dönüştürmeyi amaçlar ancak her sözcük, bağlamdan bağımsız olarak tek tek çevrilir (Newmark, 1988, s. 46). Kaynak ve erek dillerin farklı cümle yapılarına sahip olması durumunda bu yöntem sıklıkla tercih edilmektedir. Sözcüksel öğeler bağlamsal anlam gözetilmeksizin birebir çevrilirken kaynak dilin dilbilgisel yapıları erek dildeki en yakın eşdeğerlerine dönüştürülür.

Örneğin, “Elle a une voix douce.” cümlesinin “O, yumuşak bir sese sahiptir.” şeklinde çevirisi sözdizimsel çeviridir.

Bu yöntem, çeviri öncesi aşamada dilsel problemlerin belirlenmesi ve çözülmesi gereken noktaların tespit edilmesi açısından önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, Fransızca “Je vais souvent au parc pour me détendre et lire un livre.” cümlesinin “Sık sık parka dinlenmek ve kitap okumak için giderim.” şeklindeki çevirisi, kaynak dilin temel yapısının korunarak erek dilin sözdizimsel kurallarına uygun biçimde uyarlanmasıyla oluşturulmuştur. Bu çeviride, sözcük sırası ve cümle yapısı gibi unsurlar kaynak metnin genel anlamını korurken Türkçenin doğal sözdizimi kurallarına uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Bu tür bir çeviri yaklaşımı, kaynak dilin yapısal özelliklerini koruyarak erek dilde anlaşılır ve akıcı bir metin oluşturmayı amaçlamaktadır.

Sadık Çeviri: Bu çeviri yönteminde dilbilgisel yapıyla sınırlı olmasına rağmen kaynak metnin bağlamsal anlamını doğru bir şekilde yansıtmak amaçlanmaktadır (Newmark, 1988, s. 46). Kaynak metnin anlamı ve amacı korunarak erek dile aktarılmaktadır. Newmark'a göre bu çeviri yöntemi, dilbilgisel ve sözcüksel “anormallik” düzeyini (kaynak dil normlarından sapma) korurken kültürel terimleri erek dile uygun bir şekilde aktarmaya odaklanır. Kaynak dil yazarının metni oluşturma biçimini ve niyetlerini doğru bir şekilde yansıtmak için özenle çalışılmaktadır. Bu tür bir çeviri yöntemi, hem erek dilin doğal akışına uygunluğu sağlamak hem de kaynak metnin bağlamsal ve kültürel öğelerini korumak adına dengeli bir yaklaşım sunmaktadır. Örneğin, “Les scientifiques ont découvert une nouvelle planète en dehors du système solaire.” cümlesinin “Bilim insanları güneş sisteminin dışında yeni bir gezegen keşfetti.” şeklinde çevirisi sadık çeviridir.

Anlamsal Çeviri: Anlamsal çeviri ile sadık çeviri arasındaki temel fark, anlamsal çevirinin erek dilde estetik değeri göz önünde bulundurmasıdır (Newmark, 1988, s. 46). Bu bağlamda, kaynak dil metninin hoş ve doğal tonunu korumak amacıyla anlamdan gerektiğinde ödün vererek ses uyumu, sözcük oyunları veya yinelemelerin çeviride yer almamasına özen gösterilir.

Anlamsal çeviri, kaynak dil kültürünün estetik değerini yani metnin akıcılığını ve doğal akışını ön planda tutan bir yaklaşımdır. Bu yöntem, kaynak dil metninin estetik boyutunu göz önünde bulundurması ve gerektiğinde anlamdan ödün vermesi bakımından sadık çeviriden ayrılmaktadır. Anlamsal çeviri, sadık çeviriye kıyasla daha esnek ve

uyarlanabilir bir yöntemken sadık çeviri yöntemi ise daha katı ve kuralcı bir yaklaşım sergiler.

Örnekler:

Kaynak Dil: “Froid, paisible, calme au pied de la montagne Kaz dans le district d'Edremit.”

Sadık Çeviri: “Edremit ilçesindeki Kaz Dağı'nın eteklerinde soğuk, huzurlu, sakin.”

Anlamsal Çeviri: “Serin ve huzurlu doğasıyla Kaz Dağı'nın eteklerindeki Edremit ilçesi.”

Kaynak Dil: “Le vent souffle doucement à travers les feuilles dorées de l'automne.”

Sadık Çeviri: “Rüzgâr altın rengi sonbahar yapraklarının arasından hafifçe esiyor.”

Anlamsal Çeviri: “Rüzgâr, sonbaharın altın yaprakları arasından usulca esiyor.”

Erek dil odaklı yöntemler

Uyarlama: En serbest çeviri türü olarak kabul edilmektedir (Newmark, 1988, s. 46). Bu yöntem genelde sanat eserleri ve edebî metin çevirilerinde kullanılırken özellikle tiyatro oyunları (komedi, trajedi) ve şiir çevirilerinde yaygın olarak kullanılır. Konu ve olay örgüsü korunurken kültürel öğeler erek dile uyarlanıp metnin yapısı yeniden oluşturulur. Temalar, karakterler ve olay örgüleri genellikle korunurken metnin yapısı ve üslubu erek kültürün normlarına uygun hale getirilir.

Örnekler:

Kaynak Dil: “Après la pluie, le beau temps.” (Yağmurdan sonra hava güzel)

Uyarlama Çeviri: “Her gecenin bir sabahı vardır.”

Kaynak Dil: “Le Fabuleux Destin d'Amélie Poulain.” (Amélie Poulain'in Olağanüstü Kaderi- Film)

Uyarlama Çeviri: “Amelie.”

Serbest Çeviri: Kaynak metnin özgün üslup, biçim ve içeriğine tam olarak bağlı kalınmadan aktarım yapılır ve genellikle kaynak metinden daha uzun bir çeviri metni ortaya çıkar (Newmark, 1988, s. 47). Bu nedenle serbest çeviri, kaynak metnin bire bir çevirisinden ziyade bir tür “dil içi çeviri” olarak da değerlendirilebilir. Bu yüzden dil içi çeviriler esasen çeviri değil bir tür yeniden yorumlamadır.

Serbest çeviri, özgün metnin konusunu ve içeriğini yeniden üretmeyi amaçlayan bir çeviri türüdür. İçerik korunurken erek dilde doğal ve anlaşılır bir biçim oluşturma hedeflenir. Bu çeviri türünde genellikle kaynak dil metninin biçimsel özellikleri feda edilerek erek dilde önemli değişiklikler yapılmasına olanak tanınır. Bu yaklaşımın savunucuları, serbest çevirinin çoğu zaman açıklayıcı bir biçimde gerçekleştirildiğini ve erek dilde anlamın daha açık hale getirilmesi amacıyla özgün metinde köklü dönüşümlere gidildiğini öne sürmektedir. Dolayısıyla bu yöntem akademik ve teknik çevirilerden ziyade daha çok edebî çevirilerde tercih edilmektedir.

Örnekler:

Kaynak Dil: “Il ne faut pas vendre la peau de l’ours avant de l’avoir tué.” (Ayıyı öldürmeden postunu satmamalısın)

Serbest Çeviri: “Dereyi görmeden paçayı sıvama.”

Kaynak Dil: “Les murs ont des oreilles.” (Duvarların kulakları var)

Serbest Çeviri: “Yerin kulağı vardır.”

Deyimsel Çeviri: Bu yöntem, özgün iletinin erek dilde akıcı bir şekilde yeniden üretilmesini amaçlayan ancak bu süreçte konuşma diline ve deyimlere ağırlık vererek anlamda sapmalara neden olabilen bir çeviri türüdür (Newmark, 1988, s. 47). Çevirmen kaynak metinde bulunmayan ifadeleri erek kültürde yaygın kullanılan deyimse kalıplarla değiştirerek metne canlılık ve doğallık kazandırır. Bu yöntem özellikle günlük konuşma dili içeren metinlerde, edebî eserlerde ve diyalog ağırlıklı içeriklerde tercih edilmektedir. Çeviri sürecinde anlamın doğrudan aktarılmasından ziyade erek dilin ifade alışkanlıklarına uygun, doğal ve akıcı bir anlatım oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Örnekler:

Kaynak Dil: “Elle a un chat dans la gorge.” (Boğazında kedi var)

Deyimsel Çeviri: “Boğazı düğümlendi.”

Kaynak Dil: “Il pleut des cordes aujourd'hui !”

Deyimsel Çeviri: “Bugün bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor!”

Örnekteki Fransızca “Il pleut des cordes” (kelimenin tam anlamıyla “ip gibi yağmur yağıyor”) ifadesi, Türkçedeki “bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor” deyiimiyle eşdeğer hale getirilmiştir. Bu yöntem, kaynak metindeki özgün ifadenin erek dilde doğal ve akıcı bir şekilde oluşturulmasını ve erek okurun Fransızca ifadenin anlamını ve bağlamını daha iyi kavramasını sağlamaktadır.

İletişimsel Çeviri: Bu yöntemde çevirmen, kaynak metnin bağlamsal anlamını, dilini ve içeriğini koruyarak kaynak kültür okuyucusunda yarattığı etkiyi yeniden inşa ederken erek kültür okuyucusu tarafından metnin kolayca anlaşılmasını sağlamayı amaçlar (Newmark, 1988, s. 47). Peter Newmark’a göre iletişimsel çeviride kaynak metnin anlamı ve niyeti etkili bir biçimde erek metne aktarılarak erek okuyucunun beklentileri ve ihtiyaçları dikkate alınır. Çevirmen kaynak metnin yazarını ve erek okuyucuyu birbirine yakınlaştırmaya çalışır; metnin açık, doğal ve akıcı olması için dilsel, kültürel ve sosyal unsurlar özenle değerlendirilir ve erek metin, bu unsurlar ışığında düzenlenir. Çevirmen, anlaşılır ve sade bir dil kullanarak karmaşık ya da belirsiz ifadelerden kaçınır, metni erek okuyucunun bağlamına uygun hâle getirmek adına belirli uyarlamalar yapabilir ancak bu esneklik, kaynak metnin anlamını ve yazarın niyetini mümkün olduğunca korumayı gerektirir. Sonuç olarak iletişimsel çeviri, kaynak metnin yazarını ve erek okuyucuyu birbirine yaklaştıran bir çeviri yöntemi olarak metnin yalnızca anlamını değil, aynı zamanda dilini ve içeriğini erek okuyucunun anlayabileceği

ve kabul edebileceği biçimde sunmayı amaçlar; böylece çeviri, yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı kalmayıp aynı zamanda okurun metni kavrama sürecini de kolaylaştırarak işlevsel ve erişilebilir bir çeviri modeli oluşturur.

Örnekler:

Kaynak Dil: “Défense de marcher sur la pelouse !” (Çimlerin üzerinde yürümek yasaktır)

İletişimsel Çeviri: “Çimlere basmayınız!”

Kaynak Dil: “Sortie de secours – Ne pas obstruer.” (Acil çıkış – Geçiş engellemeyin)

İletişimsel Çeviri: “Acil çıkış!”

Amaç ve Kapsam

Bu makalenin temel amacı, Peter Newmark’ın geliştirmiş olduğu kaynak dil odaklı ve erek dil odaklı çeviri yöntemlerinin çeviri sürecindeki uygulanış biçimlerini incelemek ve çevirmenlerin yöntem tercihlerinin kuramsal yaklaşımlar bağlamında nasıl şekillendiğini ortaya koymaktır. Çalışma, çeviri kuramları ile çeviri uygulamaları arasındaki ilişkiyi anlamlandırmayı hedeflemekte ve özellikle kaynak odaklı yaklaşımlar (örneğin sadık çeviri, sözdizimsel çeviri, anlamsal çeviri) ile erek odaklı yaklaşımlar (örneğin iletişimsel çeviri, serbest çeviri, deyimsel çeviri, uyarılma) arasındaki yöntemsel farklılıkların betimlenmesine odaklanmaktadır. Çalışmanın kuramsal çerçevesini, Peter Newmark’ın *A Textbook of Translation* (1988) adlı eserinde ortaya koyduğu çeviri yöntemleri oluşturmaktadır. Bununla birlikte, aynı eserde sunulan 17 adet çeviri stratejisi araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Bu tercih, çalışmanın amacının, çevirmenlerin genel eğilimlerinin kaynak dil odaklı mı yoksa erek dil odaklı mı olduğunu belirlemek üzerine kurulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Zira Newmark’ın tanımladığı yöntemler, metin düzeyinde bütüncül bir yaklaşımı ifade ederken; çeviri stratejileri daha çok tümce düzeyinde ve dilin mikro birimlerinde uygulanan teknikleri kapsamaktadır (Newmark, 1988, s. 45–47). Bu bağlamda, yönteme odaklanan bir çözümleme, çevirmenin genel çeviri eğilimlerini ve kuramsal yaklaşımını değerlendirme açısından daha anlamlı sonuçlar sunacaktır. Bu doğrultuda, çalışma hem çeviri yöntemlerinin kuramsal boyutlarını hem de bu yöntemlerin çeviri uygulamalarına nasıl yansıdığını ortaya koyarak, çeviri sürecinin stratejik ve bilinçli yönünü görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranacaktır:

1. Peter Newmark’ın kaynak dil odaklı ve erek dil odaklı çeviri yöntemleri çeviri tercihlerine nasıl yansımaktadır?
2. Çevirmenlerin en çok tercih ettikleri yöntemler nelerdir?
3. Kaynak dil odaklı çeviri yöntemleri ile erek dil odaklı çeviri yöntemleri arasındaki temel farklılıklar nelerdir?

Sonuç olarak bu çalışmada, çeviri süreçlerinde çevirmenlerin edebî eserleri çevirirken hangi yöntemleri tercih ettikleri incelenmiş olup, elde edilen sonuçların çeviribilim ve çeviri eğitimi alanlarına hem kuramsal hem de uygulamalı açıdan katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu zamana kadar yapılan çalışmalara bakıldığında ise (Özyön, 2014; Yıldırım, 2015; Morsy, 2019; Özbakır, 2023; Güzelel ve Süverdem, 2023 Newmark'ın çeviri stratejilerinin ağırlıklı olarak çalışma konusu yapıldığı görülmektedir. Bunlardan Güzelel ve Süverdem (2023) tarafından kaleme alınan makalede İpek Ongun'un Kamp Arkadaşları adlı eserinin İngilizce çevirisi Peter Newmark'ın kültürel öge sınıflandırması ve stratejileri doğrultusunda incelenmiştir. Çalışmada, gençlik yazını çevirisinde kültürel aktarımın önemi vurgulanmış ve çevirmenin hem kaynak kültürü tanıtmaya hem de erek kültüre uyarlama eğiliminde olduğu belirtilmiştir. Özbakır (2023) tarafından yapılan çalışmada ise Toni Morrison'ın Beloved adlı eseri Newmark'ın çeviri yöntem ve stratejileri doğrultusunda incelenmiş; çevirmen Püren Özgören'in kültürel öğeleri aktarma sürecinde özellikle uyarlama, sözcüğü sözcüğüne çeviri ve aktarma yöntemlerini tercih ettiği tespit edilmiştir. Çevirmenin, erek metindeki okuma akışını bozmamak için kimi kültürel ifadelerde çıkarma stratejisine de başvurduğu belirtilmiştir.

Yöntem

Çalışmada, Honoré de Balzac'ın kaleme aldığı Gobseck adlı eser temel alınarak, eserden seçilen çeşitli örneklerin üç farklı yayınevi tarafından yayımlanmış Türkçe çevirileri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İnceleme kapsamında, kaynak metinden rastgele belirlenen örneklerin erek metinlerdeki karşılıkları, Peter Newmark'ın (1988) ortaya koyduğu çeviri yöntemleri çerçevesinde ayrıntılı biçimde değerlendirilmiştir. Eserler hakkında bilgi aşağıdaki tabloda sunulmaktadır:

Tablo 1. Kaynak ve Erek Metin Bilgileri

Kaynak Metin (KM)	Çevirmen 1 (Ç1)	Çevirmen 2 (Ç2)	Çevirmen 3 (Ç3)
Gobseck (Honoré de Balzac, 1845)	Vedat Günyol (1. Basım, Ayrıntı Yayınları, 2019)	Ümit Moran Altan (2. Basım, Can Sanat Yayınları, 2021)	Derya Akküş (1. Basım, Maviçatı Yayınları, 2021)

Kaynak metinden seçilen örnek cümleler ile bu cümlelerin erek metinlerdeki çevirileri dikkatle incelenmiş, çeviri yöntemlerini somut örneklerle ortaya koyabilmek amacıyla karşılaştırmalı bir analiz yöntemi benimsenmiştir. Bu kapsamda, her bir örnek, Peter Newmark'ın çeviri yöntemleri doğrultusunda değerlendirilmiş ve yöntemlerin uygulamadaki yansımalarını gösterecek nitelikteki örnekler özenle seçilerek çalışmaya dâhil edilmiştir. Kaynak metinden belirlenen örnekler erek metinlerdeki karşılıklarıyla çözümlenerek Peter Newmark'ın kaynak dil odaklı çeviri yöntemleri olan sözcüğü sözcüğüne, sözdizimsel, sadık, anlamsal çeviri ile erek dil odaklı çeviri yöntemleri olan uyarlama, serbest, deyimsel ve iletişimsel çeviriye göre incelenmiş ve üçüncü bölüm olan çözümlemede bu metinlerin tablolar şeklinde analizi verilmiştir.

Çözümleme

Bu bölümde örnekleme yer alan kaynak metindeki tümceler ve karşılıkları ele alınarak çeviri yöntem ve işlemlerini belirlemeye yönelik bir çözümleme yapılmıştır.

Tablo 2

Kaynak Metin	Ç1	Ç2	Ç3
Voilà ce qui s'appelle avoir des oreilles d'avoué, s'écria la vicomtesse. Mon cher Derville, comment avez-vous pu entendre ce que je disais tout bas à Camille ? (7)	Vikontes: “Avukat kulağı diye buna derler” dedi. “Azizim Derville, Camille’e hafiften hafife söylediklerimi nasıl da duyduunuz?” (32)	“İşte buna tam da avukat kulağı denir,” diye karşılık verdi vikontes. “Sevgili Derville, Camille’e iyice alçak bir sesle söylediğim şeyi nasıl duyabildiniz?” (12)	“Bir avukatın kulakları da her şeyi duyuyor!” diye bağırdı Vikontes. “Sevgili Derville, fısıldayarak Camille’ye ne dediğimi nereden bildiniz?” (6)

Ç1 – Uyarlama Çeviri

Kaynak metindeki ifadelerin bağlam ve anlam açısından doğru bir şekilde aktarıldığı görülmektedir. “Avukat kulağı diye buna derler” ifadesi, kaynak metindeki “Voilà ce qui s'appelle avoir des oreilles d'avoué” cümlesinin doğrudan ve anlam bütünlüğünü koruyacak şekilde çevrildiği tespit edilmiştir. Cümle yapısı, anlamdan sapmadan erek dile aktarılmış ancak biraz daha doğal bir ifade kazandırılmıştır. Böylelikle bu çeviride uyarlama çeviri yöntemi kullanıldığı değerlendirilmektedir.

Ç2 – Uyarlama Çeviri

Ç1’de olduğu gibi Ç2’de bağlam ve anlam açısından erek metne uygun bir çeviri yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle çevirmenin uyarlama çeviri yöntemini tercih ettiği düşünülmektedir.

Ç3 – İletişimsel Çeviri

Kaynak metindeki anlam korunduğu ancak cümlelerin daha akıcı ve doğal bir Türkçeye ifade edildiği görülmektedir. “Bir avukatın kulakları da her şeyi duyuyor!” ifadesi, Fransızcadaki “Voilà ce qui s'appelle avoir des oreilles d'avoué” cümlesinin birebir çevirisi yerine, anlamın erek dilde yaygın bir söyleyişle aktarılmasıyla oluşturulduğu düşünülmektedir. “Fısıldayarak Camille’ye ne dediğimi nereden bildiniz?” gibi bir ifade kullanılması, metni daha doğal ve erek kültüre uygun hâle getirmektedir. Bu nedenle çevirmenin iletişimsel çeviri yöntemiyle çevirdiği düşünülmektedir.

Tablo 3

Kaynak Metin	Ç1	Ç2	Ç3
--------------	----	----	----

Madame de Grandlieu, rentrée en France avec la famille royale, était venue habiter Paris, où elle n’avait d’abord vécu que de secours accordés par Louis XVIII sur les fonds de la Liste Civile, situation insupportable. (9)	Kral ailesiyle birlikte Fransa’ya dönen Mme de Grandlieu, gelip Paris’e yerleşmişti. Önceleri, XVIII. Louis’nin yardım ödeneğinden aldığı parayla dayanılmaz bir darlık içinde yaşamıştı. (32)	Fransa’ya kraliyet ailesiyle geri dönen Madam de Grandlieu, Paris’e yerleşmişti, önceleri, XVIII. Louis’nin Liste civile* ödeneğinden tahsis ettiği yardımlarla yaşamıştı ki bu da katlanılmaz bir durumdu. (13)	Madam de Grandlieu, Fransa’ya kraliyet ailesiyle döndüğünde Paris’e geldi ve ilk başta XVIII. Louis tarafından ona bahşedilen bir maaş ile yaşadı. (6)
---	--	--	--

Ç1 – Uyarlama Çeviri

Kaynak metnin sözcük sırasının ve yapısının mümkün olduğunca korunduğu görülmekle beraber kaynak metinde iki cümlemin “où” bağlacı ile açıklandığı yerde çevirmenin bu açıklamayı bağlaç kullanmadan yaptığı görülmektedir. “Önceleri, XVIII. Louis’nin yardım ödeneğinden aldığı parayla dayanılmaz bir darlık içinde yaşamıştı.” ifadesini çevirmenin, erek dilde doğal bir biçimde anlaşılması için uyarlama yaparak aktardığı düşünülmektedir. Bu nedenle çevirmenin uyarlama çeviri yöntemi kullandığı değerlendirilmektedir.

Ç2 – Sözdizimsel Çeviri

Çevirmen tarafından kaynak metnin sözdiziminin bire bir korunarak çevrildiği görülmektedir. “Fransa’ya kraliyet ailesiyle geri dönen Madam de Grandlieu, Paris’e yerleşmişti, önceleri, XVIII. Louis’nin Liste civile* ödeneğinden tahsis ettiği yardımlarla yaşamıştı ki bu da katlanılmaz bir durumdu.” ifadesi, kaynak metnin yapısını bozmadan, doğrudan Türkçeye aktarılmıştır. Nitekim “liste civile” ifadesinin yanına “*” işareti konularak dipnotta ifadenin açıklandığı görülmekte ve bu durumun da çevirmenin kaynak metindeki ifadenin korunması gerektiği kaygısı güttüğünü düşündürmektedir. Yapısal olarak kaynak metne yakın bir çeviri olduğu için sözdizimsel çeviri yöntemiyle aktarıldığı değerlendirilmektedir.

Ç3 – Anlamsal Çeviri

“... Paris’e geldi ve ilk başta XVIII. Louis tarafından ona bahşedilen bir maaş ile yaşadı.” cümlesindeki kaynak metinde geçen “Liste Civile” ifadesinin erek dilde daha doğal karşılanabilecek şekilde (ona bahşedilen bir maaş) çevrildiği görülmektedir. Çevirmen tarafından “bahşedilen bir maaş” ifadesi, “yardım” veya “ödenek” yerine tercih edilerek metin daha akıcı hâle getirilmiştir. Böylelikle bu çeviride anlamsal çeviri yöntemi kullanıldığı düşünülmektedir.

Tablo 4

Kaynak Metin	Ç1	Ç2	Ç3
--------------	----	----	----

Encouragé par ce succès, il chicana si bien je ne sais quel hospice, qu'il en obtint la restitution de la forêt de Grandlieu. (9)	Bu başarısından yüreklenerек, bilmem hangi yönetimle öyle bir davaya girişti ki Liceney ormanını da geri almayı başardı. (33)	Bu başarının verdiği cesaretle, hangisi bilmem ama bir bakımevine de dava açarak Grandlieu Ormanı'nı da geri alma hakkını kazandı. (13)	Bu başarıyla cesaretlenerек Orman Lisansının iade edilmesi için bir kurumu ya da kuruluşu yasal safsatılar kullanarak bunu yapmaya zorlamıştı. (6)
---	---	---	--

Ç1 – Anlamsal Çeviri

Kaynak metnin anlamı ve bağlamı mümkün olduğunca korunmuş fakat “hospice” (bakımevi / yardım kurumu”) sözcüğü “yönetim” şeklinde genel bir terimle ve “la forêt de Grandlieu” sözcüğü de “Liceney ormanı” şeklinde farklı bir terimle çevrilmiştir. Bu nedenle çevirmenin anlamsal çeviri yöntemiyle çevirdiği değerlendirilmektedir.

Ç2 – Sadık Çeviri

Cümlelerin yapısı, sözdizimi açısından mümkün olduğunca kaynak metne bağlı kalınarak çevrildiği gözlemlenmiştir. Ç2, “hospice” sözcüğünü “bakımevi” ve “la forêt de Grandlieu” sözcüğünü “Grandlieu Ormanı” şeklinde çevirerek anlamsal bir bütünlük oluşturmuştur. Yapısal olarak kaynak metne yakın bir çeviri olduğu için sadık çeviri yöntemi kullanıldığı düşünülmektedir.

Ç3 – Serbest Çeviri

Çevirmen, “orman lisansı”, “bir kurum ya da kuruluşu” ve “yasal safsatılar” gibi ifadelerle kaynak metni yorumlayarak erek dilde daha açıklayıcı ve vurgulu hale getiren bir çeviri metni ortaya koymaktadır. Anlamdan ödün vermeden kaynak metnin anlatım tarzını doğal bir Türkçeye uygun hâle getirmeye çalıştığı için çevirmenin serbest çeviri yöntemi kullandığı değerlendirilmektedir.

Tablo 5

Kaynak Metin	Ç1	Ç2	Ç3
Saisirez-vous bien cette figure pâle et blafarde, à laquelle je voudrais que l'académie me permît de donner le nom de face lunaire, elle ressemblait à du vermeil décoré ?	Bilginlerin izniyle ay yüzlü diyebileceğim bu donuk ve soluk yüzü düşleminizde canlandırabilecek misiniz, bilmem. Yaldızı dökülmüş gümüşe benziyordu. (34)	Akademi'nin izniyle ablak diyeceğim, yaldızı dökülmüş altın kaplama gibi rengi solmuş bu yüzü gözünüzün önüne getirebilecek misiniz? (15)	“O soluk ve hastalıklı yüzü, gözünüzün önüne getirebiliyor musunuz? Keşke okul böylesi yüzler için ay parçası diye lakap takmama izin verseydi. Adamın yüzü, altın yaldızlı gümüş gibiydi ama yaldızı sökülmüştü. (8)

Ç1 – Anlamsal Çeviri

Kaynak metindeki “l'académie” ifadesinin çevirmen tarafından “bilginlerin izniyle” olarak biraz yorumlayıcı fakat anlam olarak resmî/otoriter bilim çevresini

çağrıştıran aktarıldığı düşünülmektedir. “Face lunaire” ifadesi “ay yüzlü” ve “figure pâle et blafarde” ifadesi “donuk ve soluk yüz” şeklinde anlamının tam aktarıldığı, “vermeil décoré” ifadesi de “yaldızı dökülmüş gümüş” yani “altın kaplaması soyulmuş gümüş” şeklinde anlamının doğru bir biçimde verilerek çevrildiği görülmektedir. Anlamın aktarılması önceliklendirildiği için bu metnin çevirmen tarafından anlamsal çeviri yöntemine başvurulmasıyla çevrildiği belirlenmiştir.

Ç2 – Uyarlama Çeviri

Erek okur odaklı çeviri yapıldığı görülmektedir. Çevirmenin “Face lunaire” ifadesini “ablak” olarak çevirdiği ve bu sözcüğün Türkçede hafif yuvarlak ve dolgun bir yüzü temsil ettiği bilinmektedir. Sözcüğün tam karşılığı verilmemiş olsa da ablak sözcüğüyle bir tür “yuvarlak, soluk yüz” vurgusu olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan “figure pâle et blafarde” ifadesinin “rengi solmuş bu yüz” şeklinde çevrildiği ve anlamın eksik aktarıldığı tespit edilmiştir. Öte yandan “l’académie” ve “vermeil décoré” ifadelerinin bire bir aktarıldıkları da görülmektedir. Bu bilgiler ışığında Ç2’nin uyarlama çeviri yöntemine başvurarak çeviri yaptığı belirlenmiştir.

Ç3 – Serbest Çeviri

Kaynak metindeki anlam korunmuş, ancak ifadeler erek dilde daha akıcı ve doğal bir yapıya dönüştürülmüştür. Çevirmen, “O soluk ve hastalıklı yüzü, gözünüzün önüne getirebiliyor musunuz?” ifadesinde “cette figure pâle et blafarde” kısmının anlamını bozmadan cümleye hastalıklı vurgusunu ekleyerek bir betimleme yapmıştır. “L’académie” ifadesine “okul”, “elle ressemblait à du vermeil décoré” ifadesini de “adamın yüzü, altın yaldızlı gümüş gibiydi ama yaldızı sökülüyordu” şeklinde kaynak metindeki benzetmeyi Türkçede daha doğal ve anlatımı güçlendirecek bir biçimde aktarmıştır. Bu nedenle, çevirmenin aktarımda erek dile uyarlamaya yönelik bir tutum sergilediği için serbest çeviri yöntemiyle çeviri yaptığı düşünülmektedir.

Tablo 6

Kaynak Metin	Ç1	Ç2	Ç3
– Non, de par tous les diables, m’écraie-je, ce sera moi. Je me couperais la main plutôt que d’écortcher le monde ! (46)	“Hayır, olamaz ! “ diye bağırdım. “Ben ödeyeceğim. Başkalarını soymaktansa elimi keserim daha iyi.” (54)	Sesimi yükselterek “Hayır, öyle şey olmaz,” dedim. “Ben ödeyeceğim. İnsanları söğüşleyeceğime para sıkıntısı çekerim !” (36)	“Hayır, asla öyle olmayacak!” diye bağırdım. “Ödemeyi ben yapacağım. İnsanlara güvenmektense elimi keserim daha iyi.” (29)

Ç1 – İletişimsel Çeviri

Çevirmen, yazarın kaynak kültürde yarattığı etkinin aynısını erek kültürde koruyarak çeviri yaptığı düşünülmektedir.

“Non, de par tous les diables” → “Hayır, olamaz!”

“Ce sera moi” → “Ben ödeyeceğim.”

“Je me couperais la main plutôt que d’écortcher le monde” → “Başkalarını soymaktansa elimi keserim daha iyi.” Bu çeviri cümlelerinin tamamının bire bir çeviriden çok Türkçeye uyarlanarak çevrildiği belirlenmiştir. Bu nedenle çevirmenin iletişimsel çeviri yöntemini tercih ettiği değerlendirilmektedir.

Ç2 – Deyimsel Çeviri

Kaynak metindeki “Je me couperais la main...” ifadesinin çevirmen tarafından “...para sıkıntısı çekerim!” şeklinde ve “d’écortcher le monde” ifadesinin de “insanları söğüşlemek” şeklinde aktararak deyimsel çeviri yöntemiyle çeviri yaptığı düşünülmektedir.

Ç3 – Serbest Çeviri

Kaynak metindeki “écortcher le monde” ifadesi “insanlara güvenmek” olarak çevrilmiş, ancak “écortcher” sözcüğünün Fransızcada güvenmek anlamı vermediği LeRobert internet sözlüğü incelenerek tespit edilmiştir. Nitekim “insanlara güvenmektense” ifadesi cümlede olumsuz bir anlam katarken, kaynak metinde bu ifade “insanları sömürmektense” şeklinde olup olumlu anlamda kullanılmaktadır. Bu cümlede çevirmenin uyarlama yaptığı ve serbest çeviri yöntemine başvurduğu düşünülmektedir.

Tablo 7

Kaynak Metin	Ç1	Ç2	Ç3
Tu es mon exécuter testamentaire, prends ce que tu voudras, mange: il y a des pâtés de foie gras, des balles de café, des sucres, des cuillers d’or. Donne le service d’Odiot à ta femme. (108)	“Vasiyetnamemin gereklerini sen yerine getireceksin. İsteddiğini al, ye; pate de foie gras var, kahve, şeker balyaları, altın kaşık paketleri var. Odiot'nun sofrası takımlarını karına ver.” (85)	“Sen benim vasiyetimi yerine getirecek kişisin, istediğini al, ye: Kaz ciğeri ezmeleri, kahve çuvalı, şekerler, altın kaşıklar. Odiot'nun* sofrası takımlarını karına ver.” (75)	Sen, benim icra memurumsun, nasıl istersen öyle yap, kendin karar ver. Şurada Strasburg turtaları, çuvalar dolusu kahve, seker ve altın kaşıklar var. Bunları karına götür. (66)

Ç1 – Sadık Çeviri

Çevirmen tarafından kaynak metindeki “Pate de foie gras” ifadesi çevrilmeden bırakılmış, diğer “des balles de café, des sucres, des cuillers d’or” ifadelerinin “kahve, şeker balyaları, altın kaşık paketleri” şeklinde bire bir çevrildiği görülmektedir. Yapısal olarak kaynak metne yakın bir çeviri olduğu için sadık çeviri yöntemi kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ç2 – Anlamsal Çeviri

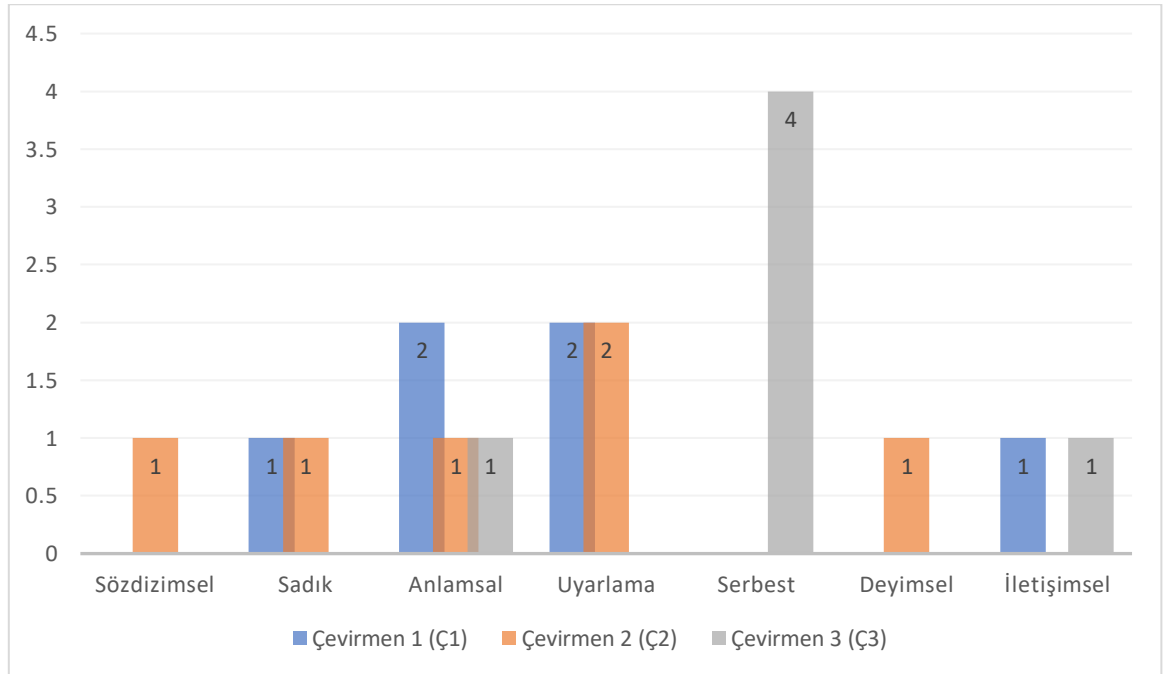
Kaynak metnin anlamı ve bağlamının mümkün olduğunca korunarak çevrildiği görülmektedir. “Le service d’Odiot” ifadesi, “Odiot'nun sofrta takımları” şeklinde Türkçeye aktarılmıştır. Ayrıca çevirmen, “Odiot'nun” ifadesinin yanına “*” işareti koyarak ifadenin daha anlaşılır olması için dipnotta sözcüğü açıklamıştır. Bu nedenle çevirmenin anlamsal çeviri yöntemini uyguladığı öngörülmektedir.

Ç3 – Serbest Çeviri

Erek metindeki “Strasburg turtaları” ifadesi, “pâtés de foie gras”nın bire bir karşılığını olmamasına rağmen çevirmen, kültürel olarak daha anlaşılır bir karşılık olarak tercih etmiştir. Ayrıca “Odiot'nun sofrta takımları” ifadesi erek metinde atlanıp “bunları karına götür” denilerek kültüre özgü bir öge çeviriden çıkarılmıştır. Çevirmenin yaklaşımının erek okur öncelikli olmasından dolayı serbest çeviri yöntemi uyguladığı değerlendirilmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmada, üç farklı çevirmenin (Ç1, Ç2, Ç3) gerçekleştirdiği çeviri metinleri, Newmark'ın kaynak dil odaklı ve erek dil odaklı çeviri yöntemleri doğrultusunda tablolar oluşturularak incelenmiş ve çevirmenler tarafından hangi çeviri yöntemlerinin daha sık kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 1. Çevirmenlerin Kullandıkları Çeviri Yöntemleri

İncelenen metinler doğrultusunda, Çevirmen 1 (Ç1)'in anlamsal çeviri ve uyarlama çeviri yöntemlerini ağırlıklı olarak tercih ettiği tespit edilmiştir. Nitekim kültürel öğelerin erek okuyucu tarafından daha kolay anlaşılabilmesi için bazı sözcük ve ifadeleri

değiştirdiği, yer yer daha açık ifadeler tercih ettiği gözlemlenmiştir. Bu nedenle Ç1'in erek okur odaklı çeviri yaptığı belirlenmiştir. Çevirmen 2 (Ç2) ise genel olarak uyarlama çeviri yöntemine bağlı kalarak çeviri yapmıştır. Ç2'nin çevirilerinde erek okur öncelikli çeviri yaptığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte çevirmen, kaynak metindeki kültürel öğeleri açıklayıcı dipnotlar ekleyerek desteklemiş, ancak anlam bütünlüğünü doğrudan etkilemeyecek küçük uyarlamalar da yapmıştır. Çevirmen 3'ün (Ç3) ise serbest çeviri yöntemini benimseyerek çeviri yaptığı görülmektedir. Çeviri süreçlerinde kaynak metni bire bir aktarmaktan ziyade erek dilde daha doğal ve akıcı bir metin oluşturmayı amaçladığı, bunun için metni daha özgür bir biçimde yorumladığı ve gerektiğinde eklemeler veya çıkarmalar yaptığı tespit edilmiştir. Özellikle kültürel öğelerin bazı çevirilerde çıkarıldığı, bazı ifadelerin erek okuyucu için daha anlaşılır hâle getirildiği görülmüştür.

Bu çalışmada üç araştırma sorusu yanıtlanmaya çalışılmıştır. İlk olarak, Peter Newmark tarafından tanımlanan kaynak dil odaklı (sözcüğü sözcüğüne, sözdizimsel, sadık, anlamsal çeviri) ve erek dil odaklı (uyarlama, serbest, deyimsel, iletişimsel çeviri) çeviri yöntemlerin çeviri tercihleri üzerindeki etkisi ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Bu doğrultuda, çevirmenlerin metin üzerinde yaptıkları stratejik seçimler, belirlenen kuramsal çerçeveye göre sistematik biçimde analiz edilmiştir. Yapılan analizler doğrultusunda çevirmenlerin erek dil odaklı ve erek okur öncelikli çeviri yaptıkları tespit edilmiştir. Nitekim bu tercihin nedeni olarak çevirmenlerin, kaynak metnin bağlamının erek kültür okuyucusunda aynı etkiyi yaratmak amacı taşıdığı düşünülmektedir.

İkinci olarak, incelenen örneklerde çevirmenlerin en çok anlamsal, uyarlama ve serbest çeviri yöntemleri tercih ettikleri belirlenmiştir. Özellikle uyarlama ve serbest çeviri yöntemleri, erek metinde anlamın akıcılığını ve okuyucuya yönelik etkililiğini sağlamak amacıyla sıkça tercih edilmiştir. Bununla birlikte, bazı örneklerde anlamsal çeviri gibi kaynak metne bağlılığı esas alan yöntemin de kullanıldığı görülmüştür. Bu da çevirmenlerin, metindeki içerik, bağlam ve işlev doğrultusunda yöntem tercihlerinde esneklik gösterdiğini ve durumsal farkındalıkla hareket ettiğini göstermektedir.

Son olarak kaynak dil odaklı yöntemler, biçimsel ve yapısal bağlılığa öncelik verirken erek dil odaklı yöntemler, anlamın erek okuyucuya doğal, anlaşılır ve etkili biçimde aktarılmasını esas almaktadır. Bu temel fark, çeviri süreçlerinde yöntem seçimini doğrudan etkilemekte ve çevirmenin metne yaklaşım tarzını belirlemektedir. Kaynak metnin biçimini ve sözdizimini koruma amacı güden yaklaşımlar, genellikle metnin özgün yapısını yansıtmak isteyen çevirmenler tarafından tercih edilirken, erek dilde daha işlevsel, anlaşılır ve kültürel olarak uyumlu bir metin oluşturmak isteyen çevirmenler ise daha çok erek dil odaklı yöntemlere yönelmektedir. Elde edilen bulgular neticesinde de çevirmene özgü yöntem seçimlerin, kaynak ve erek dil odaklı yaklaşımlar çerçevesinde nasıl şekillendiğini göstermesi bakımından çeviribilim alanına önemli katkı sunacağı düşünülmektedir.

Çeviri eğitimi açısından bakıldığında, çeviri sürecinde stratejik bilinç geliştirmenin önemine işaret eden bir çalışma olduğu düşünülmektedir. Çevirmen adaylarının farklı

çeviri yöntemlerini uygulamalı olarak deneyimlemeleri, çeviri sırasında bilinçli tercihler yapmalarına olanak tanıyabilecektir. Bu bağlamda çeviri öğretimi kapsamında, çevirmenlerin hangi bağlamda hangi yöntemi tercih ettiğini analiz etmeye yönelik karşılaştırmalı çalışmaların artırılması, öğrencilere çeviri yöntemlerini daha bilinçli bir şekilde seçme ve uygulama becerisi kazandıracaktır. Ayrıca, çeviri yöntemlerinin belirlenmesinde metin türünün oynadığı rolün altının çizilmesi, çeviri öğretiminde metin türüne dayalı yaklaşımların önemini vurgulamaktadır. Özellikle edebî çeviri, teknik çeviri ve kültürel öğeler içeren metinlerin çevirisi gibi farklı bağlamlarda çevirmenin nasıl bir yaklaşım benimsediğini değerlendiren çalışmalar, çeviri eğitimi açısından değerli bir yol gösterici olacaktır.

Sonuç olarak bu çalışma, çevirmene özgü çeviri yöntemlerinin nasıl şekillendiğini ve bu yöntemlerin çeviri eğitimi süreçlerinde nasıl kullanılabileceğini göstermesi açısından hem çeviribilim hem de çeviri öğretimi alanlarına katkı sağlayacak niteliktedir. Çeviri eğitiminin yalnızca kuramsal bilgilerle değil, yöntemi farkındalığı geliştiren uygulamalı çalışmalarla desteklenmesi, çevirmen adaylarının bağlam temelli ve bilinçli kararlar alabilen çevirmenler olarak yetişmesine katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Balzac, H. (1845). Gobseck. Québec : La Bibliothèque Électronique.
- Balzac, H. (2019). Tefeci Gobseck. (1. Basım) (Çev: V. Günyol). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Balzac, H. (2021). Tefeci Gobseck. (2. Basım) (Çev: Ü. M. Altan). İstanbul: Can Sanat.
- Balzac, H. (2021). Tefeci Gobseck. (1. Basım) (Çev: D. Akkücü). İstanbul: Maviçatı Yayınları.
- Cary, E. (2008). Nasıl çevrilmeli? (Çev. M. Rifat ve S. Rifat). İçinde M. Rifat (Edt.), Çeviri seçkisi II: çeviri (bilim) nedir? (ss. 55-60). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Catford, J. C. (1965). A linguistic theory of translation. London: Oxford University Press.
- Güzelel, A. ve Süverdem, F. B. (2023). Kamp Arkadaşları adlı eserdeki kültürel öğelerin çevirisinin Peter Newmark’ın çeviri stratejileri ışığında incelenmesi. Gazi Türkiyat, 32, 81-99.
- Holmes, J. (2008). Çeviribilimin adı ve doğası. İçinde M. Rifat (Edt.), Çeviri seçkisi II: çeviri (bilim) nedir? (ss. 107-119). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Jakobson, R. (1959). Çevirinin dil(bilim)sel özellikleri üstüne. (Çev: Ömer B. Albayrak). İçinde M. Rifat (Edt.), Çeviri seçkisi II: çeviri (bilim) nedir? (s. 61-66). İstanbul: Sel Yayıncılık
- Morsy, T. A. (2019). Newmark’ın çeviri yöntem ve stratejileri bağlamında Teneke romanının Arapça çevirilerinde yerel kültür unsurlarının aktarımı üzerine bir inceleme. Turkish Studies (Elektronik), 14(4), 2595-2624. doi.org/10.29228/TurkishStudies.22872
- Mounin, G. (1963). Les problèmes théoriques de la traduction. Gallimard, Paris.
- Newmark, P. (1988). A textbook of translation. Prentice Hall International.

- Nida, E. (1964). Towards a science of translation. Leiden: E. J. Brill.
- Özbakır, F. (2023). Toni Morrison'un Sevilen adlı eserinin Newmark'ın çeviri yöntem ve stratejileri çerçevesinde değerlendirilmesi. Abant Journal of Translation and Interpreting Studies, 1(1), 24-33.
- Özyön, A. (2014). Çeviri sürecine kaynak metin odaklı yaklaşım. International Journal of Languages' Education and Teaching, 2(2), 17-24.
- Raková, Z. (2021). Çeviri kuramları. (2. Baskı) (Çev: Y. Polat). Ankara: Delta Kültür Yayınevi.
- Vinay, J. P. ve Darbelnet, J. (1958). Stylistique comparée du français et de l'anglais: Méthode de traduction. Bibliothèque de stylistique comparée sous la direction de A. Malblanc. Paris: Didier.
- Yazıcı, M. (2005). Çeviribilimin temel kavram ve kuramları. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yıldırım, C. (2015). Amin Maalouf'un Afrikalı Leo ve Semerkant romanlarında kültürel unsurların çevirisi üzerine bir inceleme. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research) Volume: 8, Issue: 39, 221-232.
- Le Robert. (n.d.). Écorcher. In Dictionnaire Le Robert. Erişildi Ocak 20, 2025, şuradan <https://dictionnaire.lerobert.com/definition/ecorcher>

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Erken Cumhuriyet Döneminde Fransızcanın Bilgi ve Belge Yönetimi Alanına Etkisi: Mevzuat Bağlamında Bir Değerlendirme

Sinan SÜMBÜL*

Özet

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nde Fransızcadan yapılan en önemli sözlük çalışmalarından biri olan Kamus-ı Fransevi'de yer alan bilgi ve belge yönetimi alanı ile ilgili temel kavramların Türkçeye nasıl çevrildiği ve bu kavramların 1923-1950 arasındaki bilgi ve belge yönetimi alanı ile ilgili mevzuat düzenlemelerine nasıl yansıdığı ele alınmıştır. Makalede amaç, Osmanlı bürokrasisi üzerinde önemli etkisi olan Fransızcadan yapılan sözlük çalışmalarında bilgi ve belge yönetimi ile ilgili terimlerin nasıl alındığını ortaya çıkarmak ve bu terimlerin mevzuata nasıl yansıdığını inceleyerek bilgi ve belge yönetimi alanında kullanılan kavramların tarihsel gelişimine ışık tutmaktır. Makalenin hipotezi, Fransızcanın, 19. yüzyıl Osmanlı bürokrasisi üzerindeki etkisine binaen Türkçede yer alan bilgi ve belge yönetimi ile ilgili kavramlar üzerinde önemli bir etkisinin olduğudur. Makalede tarihsel yöntem kullanılmıştır. Çalışma sonucunda bilgi ve belge yönetimi alanında kullanılan kavramlar üzerinde Fransızcanın önemli bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Fransızca, Bilgi ve Belge Yönetimi, Kamus-ı Fransevi, Mevzuat.

Language Interaction in the Field of Information and Document Management: The Impact of French on Scientific Concepts in the Early Republican Period

Abstract

This study examines how basic concepts related to information and document management in Kamus-ı Fransevi, one of the most important French dictionaries, were translated into Turkish and how these concepts were reflected in legislation related to the field of information and document management between 1923 and 1950. This article aims to reveal how the terms related to information and document management were taken from the French dictionaries, which had a significant impact on the Ottoman bureaucracy, and to shed light on the historical development of the concepts used in the field of information and document management by examining how these terms were reflected in the legislation. The hypothesis of the article is that the French had a significant impact on Turkish concepts of information and document management due to its influence on the Ottoman bureaucracy in the 19th century. In the article, historical method was used. This study determined that French has a significant impact on the concepts used in the fields of information and document management.

Keywords: Turkish, French, information and document management, Kamus-ı Fransevi, legislation.

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Bilgi Yönetimi ve Teknolojisi Anabilim Dalı, İstanbul / Türkiye, sinan.sumbul@istanbul.edu.tr.

ORCID ID: 0000-0002-7107-8927

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Sümbül, S. (2025). Erken Cumhuriyet Döneminde Fransızcanın Bilgi ve Belge Yönetimi Alanına Etkisi: Mevzuat Bağlamında Bir Değerlendirme, *Küllîye*, 6(2), 316-336. <https://doi.org/10.48139/aybukulliyeye.1672204>

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
8 Nisan 2025	24 Haziran 2025	Araştırma Makalesi	316-336
8 April 2025	24 June 2025	Research Article	

Extended Abstract

Language, as a dynamic and evolving entity, stands among the most vital tools of humanity and is a key trait that sets humans apart from other living beings. Since the relationship individuals forge with words shapes their subjective world of meaning, understanding this linguistic interaction is both crucial and necessary. In the 19th century, studies in Western lexicography intensified due to the growing influence of the French on Ottoman administration and social and cultural life. Foreign-language dictionaries used in the Ottoman Empire to facilitate comprehension of European languages played a crucial role in the period's scientific and cultural developments.

One of the most notable dictionary works of the period is the *Kamus-ı Fransevî*, authored by Şemsettin Sami, a renowned linguist, writer, and intellectual. Although this French–Ottoman Turkish dictionary, created to facilitate understanding of one of the Western languages that greatly influenced the Ottoman Empire, is well examined, there is a notable gap in the literature regarding the treatment of terms related to information and records management. Specifically, insufficient information exists on how such terminology was interpreted and reflected in Ottoman legislation concerning information and records management. This deficiency constitutes the main research problem of the study.

This article aims to elucidate how terminology related to information and records management, found in *Kamus-ı Fransevî*, one of the most influential French–Ottoman dictionaries of the late Ottoman period, which profoundly impacted both bureaucracy and socio-cultural life, was adopted and how these terms were reflected in Ottoman legislation. The secondary objective of this study is to trace the bilateral interaction of concepts by examining the historical development of terminology used in the field of information and records management.

Another aim of this article is to assess the influence of French, given its profound impact on Ottoman bureaucracy and socio-cultural life, on the Republic of Turkey through concepts that appear in the field of information and records management legislation. This study utilized historical methodology and documentary screening techniques to trace how these concepts evolved from their Ottoman origins into the Turkish Republic's legal framework.

In this article, in order to identify the legislative arrangements, searches were made using keywords on the website of the Official Gazette. It was examined whether the French concepts whose dictionary meanings were determined in *Kamus-ı Fransevi* were included in the legislation elements identified as a result of the searches made with the relevant terms and how the terms of information and records management changed and developed were evaluated.

As a result of the study, it was found that 12 out of 39 concepts commonly used in the field of information and records management were taken from French, and 5 of these terms appeared in Turkish legislation between 1923 and 1950. Considering French's substantial influence on Ottoman bureaucracy and socio-cultural life its impact on early

Republican legislation in information and records management is expected. However, today, over a century after the founding of the Republic of Türkiye, it is essential to translate scientific terminology into Turkish and prioritize the use of Turkish-origin terms, especially in fields such as information and records management.

Giriş

Görsel iletişim tekniklerinin giderek geliştiği ve yaygınlaştığı günümüzde sözlü iletişimin oynadığı rol de değişime uğramaktadır. Sözlü iletişimin temel aracı olan dil (lisan) esasen değişen ve gelişen bir varlıktır. Tarih boyunca dil, insanlar için en önemli iletişim araçlarından biri olmuştur ve insanı diğer canlılardan ayıran özelliklerin başında gelmektedir. İnsanın kelimelerle olan ilişkisi onun anlam dünyasını şekillendirmektedir. Bu sebeple dildeki değişim ve etkileşimleri ortaya çıkarmak önemli ve gerekli bir hal almaktadır.

Bir dildeki kelimeleri bir araya getiren ve onları açıklayan eserlere sözlük/lügat denir. Sözlük kelimesi, Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eser, lügat” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2025). Sözlüğün Arapça karşılığı olan lügat kelimesi ise “kelime”, “dil/lisan” ve “bir dilin kelimelerini belli bir sıraya göre ele alıp anlam veren eser” manalarına gelmektedir (Kubbealtı, 2025). Arapçada asıl anlamı “okyanus” demek olan ve kazandığı mecaz anlamı ile sözlüğü ifade eden “kamus” kelimesi de Türkçede “sözlük” anlamında yaygın olarak kullanılmıştır (Akalin, 2010, s. 162). Ayrıca “tuhfe” ve “mucem” kelimeleri de sözlük anlamında kullanılmıştır (Akalin, 2010, s. 166-167). Dünyada bilinen en eski sözlük, M.Ö. 3000’li yıllarda Sümer dilinde yazılmıştır (Durmuş, 2009, s. 398). Kil tabletlere yazılan bu sözlüğün bazı parçaları bugün British Museum’da bulunmaktadır. Ayrıca Çince ve Yunanca kaleme alınan erken tarihli bazı sözlükler olduğu bilinmektedir. Ancak modern sözlüklere benzer ilk örnek, İskenderiye Kütüphanesinin yöneticisi Bizanslı Aristophanes’in hazırladığı sözlüktür (Durmuş, 2009, s. 398).

İslam dünyasında ilk sözlük çalışmalarının Kur’an’da yer alan ve anlamı bilinmeyen kelimeleri açıklığa kavuşturma çabaları ile başladığı kabul edilir (Durmuş, 2009, s. 398). Sözlük çalışmalarının bizim tarihimizdeki bilinen en eski örneği ise Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan Divan-ı Lügati’t-Türk’tür. Araplara Türkçenin zenginliğini göstermek amacı ile yazılan bu eser gibi tarih boyunca ülkeler arasında uzun zamana yayılan ilişkilerin sonucu olarak farklı dilleri anlama ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti’nde de farklı ülkelerle ilişkilerin kurulması ve gelişmesi sonucunda sözlük çalışmaları yapılmıştır. Osmanlıların etkileşim içinde girdiği ilk Batılı devletlerden biri Fransa olmuştur. Osmanlı Devleti’nin Fransa ile olan ticari ve diplomatik ilişkileri 16. yüzyıla dayanmaktadır (Kuşçu & Yağlı, 2022, s. 471). Bu ilişkiler neticesinde Fransa’da, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi üzerine çeşitli adımlar atıldığı, yükselme dönemini yaşayan Osmanlı Devleti’nde ise Fransızcanın öğretimine gereksinim duyulmadığı görülmektedir (Kuşçu & Yağlı, 2022, s. 471). Ancak 19. yüzyıla

gelindiğinde Fransızca, Osmanlı aydınlarının Batıyı tanımak için başvurduğu bir iletişim aracı haline gelmiş, ticaret ve diplomasinin yanı sıra eğitimin, basın, edebiyatın ve sanatın dili olmuştur (Kuşçu & Yağlı, 2022, s. 475). Fransızcanın Osmanlı bürokrasisi, eğitim ve kültür hayatı üzerindeki etkisi Tanzimat döneminden itibaren artarak devam etmiş ve Osmanlı Hariciye Nezaretinin yazışma dili Fransızca olmuştur (Günalan & Çiçek, 2017, s. 122). Ancak bürokratik yazışmalarda kullanılan yabancı dil ve kavramlar tam anlaşılamadığından veya kelimelere farklı anlamlar yüklendiğinden bazı problemlerin yaşanmasına sebep olmuş ve 1915 yılında Maarif Nezâreti tarafından bir tebliğ hazırlanarak yazışmaların Türkçe ibareler ile yapılması ve kullanılan yabancı kavramların, Türkçelerini gösteren listeler hazırlanması gerektiği ifade edilmiştir (Günalan & Çiçek, 2017, s. 124-125).

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı'nın (1839) ilanından sonraki süreçte Batılılaşma konusunda Avrupa ülkelerine karşı duyulan ilginin bir tezahürü olarak sözlük çalışmaları yapılmaya başlamış ve özellikle Fransızca-Türkçe sözlükler, Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki güçlü ilişkilerin sonucu olarak önem kazanmıştır (Erciyas, 2022, s. 71).

Bu dönemde Batı dilleri ile ilgili sözlük çalışmaları çoğunlukla yabancı yazarlar ya da azınlıklara mensup yazarlar tarafından yapılmıştır. Bu sözlük çalışmalarına örnek olarak; Georges Rhasis tarafından hazırlanan *Vocabulaire François-Turc* (1828), Artin Hindoğlu'nun hazırladığı *Theoretisch-praktische Türkische Sprachlehre für Deutsche* (1829), Alexandre Handjeri tarafından hazırlanan *Dictionnaire Français-Arabe-Persan Et Turc* (1840), meşhur İngiliz dilbilimci ve şarkiyatçı James William Redhouse tarafından hazırlanan *Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye* (1853) ile *An English and Turkish Dictionary* (1857), N. Mallouf tarafından hazırlanan *Dictionnaire Turc-Français* (1863), O De Schlechta-Wssehrd tarafından hazırlanan *Manuel Terminologique, Français-Otoman* (1870) gösterilebilir (Erciyas, 2022, s. 72).

1882 yılında Tanzimat sonrası Türk edebiyatının en önemli isimlerinden biri sayılan yazar, gazeteci ve dil bilgini Şemsettin Sami (1850-1904) ilk sözlük çalışması *Kamus-i Fransevi*'yi (Şemsettin Sami, 1882) kaleme almıştır.

Çalışmada, Şemsettin Sami tarafından kaleme alınan *Kamus-ı Fransevi*'de yer alan bilgi ve belge yönetimi alanıyla ilgili temel kavramların anlamları incelenerek bu kavramların 1923-1950 yılları arasındaki bilgi ve belge yönetimi ile ilgili mevzuata nasıl yansındıkları değerlendirilmiştir.

Literatür Değerlendirmesi

Bir ulus için en önemli şeylerin başında dil gelmekte ve sözlükler de o dilin hazinesi olarak kabul edilmektedir (Tosun, 2019, s. 371). Bir bilim alanındaki kavramlar ise o bilim dalının kuramsal yapısının oluşmasında temel yapı taşı işlevini üstlenmekte ve bilimsel çalışmalar ağırlıklı olarak ilgili bilim alanındaki kavramlar ile yapılmakta olduğundan bilimsel gelişmelere önemli katkılarda bulunmaktadır (Üstün, 2011, s. 5). Herhangi bir bilim dalında çatı kavram ve bu çatı kavramın ilişkili olduğu yapı doğru açıklanmadığı zaman diğer alt kavramların da anlam kaybına uğraması muhtemeldir

(Rukancı & Anameriç, 2021, s. 92). Bu sebeple bilimsel kavramların doğru açıklanması bilim dalları açısından çok büyük önem taşımaktadır. Kavramların, bir bilim dalı için taşıdığı önemi göz önüne alarak yapılan çeşitli çalışmalar olmuştur. Bu konuda en önde gelen çalışmalardan biri Raymond Williams tarafından yazılan “Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Sözvarlığı” adlı çalışmadır. Eserde, sosyal hayatta yaşanan değişimlerin dil üzerindeki etkisi kavramların zaman içinde geçirdiği anlam değişiklikleri üzerinden ele alınmaktadır (Williams, 2005).

Bu konudaki diğer bir önemli çalışma ise Reinhart Koselleck tarafından kaleme alınan “Kavramlar Tarihi Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatik Üzerine Araştırmalar” adlı eserdir. Eserde, kavramlar tarihinin teorisi ve yöntemi hakkında derinlemesine bilgiler verilmektedir. Kavramlar tarihi, dilde yaşanan değişimler, kavramların zamanla ilişkisi, kavramlardaki tarihsel değişimin zamansal yapılarına dair önemli bilgiler içeren eserde ayrıca dilin dönüşümü ile toplumsal dönüşüm arasındaki ilişki üzerinde durulmaktadır (Koselleck, 2020).

Türkiye’de kavramlar konusundaki alan yazınında ilk akla gelen çalışmalardan biri İhsan Sezal tarafından hazırlanan “Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar” adlı çalışmadır. Sosyal bilimler sahasındaki temel kavramları ele alan eser, bu alanda önemli bir boşluğu doldurmuştur (Sezal, 1981).

Türkiye’de kavram tarihçiliği konusunda dikkat çeken önemli iki çalışma Doğan Özlem tarafından yapılmıştır. Bunlardan ilki 2003 yılında “Kavramlar ve Tarihleri 1” adı ile basılan eserdir (Özlem, 2003). Diğer çalışma ise “Kavramlar ve Düşünce Tarihi Çalışmaları Kavramlar ve Tarihleri 2” adlı eserdir (Özlem, 2006).

Bilgi ve belge yönetimi alan yazınında kavramlar konusunda yapılan ilk çalışmalar Osmanlı Arşivlerine ilişkin hazırlanmış sözlük ve rehber çalışmalarıdır. Bunlardan ilki, araştırmacıların uzmanlık alanlarına göre Osmanlı arşivinden nasıl yararlanabileceklerini gösteren “Muhteva Bakımından Başvekâlet Arşivi” adlı rehberdir (Sertoğlu, 1955).

Kütüphanecilik konusundaki ilk sözlük çalışması ise “Dört Dilde Kütüphanecilik Terimleri Sözlüğü”dür. Ülkemizde bu alandaki ilk sözlük çalışması olarak dikkat çeken eser, UNESCO’nun yardımıyla Milli Kütüphane tarafından hazırlattırılmıştır. Eserde, kütüphanecilik ile ilgili İngilizce, Fransızca, Almanca ve Türkçe kavramlar yer almaktadır (Lemaitre & Thompson, 1959).

Bu alandaki diğer bir eser “Kütüphanecilik Terimleri” isimli çalışmadır. Kütüphanecilik konusundaki kavramların yalnızca anlamlarını vermekle yetinmeyen aynı zamanda kavramlar ile ilgili açıklamalar yapılan çalışma İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından 1973 yılında basılmıştır (Alpay, 1973).

1974 yılında hazırlanan “Kitaplıkbilim Terimleri Sözlüğü” (Yurdadoğ, 1974) konu ile ilgili bir diğer örnek çalışmadır.

1978 yılında yayımlanan “Arşiv Terimleri ve Deyimleri” isimli makalede konu ile ilgili İngilizce, Fransızca, Almanca ve Türkçe kavramlara yer verilerek detaylı açıklamalar yapılmıştır (Çetin, 1978).

1979 yılında Atilla Çetin'in hazırlamış olduğu “Başbakanlık Arşivi Kılavuzu” adlı eser Osmanlı Arşivlerine ilişkin hazırlanmış rehber niteliğinde bir çalışmadır (Çetin, 1979).

Osmanlı Arşivindeki tasnif işlemlerine bağlı olarak “Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi” (1992, 2000, 2010, 2017) adlı rehber niteliğindeki çalışmalar yapılmaya devam etmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2025).

1994 yılında Mübahat S. Kütükoğlu tarafından kaleme alınan “Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)” adlı eser alanı için çok önemli bir boşluğu doldurmuştur. Osmanlı arşivinde yer alan belgelerin açıklamalarını ve kullanım alanlarını örnekleri ile beraber ortaya koyan eser, günümüzde de alana ilgi duyanların yararlandığı en önemli eserlerden biri olma özelliğini korumaktadır (Kütükoğlu, 1994).

1995 yılında hazırlanan “Arşivcilik Terimleri Sözlüğü” Türkçenin yanı sıra konu ile ilgili kavramların Almanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Hollandaca, Rusça, İspanyolca dillerindeki karşılıklarına yer vererek oldukça kapsayıcı bir yaklaşım ortaya koymuştur (Ataman, 1995).

“Arşivciliğe Kavramsal Yaklaşım” adlı çalışmada gelişen bilgi teknolojileri ile arşivlerin yeniden yapılanma sürecine girdiği ve bu değişimle birlikte arşivciliğe ait geleneksel tanım ve kavramlara yenilerinin eklendiği belirtilerek arşivcilik ile ilgili temel kavramlar açıklanmıştır (Rukancı & Anameriç, 2009).

2007 yılında Hayrettin Gültekin'in hazırladığı “Osmanlıca Tapu Terimleri Sözlüğü” de Osmanlı dönemi tapu belgeleri hakkında verdiği bilgiler açısından önemli bir çalışmadır (Gültekin, 2007).

2009 yılında hazırlanan “Belge Yönetimi ve Arşiv Terimleri Sözlüğü” bu konudaki diğer bir çalışma olmuştur. Alfabetik düzende hazırlanan eserde, göndermeler yapılarak kavramların birbirleriyle olan ilişkileri ortaya konulduğu gibi kavramların İngilizce karşılıklarına da yer verilmiştir (Karakaş vd., 2009).

2019 yılında yapılan diğer bir çalışmada, Meral Alpay'ın Kütüphanecilik Terimleri Sözlüğü'nde yer alan kavramlardan seçilen 32 tanesinin ilk dört harfe bağlı kalınarak etimolojik değerlendirmesi yapılmıştır (Tosun, 2019).

2023 yılında hazırlanan “Arşiv Terimleri” isimli eser alandaki en güncel çalışmalardan biridir. Alfabetik düzende hazırlanan eserde, kavramların İngilizce ve Fransızca karşılıklarına da yer verilmiştir (Rukancı vd., 2023).

Bu çalışmaların yanı sıra ansiklopedik tarzdaki eserlerde de arşivcilik ve kütüphanecilik konusundaki kavramların açıklamalarını bulmak mümkündür. Bu konuda özellikle Türkiye Bilimler Akademisi Başkanlığı tarafından hazırlanan “Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü” bilimsel kavramlar konusundaki önemli çalışmalardan biridir (TÜBA, 2025).

Problem, Amaç ve Yöntem

19. yüzyılda Fransızcanın Osmanlı bürokrasisi ile sosyal ve kültürel hayatı üzerindeki artan etkisinin bir sonucu olarak sözlük çalışmaları yapılmıştır. Bu sözlük çalışmalarının en önemlilerinden biri dönemin meşhur dil bilimci, yazar ve düşünce adamı Şemsettin Sami tarafından hazırlanan Kamus-ı Fransevi'dir. Osmanlı Devleti'nde büyük bir etkiye sahip Batı dillerinden olan Fransızcadan yapılan önemli bir sözlük çalışmasında bilgi ve belge yönetimi ile ilgili terimlerin nasıl anlamlandırıldığı ve bu terimlerin bilgi ve belge yönetimi ile ilgili mevzuata nasıl yansıdığı konusunda literatürde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu konulardaki bilgi eksikliği çalışmanın problemi oluşturmaktadır.

Makalenin amacı, Osmanlı Devletinin son döneminde gerek bürokrasi gerek sosyal ve kültürel hayat üzerinde önemli bir etkisi bulunan Fransızcadan yapılan en önemli sözlük çalışmalarından biri olan Kamus-ı Fransevi'deki bilgi ve belge yönetimi ile ilgili terimlerin nasıl alındığını ortaya koymak ve bu terimlerin mevzuata nasıl yansıdığını inceleyerek bilgi ve belge yönetimi alanında kullanılan kavramların tarihsel gelişimine ışık tutarak ikili ilişkilerde etkileşimi ortaya koymaktır. Makalenin diğer bir amacı da Osmanlı Devletinde bürokrasi ile sosyal ve kültürel hayatı üzerinde önemli bir etkisi bulunan Fransızcanın Türkiye Cumhuriyetine etkisini bilgi ve belge yönetimi mevzuatında kullanılan kavramlar üzerinden değerlendirmektir.

Makalede tarihsel yöntem ile belgesel tarama tekniği kullanılmıştır. Kamus-ı Fransevi'de yer alan ve bilgi merkezlerinde sık kullanılan temel kavramlar seçilmiştir. Bu kavramlar alfabetik olarak şu şekildedir: Arşiv/hazine-i evrak, arşivci/hazine-i evrak muhafızı, ayırma/tefrik, ayıklama, belge/evrak, bibliyografya, bütçe, cilt, defter, derme/koleksiyon, dizin/indeks, dosya, imha etme, katalog, kataloglama, kitap, kütüphane, kütüphaneci/hafız-ı kütüb, müellif/yazar, nüsha, okuma/kıraat, okuyucu/kari, ödünç verme/iare, sınıflama/tasnif, süreli yayın/neşriyat-ı mevkute, yazma eser. Belirlenen bu kavramların Kamus-ı Fransevi'deki anlamları incelenmiştir. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nde bilgi ve belge yönetimi alanının temelini oluşturan, arşivcilik ve kütüphanecilik uygulamalarının yasal zeminini incelemek amacı ile 1923-1950 yılları arasında konu ile ilgili mevzuat düzenlemelerinin neler olduğu tespit edilmiştir. Mevzuat düzenlemelerini tespit etmek için belirlenen anahtar kelimeler ile Resmi Gazete'nin web sayfasında aramalar yapılmıştır. Cumhuriyetin erken dönemindeki arşivcilik ve kütüphanecilik alanındaki mevzuat düzenlemelerinin neler olduğunu tespit etmek için kullanılan anahtar kelimeler şunlardır: arşiv, arşivci, ayırma/tefrik, cilt, defter, dergi, derleme, dizin/indeks, dosya, evrak, evrak-ı perişan, evrak mahzeni, gazete, hazine-i evrak, imha, katalog, kitap, kütüphane, kütüphaneci, müellif, mütercim, kıraat, okuma, okuyucu/kari, ödünç/iare, sınıflama/tasnif, süreli yayın/neşriyat-ı mevkute/mecmua, tercüme, yazar/müellif, yazı, yazma eser. İlgili terimlerle yapılan aramalar sonucunda tespit edilen mevzuat unsurlarında Kamus-ı Fransevi'de sözlük anlamı tespit edilen Fransızca kavramların yer alıp-almadığı incelenmiş ve bilgi ve belge yönetimi terimlerinin nasıl değişim ve gelişim gösterdiği değerlendirilmiştir.

Kamus-ı Fransevi'de Yer Alan Bilgi ve Belge Yönetimi ile İlgili Kavramlar

19. yüzyılda Osmanlı Devleti üzerinde en önemli etkiye sahip Batı dili Fransızcadır (Kuşçu & Yağlı, 2022, s. 475). Fransızcanın önemine binaen çeşitli sözlük çalışmaları yapılmıştır. Şemsettin Sami tarafından hazırlanan Kamus-ı Fransevi dönemin en önemli sözlük çalışmalarından biri olmuştur. Fransızcanın bilgi ve belge yönetimi üzerindeki etkisini görebilmek amacı ile bu alandaki kavramların Türkçeye nasıl çevrildiği ve bilgi ve belge yönetimi alanına nasıl yansıdığı incelenmiştir. Yukarıda belirtilen bilgi ve belge yönetimi terimlerinin Kamus-ı Fransevi'deki anlamları incelenmiş ve aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tabloda, kavramlar 26 madde olarak sıralanmasına rağmen aynı anlamda kullanılanları ile birlikte toplamda 39 tane kavramın anlamı yer almaktadır.

Tablo 1 Kamus-ı Fransevi'deki Bilgi ve Belge Yönetimi ile İlgili Kavramlar

No	Kavram	Fransızca Karşılığı	Kamus-ı Fransevi'deki anlamı
1.	Arşiv/Hazine-i evrak	Archives	Evrâk ve senedât ve defter-i mühimme; Hazine-i evrâk, defterhâne (s. 112)
2.	Arşivci/Hazine-i evrak muhafızı	Archiviste	Hazine-i evrâk muhafızı, defterhâne nazırı (s. 112)
3.	Ayırma/Tefrik	Segregation	Toptan bir kısmın tefriki, ifraz (s. 1435).
4.	Ayıklama	Elimination	İhrac, def (s. 623).
5.	Belge/Evrak	Document	Delil, hüccet, burhan, ispata yarar alamet (s. 580).
6.	Bibliyografya	Bibliographie	Kitaplar hakkındaki malumat; kitaplar hakkında malumat tahriri (s. 197).
7.	Bütçe	Budget	Bir devletin veya bir idarenin senevi varidat ve mesarifi muvazenesi, bütçe, bir aile veya adamın muvazene-i varidat ve mesarifi (s. 254).
8.	Cilt	Reliure	Kitap teclidi, mücellitlik (s. 1348).
9.	Defter	Registre	Mukavelat vesair muamelatın kaydına mahsus umumi ve resmi defter (s. 1341).
10.	Derme/Koleksiyon	Collection	Bir cinsten şeyler cemi, mecmua, takım (s. 369).
11.	Dizin/İndeks	Index	kitap fihristi; Roma'da tedavülü Papa tarafından memnu kitaplar defteri (s. 881).
12.	Dosya	Dossier	Evrak destesi; bir madde hakkında olan evrakın mecmuu (s. 586)
13.	İmha etme	Destruction	Harap, harabiyet, tahrip, mahv, izmihlal (s. 549)
14.	Katalog	Catalogue	Defter, defter-i esami (s. 297).

15.	Kataloglama	Cataloguement:	Defter ediş, kaydı esami edip bir defter tertip ediş (s. 297).
16.	Kitap	Livre	Kitab, sefer; mufassalca telif; fasıl, bâb, defter, sefer, kitap; tüccar defteri (s. 964).
17.	Kütüphane	Bibliotheque	Kütüphane, darülkütüb, kitap dolabı, Bir yere cem olunmuş kitaplar (s. 198).
18.	Kütüphaneci/Hafız-ı kütüb	Bibliothequaire	Kütüphane kitaplarının hıfz ve idaresine memur olan adam, hafız-ı kütüb, kitapçı başı (s. 198).
19.	Müellif/Yazar	Auteur	Fail, bâis, müsebbib, hâlik; mevcud; nâkil; muharrir, müellif, musannif, nâzım, mürettib; telif, kitap (s. 145).
20.	Nüsha	Copie	Nüsha, suret; mamulat-ı suniyeden birinin suret ve taklidi; meşk kağıdı; dizilmek için mürettibin eline verilen müsvedde yahut matbu kağıt (s. 426)
21.	Okuma/Kıraat	Lecture / Lire	Okumak, kıraat; okunacak şey, kıraate mahsus kitap (s. 948). Okumak, kıraat ve tilavet etmek; mütalaa etmek; (mec) keşfetmek, gizli bir şeyi anlamak (s. 961).
22.	Okuyucu/Kari	Lecteur/ trice	Okuyucu, kari; kıraat memuru (s. 948)
23.	Ödünç verme/İare	Preter:	Ödünç vermek, ariyeten vermek, ikraz etmek (s. 1258).
24.	Sınıflama/Tasnif	Classification / Classment	Sınıflara taksim, bir şeyin sınıf itibariyle taksimi (s. 354).
25.	Sürelî yayın/ Neşriyat-ı mevkute	Periodique	Mukannen vakitte devrini icra edip zuhur eden, devri, mukannen (publications) yevmi intişarları mukannen kütüb ve resâil ve gazeteler, neşriyât-ı mevkute (s. 1178).
26.	Yazma eser	Manuscrit	El ile yazılmış kitap (s. 994).

Arşiv ve Kütüphane Hizmetlerine İlişkin Mevzuatta Yer Alan Kavramların Analizi

Mevzuat, bir ülkedeki yetkili makamlar tarafından hukukun dayanağı olarak ortaya konulan yazılı hukuk kaynaklarının tamamını ifade eder (Özekes, 2024). Kamu düzeninin sağlanması, toplumsal yaşamın, sosyal ve kültürel hayatın sınırlarının çizilmesi, bireysel hak ve özgürlüklerin belirlenmesi mevzuat düzenlemeleri ile gerçekleşmektedir. Bu açıdan bakıldığında bilim dallarının şekillenmesi, yetki alanlarının belirlenmesi de mevzuat çerçevesinde olmaktadır. Tarihsel süreçte bilim dallarının gelişimini ve

geçirdikleri değişimi mevzuat düzenlemeleri üzerinden incelemek mümkündür. Bu bağlamda bilgi ve belge yönetimi bilim alanının tarihsel gelişimini anlayabilmek için bu alanın temelini oluşturan arşivcilik ve kütüphanecilik alanlarındaki mevzuat düzenlemelerini değerlendirmek gerekmektedir. Bu değerlendirmeyi yaparken arşivcilik ve kütüphanecilik ile ilgili kavramları merkeze almak ve onların nasıl alındığını ve hangi anlamda kullanıldığını ortaya koymak, bilgi ve belge yönetimi bilim alanının tarihsel gelişimini göstermesi açısından önemlidir.

Cumhuriyetin ilanı ile başlayan süreç pek çok yeniliği beraberinde getirirse de özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında üretilen belgelerde Osmanlı Devleti'nden devralınan bürokratik kültürün devam ettirildiği görülür (Çiçek, 2017). Bürokratik kültürün yanında Osmanlı Devletinden devralınan kurumlarda da devamlılığın sağlandığı görülmektedir. Bu bağlamda 1850'de hizmete sokulan ve Osmanlı dönemindeki arşiv vesikalarının bir araya toplandığı Hazine-i Evrak, Cumhuriyet döneminde başbakanlığa bağlı olarak yapılandırılmış ve 1923 yılında Hazine-i Evrak Mümeyyizliğine, 1933'de ise Başvekalet Evrak ve Hazine-i Evrak Müdürlüğüne dönüştürülmüştür (Aktaş & Halaçoğlu, 1992, s. 123).

Arşivler konusunda olduğu gibi kütüphaneler konusunda da değişimler yaşanmıştır. 1920 yılında Maarif Vekâleti içinde Hars Dairesi adı altında bir birim oluşturularak kütüphaneler bu daireye bağlanmıştır. 1926 yılında Hars Dairesi kapatılarak kütüphaneler müdürlüğü kurulmuştur (Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2025). 1934 yılında hem arşivcilik hem de kütüphanecilik alanını etkileyen Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu çıkarılmıştır. 1950 yılına kadar geçen süreçte arşivcilik konusundaki yasal düzenlemelerin daha çok başbakanlık kararnameleri şeklinde olduğu görülmektedir. O günden bugüne arşivler konusunda bir kanun çıkarılamamış olması, Türk arşivciliğinin yasa ile belirlenmiş sağlam bir zemine oturmasını engellemiştir (Keskin, 2016, s. 13). Bir ülkede bağlayıcı bir arşiv kanununun olmayışı arşiv işlemlerinin yürütülmesine yönelik bütün uygulama alanlarında olumsuzlukların yaşanmasına sebep olabilmektedir (Keskin, 2013, s. 6). Bu sebeple milli bir arşiv kanununun çıkarılması, Türk arşivciliği için çözülmesi gereken en öncelikli sorunlardan biridir (Keskin, 2016, s. 13).

Kütüphanecilik konusunda ise talimatname ve yönetmelik şeklinde mevzuat unsurlarının olduğu görülmektedir. Her ne kadar 1950 yılında Milli Kütüphanenin kurulması hakkında kanun çıkmış olsa da bu alandaki tek kanun bu olmuştur. Günümüze kadar kütüphaneler konusunda bir yasa çıkarılamamış olması arşivler konusunda olduğu gibi bu alanda çözülmesi gereken sorunların başında gelmektedir.

Erken Cumhuriyet dönemi olarak nitelendirilen 1923-1950 yılları arasında yaşanan değişimler ve kurumların yeniden yapılandırılması beraberinde mevzuat düzenlemelerini de getirmiştir. Bu sebeple 1923-1950 yılları arasında bilgi ve belge yönetimi alanının temelini oluşturan arşivcilik ve kütüphanecilik konusundaki mevzuat düzenlemelerinin neler olduğu tespit edilerek arşivcilik ve kütüphanecilik alanları ile ilgili seçilen kavramlardan Kamus-ı Fransevi'de bulunanlar, mevzuatta yer alıp almamalarına ve kullanım alanlarına göre değerlendirilmiştir.

Araştırma kapsamında ulaşılan ilk mevzuat düzenlemesi 1925 yılında çıkarılan, “Muallim Mekteplerinde Tedris Aletleriyle Kütüphanelerin Ne Suretle Muhafaza Edileceklerine Dair Daire-i Aidesince Tanzim ve Müdürler Encümeninde Kabul Edilen Talimatnameler” başlıklı talimatname olmuştur. “Tedris Aletleri” ve “Kütüphaneler” olmak üzere iki bölümden oluşan bu talimatnamenin, “Kütüphaneler” başlığı altında yayımlanan ikinci bölümünde (22-33 maddeleri) yer alan kavramlar ile diğer mevzuat unsurlarındaki kavramlar kronolojik ve alfabetik sırada aşağıda verilmiştir.

Tablo 2 Mevzuatta Yer Alan Bilgi ve Belge Yönetimi ile İlgili Kavramlar

No	Yıl	Mevzuat Düzenlemesi	Kavramlar
1	1925(a)	Muallim Mekteplerinde Tedris Aletleriyle Kütüphanelerin Ne Suretle Muhafaza Edileceklerine Dair Talimatname	Cilt, hafız-ı kütüb, kitap, kütüphane, müellif, tasnif, yazma kitap
2	1925(b)	Kütüphane Fişleri Hakkında Tamim	Cilt, evrak-ı perişan, fihrist, kitap, kütüphane, koleksiyon, müellif, tasnif, yazma eser
3	1932	Dairelerin Evrak Hazinelerinde Birikmiş Olan Resmî ve Tarihî Vesikaların Bir Araya Toplanarak Korunması ve Sınıflara Ayrılması İçin Kullanılacak Memurlara Ait Bağlı Kadronun Tasdiki Hakkında Kararname	Evrak hazinesi (arşiv deposu), sınıflara ayrılma
4	1934(a)	Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu	Cilt, defter, evrak, katalog, kitap, kütüphane, mecmua, nüsha, tasnif
5	1934(b)	Resmî Evrak ve Defterlerden Lüzumsuz Olanların Ne Suretle Yok Edileceğine Dair Kararname	Ayırma, defter, dosya, evrak, evrak mahzeni, hazine-i evrak, tasnif, tefrik, yok etme (imha)
6	1934(c)	Başvekâlet Hazine-i Evrak Dairesinde Müteşekkil Resmî ve Tarihî Evrak Tasnif Heyetine Ait İlişik Kadronun Tasdiki Hakkında Kararname	Evrak, hazine-i evrak, tasnif
7	1935	Resmî Dairelerde Bulunan Lüzumsuz Kâğıtların Ne Suretle Yok Edileceğine Dair Kararname	Evrak, yok etme (imha)
8	1936	Başvekâlet Hazine-i Evrak Dairesinde Çalıştırılacak Heyete İlişkin Bir Yıllık Bordro ile İlgili Kararname	Evrak, hazine-i evrak (arşiv), tasnif
9	1937	Başvekâlet Arşiv Dairesinde Kurulu Arşiv Tasnif Heyeti’ne Aid İlişik Kadronun Tasdiki Hakkında Kararname	Arşiv, arşiv dairesi, tasnif

10	1938	Başvekâlet Arşiv Dairesi Müdürlüğünde Kurulan Arşiv Tasnif Heyetinin 1938 Malî Yılı Kadrosu Hakkında Kararname	Arşiv dairesi, dosya, tasnif
11	1941	Ücretleri, 1941 Mali Yılı Başvekâlet Bütçesinin E Cetveline Dâhil Tahsisattan Verilmek Üzere Arşiv Dairesinde Mütetşekkil Tasnif Heyetinde Çalıştırılacaklara İlişkin Kararname	Arşiv, Arşiv dairesi, tasnif
12	1942	Ücretleri 1942 Malî Yılı Başvekâlet Bütçesinin (E) Cetveline Dâhil Tahsisattan Verilmek Üzere Arşiv Dairesi Hakkında Kararname	Arşiv, Arşiv dairesi, tasnif.
13	1943(a)	Ücretleri 1943 Mali Yılı Başvekalet Bütçesinin (E) Cetveline Dahil 73 üncü Maddesine Konulan Tahsisattan Verilmek Üzere Arşiv Tasnif Heyetinin 1943 Yılı Haziran Ayına Ait Kadronun Tasdiki Hakkında Kararname	Arşiv, evrak hazinesi, tasnif
14	1943(b)	Ücretleri 1943 Malî Yılı Başvekâlet Bütçesinin E Cetveline Dahil 73 üncü Maddesine Konulan Tahsisattan Verilmek Üzere Arşiv Tasnif Heyetinde Çalıştırılacaklara On Bir Aylık Kadronun 1/7/1943 Tarihinden Muteber Olmak Üzere Tasdiki Hakkında Kararname	Arşiv, evrak hazinesi, tasnif
15	1944	Başvekâlet Arşiv Tasnif Heyeti Kadroları Hakkında Kararname	Arşiv, arşiv deposu, evrak hazinesi, tasnif
16	1946	Arşiv Ayırma Kurulunda Çalıştırılacaklara Ait İlişik Cetvelde Yazılı Hizmetli Kadrolarının 1/1/1946 Tarihinden Geçerli Olmak Üzere Onanması ve Bu Kadrolarda Çalıştırılacakların Olağanüstü Zamdan Faydalanmaları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı	Arşiv, ayırma kurulu (tasnif komisyonu), belge, belge saklakları (depoları), ciltci
17	1947	1947 Yılı Başbakanlık Arşiv Ayırma Kurulunda Çalıştırılacak Hizmetli Kadrolarına İlişkin Karar	Arşiv, arşiv ayırma kurulu (tasnif komisyonu), belge
18	1948(a)	Ücretleri, 1948 Yılı Başbakanlık Bütçesinin (E) Cetveline Giren 61'inci (Geçici 5 Hizmetliler Ücreti) Bölümüne Konulan Ödenekten Verilmek Üzere Arşiv Ayırma Kurulunda Çalıştırılacaklara Ait Karar	Arşiv ayırma kurulu (tasnif komisyonu), belge
19	1948(b)	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kitaplığı Yönetmeliği	bütçe, cilt, defter, dergi, katalog, kitap, kitaplık, nüsha, okuma salonu, okuyucu, ödünç, tasnif
20	1950	Millî Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun	Kitap, kütüphane, tasnif

Yapılan inceleme sonucunda 1923-1950 yılları arasında bilgi ve belge yönetimi alanı ile ilgili bakanlar kurulu kararı, kanun, kararname, talimatname, tamim, yönetmelik türünde 20 tane yasal düzenleme yapıldığı tespit edilmiştir. Bu mevzuat düzenlemelerinde Kamus-ı Fransevi’de yer alan ve tablo1’de belirtilen kavramların geçip-geçmediği incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda hangi kavramların mevzuat düzenlemelerinde nasıl yer aldığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3 Kavramların Mevzuattaki Kullanımları

Kavram	Mevzuattaki kullanımı	Kullanım Adedi
Arşiv/Hazine-i evrak (Archives)	Evrak-ı perişan (1925b), evrak hazinesi (1932), evrak mahzeni / hazine-i evrak (1934b), hazine-i evrak (1934c), hazine-i evrak (1936), arşiv (1937), arşiv (1938), arşiv (1941), arşiv (1942), arşiv / evrak hazinesi (1943), arşiv/evrak hazinesi (1944), arşiv / belge saklakları (1946), arşiv (1947), arşiv (1948)	14
Arşivci/Hazine-i evrak muhafızı (Archiviste)		
Ayrırma/Tefrik (Segregation)	Ayrırma/tefrik (1934)	1
Ayıklama (Elimination)		
Belge/Evrak (Document)	Evrak (1934-a), evrak (1934b), evrak (1934-c), evrak (1935), evrak (1936), belge (1946), belge (1947), belge (1948)	8
Bibliyografya (Bibliographie)		
Bütçe (Budget)	Bütçe (1948b)	1
Cilt (Reliure)	Cilt (1925a), cilt (1925b), ciltçi (1946)	3
Defter (Registre)	Defter (1934a), defter (1934b), defter (1948)	3
Derme/koleksiyon (Collection)	Koleksiyon (1925a)	1
Dizin/İndeks (Index)		
Dosya (Dossier)	Dosya (1934b), dosya (1938)	2
İmha etmek (Destruction)	Yok etme (1934b), yok etme (1935)	2
Katalog (Catalogue)	Katalog (1934a), katalog (1948b)	2
Kataloglama (Cataloguement)		

Kitap (Livre)	Kitap (1925a), kitap (1925b), kitap (1934a), kitap (1948), kitap (1950)	5
Kütüphane (Bibliothèque)	Kütüphane (1925a), kütüphane (1925b), kütüphane (1934a), kitaplık (1948), kütüphane (1950)	5
kütüphaneci/Hafız-ı kütüb (Bibliothécaire)	Hafız-ı kütüb (1925a)	1
Müellif / Yazar (Auteur)	Müellif (1925a), müellif (1925b)	2
Nüsha (Copie)	Nüsha (1925b), nüsha (1934a), nüsha (1948)	3
Okuma/Kıraat (Lecture / Lire)		
Okuyucu/Kari (Lecteur/ trice)	Okuyucu (1948b)	1
Ödünç verme/İare (Preter)	Ödünç verme (1948b)	1
Sınıflama/Tasnif (Classification/ Classment)	Tasnif (1925a), tasnif (1925b), sınıflara ayırma (1932), tasnif (1934a), tasnif (1934b), tasnif (1934c), tasnif (1936), tasnif (1937), tasnif (1938), tasnif (1941), tasnif (1942), tasnif (1943a), tasnif (1943b), tasnif (1944), ayırma (1946), ayırma (1947), ayırma (1948a), tasnif (1948b), tasnif (1950)	19
Sürelî yayın/ Neşriyat-ı mevkute (Periodique)	Mecmua (1934a), dergi (1948b)	2
Yazma eser (Manuscrit)	Yazma kitap (1925a), yazma eser (1925b)	2

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile değişen yönetim şekline rağmen Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nden devralınan kurumlarda devamlılığın sağlandığı anlaşılmaktadır. Özellikle çalışmanın temelini oluşturan arşivcilik ve kütüphanecilik alanlarında yaşanan gelişmelere bakıldığında Osmanlı'da sadarete bağlı olan Hazîne-i Evrak'ın, Cumhuriyet döneminde başbakanlığa bağlı olarak yapılandırıldığı görülmektedir. Bu kurum 1923 yılında Hazine-i Evrak Mümeyyizliğine, 1933'te ise Başvekâlet Evrak ve Hazine-i Evrak Müdürlüğüne dönüştürülerek başbakanlık bünyesinde hizmetlerini sürdürmüştür. İlerleyen yıllarda başbakanlığa bağlı müdürlük ve daire başkanlığı olarak teşkilatlandırılmıştır. 1984 yılında Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü kurularak Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı şeklinde yeniden yapılandırılmıştır. Bu statüsünü 2018 yılına kadar devam ettirmiş ve bu tarihten itibaren Cumhurbaşkanlığına bağlı olarak Devlet Arşivleri Başkanlığı adı ile hizmet vermeye devam etmektedir (Devlet

Arşivleri Başkanlığı, 2025). Türkiye Cumhuriyeti'nde henüz arşivler konusunda bir kanun çıkarılamamıştır.

Cumhuriyetin ilanı ile arşivler konusunda olduğu gibi kütüphaneler konusunda da değişimler yaşanmıştır. 1920 yılında Maarif Vekâleti içinde Hars Dairesi adı altında bir birim oluşturularak kütüphaneler bu daireye bağlanmıştır. 1926 yılında Hars Dairesi kapatılarak kütüphaneler müdürlüğü kurulmuştur. 1950 yılında Milli Kütüphanenin kurulması ile ilgili kanun çıkarılmıştır. Bu kanun kütüphaneler ile ilgili tek kanundur. Kütüphaneler Müdürlüğü 1960 yılında Genel Müdürlük haline getirilerek daha önce farklı isimlerle hizmet veren kütüphaneler, halk kütüphanesi adı altında bu genel müdürlüğe bağlanmıştır. 1971 yılında Kültür Bakanlığı kurulmuş ve Kütüphaneler Genel Müdürlüğünü uhdesine almıştır. Kütüphaneler Genel Müdürlüğü 1982 yılındaki Bakanlar Kurulu Kararı ile Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü olmuştur. 2003 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlanan Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü günümüzde aynı isimle faaliyetlerini sürdürmektedir (Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, 2025).

Erken Cumhuriyet döneminde kütüphanecilik konusunda talimatname ve yönetmelik şeklinde mevzuat düzenlemeleri olduğu görülmektedir. Günümüze kadar kütüphaneler konusunda bir yasa çıkarılamamış olması arşivler konusunda olduğu gibi bu alanda çözülmesi gereken sorunların başında gelmektedir.

Bilgi ve belge yönetimi alanında kullanılan kavramların, erken Cumhuriyet dönemi olarak nitelendirilen 1923-1950 arasındaki dönemde Fransızcadan ne ölçüde etkilendiğini değerlendiren çalışma, alanın temelini oluşturan arşivcilik ve kütüphanecilik konusundaki mevzuat düzenlemelerine odaklanmıştır.

Bilgi ve belge yönetimi alanında kullanılan kavramlar üzerinden yürütülen bu çalışmada kavramların mevzuatta nasıl yer aldığı değerlendirilmiştir. Kavramları alfabetik olarak ele aldığımızda **arşiv** kavramının Fransızca olarak **archives** şeklinde ifade edildiği ve ses değişimine uğrayarak Türkçeye geçtiği ve arşiv şeklinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Arşiv kavramının mevzuattaki kullanımına bakıldığında 1937 yılına kadar *evrak-ı perişan*, *evrak hazinesi*, *evrak mahzeni*, *hazine-i evrak* şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Kavram ilk defa 1937 yılındaki mevzuat düzenlemesinde **arşiv** şeklinde kullanılmıştır.

Arşivde çalışan kişileri ifade etmek için kullanılan **arşivci** Fransızcada **archiviste** şeklinde ifade edilmiştir. Arşivde çalışanları ifade etmek için Fransızcadaki kullanımından etkilenecek kullanılan **arşivist** kelimesi olsa da **arşivci** kavramının daha geniş bir kullanım alanı bulduğu görülmektedir. **Arşivci** kelimesi arşiv kökeninden gelmekle birlikte, kavramın Türkçedeki “cı” yapım eki ile türetildiği anlaşılmaktadır. Arşivci kavramı günümüzde de aynı şekilde kullanılmasına rağmen incelenen dönem mevzuatında hiç yer almamıştır.

Arşivde, önemli bir işlem olan **ayırma/tefrik** Fransızcada **segregation** şeklinde ifade edilmektedir. Fransızcadan etkilenemeden Türkçedeki karşılığı ile kullanılan kavram mevzuatta sadece bir kez **ayırma/tefrik** şeklinde kullanılmıştır.

Arşivde, delil olma vasfını kaybeden ve saklanmasına gerek görülmeeyen evrakın tespiti işlemine **ayıklama** denilmektedir. Fransızcadan **elimination** şeklinde kullanılan kavramın Fransızcadan etkilenmediği ve günümüzde de aynı şekilde kullanıldığı görülmektedir. Kavram, incelenen dönem mevzuatında hiç yer almamıştır.

Belge/evrak arşivcilikte birbirinin yerine kullanılabilen kavramlardır. Fransızcadan **document** şeklinde kullanılan bu kavramlar mevzuatta evrak ve belge şeklinde kullanılarak sekiz defa yer almıştır. Günümüzde henüz belge vasfı kazanmamış her türlü kayıtlı bilgi anlamında kullanılmakta olan **doküman** kelimesi Fransızcadan gelse de bu kullanım incelenen dönem mevzuatına yansımamıştır.

Bibliyografya kavramı Fransızcadan **bibliographie** şeklinde ifade edilmektedir. Belirli bir konu üzerindeki kitapları konu edinen **bibliyografya** kavramı incelenen dönem mevzuatında hiç kullanılmamıştır.

Fransızcadan **budget** şeklinde kullanılan **bütçe** kelimesi Türkçeye Fransızcadan geçmiştir. Kavram, mevzuatta sadece bir kez **bütçe** şeklinde kullanılmıştır.

Arapça kökenli olan ve kitaplara geçirilen genellikle deri veya bez kaplı kapağı ve hacmi büyük bir eserin ayrı basılan bölümlerinden her birini ifade etmek için kullanılan **cilt** kelimesi Fransızcadan **reliure** kelimesi ile karşılanmaktadır. Fransızcadan etkilenmeden bugün de cilt şeklinde kullanılan kavram mevzuatta üç defa geçmiştir.

Fransızcadan **registre** olarak ifade edilen **defter** kelimesi Arapça kökenlidir. Anlam olarak iki kapak içerisinde yazı yazmak için oluşturulmuş kâğıt yapraklarını ve çeşitli bilgilerin kayıtlarının tutulduğu resmî belgeyi ifade eden kavram, mevzuatta üç defa **defter** şeklinde kullanılmıştır. Kavramın Fransızcadan etkilenmediği görülmektedir.

Bir kütüphanenin sahip olduğu kitapları ifade etmek için kullanılan **derme** ve **koleksiyon** kavramları kütüphanecilik literatüründe birbirinin yerine kullanılabilmektedir. Fransızca **collection** kelimesinden alındığı görülen kavramın mevzuatta bir defa **koleksiyon** şeklinde geçtiği görülmektedir.

Bir kütüphanenin nasıl düzenlendiğini gösteren ya da bir kitap veya dergide geçen kişi, konu, yer adı gibi bilgileri belirten alfabetik listeyi ifade eden **dizin/indeks** kavramı Fransızcadan **index** şeklinde ifade edilmektedir. Günümüzde de yaygın bir kullanımı olan indeks kavramının Fransızcadan etkilendiği görülmektedir. Bu kavram incelenen dönem mevzuatında hiç yer almamıştır.

Dilimize Fransızca **dossier** kelimesinden geçtiği görülen **dosya** kavramı mevzuatta iki defa geçmektedir.

Fransızcadan **destruction** şeklinde ifade edilen **imha** kelimesi dilimize Arapçadan geçmiştir. Günümüzde de aynı şekilde kullanılmaya devam eden kavram mevzuatta iki defa **yok etme** şeklinde yer almıştır.

Bilgiye erişim açısından çok önemli bir kavram olan ve Fransızca **catalogue** şeklinde ifade edilen **katalog** kavramının Türkçeye Fransızcadan geçtiği anlaşılmaktadır.

Günümüzde de aynı şekilde kullanılan kavram dönem mevzuatında iki defa **katalog** şeklinde yer almıştır.

Fransızcada **cataloguement** şeklinde ifade edilen **kataloglama**, Türkçede katalog kelimesinden türetilmiştir. Fransızca kökenli bir kavram olan **kataloglama** incelenen dönem mevzuatında yer almamıştır.

Tarih boyunca en önemli bilgi kaynaklarından biri olan **kitap** kelimesi Arapçadan dilimize geçmiştir. Fransızcası **livre** olan kavramın Türkçede kullanılmadığı görülmektedir. Kavram mevzuatta beş defa **kitap** şeklinde geçmektedir.

Arapça ve Farsça iki kelimenin birleşiminden oluşan **kütüphane** Fransızcada **bibliothèque** şeklinde ifade edilmektedir. Fransızca kullanımının Türkçede bir etkisinin olmadığı anlaşılan kavram mevzuatta beş defa yer almıştır.

Kütüphaneci kavramının günümüzdeki kullanımı aynı şekilde devam etmektedir. Kavramın Fransızcadaki karşılığının **bibliothécaire** olduğu görülmektedir. Türkçedeki kullanımının Fransızcadan etkilenmediği anlaşılan kavramın mevzuatta Osmanlı Devleti'ndeki kullanımına uygun olarak **hafız-ı kütüb** şeklinde yer aldığı görülmüştür.

Müellif/yazar kavramı, bir konuda yazı veya kitap yazan ya da kitap hazırlayan, bir eseri ortaya koyan kişileri ifade etmek için kullanılmaktadır. Fransızcada **auteur** şeklinde ifade edilen **müellif/yazar** kavramının Türkçeye etki etmediği anlaşılmaktadır. Kavramın mevzuatta **müellif** şeklinde iki defa yer aldığı görülmektedir.

Nüsha kelimesi dilimize Arapçadan geçmiştir. Birbirinin aynısı olan yazılı kaynakların her birini ifade etmek için kullanılan kavramın Fransızcadaki karşılığı **copie** kelimesidir. Günümüzde Fransızcadan türetildiği anlaşılan ve bir eserin aynısını ifade etmek için kullanılan **kopya** kelimesi olsa da bu kullanım dönem mevzuatına yansımamıştır. Kavram mevzuatta üç defa **nüsha** şeklinde geçmektedir.

Türkçe kökenli bir kelime olan **okuma** Fransızcada **lecture/lire** şeklinde ifade edilmektedir. Fransızca kullanımının Türkçeye etki etmediği anlaşılan kavram, mevzuatta yer almamıştır.

Fransızcada **lecteur/trice** şeklinde ifade edilen **okuyucu** Türkçe kökenli bir kelimedir. Fransızca kullanımının Türkçeye etki etmediği anlaşılan kavram, mevzuatta sadece bir kez **okuyucu** şeklinde yer almıştır.

Kütüphanelerdeki okuyucu işlemleri arasında önemli bir yer tutan **ödünç verme** ifadesinin kökeni Türkçedir. Fransızca kullanımının **preter** olduğu kavramın Türkçede karşılık bulmadığı anlaşılmaktadır. Kavram mevzuatta **ödünç verme** şeklinde bir kere kullanılmıştır.

Literatürde birbirinin yerine kullanılan kavramlar olan **sınıflama/tasnif** bilgi kurumlarında bilgi kaynaklarının düzenlenmesi için en sık yapılan işlemlerdendir. Her iki kavramın da kökeni Arapçadır. Fransızcada **classification veya classment** şeklinde ifade edilen kavramın Türkçeye etki etmediği anlaşılmaktadır. Kavram, mevzuatta 19 kez yer alarak en sık kullanılan kavram olmuştur.

Kütüphanelerdeki önemli bir yayın grubunu ifade etmek için kullanılan *sürelî yayın* kavramı Türkçe kökenlidir. Kavramın Fransızca karşılığı olarak *periodique* kelimesi kullanılmaktadır. Literatürde *sürelî yayın* anlamında kullanılan *periyodik* kelimesi Fransızcadan gelse de bu kullanım incelenen dönem mevzuatına yansımamıştır. Mevzuatta süreli yayın türü olarak kabul edilen *mecmua* ve *dergi* kelimeleri birer kez kullanılmıştır.

Kültür tarihimiz için çok önemli bir kavram olan *yazma eser* Türkçe kökenlidir. Kavramın Fransızcası *manuscrit* şeklinde ifade edilmektedir. Ancak Fransızcadaki bu kelimenin Türkçede kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Kavram mevzuatta iki defa *yazma eser* şeklinde yer almıştır.

Kamus-1 Fransevi aracılığı ile bilgi ve belge yönetimi ile ilgili kavramların Fransızcadan nasıl alındığını ve bu kavramların 1923-1950 yılları arasındaki mevzuat düzenlemelerine nasıl yansıdığını değerlendiren çalışmada, bakanlar kurulu kararı, kanun, kararname, talimatname, tamim, yönetmelik türünde 20 tane yasal düzenleme incelenmiştir. Çalışmada aynı anlama gelenler ile birlikte toplamda 39 tane kavramın tespit edilen 20 tane mevzuat düzenlemesinde ne şekilde kullanıldığı yukarıda detaylı olarak açıklanmıştır. Yapılan inceleme sonucunda arşiv (archives), bütçe (budget), koleksiyon (collection), dosya (dossier), katalog (catalogue) kavramlarının Fransızcadan dilimize geçtiği ve bilgi ve belge yönetimi mevzuatında yer aldığı tespit edilmiştir. Mevzuatta yer almamakla birlikte arşivci (archiviste), belge/evrak/doküman (document), bibliyografya (bibliographie), indeks (index), kataloglama (cataloguement), nüsha/kopya (copie), süreli yayın/periyodik (periodique) kavramlarının bilgi ve belge yönetimi alanında kullanılan Fransızca kökenli kavramlar olduğu görülmektedir.

Çalışma sonucunda bilgi ve belge yönetimi alanında kullanılan 39 kavramdan 12 tanesinin Fransızcadan alındığı ve bu kavramlardan beş tanesinin 1923-1950 yılları arasındaki mevzuat düzenlemelerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Osmanlı bürokrasisi ile sosyal ve kültürel hayatı üzerindeki etkisi düşünüldüğünde Fransızcanın Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki bilgi ve belge yönetimi mevzuatı üzerinde önemli bir etkisinin olması ve bu etkinin bilimsel kavramlara da yansımaları doğal kabul edilebilir. Bununla birlikte yüzyılı geride bırakan Türkiye Cumhuriyeti'nde bilimsel kavramların Türkçeleştirilmesi ve Türkçe kökenli kavramların kullanımına öncelik verilmesi gerekmektedir. Özellikle günümüzde arşivcilik alan yazınında temel kavramlarda birlik sağlanamadığı “arşiv belgesi”, “arşiv malzemesi” ve “arşiv materyali” gibi sıklıkla kullanılan kavramlarda içerik, kapsam ya da kullanımdan kaynaklanan farklılıklar olduğu görülmektedir (Rukancı & Anameriç, 2021, s. 92). Bu sorunların giderilmesi için bilgi ve belge yönetimi alan yazınında bilimsel kavramlarda bütünlük sağlanması ve Türkçe kökenli kavramların kullanımına özen gösterilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Akalın, H. Ş. (2010). Sözcük bilimi ve sözlükçülük. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, XCVIII(698), 162-169.

- Aktaş, N. ve Halaçoğlu, Y. (1992). Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (122-126 ss.), 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Alpay, M. (1973). *Kütüphanecilik terimleri sözlüğü*. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Ataman, B. K. (1995). *Arşivcilik terimleri sözlüğü: Almanca, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Hollandaca, Rusça ve İspanyolca karşılıklarıyla*. Marmara Üniversitesi Arşivcilik ve Evrak Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (t.y.). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi rehberi*. 13 Ocak 2025 tarihinde <https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Yayinlar/Yayinlar.aspx> adresinden edinilmiştir.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (t.y.). *Tarihçe*. 13 Ocak 2025 tarihinde https://www.devletarsivleri.gov.tr/Sayfalar/Sayfa.aspx?icerik=9&h=ADA45D7B737CB_C58F13C672C0AECCA8E9F0DDB54A7AB8426349949A5FDEB9E15 adresinden edinilmiştir.
- Çetin, A. (1978). Arşiv terimleri ve deyimleri. *Vakıflar Dergisi*, (12), 351-394.
- Çetin, A. (1979). *Başbakanlık Arşivi kılavuzu*. Enderun Kitabevi.
- Çiçek, N. (2017). *Harf Devrimi'nin kamu yönetimine ve yazışma geleneğine etkileri*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Durmuş, İ. (2009). Sözlük. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (398-401 ss.), 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erciyas, O. (2022). Osmanlı'da Batı dillerine ait sözlükler. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 70-78.
- Gültekin, H. (2007). *Osmanlıca tapu terimleri sözlüğü*. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü.
- Günalan, R. ve Çiçek, N. (2017). Tanzimat'ın ardından Osmanlı Devletindeki idari işlemlerde türkçe yerine mahalli dillerin kullanılması teşebbüsleri ve alınan önlemler. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 3(1), 119-135.
- Karakaş, S., Rukancı, F. ve Anameriç, H. (2009). *Belge yönetimi ve arşiv terimleri sözlüğü*. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Keskin, İ. (2013). Arşiv kanunlarının karakteristik yapısı üzerine bir değerlendirme. *Arşiv Dünyası*, 14(15), 6-24.
- Keskin, İ. (2016). *Arşiv kanunlarının anatomisi*. Yeditepe Yayınevi.
- Koselleck, R. (2020). *Kavramlar tarihi politik ve sosyal dilin semantiği ve pragmatikliği üzerine araştırmalar*. İletişim Yayınları.
- Kubbealtı Lügati. (t.y.). *Lügat*. 11 Ocak 2025 tarihinde <http://lugatim.com/s/LUGAT> adresinden edinilmiştir.

- Kuşçu, E. ve Yağlı, A. (2022). Yabancı dil olarak Fransızcanın Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki siyasal, kültürel ve eğitsel alanlardaki hâkimiyeti. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 467-488.
- Kütükoğlu, M. S. (1994). *Osmanlı belgelerinin dili (diplomatik)*. Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı.
- Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü. (t.y.). *Hakkımızda*. 11 Ocak 2025 tarihinde <https://kygm.ktb.gov.tr/TR-3/kurulus-ve-gorevler.html> adresinden edinilmiştir.
- Lemaitre, H. ve Thompson, A. (1959). *Dört dilde kütüphanecilik terimleri sözlüğü* (haz. Leman Şenalp). Türk Tarih Kurumu.
- Özekes, M. (2024). Mevzuat. *Tübitak Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* içinde <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/mevzuat>
- Özlem, D. (2003). *Kavramlar ve tarihleri I*. İnkılap Kitapevi.
- Özlem, D. (2006). *Kavram ve düşünce tarihi çalışmaları: kavramlar ve tarihleri II*. İnkılap Kitapevi.
- Rukancı, F. ve Anameriç, H. (2009 Ekim). Arşivciliğe kavramsal yaklaşım. 8. *Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi: Sosyolojik ve Hukuki Boyutlarıyla Sekreterlik Mesleği*. Ankara.
- Rukancı, F. ve Anameriç, H. (2021). Arşivcilikte Aynı Dili Konuşuyor muyuz?. *Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı Tarık Akan Toplantıları III: Bilgi ve Belge Yönetimi Alanında Dil ve Anlam Uluslararası Çevrimiçi Sempozyumu*. Ankara.
- Rukancı, F., Anameriç, H., ve Başar, A. (2023). *Arşiv terimleri*. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı.
- Sertoğlu, M. (1955). *Muhteva bakımından başveکہlet arşivi*. Türk Tarih Kurumu.
- Sezal, İ. (1981). *Sosyal bilimlerde temel kavramlar*. Birlik Yayınları.
- Şemsettin Sami (1882). *Kamus-ı Fransevi Fransızcadan Türkçeye lûgat*. Mihran Matbaası.
- Tosun, A. R. (2019). Meral Alpay'ın kütüphanecilik terimleri sözlüğündeki kimi sözcüklerin etimolojisi. *Türk Kütüphaneciliği*, 33(4), 371-378.
- TÜBA. (2025). *Türkçe bilim terimleri sözlüğü*. 10 Mayıs 2025 tarihinde <http://terim.tuba.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Türk Dil Kurumu (t.y.). *Sözlük*. 13 Ocak 2025 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Üstün, A. (2011). *Enformasyon bilimi ve teknolojisi kavramlar sözlüğü Almanca - Türkçe, Türkçe - Almanca*. Tükdav.
- Williams, R. (2005). *Anahtar sözcükler: kültür ve toplumun sözvarlığı*. İletişim Yayınları.
- Yurdadoğ, B. U. (1974). *Kitaplıkbilim terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Örükaya: A Glimpse Into A Late Iron Age Rural Settlement in North Central Anatolia

Emine SÖKMEN*

Abstract

This article presents the results of the 2017–2018 excavations at Örükaya, a Late Iron Age rural settlement in the Alaca district of Çorum, north-central Anatolia. Strategically situated on a ridge overlooking the Alaca Plain, Örükaya offers a glimpse into the adaptive strategies of small-scale communities navigating environmental and socio-political pressures during the Late Iron Age. The settlement's location combined defensive advantages with access to fertile land and water resources, reflecting a carefully balanced site selection strategy. Excavations revealed architectural remains, a diverse pottery assemblage, as well as archaeozoological and archaeobotanical material. The pottery parallels regional patterns known from sites such as Çadır Höyük and Boğazköy, while the botanical evidence points to mixed agro-pastoral practices relying on drought-resistant crops and animal husbandry. Notably, unlike larger fortified centers such as Hattuşa, Örükaya illustrates a more decentralized, environmentally adaptive settlement model. Though limited in duration, the site provides a valuable window into the resilience, resource use, and everyday life of non-elite rural populations, enriching our understanding of local responses to broader regional dynamics during a transformative historical period.

Keywords: Çorum, Örükaya, Late Iron Age, Rural Settlement.

Örükaya: Kuzey Orta Anadolu'da Geç Demir Çağı Kırsal Yerleşimine Bir Bakış

Özet

Bu makale, 2017–2018 yıllarında Çorum'un Alaca ilçesindeki Örükaya Geç Demir Çağı kırsal yerleşiminde gerçekleştirilen kazıların sonuçlarını sunmaktadır. Stratejik olarak Alaca Ovası'na bakan bir sırt üzerine kurulu olan Örükaya, Geç Demir Çağı boyunca küçük ölçekli toplulukların çevresel ve sosyo-politik baskılara nasıl uyum sağladığına dair önemli bir bakış sunar. Yerleşimin konumu, savunma avantajlarını verimli tarım arazilerine ve su kaynaklarına erişimle dengeleyen bilinçli bir yer seçim stratejisini yansıtır. Kazılarda açığa çıkarılan mimari kalıntılar, çeşitli seramik buluntuları, zooarkeolojik ve arkeobotanik materyaller, Örükaya'nın karma tarım ve hayvancılığa dayalı üretken bir kırsal topluluk olduğunu göstermektedir. Seramik verileri, Çadır Höyük ve Boğazköy gibi bölgesel merkezlerle güçlü paralellikler sergilerken, botanik buluntular kuraklığa dayanıklı ürünler ve hayvan yetiştiriciliğine dayanan karma bir ekonomik model ortaya koymaktadır. Hattuşa gibi daha büyük, tahkimatlı merkezlerin aksine Örükaya, merkezi olmayan, çevresel olarak uyarlanmış bir yerleşim modeliyle dikkat çekmekte ve dönemin kırsal nüfuslarının dirençli yapısına dair bir pencere aralamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çorum, Örükaya, Geç Demir Çağı, Kırsal Yerleşim

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Fiziki Antropoloji Anabilim Dalı, Ankara / Türkiye, emine.sokmen@asbu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5747-8193

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Sökmen, E. (2025). Örükaya: A Glimpse Into A Late Iron Age Rural Settlement in North Central Anatolia, *Küllüye*, 6(2), 337-356. <https://doi.org/10.48139/aybukullu.1689818>

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
2 Mayıs 2025	24 Haziran 2025	Araştırma Makalesi	337-356
2 May 2025	24 June 2025	Research Article	

Introduction

In 2017–2018, rescue excavations were carried out near the village of Örükaya, Alaca District, Çorum Province, as part of the Örükaya Research Project in collaboration with the Çorum Museum¹. Initiated in response to the increasing damage caused by illicit excavations, these investigations aimed to document the archaeological remains that could contribute to our understanding of the region's archaeology and history. The work focused on two separate areas, both severely affected by looting, each representing a distinct historical period. The first area encompasses a Roman dam², while the second, which forms the subject of this article, contains a Late Iron Age settlement. Preliminary observations suggest that the settlement extended across an area of approximately 120 × 85 meters, situated on a hill in the southeastern part of the village, where it is anchored against the bedrock. After documenting and clearing the debris caused by extensive destruction, the excavations focused on understanding the in situ architectural remains. This study evaluates the settlement of Örükaya within the environmental, economic, and socio-political processes shaping small-scale rural communities in north-central Anatolia during the Late Iron Age. While major urban centers like Hattuşa occupy a prominent place in the archaeological literature, the dynamics of rural settlements remain underexplored, creating a notable gap in broader archaeological and historical narratives. By approaching Örükaya as a detailed case study, this research aims to provide a glimpse into the lived experiences, subsistence strategies, material culture, and settlement logic of rural communities during this transformative period. To explore the internal dynamics of the settlement, it is appropriate to begin by situating it within its broader environmental and geographical context.

Geomorphological Setting and Site Selection of Örükaya

Örükaya is a Late Iron Age settlement in the Alaca district of Çorum (north-central Anatolia), strategically located on the edge of a ridge where the highlands meet a broad plain (Figure 1). This ridge-top setting overlooking the plain reflects a deliberate site selection strategy. In Anatolia's Iron Age context, such positioning balanced defensive security with access to fertile lands and water resources.

¹ The project was supported by Hitit University-Scientific Research Projects Coordination Unit, Project Number: FEF19001.17.003. I would like to express my gratitude to Dr. Önder İpek, the director of the Çorum Museum at the time of the research, for his invaluable support throughout the project.

² Publication on the Roman dam is currently ongoing. For initial observations, see Sökmen Adalı, E. 2021.

Figure 1: The map showing LIA centers and topography of nearby Örukaya

During the Iron Age, settlement patterns in central Anatolia shifted markedly from Bronze Age mounds located on valley floors to more defensible hilltops and ridges. The Büyükkale II and I phases at Hattuša, dated to the 8th–6th centuries BCE and associated with the Middle and Late Iron Age, exhibit notable similarities with other settlements established on high plateaus in Central Anatolia, rather than in lowland areas. Owing to their strategic locations and defensive systems, these sites—such as Kerkenes Dağ and Pazarlı—can be considered part of the same settlement pattern. The preference for upland plateaus within mountainous regions as settlement locations between approximately the 11th and 6th centuries BCE reflects a politically unstable period in which numerous small-scale, localized political entities were active across the region (Schachner, 2019: 259). This transformation indicates that concerns for security became paramount, often taking precedence over traditional advantages such as proximity to fertile agricultural land. Throughout the Iron Age, the widespread presence of hilltop settlements across central Anatolia further highlights the increasing emphasis on security and the preference for defensible locations, as exemplified by the case of Kerkenes Dağ (Allcock and Roberts, 2014: 50).

Örukaya clearly embodies this strategic logic. Situated on a ridge at the edge of the Alaca Plain, the site balances the advantages of defense with continued access to agricultural resources. Rather than occupying the vulnerable center of the plain—despite its agricultural richness—Iron Age communities often selected elevated spurs overlooking arable lands. Örukaya's location provided a commanding view of the surrounding landscape while maintaining proximity to fertile fields. This settlement strategy, widely observed across Anatolia, reflects a deliberate approach: by occupying defensible elevations, communities could benefit from agricultural resources without

sacrificing security. Such positioning allowed for daily activities—such as farming and water procurement—to continue uninterrupted, while ensuring that a secure refuge was available in times of threat.

Örükaya's ridge-top position afforded its inhabitants an expansive line of sight over the plain and valley approaches. This visual command enabled the early detection of potential threats, a hallmark of Iron Age defensive strategy. It is likely that, similar to other contemporary hilltop settlements, Örükaya maintained lookout points to monitor movement across the Alaca plain and adjacent valleys. Although positioned on elevated terrain, Örükaya maintained close access to water sources, with the Kavakaltı Stream flowing only a few hundred meters below the site. This proximity would have facilitated the daily supply of fresh water and highlights a broader settlement principle observed in the Iron Age, while prioritizing defensibility, communities deliberately maintained accessibility to vital resources such as water.

Climate and Vegetation around Örükaya

Örükaya is situated in a transitional zone between the arid interior of the Central Anatolian plateau and the more humid Black Sea fringe. The regional climate is broadly continental and semi-arid, characterized by cold, wet winters and hot, dry summers. Although the area receives an average annual precipitation of approximately 400–450 mm, monthly fluctuations can reach up to 50%, resulting in inconsistent water availability (Figure 2). This variability—along with seasonal stream discharge patterns that can vary more than tenfold between the driest and wettest months—creates considerable challenges for both agriculture and water management, especially during the critical summer growing season.

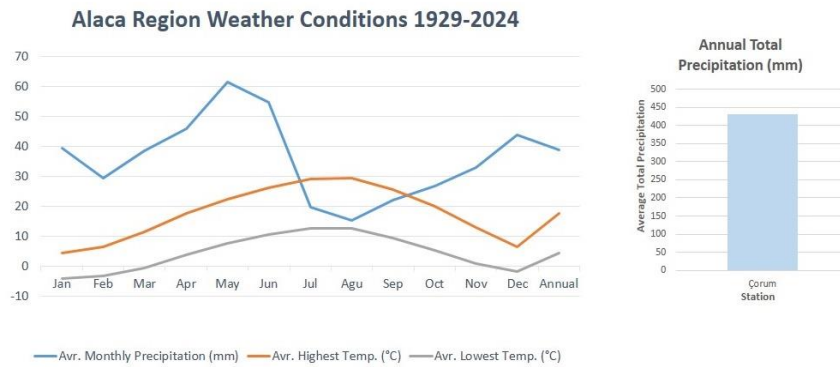

Figure 2: Average Annual Precipitation of the Alaca Region (www.mgm.gov.tr)

While the pollen data obtained from Lake Sülük primarily represent the Hellenistic through Early Roman periods, they still offer valuable contextual insight for the preceding Late Iron Age, including the environment in which Örükaya was established. These records indicate a landscape dominated by open pine (*Pinus*) woodlands with an

herbaceous understory (Asteraceae), reflecting cool and dry climatic conditions (Biltekin et al., 2025). The broader environmental setting comprised a forest-steppe mosaic, with pine and oak woodlands on upland slopes, *Artemisia* and *Poaceae* grasslands across the plains, and riparian vegetation such as poplar (*Populus*) and willow (*Salix*) confined to narrow stream valleys. This environmental configuration reflects a mixed forest-steppe ecosystem shaped by pronounced seasonality during the Late Iron Age. In addition, the Lake Sülük pollen data suggest anthropogenic landscape transformation: a high Pollen Disturbance Index (PDI) points to intense local grazing—likely by sheep, goats, and cattle—and increasing pollen from *Artemisia* and cereal-type grasses supports the existence of a mixed agro-pastoral economy (Biltekin et al., 2025).

Water availability remained a limiting factor in this semi-arid context. The landscape surrounding Örükaya consists of open grasslands dissected by shallow ravines, where surface water is both highly seasonal and unreliable. Archaeological evidence reveals long-term investment in water management infrastructure. For instance, dams constructed during the Hittite period at nearby Alacahöyük and Çakır district served irrigation and animal husbandry needs (Çınaroğlu & Genç, 2005; İpek & İbiş, 2013), while the Roman-period dam at Örükaya spanned a ravine to store seasonal runoff (Sökmen Adalı, 2021). These interventions highlight the importance of ensuring reliable water access in a landscape vulnerable to hydrological stress³.

Geological Setting of Örükaya and Its Implications for Settlement

Örükaya is located at the transitional boundary between two major geological formations: to the immediate north and west lies a Permo-Triassic formation consisting of mixed clastic and carbonate rocks (*k2*), while to the south and southeast, the terrain slopes down toward a basin of unconsolidated Quaternary sediments (*Q*)—likely representing former or current alluvial plains (Figure 3)⁴.

³ Regional climate changes also influenced broader historical trajectories. A period of aridity in the second half of the second millennium BCE may have contributed to the collapse of the Hittite Empire. Conversely, the Roman Climatic Optimum likely facilitated agricultural expansion and infrastructure development across Anatolia. Centuries later, the Little Ice Age, associated with climate cooling in the 16th and 17th centuries, brought harvest failures and rural unrest in Ottoman territories, leading to peasant uprisings and a temporary weakening of imperial control over the countryside (Harper, 2017: 39; White 2011).

⁴ 1/100.000 scale MTA geological map.

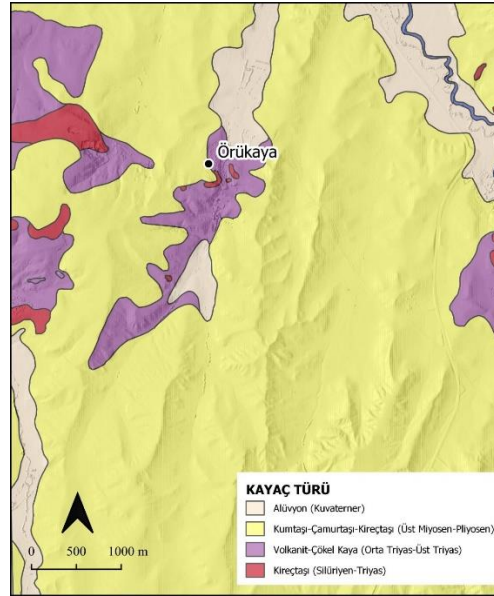

Figure 3: Geology map of the area

This geological positioning at the margin of a ridge and plain offers both strategic and practical benefits. The Permo-Triassic units, composed of consolidated clastics and carbonates, provided a stable and slightly elevated terrain ideal for construction and defensive purposes. Such bedrock would have offered natural anchoring points for architecture, as well as access to stone resources for building. The ridge's geology may also have helped in diverting or slowing surface runoff, reducing erosion at the settlement site.

In contrast, the adjacent Quaternary deposits mark more recent sedimentation zones—likely fertile, flat lowlands suitable for agriculture. The proximity of Örükaya to this arable zone would have ensured easy access to cultivable land while maintaining the safety of a ridge-top location. This is consistent with broader Late Iron Age settlement patterns in central Anatolia, where communities often selected rocky promontories overlooking arable floodplains, thereby optimizing both defensibility and agricultural productivity.

Additionally, the presence of alluvial Quaternary units in the surrounding valleys may have enhanced water retention during seasonal flows, increasing the likelihood of intermittent surface water or shallow groundwater tables.

Excavations and Settlement at Örükaya

The environmental conditions and land use at Örükaya are defined by the region's physical geography and its position at the edge of a small valley overlooking the Alaca plain. The narrow valley, which hosts the Kavakaltı Stream, forms part of the Budaközü River basin, a tributary of the Halys (Kızılırmak) River.

The settlement area at Örükaya, located east of the dam structure and anchored against the bedrock, spans approximately 120 × 85 meters (Figure 4). The site was first identified in 1990 during regional surveys conducted by Prof. Dr. Aygöl Süel (Süel, 1990:

343). Unfortunately, the settlement has suffered extensive disturbance due to illicit excavations and local soil extraction activities, as villagers have long valued the clay-rich soils in the area. Much of the architecture across the site has been severely damaged or overturned. Notably, a tunnel-like looting trench along the slope has completely disrupted the stratigraphy on the western side (İpek & Sökmen, 2019).

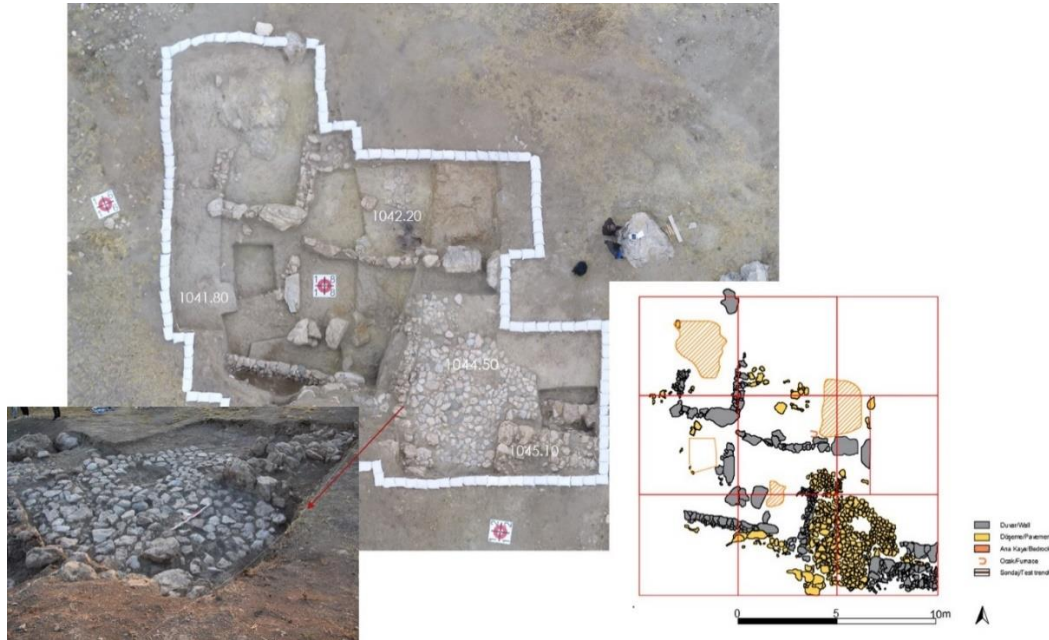

Figure 4: Excavated part of the settlement-detail form stone pavement floor.

Excavations in this area focused on cleaning the destruction caused by looting and recovering the remaining architectural features. In the section exposed by the vertical looter pit on the southern edge of the excavation zone, traces of a floor and an eroded mudbrick wall were observed. To the east, in situ architecture was documented, including a well-preserved (though partially damaged) floor surface located approximately 30–40 cm below the current surface. This floor was bounded to the south and west by wall alignments, with a discernible entrance gap on the southern side, suggesting that access to the floored space was provided from this direction. Numerous painted pottery sherds were recovered from both the floor and the surrounding areas.

Architectural elements at the site were adapted to the topography, with terracing applied across the slope; walls were frequently anchored directly into the bedrock, and the stones used in construction were often of large dimensions. On the terrace north of the floor (trench N13/FJ15), a 46×90 cm hearth was found, constructed against the bedrock. In this same area, fragments of two loaf-shaped grinding stones were identified in a broken, scattered condition (Figure 5). All of the identified fragments were loaf-shaped and featured a unifacial working surface. These stones were primarily operated in a back-and-forth motion, held with either one or two hands during use.

In addition to grinding stones, excavations also revealed biconical and button-type spindle whorls. These artifacts are typically associated with household textile production and reflect the material traces of everyday practices characteristic of rural village life.

When considered together, the grinding stones and spindle whorls suggest that the settlement belonged to a small-scale but productive rural community.⁵ At Örükaya, unlike other settlements in the region, no defensive wall has been identified; however, the site is situated on a hilltop in a commanding position over the surrounding landscape, consistent with the general settlement pattern of the area⁶. Based on the pottery evidence, the occupation at Örükaya appears to be single-phased and, in light of findings from Late Iron Age layers across the region, is dated to the Late Iron Age.

Figure 5: Hearth found a lower terrace and its surroundings- loaf-shaped grinding stones and biconical and button-type spindle whorls.

When examining the settlement patterns in the region during the period contemporary with Örükaya, it becomes evident that Hattuşa underwent a significant transformation in the Late Iron Age, shifting toward a more contracted and defense-oriented organization compared to earlier periods. Habitation became concentrated in the eastern sector of the Upper City, particularly around the Southern Fortress and Nişantepe. The complete fortification of Büyükkale and the construction of large, multi-room structures indicate a continued emphasis on centralized authority and defensive concerns. However, the presence of irregularly distributed fortification walls throughout the site suggests that defensive measures were implemented in a fragmented and localized manner (Genz, 2011: 343). This spatial reorganization reflects a departure from the coherent urban identity of earlier phases, resulting in a more dispersed settlement structure shaped by regional dynamics. In contrast, Örükaya, was established in a

⁵ This pattern can also be observed in the Iron Age settlement at Boğazköy (see Schachner, 2019: 253).

⁶ At Boğazköy Büyükkale, more protected and defensible areas were deliberately chosen (see Schachner, 2019: 254). The fortification structures at Southern Fortress similarly point to a period of unrest.

strategic location that provided both access to extensive agricultural lands and the defensive benefits of elevated terrain. Unlike the increasingly defensive and fragmented model seen at Hattuša (Schachner, 2019), Örükaya appears to have followed a more rural, internally coherent, and environmentally adaptive settlement strategy.

Çadır Höyük located southeast of Örükaya illustrates the broader chronological and spatial complexities of the Iron Age in central Anatolia. As highlighted in the study by Kealhofer et al., establishing an absolute chronology for this period remains problematic. Nevertheless, archaeological evidence indicates that Çadır Höyük maintained its significance as a regional center at least through the Middle Iron Age, with possible continuity into later phases. The fortified hilltop site of Tilkigedigi, located in the same region, exemplifies the characteristic Late Iron Age tendency toward elevated, defensible settlements. This spatial preference corresponds with the regional instability observed at the end of the Middle Iron Age, notably exemplified by the destruction of Kerkenes (Kealhofer et al., 2010: 90).

In addition to centers such as Hattuša and Çadır Höyük, where settlement continuity is evident, Örükaya emerged as a new site during the Late Iron Age, characterized by a single occupational phase and a short duration. The brief and limited nature of its occupation not only points to broader regional instability or reorganization processes, but also provides valuable insights into the subsistence strategies and spatial choices of small-scale, local communities during this period. While larger centers like Hattuša reflect certain degrees of structural persistence, the establishment of smaller, rural settlements such as Örükaya underscores the resilience and adaptive capacity of non-elite populations (Ross et al, 2019: 301) in the face of shifting social and economic landscapes. These types of settlements offer critical perspectives on how communities sustained themselves in temporary, pragmatic, and environmentally advantageous settings during times of weakened central authority. In this regard, Örükaya exemplifies micro-scale adaptive strategies in a transforming socio-political environment.

This situation can also be evaluated in comparison with the findings from Ovaören-Yassihöyük, located south of the Kızılırmak River. During the Late Iron Age, the settlement acquired a distinctly rural character, as its former fortification system was abandoned and replaced by modest structures indicative of a subsistence-oriented lifestyle reliant on local resources. In particular, the architectural features documented in the YH 2b level—such as stone-paved courtyards and narrow passageways—reveal a spatial configuration centered around workshops and simple building forms. These arrangements not only provided functional spaces for productive activities but also signify a clear departure from centralized, elite-driven planning practices. In this respect, Ovaören, together with short-lived and limited-occupation settlements like Örükaya, stands as a significant example of the flexible, self-sufficient, and locally structured lifeways that emerged in rural Anatolia during the Late Iron Age (Aklan & Akçay, 2023).

Potteries

The pottery assemblage⁷ recovered from Örükaya can be classified into six primary groups. The most prevalent among these is Orange Ware (OW), followed by Red Ware (RW), and Cream Slip Ware (CSW). Other identified types include Brown Ware (BW), Gray Ware (GW), and Red Slip Ware (RSW). With the exception of a few vessels fired in a reduced atmosphere, the majority were produced in an oxidizing environment. A common characteristic across all fabric groups is the presence of grit inclusions; however, it is possible that this grit was not intentionally added but rather occurred naturally in the clay, which may have been used without thorough sieving. Lime was used as an inclusion in most samples, while a few vessels contained mica, and only a single sample included straw as an additive. Overall, the pottery from Örükaya is generally of medium quality, with a smaller subset representing finer-quality production (Figure 6).

A detailed form analysis was carried out to classify the various shapes represented within the pottery assemblage. Among the open vessels, shallow and deep bowls predominate, while plates and cups appear less frequently. The closed vessels were categorized into necked and neckless types, and then further subdivided based on vessel size and neck shape. Within the necked category, narrow-necked, single-handled jugs, trefoil jugs, jars with necks, and small juglets are all represented, reflecting a range of functional forms used for pouring and storage. Wide-necked crater forms also appear among the assemblage. Among the neckless forms, pots are the most common, while large-sized jars (pithoi) are less frequently attested (Figure 7).

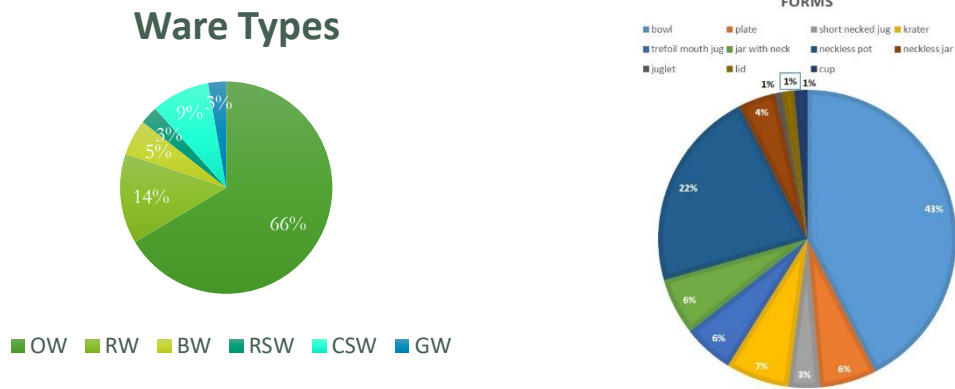

Figure 6: The distribution of ware types and forms of Örükaya pottery assemblage.

⁷ A detailed study of the pottery is being carried out and prepared for publication by Zeynep Akkuzu. I would like to express my gratitude to her for providing insights used in this assessment.

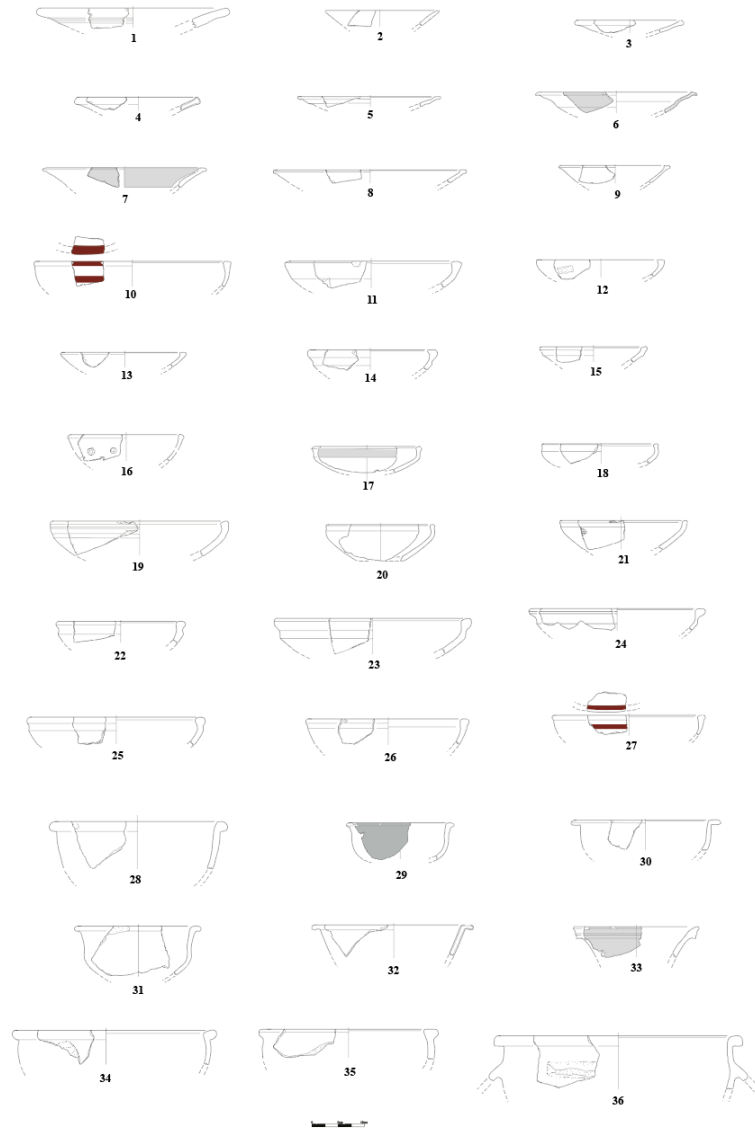

Figure 7: A sample of ware groups found in Örukaya

Additionally, a small number of lids were identified, grouped under miscellaneous categories. This diverse range of vessel forms points to a multifunctional pottery repertoire, supporting both domestic and storage needs within the settlement.

Painted body sherds were also significantly found. The first group consists of animal figures applied over a cream-colored slip (Figure 8). Among these motifs are representations of fish, various bird species, and large domesticated animals. Notably, these decorations are confined not to the entire vessel surface but specifically to the shoulder zone. A framing band was applied on the vessel's shoulder, filled with a cream-colored background, upon which the animal motifs were painted. The second group includes a range of other motifs, also applied over a cream-painted surface (Figure 9). This group features both figurative or vegetal designs and geometric patterns, again likely restricted to the framed panel on the shoulder rather than covering the entire vessel. Finally, there is a painted group characterized by directly applied geometric motifs without a slip background (Figure 10). In this case, the decorative elements are not limited

to the shoulder zone but also extend across the vessel's body, handles, and rim parts, indicating a broader decorative application.

Figure 8: Animal motifs on cream base.

Figure 9: Geometric motifs on cream base.

Figure 10: Geometric motifs on direct vessels' surface.

At known Late Iron Age settlements in the region, the pottery predominantly exhibits local forms. Schachner describes central Anatolia during this period as culturally isolated, emphasizing that these local forms—reflecting the region's Bronze Age traditions—are not of a nature that would characterize or define the dominance of Achaemenid culture, which historical records indicate held sway in the area (Schachner, 2019: 260). Genz observes that the Late Iron Age remains generally underexplored in Central Anatolia, with current knowledge of the region's Iron Age pottery sequence still unfortunately limited. Decorative practices during this period often feature red and dark lustrous paint, typically restricted to white-painted panels on the shoulders of closed vessels. While animal motifs continue to appear, they shift away from the earlier silhouette style, instead incorporating a variety of internal design elements (Genz, 2001: 160-161).

The Late Iron Age pottery assemblage at Çadır Höyük, though not sharply defined, is characterized by intricate panel decorations, featuring polychrome designs such as red and brown animal figures or geometric motifs painted onto white panels. These ceramics exhibit notable continuity with Middle Iron Age traditions, while also introducing decorative innovations like red or brown banding. The overall repertoire includes a diverse array of forms, such as bowls, jugs and juglets, jars and cooking pots (Kealhofer et al., 2010: 75). Strikingly, the pottery assemblage at Örükaya reveals strong parallels to

this pattern, both in terms of decorative styles and vessel types, reflecting shared regional traditions and technological practices during the Late Iron Age.⁸

A Dog Burial

Excavations in trench M13/AE15 at Örükaya revealed a nearly complete skeleton of a dog (Figure 11). Preliminary observations indicate that the dog was of medium size, with a shoulder height of approximately 45–50 cm. Its teeth are well-preserved, suggesting that the individual was a young adult at the time of death. Minor exostoses observed on some bones may indicate early signs of arthritis.⁹ Notably, the deposition of the skeleton does not appear accidental: the dog had been carefully placed, with two stones positioned near its head and two stones near its feet, suggesting a deliberate and possibly meaningful burial practice.

Dog burials¹⁰ during the Iron Age are relatively rare but offer important cultural insights. In Mesopotamia, dogs were closely associated with the goddess Gula, a deity of healing, with numerous dog figurines dedicated to her found in temple contexts. Recent excavations at Harran near the Sin Temple, in a burial dated to around 700 BCE, uncovered four dog graves arranged in a crescent-shaped pattern, possibly reflecting ritual practices linked to the healing cult of Gula (Önal, 2024). These findings suggest that aside from their value in daily life, dogs may have been perceived as sacred animals with therapeutic powers, and their burials likely held symbolic significance.

⁸ Comparable traits are also evident at Ovaören-Yassıhöyük, where Late Iron Age layers yielded a wide range of utilitarian and decorated wares, including polychrome geometric designs, incised motifs, and distinctive storage vessels. The presence of bowls and the dominance of simple kitchen wares in the pottery assemblage further underline the rural character of the settlement, while the material culture demonstrates continuity with sites such as Maşat Höyük, Kınık Höyük, and Gordion, affirming a broader pattern of pottery production and distribution across central Anatolia during this period (Aklan & Akçay, 2023).

⁹ I owe my sincere thanks to Prof. Dr. Evangelia Ioannidou Pişkin for sharing her initial impressions regarding the dog skeleton.

¹⁰ Dog remains found in cooking vessels within the Iron Age layers at Sardis have been interpreted as evidence of sacrificial meals. See: Greenewalt, C. H., & Payne, S. (1978). *Ritual dinners in early historic Sardis* (Vol. 17). Univ of California Press; A comprehensive database study conducted in the Southern Levant aimed to understand the patterns revealed by dog remains from the Iron Age. The findings indicate that dog remains were present in two-thirds of the settlements in the region (Sapir-Hen & Fulton, 2023). This suggests that dogs were common in settlements during this period and that their presence in faunal assemblages should be anticipated. The remains were generally found scattered among other animal bones, with no evidence of deliberate burial arrangements. In most cases, the presence of dogs was associated with settlements where sheep and goat herding was intensively practiced. It is suggested that these dogs were likely used as aids in herding or as guardians protecting livestock from predators and thieves.

Figure 11: A burial of *Canis lupus familiaris* ?

Comparative evidence from Eastern Anatolia, although sparse, further contextualizes the Örükaya find. More recently, Alaybeyi Höyük has yielded two nearly complete dog skeletons in Iron Age contexts. These remains were discovered within a workshop complex dated between 908–797 BCE, as well as around residential structures (Siddiq et al, 2021). Similar to the Örükaya burial, the Alaybeyi dog skeletons were not casually discarded but were carefully interred, perhaps reflecting the importance of dogs to the communities with which they lived.

Thus, the dog burial at Örükaya, though singular, fits within a broader pattern of selective and respectful canine deposition during the Iron Age. Whether the burial carried a ritual connotation, a practical commemoration of a valued animal, or a symbolic association with healing or other ritualistic traditions remains open to interpretation. Nevertheless, it provides important evidence for understanding human–animal relationships and the symbolic roles of dogs within small-scale rural communities in central Anatolia during the Late Iron Age.

Botanical Remains

The majority of archaeobotanical material at Örükaya was recovered from hearth-related contexts within trench N13/FJ15, particularly from an ash-rich burnt layer surrounding the hearth structure. This hearth, measuring 46 × 90 cm and constructed against the bedrock in the eastern section of the trench, was surrounded by an area of approximately 150 × 200 cm likely formed through the accumulation of debris from repeated use and subsequent cleaning of the hearth. Two samples yielded significant quantities of seeds: Sample 1 was collected from the burnt area adjacent to the hearth,

while Sample 6 was taken directly from within the hearth structure. Other samples were collected from ashy contexts across the trench, as shown in Table 1¹¹.

Örükaya Botanical Remains	sample 1	sample 2	sample 3	sample 4	sample 5	sample 6	sample 7	sample 8		
Taxon									Number of Finds	Species
Triticum monococcum		10		1		7	2		20	Einkorn
T. monococcum, Spelt		3			1	7			11	Einkorn/Spelt
Triticum dicoccum	24	37	2	22	7	57	17	4	170	Emmer
T. dicoccum, Spelt	14	1				213	4	3	235	Emmer/Spelt
Triticum aestivum/durum	12	8	2	8		8	3	3	44	Bread Wheat
Triticum aestivum, rachis	16					4		1	21	Bread Wheat / rachis fragment
Hordeum vulgare	21	71	2	27		14	7	3	145	Hulled Barley
Hordeum, rachis	12					3		1	16	Hulled Barley, Rachis fragment
Cerealium indeterminata	61	79	4	43		76	26	23	312	Unidentified cereals
Panicum miliaceum		18							18	Millet
Vicia ervilia	1			13	2	3			19	Bitter Vetch
Leguminosae sativae indeterminatae			1	2			3	2	8	Unidentified pulses
Corylus avellana						2			2	Hazel
Celtis	1								1	Hackberry
Galium, macrospermum	3	3	2	1	1	11	8		29	Bedstraw, large-seeded
Galium, microspermum	2	6		1	1	9	10		29	Bedstraw, small-seeded
Chenopodium						4		3	7	Fat-ben
Rumex spec.(crispus-T.)	1					1			2	Dock species
Rumex acetosella	3								3	Sheep's sorrel
Quercus		1			1				2	Oak
Bupleurum		2							2	Hare's ear
Neslia	1			1	1		1		4	Ball mustard
Thymelaea passerina	2								2	Spurge flax
Rubus							1		1	Berry
Onopordum							1		1	Thistle
Ranunculus arvensis	1								1	Corn buttercup
Medicago	2								2	Medick
Lolium	2	1				2			5	Ryegrass
Bromus	4								4	Bromes
Boraginaceae	8				6				14	Borage family
Fabaceae	1					1		2	4	Bean family
Polygonaceae	5	1	1			13	1		21	Knotweed family
Poaceae	26	6	1			22	1		56	Cereal family
Cyperaceae	13					12	1	6	32	Sedge family
Brassicaceae				3		1			4	Mustard family
Apiaceae			1				2		3	Umbellifer family
Lamiaceae	3					1		1	5	Mint family
Caryophyllaceae						1				
Asteraceae	2	1	1					1	5	Daisy family
Finds per sample	241	248	17	122	20	472	88	53	1,260	Total number of finds

Table 1: Quantity of archaeobotanical remains found in Örükaya excavations

The charred plant remains point to at least three different categories of human activity. The presence of domesticated cereals, such as emmer/spelt (*Triticum dicoccum*/spelta) and einkorn/emmer (*Triticum monococcum*/dicoccum), clearly indicates agricultural production and dietary practices. Among these, hulled barley (*Hordeum vulgare*) appears as the primary cereal crop. In addition to cultivated species, arable weeds such as bedstraw (*Galium* sp.) and ruderal plants were identified. Ruderals, known to thrive in disturbed soils, are often indicators of human-associated activity zones and reflect micro-landscape transformations caused by settlement and land-use intensity. Their presence at Örükaya may suggest threshing activities in the vicinity. Wetland species such as Cyperaceae likely represent plants collected for fodder or utilitarian purposes. The samples from the hearth area and its surroundings at the site revealed a high diversity of wild seeds. This pattern raises the possibility that dung was used as a fuel source, introducing seeds from animal fodder into the hearth deposits. Such an interpretation aligns with Miller's (1984) ethnographic and archaeological study, which

¹¹ I would like to thank Rainer Pasternak for his valuable contributions in sorting and clarifying the botanical remains from Örükaya.

demonstrates how dung burning can leave behind diverse botanical signatures in archaeological contexts.

A noteworthy find is the identification of 19 seeds of bitter vetch (*Vicia ervilia*)—a legume valued for its high protein content (20–27%) and commonly used as fodder for livestock, including sheep, cattle, and camels. Bitter vetch played a prominent role in early agricultural systems and spread from the Near East to regions such as Greece and Bulgaria, where it remained a significant fodder crop (Miller, 2014: 263).

In addition, 18 seeds of millet (*Panicum miliaceum*) were recovered from the area surrounding the hearth. Although comparable Iron Age data from the immediate region are lacking, the study by Nesbitt and Summers (1998) demonstrates that millet was an important cereal in various periods across the Near East. Notably, a large concentration of millet was found in a burned layer at Tille Höyük, dated to ca. 600 BCE—the earliest known instance of millet as a systematically cultivated crop in the region. Millet’s short growing season (~40 days), drought resistance, and minimal soil requirements made it particularly well-suited for farming under semi-arid and climatically variable conditions. Its presence at Örükaya thus not only reflects agricultural diversification but may also signal local strategies of environmental adaptation in response to water scarcity or seasonal unpredictability.

A comparative analysis with Kuşaklı Höyük, based on archaeobotanical data published by Pasternak (1998), helps contextualize the Örükaya findings. Of the total taxa identified, 17 taxa were common to both sites, while 23 taxa found at Örükaya were absent from Kuşaklı, and 21 Kuşaklı taxa were not found at Örükaya. The higher diversity of cereals and pulses at Kuşaklı may reflect more intensive agricultural production and storage, potentially tied to centralized administrative or taxation structures. In contrast, Örükaya exhibited greater diversity of ruderal and pasture-adapted species, possibly indicating a greater reliance on animal husbandry. The botanical variation ratio (74.58%) between the sites suggests significantly different economic strategies.

Evidence from Çadır Höyük further underscores the regional pattern of economic plant usage during the Iron Age. Cereals such as *Triticum durum/aestivum* (durum and bread wheat), *T. dicoccum*, *T. monococcum*, and *Hordeum* sp. are well-attested in Iron Age layers at the site (Smith, 2007: 181), indicating shared cultivation practices across central Anatolia.

Overall, the archaeobotanical assemblage from Örükaya reflects a small-scale yet productive rural community based on mixed agriculture and animal husbandry. The presence of drought-resistant crops and ruderals suggests active land use and cultivation. The minor presence of taxa such as oak and hazelnut points to a woodland-adjacent or mosaic landscape, implying access to diverse ecological zones.

Conclusion

The archaeological investigations at Örükaya provide critical insights into the dynamics of small-scale rural communities in central Anatolia during the Late Iron Age.

Positioned strategically on a ridge overlooking the Alaca Plain, Örükaya exemplifies the settlement logic characteristic of the period: balancing defense, resource accessibility, and environmental adaptability. The geomorphological, geological, and environmental contexts demonstrate that site selection was a deliberate response to both security concerns and agricultural needs in a semi-arid, seasonally variable landscape.

The material culture unearthed at Örükaya—including a diverse pottery assemblage, carefully interred dog burial, and archaeobotanical remains—reveals a community engaged in mixed agro-pastoral strategies, deeply intertwined with the local environment. The pottery finds align with broader Late Iron Age traditions observed at sites like Çadır Höyük and Boğazköy, reflecting both continuity with Middle Iron Age practices and local adaptations. Notably, while larger regional centers such as Hattuşa show increasing fortification and centralization, Örükaya represents a more decentralized, rural response to the same socio-political pressures.

The botanical data further highlight Örükaya's reliance on drought-tolerant crops, animal husbandry, and local resource management, underscoring its resilience within a shifting landscape of environmental and political challenges. Although the occupation was brief and limited to a single phase, Örükaya offers a valuable window into the everyday life, subsistence strategies, and adaptive choices of non-elite populations navigating the uncertainties of the Late Iron Age. Taken together, the findings from Örükaya enrich our understanding of how small communities in Anatolia engaged with their environment, sustained themselves, and contributed to the region's broader historical tapestry during a transformative era.

References

- Aklan, İ., & Akçay, A. (2023). Kırsalın Öyküsü: Geç Demir Çağı'nda Ovaören. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(3), 20-41. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.1314623>
- Allcock, S. L., & Roberts, N. (2014). Changes in regional settlement patterns in Cappadocia (central Turkey) since the Neolithic: A combined site survey perspective. *Anatolian Studies*, 64, 33–57. <http://www.jstor.org/stable/24878351>
- Biltekin, D., Eriş, K. K., Schachner, A., Yakupoğlu, N., & Yakupoğlu, C. (2025). Late Holocene vegetation dynamics and climate variations through pollen analysis of sediments from Lake Sülük (Çorum, Türkiye). *Review of Palaeobotany and Palynology*, 334. <https://doi.org/10.1016/j.revpalbo.2025.105280>
- Çınaroğlu, A., & Genç, E. (2005). 2003 yılı Alaca Höyük ve Alaca Höyük Hitit Barajı kazıları. In 26. *Kazı Sonuçları Toplantısı* (Vol. 1, pp. 265–276).
- Genz, H. (2001). Iron Age pottery from Çadır Höyük. *Anatolica*, 27, 159–170.
- Genz, H. (2011). The Iron Age in Central Anatolia. In G. R. Tsetskhladze (Ed.), *The Black Sea, Greece, Anatolia and Europe in the first millennium BC* (pp. 331–368). Colloquia Antiqua 1.

- Greenewalt, C. H., & Payne, S. (1978). *Ritual dinners in early historic Sardis* (Vol. 17). Univ of California Press.
- Harper, K. (2017). *The Fate of Rome: Climate, Disease, and the End of an Empire* (Vol. 2). Princeton University Press.
- İpek, Ö., & İbiş, R. (2013). Çakır Köyü Hitit Barajı: 2012 yılı sondaj kazısı çalışmaları ön raporu. In Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (Ed.), 3. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu* (pp. 5–26). Çorum.
- İpek, Ö., & Sökmen, E. (2019). Örükaya Arkeolojik Araştırma Projesi 2017 yılı çalışmaları. In 39. *Kazı Sonuçları Toplantısı* (Vol. 3, pp. 218–227)
- Kealhofer, L., Grave, P., Marsh, B., Steadman, S., Gorny, R. L., & Summers, G. D. (2010). Patterns of Iron Age interaction in central Anatolia: Three sites in Yozgat province. *Anatolian Studies*, 60, 71–92.
- Miller, N. F. (1984). The use of dung as fuel: An ethnographic example and an archaeological application. *Paléorient*, 10(2), 71–79. <https://doi.org/10.3406/paleo.1984.941>
- Miller, N., & Enneking, D. (2014). Vicia ervilia (L.) Willd—Ancient medicinal crop and farmer’s favorite for feeding livestock. In *Ancient crops: Toward an archaeology of sustainability* (pp. 254–268).
- Nesbitt, M., & Summers, G. D. (1988). Some recent discoveries of millet (*Panicum miliaceum* L. and *Setaria italica* (L.) P. Beauv.) at excavations in Turkey and Iran. *Anatolian Studies*, 38, 85–97.
- Önal, M. (2024). *Ritual dog graves associated with the goddess Gula have been uncovered at the Harran archaeological site*. Anatolian News. <https://www.anatolianarchaeology.net/ritual-dog-graves-associated-with-the-goddess-gula-have-been-uncovered-at-the-harran-archaeological-site/>
- Pasternak, R. (1998). Übersicht über die Ergebnisse der archäobotanischen Arbeiten in Kuşaklı 1994–1997 und ein Interpretationsansatz zu den Befunden. *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin*, 130, 160–170; 171–174.
- Ross, J. C., McMahon, G., Heffron, Y., Adcock, S. E., Steadman, S. R., Arbuckle, B. S., Smith, A., & von Baeyer, M. (2019). Anatolian empires: Local experiences from Hittites to Phrygians at Çadır Höyük. *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology and Heritage Studies*, 7(3), 299–320. <https://doi.org/10.5325/jeasmedarcherstu.7.3.0299>
- Sapir-Hen, L., & Fulton, D. N. (2023). A dog’s life in the Iron Age of the southern Levant: Connecting the textual and archaeological evidence. *Oxford Journal of Archaeology*, 42, 152–165. <https://doi.org/10.1111/ojoa.12268>
- Schachner, A. (2019). *Hattusa: Efsanevi Hitit İmparatorluğu'nun izinde*. Homer Kitabevi.

- Siddiq, A. B., Onar, V., Mutuş, R., & Poradowski, D. (2021). The Iron Age dogs from Alaybeyi Höyük, Eastern Anatolia. *Animals*, 11(4), 1163. <https://doi.org/10.3390/ani11041163>
- Smith, A. (2007). Plant use at Çadır Höyük, Central Anatolia. *Anatolica*, 33, 169–184.
- Sökmen, E. (2021). Imperial reflections on a hydraulic landscape: Örükaya Roman dam in the province of Galatia. In E. Sökmen & A. Schachner (Eds.), *Understanding transformations: Exploring the northern central Anatolia in antiquity (c. 4th/3rd century BCE – 4th/5th century CE)* (pp. 375–400). BYZAS Monograph Series. Ege Yayınları.
- Süel, A. (1990). 1988 yılı Çorum yüzey araştırması. In 7. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (pp. 341–361). Ankara.
- White, S. (2011). *The climate of rebellion in the early modern Ottoman Empire*. Cambridge University Press.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Yabancı Dil Olarak Arapça Öğretiminde Yapay Zekâ ve Aktif Öğrenmenin Rolü

Ahmet Derviş MÜEZZİN* Recep ÇELİK**

Özet

Bu araştırma, yapay zekâ ve aktif öğrenme tekniklerinin yabancı dil olarak Arapça öğretimindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Teknolojik gelişmelerle uyumlu bu çalışma, Arapça öğretiminde yenilikçi stratejiler geliştirmeye odaklanmaktadır. Araştırma, yapay zekâ destekli aktif öğrenme yöntemlerinin, öğrencilerin dil öğrenme becerilerini geliştirme ve öğrenme deneyimlerini iyileştirme konusunda etkili olduğunu öngörmektedir. Yapay zekâ uygulamaları ve aktif öğrenme teknikleri, öğrencilerin Arapça okuma ve yazma becerilerini hızla geliştirmelerine, motivasyonlarını artırmalarına ve ders içeriğiyle daha güçlü bir etkileşim kurmalarına olanak tanıyabilir. Araştırmanın temel hedefleri; yapay zekâ ve aktif öğrenme tekniklerinin eğitimsel faydalarını analiz etmek, dil becerilerini geliştirecek yapay zekâ tabanlı bir model oluşturmak ve bu araçların öğrenci motivasyonu üzerindeki etkisini değerlendirmektir. Google AI Studio ve Padlet gibi teknolojilerin entegre edildiği bu çalışma, deneysel bir yöntemle öğrenciler üzerinde uygulanmıştır. İlk bulgular, bu tekniklerin öğrenme sürecini daha etkili, yenilikçi ve eğlenceli hâle getirdiğini göstermektedir. Yapay zekâ ve aktif öğrenmenin, Arapça öğretiminde öğretim etkinliğini artırdığı, öğrencilerin seviyelerini belirlemede ve dil becerilerini güçlendirmede önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırma, Arapça öğretiminde teknoloji entegrasyonunun sunduğu potansiyeli vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arapça, yapay zekâ, aktif öğrenme, okuma ve yazma, teknoloji.

The Role of Artificial Intelligence and Active Learning in Teaching Arabic as a Foreign Language

Abstract

This research investigates the impact of Artificial Intelligence (AI) and active learning techniques on teaching Arabic as a foreign language. Aligned with technological advancements, the study focuses on developing innovative strategies for Arabic language instruction. The research hypothesizes that AI-powered active learning methods are effective in enhancing students' language skills and improving their learning experiences. AI applications and active learning techniques can potentially enable students to develop Arabic reading and writing skills more rapidly, increase their motivation, and foster stronger engagement with course content. The primary objectives of the research are to analyze the educational benefits of AI and active learning techniques, to develop an AI-based model for enhancing language skills, and to evaluate the impact of these tools on student motivation. Integrating technologies like Google AI Studio and Padlet, this study employed an experimental approach with students. Initial findings indicate that these techniques make the learning process more effective, innovative, and enjoyable. The research concludes that AI and active learning enhance teaching effectiveness in Arabic instruction, playing a significant role in determining student levels and strengthening language skills. This research highlights the potential offered by technology integration in Arabic language teaching.

Keywords: Arabic, artificial intelligence, active learning, reading and writing, technology.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, Arapça Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı, Samsun / Türkiye, moazen.ahmad@gmail.com.

ORCID : 0000-0002-8702-6371

** Dr. Öğr. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Nevşehir / Türkiye, recepcelik@nevsehir.edu.tr.

ORCID : 0000-0002-5099-1231

***Bu makale, 2024 yılında Sinop Üniversitesi tarafından düzenlenen "I. Uluslararası Küresel Sorunlara İslami Yaklaşımlar: Teknolojik ve Kültürel Dayatma" adlı Sempozyumda sunulan "أجنبة كلغة العربية اللغة تعليم في النشاط والتعليم الاصطناعي الذكاء دور" adlı bildiriden üretilmiştir.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Müezzın, A.D., & Çelik, R. (2025). Yabancı Dil Olarak Arapça Öğretiminde Yapay Zekâ ve Aktif Öğrenmenin Rolü,

Küllıye, 6(2), 357-376. <https://doi.org/10.48139/aybukulliye.1600000>

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
11 Aralık 2024	3 Temmuz 2025	Araştırma Makalesi	357-376
11 December 2024	3 July 2025	Research Article	

Extended Abstract

This study examines the potential of integrating artificial intelligence (AI) and active learning options in teaching Arabic as a foreign language, as well as the associated data transfer processes. As technological advances reshape educational paradigms, this contemporary research explores how these advances can transform the unique linguistic development trajectory of Arabic, making the learning process more effective, interactive, and personalized. The fundamental assumptions of the study suggest that combining AI-supported active learning techniques will accelerate the development of core language skills such as reading and writing, enhance learning motivation, and foster a deeper connection with the course content. Beyond presenting a theoretical framework, this study supports its arguments through comprehensive observations and concrete data.

The literature review of the research indicates that AI brings together the role of technology in education with the pedagogical benefits of active learning. By mimicking human intelligence, AI has the capacity to personalize learning processes, provide instant feedback, and enable learners to progress at their own pace. Especially for Arabic, which is often perceived as having a complex grammatical structure, AI holds significant potential in simplifying rules and offering practical exercises. On the other hand, active learning transforms passive recipients of information into active participants, accelerating the learning process through activities such as problem-solving, group work, and discussion. The combination of these two powerful approaches promises a synergistic effect that can enable countries both to develop technologically and to enhance higher-order thinking skills.

In order to test this theoretical basis, the research adopted an analytical and partially methodological approach. The study's population consisted of native Turkish-speaking students enrolled in an elective Arabic course at Samsun 19 Mayıs University in Türkiye. From this population, a sample of six students was selected and divided into three groups (A, B, C). The technological backbone of the study was formed by a customized AI model called “el-Musahhihu'l-Habîr” (The Expert Corrector), built on the Gemini 1.5 Pro model within Google AI Studio. This model was designed to analyze Arabic texts and audio recordings by classifying them according to grammar, pronunciation, spelling, and fluency criteria. Active learners were further supported through Padlet, a digital board that enabled them to collaborate, comment on each other's work, and create collective products.

Two primary tasks were assigned during the application process. First, students listened to the story “The Golden Egg” and collaboratively wrote it on Padlet in groups. Second, they read aloud a text titled “The Wise Judge” and uploaded their audio recordings to Padlet. Before data collection in these two stages, peer evaluations were conducted within groups and then across the entire class, followed by teacher-moderated discussions. After this active learning process, the students' written texts and audio recordings were evaluated in detail using the “el-Musahhihu'l-Habîr” model. The AI

model analyzed each group's work according to predetermined academic criteria, presenting the results in tables containing detailed explanations of errors, a score out of 100, and proficiency levels identified according to the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) (e.g., A1, A2, B1, etc.).

The most striking finding of the research was the high consistency between traditional teacher assessments in class and the objective evaluations conducted by the AI model. For instance, a group whose reading performance was rated by the teacher as intermediate (A2) due to occasional pronunciation and grammar mistakes was similarly classified by the AI model at the same level. This demonstrated that the AI model could serve as a reliable tool in monitoring student performance and identifying specific error patterns. Additionally, the use of AI and active learning options was observed to make the learning process more dynamic, engaging, and enjoyable. By receiving instant and detailed feedback, students were able to pinpoint their errors more precisely, which enhanced their critical thinking and self-evaluation skills.

In conclusion, this study shows that the integration of AI and active learning methods in Arabic language teaching can improve educational outcomes, strengthen student communication and motivation, and concretely support language skills. The research highlights that classified AI models such as “el-Musahhihu'l-Habîr” can serve as powerful aids, saving time and providing an objective second opinion in the assessment process. Therefore, it is strongly recommended that educational institutions adopt such technological models, integrate these tools with pedagogical strategies, and expand the presence of technology literacy within Arabic language teaching programs. This study underscores the significant potential of technology-supported, student-centered approaches for the future of Arabic language education.

Giriş

Yabancı dil öğretiminde yapay zekâ ve aktif öğrenim yöntemlerinin bir araya gelmesi, dil öğrenimini yenilikçi ve etkili bir hale getirerek modern eğitim yaklaşımlarının öğrenme deneyimini geliştirebileceğini göstermektedir. Bu araştırma, Arapçanın yabancı dil olarak öğretiminde yapay zekâ ve aktif öğrenim yöntemleri kullanılarak öğrenme deneyimini geliştiren modern eğitim çözümleri sunma potansiyeliyle önem kazanmaktadır. Doğru şekilde kullanıldığında, günümüzdeki teknolojiler dil öğrenenlerin etkileşimini artırabilir ve performanslarını daha hızlı bir şekilde geliştirebilir. Bu çalışma, yapay zekâ teknolojilerini aktif öğrenim yöntemleriyle birleştirerek Arapça öğretim müfredatına etkili bir şekilde entegre etmeyi ve böylece öğrenenlerin ihtiyaçlarını karşılayarak dil öğretiminde karşılaşılan geleneksel zorlukların üstesinden gelmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, geliştirilen model aracılığıyla yapay zekâ uygulamaları ve aktif öğrenim tekniklerinin Arapça öğretimindeki eğitimsel faydalarını analiz etmeyi ve yazma ile okuma gibi temel dil becerilerini geliştirmek için yapay zekâyâ dayalı bir eğitim modelini (el-Musahhih) değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Çalışmada, akıllı araçların ve aktif öğrenim tekniklerinin öğrenenlerin motivasyonu üzerindeki etkisi ile eğitim içeriğiyle etkileşimlerini artırmadaki rolü değerlendirilecektir.

Araştırma soruları olarak çalışmada; yapay zekâ ile aktif öğrenim yöntemlerinin Arapçanın yabancı dil olarak öğretim sürecini nasıl geliştirebileceği ele alınacaktır. Ayrıca, bu alanda en etkili araç ve tekniklerin neler olduğu, bu araçların nasıl kullanılıp ve geliştirilebileceği üzerinde durulacaktır. Son olarak, yapay zekâ ve aktif öğrenim yöntemlerinin birlikte kullanımının, öğrenenlerin dilsel gelişimlerine olan etkisinin nasıl değerlendirilebileceği incelenmektedir.

Araştırmanın yöntem ve tasarımı bağlamında analitik ve deneysel bir metodoloji kullanılmıştır. Bu kapsamda, yapay zekâ teknolojileri (Google AI Studio) kullanılarak bir eğitim modeli geliştirilmiş ve bu model, sınıf içindeki aktif öğrenim yöntemleriyle (Padlet¹ aracıyla) test edilmiştir. Bu modele (المصحح الخبير في اللغة العربية) “el-Musahhih’ul-Habîr” adı verilmiştir. Model, öğrenci hatalarını düzeltmek, yazma ve okuma konusundaki materyallerle eğitilerek öğrencilere geri bildirim sağlamak amacıyla tasarlanmıştır. Çalışma, sınıf içinde gerçekleştirilen odaklanmış görüşmelerle, 6 öğrenci üzerinde bir durum çalışması şeklinde uygulanmıştır. Modelin etkisini ve performansını değerlendirmek amacıyla öğrenciler üç gruba (A, B, C) ayrılmıştır. Bu yaklaşım, aktif öğrenimi desteklemek ve bilgi paylaşımını teşvik etmek amacıyla uygulanmıştır. Araştırma evreni, Türkiye’nin Samsun ilinde bulunan 19 Mayıs Üniversitesi’nde, farklı fakültelerde seçmeli ders olarak Arapça öğrenen ve anadili Türkçe olan öğrencilerden oluşmaktadır. 2024-2025 eğitim-öğretim yılı kapsamında gerçekleştirilen çalışmada, odaklanmış görüşmeler için seçilen örneklem, 6 öğrenciden oluşmuştur. Öğrencilerin 2’si erkek, 4’ü kadın olup Arapça bilgileri farklı seviyelerdedir. Çalışma, tasarlanıp eğitilmiş model aracılığıyla bu farklılıkları belirleyip kayıt altına almayı amaçlamaktadır.

Araştırma Hipotezi: Yapay zekâ uygulamaları, aktif öğrenme teknikleriyle birlikte, Arapçanın yabancı dil olarak öğretiminde eğitim verimliliğini artırabilir, öğrenme sürecini kolaylaştırabilir, etkileşimli ve deneyimsel eğitim tecrübeleri sunabilir, öğrencilerin seviyelerini belirleyebilir ve geri bildirim sağlayarak somut ve olumlu bir fark yaratabilir.

Yapay Zekâ Destekli Arapça Öğretim Literatürü

Günümüzde dijital yöntemlerin eğitime uyumlu hale getirilmesi, eğitim sürecinin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir (Sam, 2022, s. 301; Şenyaman, 2023, ss. 1057-1070). Öğrenciler artık bu tür teknolojik araçlardan faydalanmakta ve öğrenme süreçlerini kolaylaştırmak için onlara başvurmaktadır. Özellikle yapay zekâ, bilgiye hızlı ve etkin bir şekilde ulaşma imkânı sunarak, dil öğrenim sürecini herkes için daha kolay hale getiren bir araç olarak öne çıkmaktadır (Bû Allam & Ayûş, 2023, s. 594).

¹ Padlet, kullanıcıların çevrimiçi bir ortamda içerik paylaşmasına, iş birliği yapmasına ve organize etmesine olanak tanıyan bir dijital pano platformudur. Bu araç, özellikle eğitimde sıkça kullanılır ve kullanıcıların yazı, görsel, video, bağlantı veya dosya gibi çeşitli içerikleri kolayca paylaşabilmelerini sağlar. Padlet, gerçek zamanlı iş birliği için oldukça uygun olup, sınıf içi etkileşimleri artırmak, grup çalışmaları yapmak, projeler geliştirmek ve öğrenci çalışmalarını değerlendirmek için kullanılır. Kullanıcı dostu arayüzü sayesinde öğretmenler, öğrenciler ve ekipler için oldukça pratik bir çözüm sunar (İnal & Arslanbaş, 2021, s. 233).

Yapay zekâ, günümüzde bilgisayar ve internetle bağlantılı bir teknoloji olup, insan zekâsını taklit eden bir yapıya sahiptir (Barut, 2022, s. 104). Eğitsel ve bilgilendirici birçok program sunarak, bir anlamda öğretmen rolünü üstlenebilmektedir (Kurt, 2024, ss. 638-652; Muflıha, 2023, s. 94).

Yapay zekâ kavramı, “insan zekâsını taklit ederek görevleri yerine getiren ve topladığı bilgilere dayanarak kendini geliştirebilen sistemler veya cihazlar” olarak tanımlanır (Mahmud, 2020, s. 130). Bu nedenle yapay zekâ, genellikle insan zekâsı gerektiren görevleri yüksek doğrulukla gerçekleştirebilen sistemler oluşturmayı hedefleyen bir bilgisayar bilimi dalıdır ve bu özelliğiyle insan zekâsını taklit eder, ona dayanarak bazı *prompt*lar oluşturur.

Yapay zekâ, eğitim ve öğrenimde yönlendirici bir güç haline gelmiştir. Öğrencilerin öğrenme hızlarına ve özel ihtiyaçlarına uygun şekilde tasarlanmış eğitim sistemlerinde kullanılabilir (Topalova & Zhiyenbayeva, 2022). Teknolojideki hızlı gelişimle birlikte, yapay zekânın üniversite ve okullarda yaygınlaşması beklenmektedir. Bu süreçte öğretmen, bu teknolojik araçları yönetmede ve öğrenciler için basitleştirerek kullanmada önemli bir rol üstlenmektedir. Özellikle dil eğitimi sırasında sınıfta bu araçlardan yararlanılması büyük önem taşımaktadır.

Ayrıca yapay zekâ, öz yönelimli öğrenimi desteklemek için öğrencilere özel rehberlik sağlayarak, onların kendi hızlarında ve kendi zaman dilimlerinde öğrenmelerine olanak tanır. Bu tür araçlar, öğrencilerin öğrenme motivasyonunu artırarak, akademik başarıyı hızlı ve kolay bir şekilde elde etmelerini sağlar (Hwang & Tang, 2022).

Yapay zekâ, dil ve öğretim yöntemleriyle ilgili birçok program sunmaktadır (Abdulvahhab, 2016, s. 703). Bu, geleneksel eğitim araçlarının yerini modern teknolojik eğitim teknikleriyle, özellikle görsel ve işitsel teknolojilerle değiştirme imkânı sağlamaktadır (Bonet, 1993, s. 1819). Yapay zekâ sayesinde belirli bir beceriyi öğrenmek veya geliştirmek isteyenlere kendi kendine öğrenim imkânı sunan bir öğrenme ortamı oluşturulmuştur (Abdulvahhab, 2016, ss. 704-705).

Arapça, günümüzde siyasi, ekonomik, kültürel ve dini nedenlerle dünya genelinde en çok öğretilen dillerden biri haline gelmiştir. Bir araştırmaya göre, 2023 yılı “Yapay Zekâ Hazır Bulunuşluk Endeksi” sıralamasında 132 ülke arasında Suudi Arabistan 29. sırada yer almıştır (Karataş, 2024, s. 22). Türkiye’de de bu dile yönelik büyük bir talep bulunmaktadır. Bu talep, hem Arap olmayan milletlerden bireylerin yoğun ilgisini çekmekte hem de Arapça konuşanların kendi dillerini daha iyi öğrenme ve dil kurallarını derinlemesine kavrama arzularını içermektedir. Ancak Arapçanın gramer kuralları ve dil yapıları, zaman zaman karmaşık ve akıcılıktan uzak bir yapı olarak değerlendirilebilmektedir. Bu nedenle, bu dilin modern yöntemlerle öğretilmesi, öğrenenlerin bu dili daha kolay kavramasına olanak tanımaktadır (Muflıha, 2023, ss. 93-102). Ayrıca, Arapçanın dilbilgisi kurallarını sadeleştirerek, bu dili ikinci dil olarak öğrenen öğrencilerin daha kolay erişip anlayabilmesi için yoğun çabalar harcanmaktadır.

Yapay zekânın dil öğretimindeki faydaları oldukça fazladır. Yapay zekâ, bir dili yaygınlaştırma ve bu dilin dünya genelinde tanınmasını sağlama açısından önemli bir

araçtır (Süleyman & Vatiyart, 2020, ss. 50-51). Ayrıca, yaşam boyu öğrenim fırsatları sunar, eğitim sürecindeki rutini kırar ve her öğrencinin seviyesine uygun öğretim yöntemleri geliştirilmesine olanak tanır. Ancak yaptığımız uygulamada yapay zekâ ile dil öğreniminde, sürecin bir öğretmen tarafından etkin bir şekilde yönetilmesi gerektiği göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda, Arap dili ve edebiyatı öğretiminde yetkin bir öğretmenin denetimi ve rehberliği, yapay zekânın sağladığı imkânlarla birleşerek daha etkili sonuçlar elde edilmesini sağlar (et-Tulûhî, 2023, s. 46).

Öte yandan, “Google Gemini 1.5 Pro” modeli ile geliştirilen uygulamada yapay zekâ ile eğitimde dikkate alınması gereken bazı olumsuz yönler de bulunmaktadır. Bunlar arasında, sağlanan bilgilerin her zaman doğru olmaması, tüm sorulara yanıt verememesi ve öğrencinin çevresiyle olan sosyal etkileşimden uzaklaşmasına neden olması gibi unsurlar sayılabilir. Ayrıca, yapay zekâyı aşırı bağımlılık, öğrenciyi özellikle bilimsel araştırma yazımı gibi konularda intihal suçlamasıyla karşı karşıya bırakabilir (Muflîha, 2023, ss. 102-104).

Yapay zekânın önemi, kararları insanlardan çok daha hızlı ve daha tutarlı biçimde alabilme yeteneğinde yatmaktadır; çünkü yapay zekâ, büyük veri kümelerini tarafsız, duygulardan etkilenmeyen ve istatistiksel olarak tutarlı bir şekilde analiz ederek insanlara kıyasla hem daha hızlı hem de hatasız kararlar verebilir. Buna ek olarak, kullanılan akıllı sistemlerin doğruluğu, bağımsızlığı ve tarafsızlığı da önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, bu sistemlerin kararları hatalardan ve insanlardaki gibi önyargılardan uzak olur (Abdürrouf, 2017, ss. 1-9). Kullanılan akıllı sistemlerin hassasiyeti, bağımsızlığı ve tarafsızlığı sayesinde alınan kararlar, insan hatası ve sübjektiflikten uzak olmaktadır (Sulemî, 2017, ss. 1-9).

Sulemî yapay zekânın şu ek faydalarına dikkat çekmiştir: İnsan deneyimlerini ve bilgilerini yapay zekâ sistemlerinde saklayarak bu bilgilerin akıllı sistemlere aktarılmasını sağlar. İnsanlar, makinelerle etkileşimde bilgisayar programlama dilleri yerine doğal dili kullanabilir, bu da kullanım kolaylığı sunar. Bu sistemler, hızlı yanıt verme ve yüksek performans özellikleri sayesinde öğrenme süreçlerindeki engelleri ve psikolojik baskıları azaltır. Yapay zekâ sistemleri bağımsızlık, tarafsızlık ve yüksek doğruluk özelliklerine sahiptir, bu da karar alma süreçlerinde tarafsızlığı önler. Yapay zekâ, etkileşimli dijital eğitim ve bilimsel araştırma gibi farklı alanlarda uyarlanabilir ve bu alanlara katkı sağlayabilir. Araştırmacının yapay zekâ hakkındaki en önemli tespitlerinden biri, yapay zekânın araştırma yapabilme, öz yönelimli öğrenim sağlama, öğrenenle etkileşim kurma ve hızlı bir şekilde geri bildirim verme yeteneğine sahip olmasıdır (Sulemî, 2017, ss. 103-124). Bunun yanı sıra, birçok ek avantaj da sunmaktadır (Müezzîn, 2024, s. 162).

Aktif öğrenim, Arapçanın yabancı bir dil olarak öğretiminde etkili bir öğretim stratejisi olarak öne çıkmaktadır (Ünal, 1999, s. 374). Bu yöntem, öğrencilerin öğrenme süreçlerine aktif katılımını sağlamayı ve öğrenmelerinde sorumluluk almayı hedefler. Bu strateji, problem çözme, ekip çalışması içinde düşünme, tartışmalar ve grup çalışması gibi etkileşimli etkinliklere dayanır. Araştırmacı Prince’a göre, aktif öğrenim öğrencileri ders

materyaliyle derin bir şekilde meşgul ederek, üst düzey düşünme becerilerini geliştirmeyi ve onları yaşam boyu öğrenmeye teşvik etmeyi amaçlar (Prince, 2004).

Bu yöntem, Arapça dil öğreniminde uygulandığında, öğrencilerin dili daha etkin bir şekilde kullanmalarını sağlar. Bu sayede öğrenciler, dili daha derinlemesine anlayabilir ve grup çalışmaları yoluyla etkili iletişim kurmaya teşvik edilirler. Bu süreç, dil öğrenimini kolaylaştırarak öğrencilerin hem bireysel hem de grup içinde öğrenim motivasyonunu artırır. Ayrıca, yapay zekâ teknolojilerinin aktif öğrenimle entegre edilmesi, eğitim sürecini daha da güçlendirebilir. Örneğin, yapay zekâ teknolojileri, öğrencilerin performans verilerini analiz ederek onlara geri bildirim sağlayabilir ve becerilerini sürekli geliştirmelerine yardımcı olabilir. Bu bulgu, çalışmamızın “değerlendirme sonuçları” bölümünde detaylı olarak sunulacaktır.

Yapay zekânın aktif öğrenimle birleştirilmesi, öğrencilerin yeteneklerini artırmanın yanı sıra onları öz yönelimli öğrenmeye teşvik edebilir. Bu, dil becerilerinin geliştirilmesi ve öğrenme yeteneklerinin güçlendirilmesi açısından büyük bir katkı sağlar. Bu tür bir entegrasyon, öğrencilerin hem bireysel hem de akademik gelişimlerine önemli destek sunar.

Yapılan Önceki Çalışmalar

Yapay zekâ destekli eğitim ve öğretim alanında, özellikle son yıllarda kayda değer bir araştırma birikimi olduğu gözlemlenmektedir. Bu çalışmalar arasında, yapay zekânın Arapça öğretiminde kullanımına odaklanan araştırmalar, dilin kendine özgü yapısı ve öğrenimindeki zorluklar nedeniyle ayrı bir önem arz etmektedir. Arapçanın morfolojik ve fonolojik karmaşıklığı, geleneksel öğretim yöntemlerinin yetersiz kalabildiği alanlarda yapay zekânın sunduğu kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimleri ve otomatik geri bildirim mekanizmaları gibi avantajlar, bu alandaki çalışmaları motive eden temel faktörler arasında sayılabilir. Nitekim, Arapça dil becerilerinin gelişimini desteklemek, öğrenen motivasyonunu artırmak ve kültürel anlayışı derinleştirmek amacıyla yapay zekâ tabanlı dil öğrenme uygulamaları, akıllı öğretmen asistanları ve otomatik değerlendirme sistemleri gibi çeşitli teknolojik çözümler üzerinde yoğunlaşan çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Bu çalışmalar hem teorik çerçeveyi genişletme hem de pratik uygulamaları geliştirme potansiyeli taşımaları açısından Arapça öğretimi alanında önemli bir dönüşümü tetiklemektedir.

Müezzîn'in (2024) çalışması, yapay zekâ kullanımının Arapça konuşma becerileri üzerindeki etkinliğini ölçmeyi amaçlamıştır. Bu çalışma, Türkiye'nin Samsun şehrindeki 19 Mayıs Üniversitesi öğrencileri üzerinde uygulamalı bir araştırma olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, “ChatGPT”nin gelişmiş bir versiyonu sesli asistan olarak kullanılmış ve nitel ve nicel yöntemler bir arada uygulanmıştır. Veri toplama sürecinde, odaklanmış görüşmelerden ve beşli Likert ölçeğine dayalı bir anketten yararlanılmıştır. İlk sonuçlar, “ChatGPT”nin öğrencilerin konuşma becerilerini geliştirebileceğini ve kendilerine olan güvenlerini artırabileceğini göstermiştir.

Tıllûhî'nin (2023) çalışması, yapay zekâ platformlarının ilkökul öğrencilerine Arapça öğretiminde elektronik öğrenme ortamına etkisini incelemeyi hedeflemiştir. Yarı

deneysel bir yöntem kullanılan çalışmada, 30 öğrenciden oluşan örneklem grubu ikiye ayrılmıştır: Yapay zekâ teknolojilerini kullanan deney grubu ve geleneksel yöntemleri kullanan kontrol grubu. Sonuçlar, yapay zekânın öğrenme sürecini olumlu etkilediğini ve bu teknolojilerin eğitimde kullanılmasının gerekli olduğunu ortaya koymuştur.

Abdülvehhab'ın (2023) çalışması, yapay zekânın Arapça öğrenen her seviyedeki öğrencilerin becerilerini geliştirmesine nasıl yardımcı olabileceğini incelemiştir. Çalışma, öz düzenlemenin öğrenme sürecinde merkezi bir unsur olduğuna dikkat çekmekte ve yapay zekâ araçlarının bu düzenlemeyi nasıl kolaylaştırabileceğini vurgulamaktadır. Bu araçların, öğrencilerin bağımsızlığını artırarak öğrenim süreçlerinde belirgin ilerleme kaydetmelerine yardımcı olduğu belirtilmiştir.

Mufliha'nın (2023) çalışması, Arapça öğretiminin mevcut durumunu ve bu süreçte öğretmenlerin ve öğrencilerin karşılaştığı zorlukları analiz etmektedir. Özellikle, yabancı dil olarak Arapça öğretiminde yapay zekânın öğrenme deneyimini nasıl geliştirebileceği üzerinde durulmaktadır. Çalışma, öğretmenlerin yapay zekâ teknolojilerini kullanarak yeni stratejiler geliştirebileceğini ve bu stratejilerin öğrencilerin dil becerilerini geliştirmelerine ve ufuklarını genişletmelerine nasıl katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

Salem'in (2023) çalışması, yapay zekâ uygulamalarına dayalı bir programın Arapça öğretimindeki etkinliğini değerlendirmeye odaklanmıştır. Çalışma, lise öğrencilerinin anlatı yazma becerilerini geliştirmek ve bu süreçlere olan farkındalıklarını artırmak amacıyla yapılmıştır. Yarı deneysel bir tasarımın kullanıldığı çalışmada, deney grubu ile kontrol grubu arasında %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak önemli farklılıklar tespit edilmiştir. Sonuçlar, programın deney grubundaki öğrencilerin anlatı yazma becerilerini geliştirmede olumlu bir etkisi olduğunu göstermiştir.

Sam'ın (2022) çalışması, yapay zekâ uygulamalarının Arapça öğretimindeki rolünü ve bu uygulamaların dijital öğrenim bağlamındaki derin etkilerini ele almaktadır. Çalışma, yapay zekânın öğrenci dil becerilerini geliştirme, onların eğitim deneyimlerini güçlendirme ve süreci daha verimli hale getirme potansiyelini gözler önüne sermektedir.

Süvayleme'nin (2022) çalışması, modern teknolojik gelişmelere uygun eğitim yöntemlerinin önemine vurgu yapmaktadır. Çalışma, bu değişimlerin eğitim çıktılarına olan etkisini ve öğretmenler ile öğrencilerin teknoloji destekli düşünme becerilerini geliştirme gerekliliğini ele almaktadır. Ayrıca, yapay zekâ araçlarının eleştirel düşüncüyü güçlendirme ve eğitimle ilgili sorunlara çözüm üretme süreçlerindeki rolünü inceleyerek, öğrencilerin modern çağa uyum sağlamasına olan katkısını vurgulamaktadır.

Uygulama Süreci

Geliştirme ve Oluşturma

Araştırmada kullanılacak yapay zekâ modeli için birçok seçenek değerlendirildi. Bu seçenekler arasında, eğitim ve model oluşturma imkânı sunan ChatGPT'nin ücretli versiyonu da bulunuyordu. Ancak, ücretsiz bir şekilde erişilebilen ve bazı yönleriyle ücretli versiyonları aşan “Google Gemini 1.5 Pro” modeli tercih edildi. Güncel

versiyonlarıyla birlikte bu model, geliştirme ve deney aşamalarında kullanılmak üzere seçildi.

Oluşturulan modele “el-Musahhihu’l-Habîr” adı verildi. Bu model, “Öğrenci çalışmalarını sürekli eğiten ve geliştiren bir denetleyici ve değerlendirci” olarak tanımlandı. Kullanıcı talimatları ise şu şekilde yapılandırıldı:

“Sana hazırladığım dosyaları yükleyeceğim. Bu dosyalar, öğrencilerin ödevlerini değerlendirip düzeltirken bilimsel bir referans olarak kullanılacaktır. Yapman gereken, bu temel dosyaları doğru bir şekilde okumak, ardından öğrencilerin okuduklarıyla karşılaştırmak ve buna dayanarak geri bildirim sağlamaktır. Ayrıca, sana doğru telaffuz ve okuma örneklerini içeren bir metin yükleyeceğim. Öğrencilerin sesli okuma performanslarını değerlendirirken, harflerin çıkış yerlerine, doğru telaffuzlarına ve dilbilgisi ile gramer hatalarına dikkat etmelisin.”

Bu talimatlar doğrultusunda, model öğrenci hatalarını tespit edip doğru bir şekilde geri bildirim sağlamak üzere eğitildi ve yapılandırıldı.

“el-Musahhihu’l-Habîr” Modülünün Kullanımı

Öncelikle sınıfta akıllı tahtada “el-Musahhihu’l-Habîr” modeli öğrencilere tanıtıldı ve her grubun yazma çalışmasını değerlendirmesi için modele aşağıdaki mesajlar iletildi:

Mesaj: Lütfen “Altın Yumurta Hikâyesi” başlıklı, daha önce elinizde bulunan metne dayanarak, her grubun yazma becerisini değerlendirin ve düzeltin. Değerlendirmenizi şu kriterlere göre yapınız:

Doğru yazım: Yazım hatalarının olup olmadığını kontrol ediniz.

Doğru dilbilgisi: Dilbilgisi kurallarına uygunluğu kontrol ediniz.

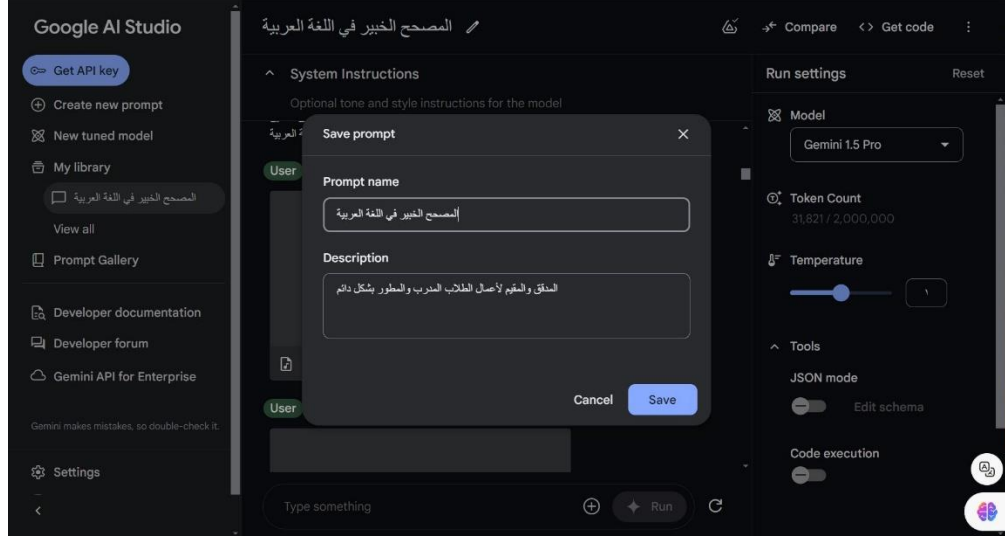
Noktalama işaretleri: Noktalama işaretlerinin doğru kullanımını değerlendiriniz.

Sonuçları düzenli bir şekilde bir tabloya yerleştiriniz. Tablo, her grup için şu bilgileri içermelidir:

1. Hataların örnekleri ve açıklamaları.
2. Genel değerlendirme ve grup puanı (100 üzerinden).

3. Avrupa Dilleri Ortak Çerçeve Programı (CEFR) kriterlerine göre seviyelerini belirle. (ör. A1, A2, B1).

Model, her gruptan gelen metni incelemiş ve belirtilen kriterlere göre analiz ederek tablo şeklinde geri bildirim sağlamıştır. Öğrencilere bu değerlendirme ile birlikte, her grup için yazım hataları, eksiklikler ve güçlü yönler hakkında detaylı açıklamalar sunulmuş, ardından bu analiz sonuçları tartışılmıştır. Bu yöntem, öğrencilerin yazma becerilerini geliştirmelerine ve hatalarını fark ederek düzeltmelerine olanak tanımıştır.

Resim 1. “el-Musahhihu’l-Habîr” Modelinin İlk Hazırlık Sayfası

Modele Sunulan Metinler

“Altın Yumurta” (Öğrenci tarafından yazılacak metin)

يُحكى أَنَّهُ كَانَ هُنَاكَ فَلَاحٌ مُتَوَسِّطُ الْحَالِ، يَعِيشُ فِي قَرْيَةٍ، وَ لَدَيْهِ مَزْرَعَةٌ صَغِيرَةٌ، وَلَا يَمْلِكُ إِلَّا دَجَاجَةً تَبْيِضُ لَهُ فِي الْأُسْبُوعِ عَدَّةً بَيضَاتٍ، وَفِي يَوْمٍ مِنَ الْأَيَّامِ، رَأَى بَيْضَةً لَوْنُهَا كَالذَّهَبِ، فَظَنَّ أَنَّهَا فَاسِدَةٌ، وَلَمَّا تَعَجَّبَ مِنْ لَوْنِهَا، أَخَذَهَا وَرَمَاهَا بَعِيدًا. فَلَا حَظَّ أَنَّ الْبَيْضَةَ لَمْ تَتَكَسَّرْ، فَأَخَذَهَا وَذَهَبَ إِلَى صَانِعِ الذَّهَبِ، فَقَالَ الصَّانِعُ؟ هَذِهِ بَيْضَةٌ ذَهَبِيَّةٌ. وَفِي الْيَوْمِ التَّالِي، بَاضَتِ الدَّجَاجَةُ بَيْضَةً ذَهَبِيَّةً أُخْرَى. وَفِي الْيَوْمِ الثَّالِثِ، بَاضَتْ أَيْضًا بَيْضَةً ذَهَبِيَّةً، فَأَصْبَحَ هَذَا الْفَلَاحُ مِنَ الْأَغْنِيَاءِ، بَلْ أَغْنَى شَخْصٌ فِي الْقَرْيَةِ. فَبَدَأَ الْفَلَاحُ يُفَكِّرُ وَيَتَسَاءَلُ لِمَاذَا أَنْتَظِرُ يَوْمًا كَامِلًا حَتَّى تَبْيِضَ لِهَذِهِ الدَّجَاجَةِ بَيْضَةٌ وَاحِدَةٌ؟ الْبَيْضُ يَأْتِي مِنْ بَطْنِ الدَّجَاجَةِ، وَيُمْكِنُنِي أَنْ أُسْتَخْرِجَ الْبَيضَاتِ الذَّهَبِيَّاتِ كُلَّهَا، فَأَخَذَ السَّكِينَ وَشَقَّ بَطْنَ الدَّجَاجَةِ، فَلَمْ يَجِدْ شَيْئًا، فَمَاتَتِ الدَّجَاجَةُ، وَلَمْ يَعْذْ هُنَاكَ بَيْضٌ ذَهَبِيٌّ.

“Bir zamanlar, orta halli bir çiftçinin yaşadığı bir köyde, küçük bir çiftliği ve sadece birkaç yumurta veren bir tavuğu varmış. Günlerden bir gün, çiftçi altın renginde bir yumurta görmüş. Önce bunun bozuk bir yumurta olduğunu düşünmüş. Ancak rengine şaşırarak yumurtayı alıp uzağa fırlatmış. Fakat yumurta kırılmamış. Çiftçi, yumurtayı alıp bir kuyumcuya götürmüştü. Kuyumcu, ‘Bu bir altın yumurta’ demiş. Ertesi gün, tavuk bir altın yumurta daha yumurtlamış. Üçüncü gün yine bir altın yumurta daha vermiş. Çiftçi kısa sürede köyün en zengin insanı olmuş. Ancak çiftçi düşünmeye başlamış: ‘Neden her gün bir yumurta beklemek zorundayım? Altın yumurtalar tavuğun içinde, hepsini birden çıkarabilirim!’ Bunun üzerine bir bıçak alarak tavuğun karnını yarmış. Ama içeride hiçbir şey bulamamış. Tavuk ölmüş ve bir daha altın yumurta elde edememiş.”

“Akıllı Kadı” (Öğrenci tarafından yüksek sesle okunacak metin)

كَانَ هُنَاكَ تَاجِرٌ لَدَيْهِ مَالٌ كَثِيرٌ، وَأَرَادَ أَنْ يُسَافِرَ مِنْ أَجْلِ التِّجَارَةِ، فَذَهَبَ إِلَى صَدِيقٍ لَهُ وَأَعْطَاهُ الْمَالَ لِيَحْفَظَهُ لَهُ حَتَّى يَرْجِعَ. وَبَعْدَ رُجُوعِهِ مِنَ السَّفَرِ طَلَبَ الْمَالَ، فَقَالَ لَهُ صَدِيقُهُ لَمْ أَخُذْ مِنْكَ شَيْئًا. فَذَهَبَ التَّاجِرُ وَصَدِيقُهُ إِلَى الْقَاضِي وَحَكَى لَهُ الْقِصَّةَ. فَقَالَ الْقَاضِي: أَيْنَ أُعْطِيتَ لَهُ الْمَالَ؟ فَقَالَ التَّاجِرُ: فِي مَكَانٍ آخَرَ الْقَرْيَةِ تَحْتَ شَجَرَةٍ حَتَّى لَا يَرَانَا أَحَدٌ، فَقَالَ لَهُ: اذْهَبْ إِلَى هَذَا الْمَكَانِ وَانْظُرْ إِلَى الشَّجَرَةِ، سَتَتَذَكَّرُ أَيْنَ وَضَعْتَ الْمَالَ، فَذَهَبَ الرَّجُلُ إِلَى الشَّجَرَةِ،

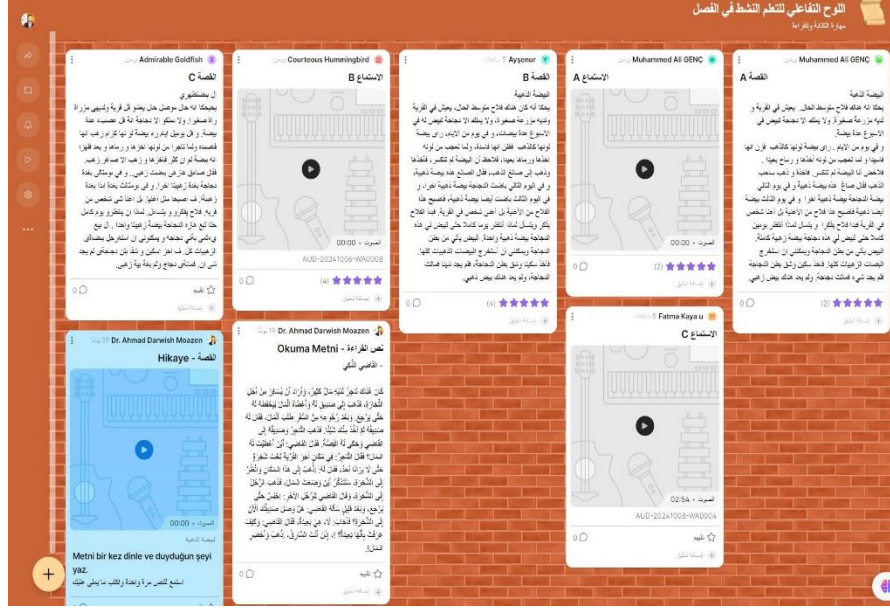
وَقَالَ الْقَاضِي لِلرَّجُلِ الْآخَرِ: اجْلِسْ حَتَّى يَرْجِعَ، وَبَعْدَ قَلِيلٍ سَأَلَهُ الْقَاضِي: هَلْ وَصَلَ صَدِيقُكَ الْآنَ إِلَى الشَّجَرَةِ؟ فَأَجَابَ: لَا، هِيَ بَعِيدَةٌ، فَقَالَ الْقَاضِي: وَكَيْفَ عَرَفْتَ بِأَنَّهَا بَعِيدَةٌ؟!، إِذْنِ أَنْتَ السَّارِقُ، إِذْهَبْ وَأَخْضِرِ الْمَالَ!.

“Bir zamanlar, çok parası olan bir tüccar varmış. Tüccar ticaret yapmak için seyahate çıkmak istemiş. Bunun için bir arkadaşına gidip parasını emanet ederek, geri dönene kadar parayı saklamasını rica etmiş. Seyahatten döndüğünde, arkadaşından parasını istemiş. Ancak arkadaşı, ‘Senden hiçbir şey almadım,’ demiş. Tüccar, arkadaşıyla birlikte kadiya gitmiş ve durumu anlatmış. Kadı, tüccara sormuş: ‘Parayı ona nerede verdin?’ Tüccar, ‘Köyün diğer ucunda bir ağacın altında, kimsenin bizi görmemesi için,’ diye cevap vermiş. Kadı, ‘Bu yere git ve ağaca bak. Parayı nereye koyduğunu hatırlayacaksın,’ demiş. Tüccar ağacın olduğu yere gitmiş. Kadı ise arkadaşına, ‘Burada otur, tüccar dönene kadar bekle,’ demiş. Bir süre sonra kadı, arkadaşına sormuş: ‘Arkadaşın şimdi ağaca ulaştı mı?’ Adam, ‘Hayır, orası uzakta,’ diye cevap vermiş. Kadı bunun üzerine, ‘Onun oraya uzak olduğunu nasıl biliyorsun? Demek ki sen hırsızısın! Hemen git ve parayı getir!’ demiş.”

Metnin, yazı ve ses kaydına ait dosyası modele sunulduktan sonra, altı öğrenci üç gruba ayrılmıştır. Bu gruplar (A, B ve C) olarak adlandırılmış ve yazma etkinliği için iş birliği yapmaları istenmiştir. Öğrencilerle, dinleyecekleri metni (Altın Yumurta) yazmaları için bir Padlet bağlantısı paylaşılmıştır. Bu çalışma, aktif öğrenimi desteklemek ve öğrenciler arasında deneyim paylaşımını teşvik etmek amacıyla özellikle grup çalışması şeklinde planlanmıştır.

Takım üyeleri, yazdıkları metinler üzerine yorum yapmaya ve Padlet üzerinden bu metinlere yıldız sistemiyle değerlendirme eklemeye teşvik edilmiştir. Daha sonra, öğretmen rehberliğinde gruplar arasında açık bir tartışma oturumu düzenlenmiştir. Bu değerlendirmede, her grubun metni imla doğruluğu açısından analiz edilmiş ve sonuçlar, yapay zekâ değerlendirmesiyle karşılaştırılmak üzere kayıt altına alınmıştır. Bu süreç, öğrencilerin yazma becerilerini geliştirmelerine katkı sağlarken, yapay zekânın değerlendirme sürecine dâhil edilmesiyle geleneksel yöntemlerle kıyaslama yapılmasına olanak tanımıştır.

Yabancı Dil Olarak Arapça Öğretiminde Yapay Zekâ ve Aktif Öğrenmenin Rolü

Resim 2. Öğrencilerin Sınıftaki Aktif Öğrenme Esnasında Padlet Programı ile Ortak Yazı Paylaşımları

Resim 3. Her Grup Öğrencilerinin Arapça Okuma Becerisinin Yapay Zekâ Tarafından Değerlendirilmesi

3.4. Sesli Okuma ve Grup Çalışması

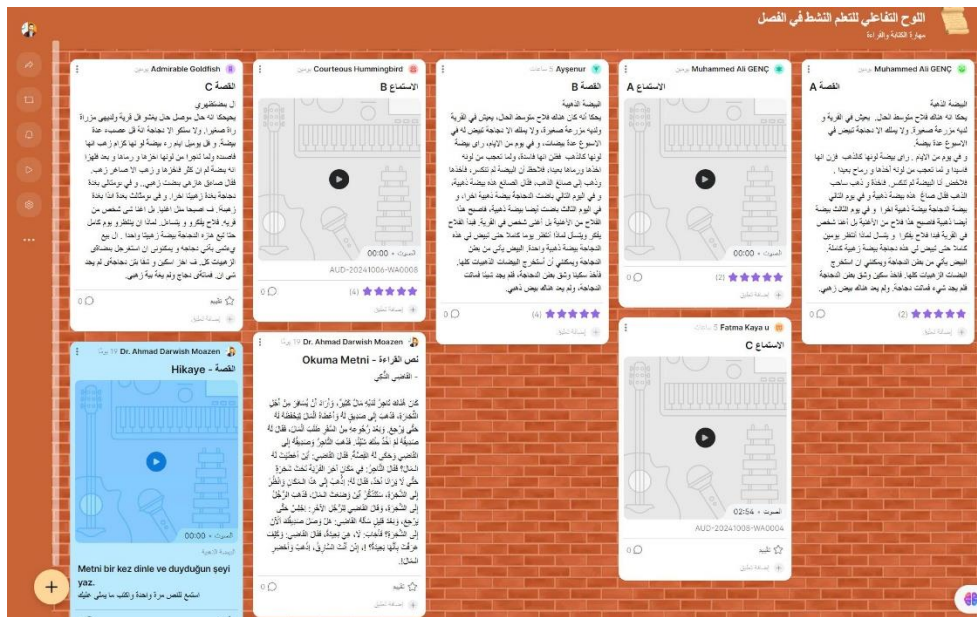
Çalışmanın ikinci aşamasında, aynı gruplardan (A, B, C) her birinin liderinden “Akıllı Kadı” metnini sesli olarak okumaları istenmiştir. Bu aşamada, grup lideri önce takım arkadaşıyla metin üzerinde çalışarak doğru telaffuz ve vurgu üzerine pratik yapmıştır. Ardından, okuma performansını kaydederek Padlet platformuna yüklemiştir.

Padlet üzerinden tüm öğrencilerin bu ses kayıtlarını dinlemesi sağlanmıştır. Bu uygulama, öğrenciler arasında etkileşimin artırılması ve yapılan hataların fark edilmesini

teşvik etmeyi hedeflemiştir. Sınıfta her grubun okuması açık bir şekilde dinlenmiş ve ardından öğrenciler arasında tartışma oturumu düzenlenmiştir.

Tartışma sırasında telaffuza dair harflerin doğru seslendirilmesi, vurgu ve akıcılık gibi unsurlar değerlendirilmiştir. Dilbilgisi ve diksiyon bağlamında metin içinde doğru bir dil akışı sağlanıp sağlanmadığı izlenmiştir. Geribildirim olarak Padlet üzerinden öğrencilerin yorum yapması ve yıldız sistemine göre değerlendirme yapması istenmiştir.

Bu süreç, öğrencilerin bireysel performanslarını diğer gruplarla karşılaştırarak hatalarını fark etmelerine olanak tanımıştır. Ayrıca, grup liderlerinin okuma performansı temel alınarak bir öğrenme ortamı oluşturulmuş, böylece takım çalışması ruhu ve iş birliği teşvik edilmiştir. Hem öğrencilerden gelen değerlendirmeler hem de öğretmenin rehberliği sayesinde okuma becerilerinde farkındalık ve gelişim sağlanmıştır.

Resim 4. Öğrencilerin Sınıftaki Aktif Öğrenme Esnasında Padlet Programı ile Ortak Okuma “Ses Kaydı” Paylaşımları

“el-Musahhihu’l-Habîr” ile Okuma Becerilerinin Değerlendirilmesi

Sınıfta akıllı tahtada “el-Musahhihu’l-Habîr” modeli kullanılarak, her grubun okuma performansı değerlendirilmiştir. Model, grupların sesli okuma kayıtlarını analiz ederek şu kriterlere göre değerlendirme yapması için yönlendirilmiştir:

Mesaj: Lütfen daha önce elinizde bulunan “Akıllı Kadı” metnine dayanarak, her grubun okuma performansını şu kriterlere göre değerlendiriniz:

Dilbilgisi hataları: Gramer hatalarını tespit ediniz.

Harflerin çıkış noktaları: Harflerin doğru bir şekilde telaffuz edilip edilmediğini kontrol ediniz.

Doğru vurgu ve akıcılık: Metnin doğru tonlama ve akıcı bir şekilde okunup okunmadığını değerlendiriniz.

Genel doğruluk: Okumanın metne uygun olup olmadığını analiz ediniz.

Sonuçları düzenli bir şekilde bir tabloya yerleştiriniz. Tabloda şu bilgiler yer almalıdır:

1. Her grubun yaptığı dilbilgisi ve telaffuz hataları (örneklerle birlikte).
2. Her grubun genel performansı için verilen puan (100 üzerinden).
3. Avrupa Dilleri Ortak Çerçeve Programı (CEFR) kriterlerine göre seviyeleri (ör. A1, A2, B1).

Değerlendirme sürecinde Model, her grubun ses kaydını dinleyerek dilbilgisi ve telaffuz hatalarını belirlemiş, bu hataları detaylı bir şekilde açıklamıştır. Her grup için hatalar ve güçlü yönler bir tablo halinde sunulmuştur. Performans puanları 100 üzerinden verilmiş ve CEFR seviyelerine göre her grubun seviyesi (örneğin, A1, A2) belirlenmiştir. Geri bildirimde öğrencilerin eksik olduğu alanlar vurgulanmış ve bu eksiklikleri düzeltmek için önerilerde bulunulmuştur.

Sonuç olarak öğrenciler, kendi okuma hatalarını ve diğer grupların performansını görme fırsatı bulmuş; bu sayede yapay zekâ ile yapılan değerlendirmeler üzerinden açık bir tartışma ortamı oluşturulmuştur. Bu süreç, okuma becerilerini geliştirmek ve her grubun kendisini objektif bir şekilde değerlendirmesini sağlamak amacıyla oldukça etkili olmuştur.

Google AI Studio

Get API key

Create new prompt

New tuned model

My library

المتصفح آخر في القائمة الأولى

View all

Prompt Gallery

Developer documentation

Developer forum

Gemini API for Enterprise

المصحح الذكي في اللغة العربية

System Instructions

Optional tone and style instructions for the model

المجموعة الأولى

المهمة

مصدر البيانات

نقطة التقييم

حالات التقييم

المتصفح آخر في القائمة الأولى

نقطة التقييم

المهمة

مصدر البيانات

نقطة التقييم

حالات التقييم

المتصفح آخر في القائمة الأولى

Resim 5. Her Grup Öğrencilerinin Arapça Yazma Becerisinin Yapay Zekâ Tarafından Değerlendirilmesi

Analiz ve Değerlendirme

“Metin Okuma” Analizine Dair Yapay Zekâ Tarafından Sağlanan Bilgiler

Tablo 1. Yapay Zekânın Öğrencilerin Metin Okumalarını Değerlendirme Sonuçları

Grup	Dilbilgisi Hataları	Grammer Hataları	Harflerin Çıkış Noktaları	Doğru Telaffuz	Seviye CEFR	Notlar	Puan (100 üzerinden)
1. Grup A	- "يُسَافِرُ" kelimesinin "يُسَافِرَا" şeklinde telaffuzu. - "المَكَانُ" kelimesinin "المَكَّانُ" olarak okunması. - "أَعْطَيْتَهُ" kelimesinin "أَعْطَيْتُو" olarak telaffuzu.	- Belirli isimlerden önce "ال" takısının eksik kullanımı.	- Bileşik kelimelerde ("سَتَذْكُرُ" gibi) küçük bir tereddüt. - Bazı uzun ünlülerin ("فَتْحَةٌ" ve "كُسْرَةٌ") yanlış telaffuzu.	- "أَرَادَ" kelimesinde vurgu yanlış yerde, "ز" harfinde yerine "ر" harfinde olmalıydı. - Bazı hemzelerin yanlış okunması.	A2	- Genel olarak iyi bir okuma, ancak harflerin doğru telaffuzuna ve vurgu kurallarına daha fazla odaklanılması önerilir.	80
2. Grup B	- Hiçbir hata tespit edilmedi.	- Hiçbir hata tespit edilmedi.	- Tüm harfler ve kelimeler net ve doğru bir şekilde telaffuz edildi.	- Doğru vurgu, duraklama ve hareketlerin eksiksiz kullanımı.	B1/B2	- Metni anlamada derinlik ve iyi bir okuma performansı sergilenmiştir.	98
3. Grup C	- Şedde içeren kelimelerin "أَحْضَرُ" telaffuzunda zorluklar - "وَكَيْفَ" kelimesinin "وَكَيْفِ" olarak telaffuzu - "ز" ve "ذ" harflerinin karıştırılması	- Son harflerin hareketlerinde hata (رفع, نصب, جزم) - Sıfatlarda dişillik-erkeklik uyumsuzluğu	- "ز" harfinin zayıf telaffuzu - Bazı kelimelerin ("أَحْضَرُ") belirsiz ve anlaşılmayan şekilde okunması.	- Vurgu ve hareketlerde birçok hata. - Duraklama ve devam etme kurallarına dikkat edilmemesi.	A1/A2	- Temel dilbilgisi kurallarına ve telaffuz doğruluğuna odaklanılması gerekiyor. - Sesli okuma pratiği ve duraklama işaretlerine dikkat önerilir.	65

“Metni Yazma” Analizine Dair Yapay Zekâ Tarafından Sağlanan Bilgiler

Tablo 2. Yapay Zekânın Öğrencilerin Metin Okumalarını Değerlendirme Sonuçları

A Grubu

Kriter	Değerlendirme	Örnekler
Doğru Yazım	Zayıf	- "البیضة" yerine "لیبضة". - "یحكى" yerine "یحكا". - "فاسدة" yerine "فاسیدا". - "صائع" yerine "وساحب". - "الأغنياء" yerine "الأغنية".
Doğru Yazım	Zayıf	- Hemze yazım hataları: "فی" yerine "في". - Şedde eksikliği: "يومين" yerine "يوم". - Tâ-i merbûta hataları: "ماتت" "دجاج".
Noktalama İşaretleri	Çok Zayıf	- Nokta ve virgöl kullanımının eksikliği.
Seviye (CEFR)	A1	Öğrenci temel düzeyde bir anlayış göstermekte, ancak yazım ve dilbilgisi kurallarını uygulamakta büyük zorluk yaşamaktadır.
Puan (100 üzerinden)	55	
B Grubu		
Kriter	Değerlendirme	Örnekler
Doğru Yazım	İyi	- Küçük hatalar: "أخرا" yerine "أخرى".
Doğru Yazma	Orta	- Hemze yazımında hatalar. - Şedde kullanımında eksiklikler.
Noktalama İşaretleri	Orta	- Gereksiz yere çok sayıda virgöl kullanımı. - Nokta kullanımının eksikliği.
Seviye (CEFR)	A2/B1	Öğrenci metni iyi anlamış ve genel olarak doğru uygulamış; ancak bazı küçük dilbilgisi ve yazım hataları mevcut.
Puan (100 üzerinden)	75	
C Grubu		
Kriter	Değerlendirme	Örnekler
Doğru Yazım	Çok Zayıf	- Birçok yazım hatası: "یحكا" yerine "یحكى", "مزرارة" yerine "مزرعة", "كزام" yerine "كال".
Doğru Yazım	Çok Zayıf	- Hemze yazım kurallarına uyulmaması.

		- Şedde ve tâ-i merbûta kullanımında hatalar.
Noktalama İşaretleri	Çok Zayıf	- Noktalama işaretlerinin neredeyse hiç kullanılmaması.
Seviye (CEFR)	A1	Öğrenci metni anlamakta ve yazım kurallarını uygulamakta büyük zorluk yaşamaktadır; temel destek gerekiyor.
Puan (100 üzerinden)	40	

Öneriler

- Eğitim kurumlarının, örneğin, “el-Musahhihu’l-Habîr” gibi geliştirilmiş eğitim modellerini benimseyerek bu araçları öğrenciler arasında yaygınlaştırması teşvik edilmelidir. Bu, öğrencilerin öz yönelimli öğrenim süreçlerini destekleyecek ve bağımsız öğrenme becerilerini artıracaktır.
- Öğretmenler, aktif öğrenim yöntemlerini yapay zekâ araçlarıyla birleştirmeye ve bu araçları geliştirmeye teşvik edilmelidir. Öğrenciler, bu tür araçları kullanarak kendi seviyelerini değerlendirme konusunda cesaretlendirilmelidir. Bu uygulama, öğrencilerin dil seviyelerinin yükseltilmesine ve öğrenme süreçlerinde daha bağımsız hale gelmelerine katkı sağlayacaktır.
- Yapay zekâ teknolojilerinin ve geliştirilmiş modellerin, Arapçanın yabancı bir dil olarak öğretim müfredatlarında daha geniş bir şekilde kullanılması önerilmektedir. Bu teknolojilerin sınıf içi aktif öğrenimle ilişkilendirilmesi, dil öğretim süreçlerini daha etkili ve etkileşimli hale getireceği anlaşılmıştır.

Sonuç

1. Öğretmenin sınıf içi yaptığı değerlendirme ile yapay zekânın sağladığı geri bildirimler arasında üç grup için büyük bir uyum gözlemlenmiştir. Grup A, bazı kelimelerin telaffuzunda ve “el” takısının kullanımında sorun yaşamış ve seviyesi A2 olarak belirlenmiştir. Hem öğretmen hem de yapay zekâ bu değerlendirmede hemfikirdir.

2. Okuma Analizi:

Birinci grup, bazı kelimelerin telaffuzunda ve belirli kelimelerde “el” takısını kullanmada sorunlar yaşıyordu ve seviyeleri A2 olarak belirlenmişti. Bu durum yapay zekâ tarafından da ifade edilmiştir. Öğretmen bu gruba 75 puan verirken, yapay zekâ 80 puan vermiştir. Burada öğretmen değerlendirmesi ile yapay zekâ değerlendirmesi arasında büyük bir uyum görülmektedir.

İkinci grup, okuma konusunda başarılıydı ve çok fazla hata yapmamıştı. Ancak harflerin mahreçlerinde (telaffuz yerlerinde) bazı problemler bulunuyordu. Bu grubun seviyesi B2 olarak belirlenmiştir ve bu seviye yapay zekâ tarafından da onaylanmıştır.

Öğretmen bu gruba 95 puan verirken, yapay zekâ 98 puan vermiştir. Burada da öğretmen ve yapay zekâ değerlendirmeleri arasında büyük bir uyum görülmektedir.

Üçüncü grup, dil bilgisi, mahreçler, okuma ve konuşma açısından çok zayıftı. Bu grubun seviyesi A1 olarak belirlenmiştir ve yapay zekâ bu seviyeyi doğrulamıştır. Öğretmen bu gruba 60 puan verirken, yapay zekâ 65 puan vermiştir. Önceki tabloda da görüldüğü gibi öğretmen ile yapay zekâ değerlendirmeleri arasında büyük bir uyum mevcuttur.

3. Yazma Analizi:

Birinci grup, yazma ve imla açısından zayıftı ve seviyesi A1 olarak değerlendirildi. Grup genel olarak orta düzeyde bir kategoride sınıflandırıldı.

İkinci grup, yazma konusunda en iyi grup olarak değerlendirildi, ancak yine de bazı hatalar mevcuttu.

Üçüncü grup, yazma ve imla açısından en kötü grup olarak değerlendirildi.

Dikkat çekici olan, sınıf içinde öğretmenin öğrencilerle yaptığı değerlendirme ile önceki tabloda yapay zekâ tarafından yapılan değerlendirme arasında tam bir uyum olmasıdır.

4. Yapay zekâ “el-Musahhihu’l-Habîr”, sınıf içindeki aktif öğrenme sürecini güçlendirmede önemli bir rol oynamıştır. Özellikle öğrencilerin gruplara ayrılması ve bir ekip olarak birlikte çalışmalarını teşvik edilirken bu modelin kullanımı, her grup için değerlendirme ve geri bildirim süreçlerinde etkili olmuştur.

5. Çalışma sonucunda, öğrencilerin eğitim içeriğiyle olan etkileşimlerinin önemli ölçüde arttığı görülmüştür. Bu yöntem öğrenim sürecini daha eğlenceli hale getirmiş ve dil seviyesinin belirlenmesini de kolaylaştırmıştır. Geleneksel yöntemlere kıyasla daha ilgi çekici bir öğrenme ortamı sunmuş ve öğrencileri bu modeli bireysel öğrenim için nasıl kullanabileceklerini keşfetmeye teşvik etmiştir.

6. Yapay zekânın hata düzeltmede kullanılması, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmuştur. Bu da onların kendi hatalarını fark etmelerine ve dil seviyelerine uygun bir şekilde seviyelerini belirlemelerine olanak tanımıştır. Bu durum, eğitim sürecini iyileştirmiş ve aynı zamanda zaman ve emek tasarrufu sağlamıştır.

Kaynakça

Abdulvahhab, S. H. M. (2016). Faâliyetu ba'di tatbikâti'z-zekâi'l-istinâ'î fî tenmiye meharâti't-taallumi'l-elektrunî ve't-tanzîmî'z-zâtî ledâ tullâbi teknolojiyâ et-talîm murtefi'î ve munhafizî's-si'ati'l-akliyye. Mecelletu'd-Dirasâti ve'l-Buhusi't-Terbeviyye, 9(4), 700-757.

- Abdür-rauf, A. (2017). Devrû'z-zekâi'l-istinâ' fi tahsîni cevdeti'l-hidmeti'l-mukaddeme li-talebeti'l-câmiati'l-Ürdüniyye min vechati nazarihim. el-Mecelletü'l-İnternetiye li't-Teknolojiyye fi't-Ta'limi'l-Âlî, 1-9.
- Barut, E. (2022). İstatistiksel Makine Çevirisi İle Nöral Makine Çevirisinin Dilbilimsel Parametrelerle Karşılaştırılması: Google Translate. Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi, 4(1), 103-118. <https://doi.org/10.54132/akaf.1116949>
- Bonet, A. (1993). ez-Zekâu'l-istinâ'i: Vaki'uh ve mustakbeluh (A. S. Fergali (Çeviri), Ed.). el-Mecelletu'l-Vataniyyetu li's-Sekâfeti ve'l-Fununi ve'l-Âdab, Silsiletu Âlemi'l-Marifet.
- Bû Allam, A., & Ayûş, N. (2023). Fa'aliyetul-berâmici'l-elektruniyye fi ta'limi'l-lugati'l-Arabiyye li'n-nâtikîne bi-gayrihâ: Dirâsetun tatbikiyye takyîmiyye li-ba'di berâmici ta'limi'l-lugati'l-Arabiyye. Mecelletu'l-Kelim, 8(1), 593-607.
- Tulûhî, R. C. (2023). Eseru minassâti ez-zekâu'l-istinâ'i 'alâ bîeti't-taallumi'l-elektrunî fi tedrîsi'l-lugati'l-Arabiyye ledâ talabeti'l-merhaleti'l-ibtidâiyye. Mecelletu'l-Muesseseti'l-Arabiyye li'l-'ulum ve neşri'l-ebhas, 2(8), 45-60.
- Hwang, G. J., & Tang, K.-Y. T. (2022). AI in online-learning research: Visualizing and interpreting the journal publications from 1997 to 2019. The International Review of Research in Open and Distributed Learning, 23(1), 104-130. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v23i1.6319>
- İnal, E., & Arslanbaş, F. (2021). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Uzaktan Öğretiminde İletişim Odaklı Web 2.0 Araçları ve Uygulama Örnekleri. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 16(Özel Sayı), 228-249. <https://doi.org/10.35675/befdergi.850781>
- Karataş, A. (2024). Uluslararası Yapay Zekâ Stratejilerinin Eğitim Bağlamında Değerlendirilmesi. İçinde Social Science Development Journal (SSDjournal) (C. 9, Sayı 47, ss. 15-27). Social Science Development Journal. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14131787>
- Kurt, G. (2024). Yapay Zekânın Çeviriyle İmtihanı: Arapça-Türkçe Şiir Çevirisi Üzerine Bir İnceleme. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 42, 638-652. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13981156>
- Mahmud, A. M. (2020). Tatbikâtu ez-zekâu'l-istinâ'i: Medhal li-tatvîri't-talîm fi zilli tehaddiyâti câihati fîrûsi korona. el-Mecelletu'd-Devliyye li'l-Buhûsi fi'l-Ulumi't-Terbeviyye, 3(4).
- Mufliha, L. (2023). ez-Zekâu'l-istinâ'i fi hidmeti ta'limi'l-lugati'l-Arabiyye li-gayri'n-nâtikîne biha: Tehaddiyat tuvâcihuha ve afâk mubeşşire. Lisansüstü Öğrenci Konferansı.
- Müezzîn, A. D. (2024). Tavzîfu tatbikâti ez-zekâi'l-istinâ'i fi ta'limi'l-muhadeseti'l-Arabiyye li-gayri'n-nâtikîne bihâ: Dirâsetun Tatbikiyye. İçinde M. Kaddum (Ed.), Ez-Zekâu'l-Istina'i ve Devruh fi taallumi'l-Lugati'l-Arabiyye ve talimiha. Daru İdal.

- Prince, M. (2004). Does active learning work? A review of the research. *Journal of Engineering Education*, 93(3), 223-231.
- Sam, A. (2022). Faâliyetu tatbîkati ez-zekâi'l-istina'î fî talîmi'l-lugati'l-Arabiyye elektruniyyen. *Mecelletu'l-Lisaniyyâti ve't-Terceme*, 2(3), 298-306.
- Sulemî, İ. (2017). Tatbîkâtul-zekâu'l-istinâ'i li-stircâi'l-malumatî fî cujil. *Mecelletu Dirâsatî'l-Malumat*, 1(19).
- Süleyman, B., & Vatiyart, C. (2020). Devru “ez-Zekâu'l-Istinâ'î” fî tatvîri'l-bahsi'l-lisâni'l-'Arabî. *Câmi'atu Mustafa İstambuli, Cezayir: Arap Dili Yüksek Konseyi*.
- Şenyaman, G. (2023). Arapça yabancı dil öğretiminde yapay zekânın geleceği: ChatGPT örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 33, 1057-1070. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1285940>
- Topalova, O., & Zhiyenbayeva, N. (2022). Artificial intelligence in education: AIEd for personalised learning pathways. *The Electronic Journal of e-Learning*, 20(5), 639-653.
- Ünal, S. (1999). Aktif öğrenme, öğrenmeyi öğrenmek ve probleme dayalı öğrenme. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11, 373–378.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.